

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 306

Olomouc 2013

Do toho čísla přispěli:

Mgr. Stanislav Červenka (Olomouc), červenka.S@seznam.cz
Mgr. Markéta Doláková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), dolakova@vmo.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci), fialaji1@centrum.cz
PhDr. Jindřich Garčic (Olomoucký kraj), j.garcic@kr-olomoucky.cz
Mgr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
Ing. Břetislav Holásek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), holasek@vmo.cz
Mgr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hradil@vmo.cz
Mgr. Jana Hrbáčová (Muzeum umění Olomouc), hrbacova@olmuart.cz
Mgr. Hana Jakůbková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubkova@vmo.cz
Bc. Veronika Kurzová (Univerzita Palackého v Olomouci), kurzovaV@seznam.cz
Mgr. Jana Macháčková (Univerzita Palackého v Olomouci), janamachkov4@gmail.com
Mgr. Hana Seichterová, DiS. (Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc), h.seichterova@ol.archives.cz
prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci), marie.sobotkova@upol.cz
Mgr. Miloslav Šerý (Univerzita Palackého v Olomouci), serymilos@gmail.com
doc. Mgr. Jiří Špička, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci), jiri.spicka@upol.cz
PhDr. Jan Štěpán, Ph.D. (Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc), j.stepan@ol.archives.cz
Bc. Michaela Švecová (Univerzita Palackého v Olomouci), michaela.svecova90@gmail.com
Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci), urban@vmo.cz
MgrA. Antonín Valenta (Vlastivědné muzeum v Olomouci), valenta@vmo.cz
Mgr. Martin Zdražil (Vlastivědné muzeum v Olomouci), zdrazil@vmo.cz

PŘEDNÍ STRANA OBÁLKY:

Iniciála „H“ odie s vyobrazením *Klanění tří králů* (fol. 1r), *Cisterciácký antifonář* (zlomek č. 10, detail), po polovině 15. století, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.
(Červenka, S. – Hrbáčová, J.: *Fragmenty středověkých liturgických kodexů v knihovně Vlastivědného muzea v Olomouci*)

DRUHÁ STRANA OBÁLKY:

Pohledy do expozice *Příběh kamene*. Foto: Pavel Rozsívál.

TŘETÍ STRANA OBÁLKY:

Pohledy do expozice *Olomoucká univerzita / Universitas Olomucensis*. Foto: Pavel Rozsívál.

ZADNÍ STRANA OBÁLKY:

Mistr ulmského Boccaccia, *Markrabě Valter představuje Griseldu svým dvořanům / Převlékání Griseldy dvorními dámami do skvostného roucha* (fol. 4r), kolorovaný dřevořez, *Historia Griseldis* (inkunábule přivázaná k prvotisku německého překladu Boccacciova spisu *De claris mulieribus – Von der berühmten Frauen*), 1473, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 48.190.
(Fiala, J. – Sobotková, M. – Špička, J.: *Olomoucká Griselda*)

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou od roku 2010 na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2013

ISSN 1212-1134
ISBN 978-80-85037-68-5

Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Dubčany a části obce Senice na Hané – Odrlice (okr. Olomouc)

Lukáš Hlubek

ABSTRACT

Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territories of the Village of Dubčany and a Part of the Village of Senice na Hané – Odrlice (Olomouc District)

The survey describes the development of the prehistoric and early medieval settlement in the territory of the village of Dubčany and a part of the village of Senice na Hané – Odrlice. It will present archaeological findings collected from the beginning of the 20th century up to the latest discoveries from the recent period. The second part of the contribution deals with particular prehistoric and medieval periods as documented in the described territory.

KEY WORDS: Dubčany, Odrlice, history of research, survey of prehistoric and early medieval settlement

Přírodní podmínky

Obec Dubčany a část obce Senice na Hané – Odrlice¹ leží 6 až 7 km jižně od města Litovle a naležeme je mezi obcemi Cholina a Senice na Hané. Mezi obcemi prochází železniční trať Senice na Hané – Litovel. Geomorfologicky náleží větší část sledovaného území k Prostějovské pahorkatině a do západní části odrlického katastru zasahují výběžky Bouzovské vrchoviny.² Svrchní horninový pokryv na popisovaném území představují v rovinatých částech především naváté (eolické) sedimenty – známé spraše, na jejichž bázi se vyvinuly úrodné půdy. Čtvrtohorního stáří jsou i další, méně zastoupené sedimenty (štěrky, písky, hlíny). V okolí vodních toků se nacházejí nivní sedimenty a hornatější části katastrů jsou tvořeny jílovitými břidlicemi, prachovci a drobou. Oba katastry se rozkládají v nadmořské výšce od 240 do 350 m. Východně od obce Odrlice pramení potok Dubčanka, který následně míří k Dubčanům, kde se za vsí stáčí směrem k jihovýchodu a u obce Těšetice se vlévá do říčky Blaty. Stopy pravěkého a středověkého osídlení zaznamenáváme především v rovinatějších částech katastrů a v nevelké vzdálenosti od potoka Dubčanky [obr. 1].

Historie bádání

Vlastní počátky zájmu o archeologii jsou spojeny s osobou MUDr. Jana Smyčky (1855 až 1927),³ zakladatele litovelského muzea. Ten je také autorem krátkého článku v tehdejší odborném tisku o nových nálezech z Odrlic.⁴ Z katastru Dubčan máme z počátku 20. století pouze písemnou zmínku o nálezu římské mince od K. Fišary.⁵ Taktéž zde musíme připomenout dílo V. Pinkavy, který ve své monografii *Okres Litovelský* často zmiňuje archeologické nálezy.

Obr. 1. Archeologické lokality na katastru obce Dubčany a části obce Senice na Hané – Odrlice:
 1 – intravilán Odrlic čp. 7 a 8; 2 – intravilán Odrlic čp. 10 a 11; 3 – trať „Díly“; 4 – trať „Přeslouč“;
 5 – trať „Díly“; 6 – obecní rybník v Dubčanech. Výřez ze ZM 1:25 000, list 24–221.

Ať už máme na mysli zmínku o raně středověkých hrobech v Odrlicích, zjištěných popelnicích různého tvaru, vyzvednutých mamutích kostech nebo o pokladu mincí uloženém v hrnci. V Dubčanech měly být objeveny zbytky tamní tvrže při čištění obecního rybníka.⁶ Poměrně slušný souhrn všech tehdejších informací o pravěkém a raně středověkém osídlení na katastru Odrlic podávají dva novinové články s názvem *Z pravěku dědiny Odrlice* z pera J. Smyčky.⁷ Tyto publikační výstupy jsou v podstatě po celé 20. století jedinými ucelenými přehledy o pravěkém a raně středověkém osídlení na katastru Odrlic.

V době meziválečné je možno pozorovat stagnaci jak v získávání nových nálezů, tak i jejich zveřejňování. Za čestnou výjimku lze označit teoretický příspěvek o datování zoomorfní nádoby z Dubčan⁸ a publikování náhodně objeveného předpokládaného hrobu kultury s moravskou malovanou keramikou z katastru Odrlic.⁹ Bohužel na počátku 60. let 20. století byla k velké škodě předána celá sbírka litovelského městského muzea do dnešního Vlastivědného muzea v Olomouci,¹⁰ kde se stala součástí jednotlivých fondů. Archeologické nálezy litovelského muzea byly zapsány do archeologické podsbírky pod přírůstkovým číslem 90/76 a dodnes je část z nich evidovaná pouze v I. stupni evidence.

Novější nálezy pocházejí až z druhé poloviny 90. let 20. století. V roce 1996 byl položen plynovodní řád mezi obcemi Senickou a Odrlicemi. Výkopová rýha narušila raně středověké pohřebiště jižně od Odrlic. Nejspíše se jedná o nově odkrytou část rozlehlejší nekropole z 11. století,¹¹ jejíž přesný rozsah by pomohl určit až plošný archeologický výzkum.

Krátkou stať o pravěkém osídlení napsali J. Bartoš a S. Kovářová v roce 2005. Z jejich krátkého, ale hutného textu jasně vyplývá, že lidé odkryté popelnice „roztloukli, nalezše v nich popel místo peněz“ nebo, že velké střepy sesbírali, aby jim na poli nepřekážely a pak je odhazovali na cestu.¹² Bohužel tímto způsobem se ztratilo velké množství nálezů a informací. Navíc velmi zjednodušený popis keramických nádob už neumožňuje bližší datování a neznáme ani přesnější lokalizaci.

V nedalekých obcích, jako například Cholína nebo Senice na Hané, byly získány nové nálezy v průběhu 90. let 20. století v rámci budování plynofikace nebo vodovodního řádu, které výrazně napomohly našemu poznání pravěkého a raně středověkého osídlení.¹³ I přesto

všechno se nám ve srovnání s jinými blízkými katastry jeví současný obraz pravěkého a raně středověkého osídlení Dubčan a Odrlic jako poměrně torzovitý. Domníváme se však, že další archeologické výzkumy mohou naše poznatky prohloubit nebo doplnit.

Pravěké a středověké osídlení na katastru obcí Odrlice a Dubčany (stav k 1. 6. 2013)

Na popisovaných katastrech se dosud nepodařilo získat jediný artefakt indikující osídlení v nejstarších pravěkých epochách – starší a střední době kamenné (1 000 000–5 600 let př. n. l.), pro něž je charakteristický přisvojovací způsob obživy, migrace a nestabilní formy osídlení. Nálezy ze starší doby kamenné známe z nedalekých Mladečských jeskyní a jejich blízkého okolí. Přímo z jeskyní pochází soubor kamenné štípané industrie, kostěné nástroje (tzv. hroty mladečského typu), ozdoby (provrtané zvířecí zuby), velké množství osteologického materiálu a především několik lidských lebek, které náleží mezi nejstarší antropologické nálezy *Homo Sapiens* ve střední Evropě.¹⁴

Na druhou stranu se přímo v Odrlicích našlo roku 1892 několik mamutích kostí [obr. 2]. Ty byly vyzvednuty z hloubky jednoho a půl až dvou metrů v intravilánu Odrlic (lokalita č. 1) a správce školy Jan Pillich je odevzdal do Městského muzea v Litovli.¹⁵ Podle inventární knihy litovelského muzea pochází z neznámého místa v Dubčanech několik koňských zubů, které můžeme zařadit do období pleistocénu.¹⁶

V následné mladší době kamenné (neolit, cca 5 500–3 800 let př. n. l.) dochází k přechodu z přisvojovacího způsobu obživy k produktivnímu hospodářství. Projevuje se především zakládáním stabilních vsí a také se rozvíjí zemědělství. Vesnice jsou nejčastěji zakládány na úrodných půdách v blízkosti vodních toků. Pěstují se kulturní plodiny jako pšenice, oves, žito a pro potřeby výroby textilu len. Vedle dosud známých štípaných nástrojů se počíná objevovat broušená kamenná industrie (kopytovité klíny, sekerky a sekeromlaty) a keramické nádoby.

V pozdní době kamenné (eneolit, 3 800–2 300/2 000 let př. n. l.) lidé začínají zpracovávat kovy, nejprve měď a výjimečně se objevují i předměty ze stříbra a zlata. To předpokládá vydělení

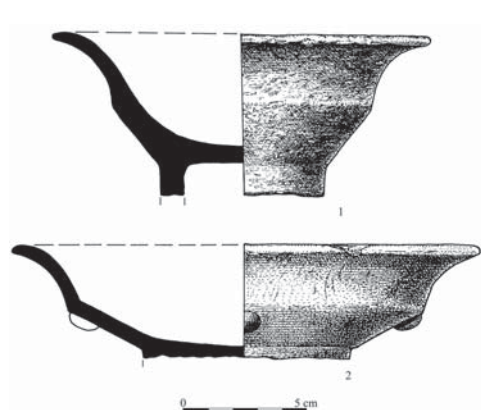

Obr. 2. Odrlice, mamutí kosti – lokalita č. 1. Foto: Pavel Rozsívál.

určité skupiny prospektorů a řemeslníků pracujících s tímto novým materiálem. Dalším výrazným předělem je zápřah dobytka, který předznamenává vynález kola. Zápřah usnadnil práci na poli a zároveň umožnil vznik vozu. Objevují se doklady dálkové směny – obchodu. V tomto období již můžeme pozorovat počátky sociální stratifikace společnosti, v níž roste postavení muže. Prokazatelně je doložen také vyšší počet opevněných lokalit, které často nacházíme ve strategicky výhodných polohách, a v jejich zázemích existovala běžná zemědělská sídliště.

První nesporné doklady osídlení máme až z přelomu mladší a pozdní doby kamenné. Přítomnost pravěkého obyvatelstva na popisovaném území reprezentuje jeden hrob a další předpokládaný hrobový celek, několik ojedinělých nálezů broušené kamenné industrie, kostěných nástrojů, přesleny a zdobená zoomorfní nádobka.

Předpokládaný hrob náleží do počáteční fáze pozdní doby kamenné. Narazilo se na něj při orbě na katastru Odrlic v trati „Díly“ (lokalita č. 3) na poli p. Malého. Jeho inventář tvořila mísa s pupky a dvě misky s pupíky na nožce [obr. 3]. Celek samotný je velmi zajímavý především proto, že se jedná o jeden z mála pohřbů z časného eneolitu. Druhý hrob měl být objeven na neznámém místě katastru Odrlic a spadá až do samotného závěru pozdní doby kamenné. Náleží ke kultuře se šňůrovou keramikou a dochovala se z něj pouze část džbánu a sekeromlat.

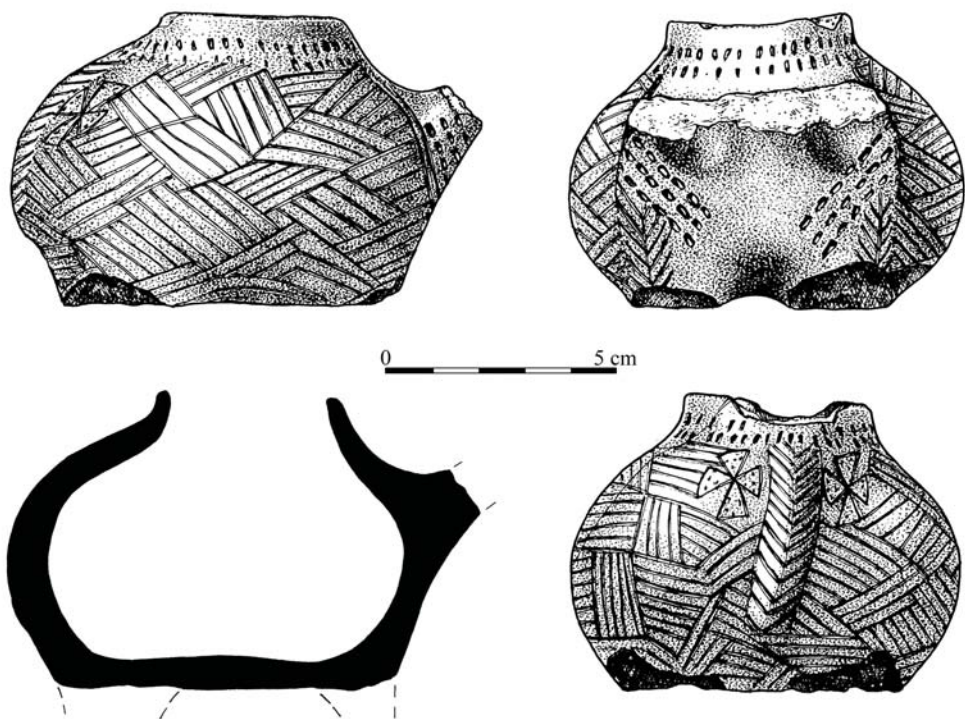
Obr. 3. Odrlice, mísy na nožce – lokalita č. 3.
Kresba: Ilona Hradilová.

Jedním z nejzajímavějších nálezů z obou sledovaných oblastí je zoomorfní nádobka z Dubčan.¹⁷ Bohužel k nálezu nemáme žádné bližší podrobnosti. Nádobka má baňaté tělo, nízké hrdlo, široké dno a v zadní části je naznačen dlouhý ocas. V přední části se původně nacházela hlava zvířete a na dně jsou pozůstatky po čtveřici nožiček. Povrch pokrývá složitá výzdoba složená z vpichů a hustých rýžek, které by snad mohly představovat srst zvířete. Na zadní straně jsou po stranách ocasu zvířete umístěny dva románské kříže [obr. 4]. Zoomorfním nádobám se přikládá obvykle votivní charakter.¹⁸ Avšak přesný výklad je nemožný. Uvádí se, že podobné keramické tvary mohly představovat schránky obětí přírod-

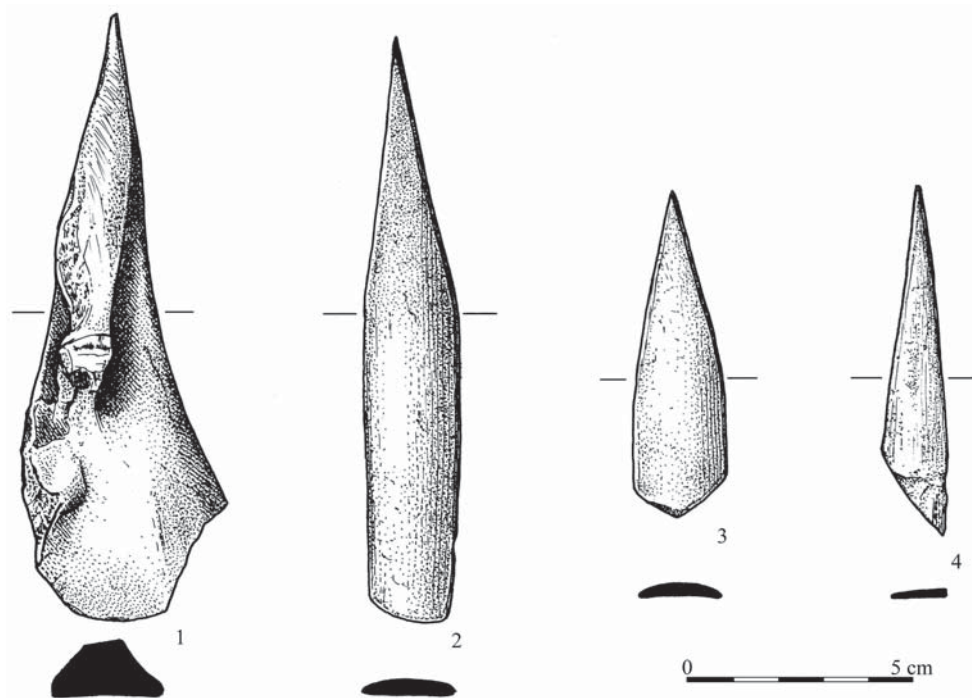
ním silám či se jednalo o předměty magie ochrany osob, případně o kultovní vykuřovadla.¹⁹

Z ostatních výše zmíněných nálezů lze do pozdní doby kamenné zahrnout obě kamenné sekerky z Odrlic. Další kamenná sekerka byla nalezena pod základy domu čp. 32.²⁰ Do pozdní doby kamenné lze s výhradou přiřadit tzv. kostěnou dýku z Dubčan [obr. 5/1]. V případě přeslenů z Odrlic a kostěných šidel z Dubčan [obr. 5/2–4] je jejich přiřazení do mladší či pozdní doby kamenné nejisté, neboť jak přesleny, tak kostěná šidla prodělaly minimální vývoj v průběhu pravěku a není tedy vyloučeno, že mohou být výrazně mladší (např. z doby bronzové).

V době bronzové (2 000–750 let př. n. l.) již nezaznamenáváme tolik převratných změn jako v době kamenné. Lidstvo se naučilo zpracovávat slitinu mědi a cínu – bronz, jenž převládl nad ostatními kovy i kamennými artefakty. Z bronzu je vyráběna většina nástrojů, zbraní, ozdob i předmětů denní potřeby. Nacházeny jsou i poklady (tzv. depoty) bronzových předmětů. Ty mohou představovat součást osobního vlastnictví, obětiny, sklad suroviny určený k dalšímu zpracování atd. Lidé v této době obývají jak opevněná, tak běžná rovinná sídliště. Známým fenoménem jsou poměrně rozsáhlá žárova pohřebiště, která se na našem území objevují v mladší i pozdní době bronzové, a tento zvyk pokračuje i v následné starší době železné.

Obr. 4. Dubčany, zoomorfní nádobka – nelokalizovaný nález č. 4. Kresba: Ilona Hradilová.

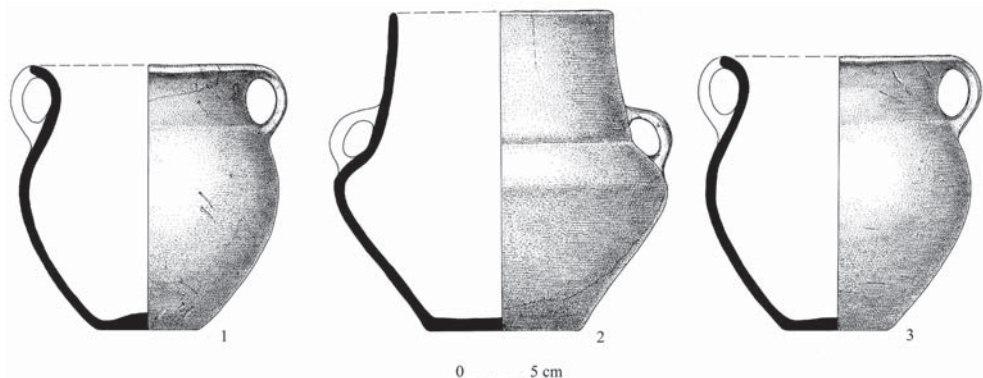
Obr. 5. Dubčany, kostěné nástroje – nelokalizovaný nález č. 1. Kresba: Ilona Hradilová.

V Odrlicích se při zakládání chmelnice vedle domu čp. 11 podařilo objevit ojedinělý hrob lužické kultury. Z jeho obsahu se uvádí jedna velká nádoba, z níž se zachovalo pouze několik velkých střepin, dvě popelnice a jedno pěkně ornamentované osudičko z pozdní doby bronzové. Je možné, že se nejedná o ojedinělý hrob, ale že se v těchto místech nachází celé pohřebiště (lokalita č. 2), protože u domu čp. 10 se podle popisu našly také popelnice, které se ale nedochovaly.²¹ Ve sbírce Městského muzea v Litovli bylo z Odrlic několik nádob, které lze zařadit spíše do mladší doby bronzové [obr. 6], ale o jejich lokalizaci nic bližšího nevíme. Můžeme předpokládat, že se někde na katastru Odrlic nachází nekropole z těchto období s tím, že jako nejpravděpodobnější místo se jeví území vedle domu čp. 11 a nejbližší okolí.

Starší doba železná (750–400 let př. n. l.) jen zvýraznila sociální rozvrstvení společnosti a dosti výrazně se zde vydělila vrstva náčelníků či velmožů obývajících opevněná sídliště. Do rukou této vrstvy směřovaly luxusní výrobky ze středomořského prostředí, které jsou nacházeny v nejbohatších hrobech z tohoto období. Ty jsou v některých případech pod mohylami s bohatou výbavou „na poslední cestu“. Z tohoto období známe jak běžná zemědělská sídliště, tak poměrně značný počet opevněných lokalit. Lidé v této době začínají zpracovávat nový materiál – železo, z něhož se začaly vykovávat především zbraně a nástroje. Bronz se dále využívá k výrobě šperků, ozdob nebo kovových nádob.²²

V mladší době železné (400–50/30 př. n. l.) přišli na Moravu Keltové, známí z antických pramenů. Ti se usídlili na úrodných půdách, kde zakládali svá pole a vsi. Na Moravě se nacházejí i slavná oppida, z nichž nejbližší jsou například Staré Hradisko na Prostějovsku²³ nebo hradisko Obírka na Přerovsku.²⁴ Keltové byli zručnými řemeslníky, razili své vlastní mince, vyráběli exkluzivní předměty ze železa, bronzu, zlata, mědi, cínu a také ze skla. Jako první na našem území začali používat hrnčířský kruh. Nakonec ale odcházejí z našeho území před rozpínavým tlakem Germánů.

Během doby římské (50/30–400 let n. l.) a doby stěhování národů (400–568 let n. l.) se na našem území zdržují germánské kmeny. Ty byly v podstatě na mnohem nižší technologické úrovni než Keltové, ale snad v práci se železem se s nimi Germáni mohli rovnat. Postupně začali vstřebávat impulzy a kontakty z Římské říše a po ukončení markomanských válek (166–180 n. l.) už běžně užívají hrnčířského kruhu. Na sídlištích se v průběhu doby římské i stěhování národů objevuje importovaná keramika, skleněné nádoby, některé typy šatních spínadel a v neposlední řadě také římské mince. Rozpadem Říše římské nastává doba stěhování národů, v jejímž průběhu vznikaly a zanikaly germánské říše. Naším územím prošly některé

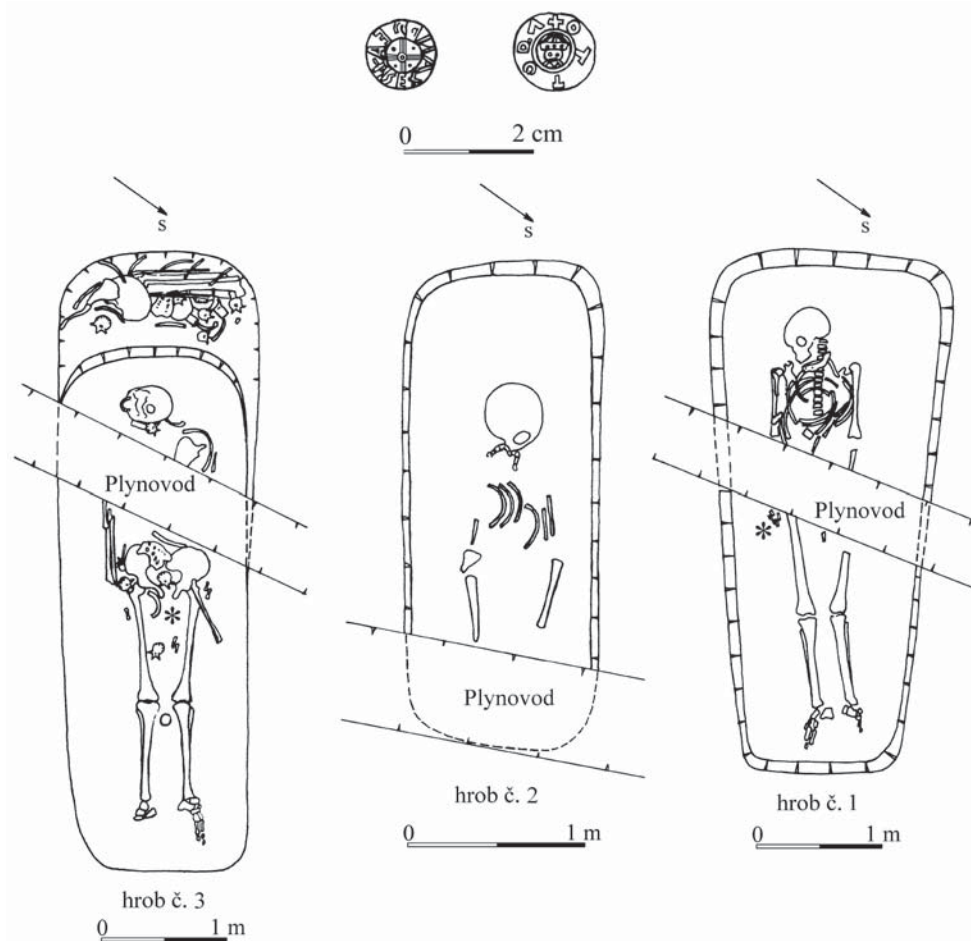
Obr. 6. Odrlice, nádoby z mladší doby bronzové – nelokalizovaný nález č. 9–11.

Kresba: Ilona Hradilová.

kmeny (např. Langobardi) či jejich rozptýlené části, které se u nás přechodně usadily. Toto období končí v průběhu druhé třetiny 6. století, kdy na naše území přicházejí první Slované, čímž u nás začíná raný středověk.

Zdá se však, že dosud máme ze sledovaného území minimum dokladů osídlení z těchto období. Jak poznamenal již J. Smyčka: „... památky z doby železné se nedochovaly v takém množství jako bronzové a kamenné, ježto v zemi podléhaly zkáze“.²⁵ Jediným nálezem ze všech těchto tří období je římská mince nalezená na katastru obce Dubčany. Byla publikována K. Fišarou jako denár císaře Hadriána (117–138 n. l.). Dnes již máme doloženo na okolních katastrech osídlení jak ze starší doby železné, tak z mladší doby železné a také několik dalších lokalit z doby římské nebo stěhování národů.²⁶ Také získaných římských mincí je z Litovelska známo mnohem více.²⁷

Raný středověk (568–1 250 let n. l.) začal usazením Slovanů na našem území. Zpočátku byli Slované na poměrně nízké technologické úrovni. V průběhu 8. století započaly změny ve společnosti, které vedly k výstavbě hradíšť a vzniku elitních složek, v jejichž čele stál přední

Obr. 7. Odrlice, ukázka hrobů a mincí z raného středověku – lokalita č. 4. Kresba: Ilona Hradilová.

velmož a ten měl kolem sebe svou družinu. Také postupně rostla úroveň jednotlivých řemesel, která zvláště ve šperkařství dosáhla v době Velkomoravské říše svého vrcholu. Po rozpadu Velké Moravy dochází k pauperizaci hmotné kultury a centrum raně středověké Moravy se posouvá do středního Pomoraví. Od druhé poloviny 10. věku postupně roste význam Olomouce, která se v 11. století stává sídlem údělných knížat i moravských biskupů.

Na katastru Odrlic byl roku 1909 na parcele č. 322 objeven hrob, v němž spočíval zesnulý jedinec s nohama k východu a hlavou k západu. Milodary tvořily dvě záušnice (plátovaná stříbrnou fólií a měděná) a měděný prsten.²⁸ Je možné, že se nejedná o ojedinělý hrobový nález, což naznačují výsledky archeologického výzkumu z roku 1996. Během pokládání plynovodního řádu mezi obcemi Odrlice a Seničkou bylo narušeno několik hrobů. Hroby se nachází v trati „Přesloučí“ jižně od Odrlic na mírném návrší, které klesá směrem k severu do inundace bezejmenné vodoteče. V hrobech byl nalezen jeden nebožtík v poloze na znak a v jednom případě se podařilo odkrýt i druhý starší pohřeb, který byl odsunut stranou [obr. 7]. Nálezy zastupují pouze dvě stříbrné mince. První z nich byla určena jako denár uherského krále Ondřeje I. a druhá jako denár olomouckého knížete Oty I. Sličného.²⁹ Nejspíše se bude jednat o jednu nekropoli z 11. století, která se rozkládá jihovýchodně až jižně od Odrlic (lokalita č. 4).³⁰ V nedaleké trati „Díly“ se nachází i sídliště z tohoto období, které popisuje J. Smyčka. V těchto místech autor zaregistroval „*černá kola a nesčetné množství tuhových střepin z různých nádob*“ (lokalita č. 5).³¹

První písemná zmínka o Odrlicích je z roku 1236 nebo 1237. Tehdy byl u kapitulní vsi Odrlice přepaden Řehoř, dvorní kaplan krále Václava I.³² V písemných pramenech jsou Dubčany doloženy poprvé roku 1342, a to osobou Medvídku z Dubčan, prvního známého člena zdejšího rodu vládků.³³ V obci se nacházela i jejich tvrz, která se měla podobat nedaleké tvrzi unčovické. Ta pravděpodobně stála v místech obecního rybníka (lokalita č. 6), kde se při čištění nalezly zdi, sklepy a dubové trámy.³⁴

Při stavbě nové okresní silnice v Odrlicích před domem čp. 19 narazili dělníci na hrnec s mincemi. Bohužel nevíme, o jak starý nález se jedná, protože, jak poznamenal J. Smyčka, mince ani hrnec se nedochovaly. Obecně lze říci, že poklady mincí v nádobách mohou patřit do 11. až 20. století.³⁵

Závěr

Na území Litovelska evidujeme první doklady osídlení už ve starší době kamenné a pobyt obyvatelstva různou intenzitou pokračuje až do středověku, kdy nás o jejich životě začínají lépe informovat prameny písemné. Na katastrech obce Dubčany a části obce Senice na Hané – Odrlic zaznamenáváme 6 archeologicky pozitivních lokalit s odpovídajícími nálezy. Bohužel, většina těchto nalezišť byla objevena v době předválečné či meziválečné a nových nálezů není příliš mnoho. Některé další předměty není možné přesněji lokalizovat.

Podle současného stavu badání se zdá, že na sledovaném území bylo osídlení nejhustší v době popelníkových polí (lokalita č. 2 a další nelokalizované nálezy) a pak až ve středověku (lokalita č. 4, 5 a 6). Z mladší či pozdní doby kamenné máme doloženy z popisovaného území dva hroby (lokalita č. 3 a nelokalizovaný hrob), zoomorfní nádobku a několik nálezů broušené kamenné industrie, které napovídají, že i v této době zde mohly žít pravěké populace. Za významný objev na sledovaném teritoriu lze označit nález mamutích kostí (lokalita č. 1), které dosvědčují pohyb pleistocenní fauny na Litovelsku. Oproti nedalekým katastrům obcí, jako je např. sousední Cholina,³⁶ Náklo³⁷ a Náměšť na Hané,³⁸ se jeví skutečně současný stav poznání jako poněkud torzovitý. Proto nezbyvá než doufat, že nové archeologické výzkumy nebo další terénní prospekce pomohou tyto mezery zaplnit a rozšířit tak naše znalosti.

**SOUPIS LOKALIT A ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ Z KATASTRŮ OBCÍ
ODRLICE A DUBČANY
(STAV K 1. 6. 2013)**

LOKALITA Č. 1

Trať, pomístní název, lokalizace

Odrlice – intravilán obce. Lokalita se rozkládá na pozemku domu čp. 7 a 8; v nadmořské výšce kolem 260 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 190 mm od Z s. č. a 92 mm od J s. č.

Kultury

Pleistocenní fauna

Nálezy

Roku 1892 byly v zahradě domu čp. 7 a 8 vyzvednuty z hloubky 1,5 až 2 m mamutí hnáty. Tento osteologický materiál se podařilo získat správci školy J. Pillichovi, který jej následně daroval do Městského muzea v Litovli. Ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci se našly pouze dva kusy, u nichž bylo uvedeno, že pochází z jiné známé lokality, a to Předmostí u Přerova. Jedná se o fragmenty holenní a stehenní kosti s dochovanými kloubními hlavicemi dosahující délky 52 a 63 cm.

Literatura

Bartoš, J. – Kovářová, S.: *Paměti obce Odrlice*. Senice na Hané 2005, s. 9.

Pinkava, V.: *Okres litovelský*. Brno 1903, s. 247.

Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 27, 2. 7., s. 1.

Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 30, 23. 7., s. 1.

Smyčka, J.: Nové nálezy z Odrlic (u Litovle). *Pravěk*, roč. 6, 1910, s. 139.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. G – 6/74, inv. č. 30 951, 30914, (L 3 249 – L 3 250).

LOKALITA Č. 2

Trať, pomístní název, lokalizace

Odrlice – intravilán obce. Lokalita se rozprostírá na území vedle zahrady domu čp. 11 a v zahradě domu čp. 10 v nadmořské výšce kolem 260 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 192 mm od Z s. č. a 94 mm od J s. č.

Kultury

Lužická kultura

Nálezy

Při zakládání chmelnice vedle zahrady domu čp. 11 byl objeven ojedinělý hrob lužické kultury. Z jeho obsahu bylo zachráněno do sbírek Městského muzea v Litovli několik nádob, které mají náležet do pozdní doby bronzové. Na pozemku vedlejšího domu (čp. 10) se narazilo na několik dalších popelnic, které se ale nedochovaly.

Literatura

- Bartoš, J. – Kovářová, S.: *Paměti obce Odrlice*. Senice na Hané 2005, s. 9.
Pinkava, V.: *Okres litovelský*. Brno 1903, s. 247.
Smyčka, J.: Litovel a okolí v pravěku. *Pravěk*, roč. 3, 1907, s. 142.
Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 27, 2. 7., s. 1.
Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 30, 23. 7., s. 3.
Smyčka, J.: Nové nálezy z Odrlic (u Litovle). *Pravěk*, roč. 6, 1910, s. 139.

Uložení

Nálezy není možné jednoznačně identifikovat.

LOKALITA Č. 3

Tratř, pomístní název, lokalizace

Odrlice – „Díly“. K. Schirmeisen publikoval lokalitu jako „Na dílech“, patrně se bude jednat o dnešní tratř „Díly“. Lokalitu nalezneme asi 500 m severozápadně od obecního kostela na mírném východním svahu v nadmořské výšce kolem 270–280 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 156 mm od Z s. č. a 98 mm od J s. č.

Kultury

Kultura s moravskou malovanou keramikou

Nálezy

Rolník J. Malý získal při orbě na svém poli několik nádob, které pocházejí nejspíše z hrobu. Z nádob se uvádí dvojice mís na nožce a další mísa se žlutou a červenou malbou. Podle nejnovějšího zpracování P. Kalábkové se nejedná o malbu žlutou, ale bílou, což značí, že hrob náleží až do mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou.

Literatura

- Červinka, I. L.: *Pokolení skrčků v mladší době kamenné*. Rukopis uložený v archivu AÚ AV ČR v Brně, nedatováno.
Kalábková, P.: *Lengyelské osídlení střední Moravy – díl II.* (disertační práce). Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2009, s. 42.
Kazdová, E.: *Těšetice – Kyjovice 1. Starší stupeň kultury s moravskou malovanou keramikou*. Brno 1984, s. 242.
Podborský, V.: Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou. *Slovenská archeológia*, roč. 18, 1970, č. 2, s. 260.
Schirmeisen, K.: Vorgeschichtsfunde aus dem Littauer Bezirk (Litovel). *Zeitschrift des Deutschen Vereines des Geschichte Mährens und Schlesiens*, Jg. 36, 1934, s. 29.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 90/76, inv. A 62 522 – A 62 523, A 67 388.

LOKALITA Č. 4

Tratř, pomístní název, lokalizace

Odrlice – „Přesloučí“. Lokalita se nachází jižně od obce na mírném svahu v nadmořské výšce kolem 260 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 195 mm od Z s. č. a 69 mm od J s. č.

Kultury

Raný středověk

Nálezy

Při scelování pozemků na katastru Odrlic byl roku 1909 objeven na parcele č. 322 hrob. V něm spočíval nebožtík s nohama k východu a hlavou k západu. Milodary tvořily dvě záušnice (plátovaná stříbrnou fólií a měděná) a měděný prsten. Na jaře roku 1996 bylo během pokládání plynovodního řádu mezi obcemi Odrlice a Seničkou narušeno několik hrobů. Výkopová rýha protála celkem šest hrobů, z nichž pouze tři byly podrobeny archeologickému výzkumu. Všechny hrobové jámy měly totožnou orientaci JZ–SV. Je pravděpodobné, že se nejspíše jedná o řadovou mladohradištní nekropoli. V hrobě č. 1 ležel v natažené poloze nedospělý jedinec s pažemi podél těla. V dlani jeho pravé ruky se našel stříbrný denár Ondřeje I. (1046–1060). Druhý hrob obsahoval dětskou kostru bez milodarů. V posledním zkoumaném hrobě spočíval na zádech skelet dospělého jedince s trupem poškozeným vyhloubenou rýhou. Stříbrný denár Oty I. Sličného (1061–1087) se podařilo zjistit mezi femury. Prstní phalanx se stopami měděnky naznačuje, že jeho původní uložení bylo v dlani zemřelého. V hrobě č. 3 byl prozkoumán ještě jeden lidský skelet. Při hloubení hrobové jámy došlo k narušení staršího pohřbu, který měl stejnou orientaci ale posunutý o 40 cm směrem k jihozápadu. Odkryté lidské ostatky někdo pietně naskládal do zbylé části hrobu. Obě získané denárové ražby datují pohřebiště do druhé poloviny 11. století.

Literatura

- Bartoš, J. – Kovářová, S.: *Paměti obce Odrlice*. Senice na Hané 2005, s. 9.
Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 194.
Hlubek, L.: Denárové ražby z mladohradištního pohřebiště v Odrlicích (okr. Olomouc). *Nuismatický sborník*, v tisku.
Hlubek, L.: Rané středověká pohřebiště na území bývalého soudního okresu Litovel. *Vlastivědný věstník moravský*, v tisku.
Smyčka, J.: Nové nálezy z Odrlic (u Litovle). *Pravěk*, roč. 6, 1910, s. 137–139.
Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 27, 2. 7., s. 2.
Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 30, 23. 7., s. 1–3.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 104/98, inv. č. A 86 172 – A 83 173.

LOKALITA Č. 5

Trať, pomístní název, lokalizace

Odrlice – „Díly“. Ve člancích J. Smyčky bývala označena jako „Sedliska, Hrubý a Malý padělky“. Lokalitu najdeme asi 800 m východně až jihovýchodně od obecního kostela na mírném východním svahu v nadmořské výšce kolem 260–270 m. Jižně od zjištěné lokality protéká potok Dubčanka. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 147 mm od Z s. č. a 74 mm od J s. č.

Kultury

Raný středověk

Nálezy

V tratích „Sedliska, Hrubý a Malý padělky“ se podle sdělení odrlických občanů běžně nachá-

zely střepy. Jednalo se o fragmenty z nádob velkých i malých, byly vyrobeny ze samé tuhy, častěji neleštěné a zdobené vlnicemi a vodorovnými čarami a důlky. Při průzkumu v těchto místech J. Smyčka zjistil, že se zde nachází sídliště z pozdní doby hradištní. Patrně se bude jednat o sídliště příslušející k pohřebišti jižně od Odrlic (lokalita č. 4). Obě lokality jsou od sebe vzdáleny asi 1 km.

Literatura

Smyčka, J.: Nové nálezy z Odrlic (u Litovle). *Pravěk*, roč. 6, 1910, s. 138–139.

Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 27, 2. 7., s. 2–3.

Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 30, 23. 7., s. 2–3.

Uložení

Keramika, o které se zmiňuje J. Smyčka, není uvedena v inventární knize litovelského muzea, a proto ji považujeme za ztracenou.

LOKALITA Č. 6

Trať, pomístní název, lokalizace

Dubčany – intravilán obce, bývalý obecní rybník. Lokalita se rozkládá zhruba 150 m od návsi v nadmořské výšce 240 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 238 mm od Z s. č. a 116 mm od J s. č.

Kultury

Vrcholný středověk

Nálezy

Při čištění obecního rybníka byly zjištěny podzemní sklepy, zdi a dubové trámy. Patrně se jedná o pozůstatky středověké tvrze pánů z Dubčan.

Literatura

Pinkava, V.: *Okres litovelský*. Brno 1903, s. 173.

Nekuda, V. – Unger, J.: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno 1981, s. 117–118.

Uložení

Nálezy se nedochovaly.

Nelokalizované nálezy

U většiny těchto artefaktů známe pouze katastr obce, ale již žádné další bližší nálezové okolnosti. Jedná se především o materiál z Městského muzea v Litovli převedený do olomouckého Vlastivědného muzea. Pokud byl již předmět publikován, uvádíme zde i odpovídající pramen. V případě římské mince se omezíme pouze na základní numismatickou literaturu.

1) Kostěná „dýka“ a šídla, přír. č. 90/76; inv. č. A 53 749 – A 53 752 (L 3 550 – L 3 552); datování: neolit–eneolit; kat. území: Dubčany.

Literatura: Archiv VMO, složka Dubčany.

2) Kamenné drtidlo (?), přír. č. 90/76; inv. č. A 53 748 (L 3 549); datování: neolit–eneolit; kat. území: Dubčany.

Literatura: Archiv VMO, složka Dubčany.

- 3) Na neznámém místě katastru byl nalezen římský denár císaře Hadriána (117–138). Mince nenalezena; datování: doba římská; kat. území: Dubčany.
Literatura: Potichonov, E.: *Nálezy antických mincí*. In: Nohejlová-Prátová, E. (ed.): *Nálezy mincí v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1955, s. 229.
- 4) Zoomorfní baňatá nádobka s širokým dnem a poměrně malým hrdlem, mírně prohnutým. Hrdlo neslo zvířecí hlavu, na zadní straně plasticky vyznačen dlouhý ocas. Výzdoba je bohatá, od okraje otvoru oddělená lemem ze dvou pásků z obdélníkových vpichů. Plocha je pokryta hluboce rytým ornamentem, který se skládá z trojúhelníků do sebe zapuštěných a proti sobě šrafovaných. Tělo spočívalo na čtyřech nohách, přír. č. 269/64, inv. č. (L 3 257); datování: eneolit; kat. území: Dubčany.
Literatura: Böhm, J.: *Příspěvky k moravské prehistorii. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, roč. 43, 1930, č. 161–164, s. 74–80.
Böhm, J.: *Kronika objeveného věku*. Praha 1941, s. 163, 205.
Podborský, V.: *Keramické zoomorfní nádoby středoevropského pravěku*. In: Pačesová, J. (ed.): *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity*. E 27. Brno 1982, s. 55.
- 5) Čtyři koňské zuby, přír. č. G – 6/74; inv. č. (L 3 555 – L 3 558); datování: pleistocén; kat. území: Dubčany.
- 6) Dvě kamenné sekerky, přír. č. 90/76; inv. č. A 53 854, A 53 855 (L 3 449, L 3 570); datování: neolit–eneolit; kat. území: Odrlice.
Literatura: Archiv VMO, složka Odrlice.
- 7) Keramický džbán a sekeromlat, přír. 90/76, inv. č. A 67 815, A 53 583 (L 3 265, L 3 448); datování: eneolit; kat. území: Odrlice.
Literatura: Šebela, L.: *The corded ware culture in Moravia and in the adjacent part of Silesia (catalogue)*. Fontes archaeologiae Moravicea. Brno 1999, s. 117.
- 8) Čtyři přesleny, přír. č. 90/76, inv. č. A 62 518 – A 62 521 (L 3 454 – L 3 457), datování: pravěk, kat. území: Odrlice.
Literatura: Archiv VMO, složka Odrlice.
- 9) Popelnice, přír. č. 90/76, inv. č. A 80 511 (L 3 500), datování: mladší doba bronzová; kat. území: Odrlice.
Literatura: nepublikováno.
- 10) Květináč, přír. č. 90/76, inv. č. A 80 512 (L 3 501), datování: mladší doba bronzová; kat. území: Odrlice.
Literatura: nepublikováno.
- 11) Květináč, přír. č. 90/76, inv. č. A 80 513 (L 3 502), datování: mladší doba bronzová; kat. území: Odrlice.
Literatura: nepublikováno.
- 12) Osudí, přír. č. 90/76, inv. č. (L 3 503), datování: pozdní doba bronzová; kat. území: Odrlice.
Literatura: nepublikováno.
- 13) Miska, přír. č. 90/76, inv. č. (L 3 504), datování: mladší doba bronzová; kat. území: Odrlice.
Literatura: nepublikováno.
- 14) Hrdlo nádoby, přír. č. 90/76, inv. č. (L 3 495), datování: pozdní doba bronzová; kat. území: Odrlice.
Literatura: nepublikováno.
- 15) Džbáněček, přír. č. 90/76, inv. č. (L 3 970), datování: vrcholný středověk; kat. území: Odrlice.
Literatura: nepublikováno.

Poznámky

- ¹ V dalším textu budeme užívat názvu „Odrlice“ namísto oficiálního označení „Senice na Hané – Odrlice“.
- ² Demek, J. a kol.: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha 1987, s. 120, 421.
- ³ K postavě Dr. J. Smyčky existuje poměrně četná literatura. Např.: Sedlák, K.: Dr. Jan Smyčka. *Ročenka městského muzea v Litovli*. 1937, s. 9–40. – Šik, L.: *100 let muzejnictví v Litovli*. Litovel 2006, s. 4–11. – Veselá, B.: 150 let od narození Jana Smyčky. *Pravěk nová řada* 15, Brno 2005, s. 468–472.
- ⁴ Smyčka, J.: Nové nálezy z Odrlic (u Litovle). *Pravěk*, roč. 6, 1910, s. 137–139.
- ⁵ Fišara, K.: Římská mince z Dubčan. *Pravěk*, roč. 4, 1908, s. 48.
- ⁶ Pinkava, V.: *Okres litovelský*. Brno 1903, s. 20, 173, 247.
- ⁷ Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Odrlic. *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 27, 2. 7., s. 1–3. – Týž.: Z pravěku dědiny Odrlic (dokončení). *Selská stráž*, roč. 9, 1910, č. 30, 23. 7., s. 1–3.
- ⁸ Böhm, J.: Příspěvky k moravské prehistorii II. část. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, roč. 43, 1930, č. 161–164, s. 74–80.
- ⁹ Schirmeisen, K.: Vorgeschichtsfunde aus dem Littauer Bezirk (Litovel). *Zeitschrift des Deutschen Vereines des Geschichte Mährens und Schlesiens* 36, Brno 1934, s. 29.
- ¹⁰ Frolíková-Kaliczová, D.: Archeologická sbírka z muzea v Litovli. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 1983, č. 222, s. 35–39. – Šik, L. (pozn. 3), s. 16–18.
- ¹¹ Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 194.
- ¹² Bartoš, J. – Kovářová, S.: *Paměti obce Odrlice*. Senice na Hané 2005, s. 9.
- ¹³ Např. velké množství nových poznatků přinesly výzkumy vedené PhDr. M. Šmídem a Mgr. Z. Čižmářem v nedaleké obci Cholina či Senice na Hané, kde se v průběhu několika let podařilo objevit několik dosud nezjištěných lokalit. Srov. Hlubek, L.: Pravěké a rané středověké osídlení na katastru obce Choliny (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2011, č. 302, s. 82, pozn. 12.
- ¹⁴ Tymonová, M.: *Paměti obce Senice na Hané*. Olomouc 1998, s. 7–13.
- ¹⁵ Souborně i s další literaturou např. Oliva, M.: *Pohřebiště kromaňonců v Mladečských jeskyních*. Archeologické památky střední Moravy. Svazek 6. Olomouc 2003.
- ¹⁶ Např. Smyčka, J. (pozn. 4), s. 139.
- ¹⁷ Za poskytnuté informace děkuji touto cestou Mgr. T. Lehotskému, Ph.D., z Vlastivědného muzea v Olomouci, který spravuje paleontologickou podsbírku. Další nálezy pleistocenní fauny jsou zaznamenány na Litovelsku, např. v Rozvadovicích, Chořelících a Mladečských jeskyních (např. Smyčka, J.: Litovel a okolí za pravěku, *Pravěk*, roč. 3, 1907, s. 143, 149. – Konečný, P. – Lehotský, T.: Osteologický materiál z Mladečských jeskyní ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2007, č. 289–291, s. 42–45).
- ¹⁸ V literatuře se uvádí jako místo nálezu Dubňany u Litovle. Ovšem u Litovle žádné Dubňany neleží. Takto pojmenovanou obec nalezneme až v okrese Hodonín v Jihomoravském kraji. Zdá se nám proto pravděpodobnější, že se nejspíše jedná o Dubčany na Litovelsku.
- ¹⁹ Böhm, J.: Příspěvky k moravské prehistorii II. část. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, roč. 43, 1930, č. 161–164, s. 74–80.
- ²⁰ Podborský, V.: Keramické zoomorfní nádoby středoevropského pravěku. In: Pačesová, J. (ed.): *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity*. E 27. Brno 1982, s. 55.
- ²¹ Bartoš, J. – Kovářová, S. (pozn. 12) s. 9.
- ²² Smyčka, J. (pozn. 7.), č. 27, s. 1–3. – Týž (pozn. 7), č. 30, s. 1–3.
- ²³ Např. Podborský, V.: *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Brno 1999, s. 173–176.
- ²⁴ Např. Čižmář, M.: *Keltské oppidum Staré Hradisko*. Archeologické památky střední Moravy. Svazek 4. Olomouc 2005.
- ²⁵ Čižmář, M. – Salaš, M.: Nové hradiště v Moravské bráně. *Archeologické rozhledy*, roč. 61, 2009, č. 1, s. 66–70, 72.
- ²⁶ Smyčka, J.: Litovelsko za pravěku a v době předhistorické. *Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké*, roč. 4, 1926, příloha 8, s. 4.

- ²⁶ Osídlení z doby železné máme doloženo na katastru Choliny či Nákla (srov. Hlubek, L., pozn. 13, s. 93. – Peška, J.: Archeologické nálezy a lokality na katastru obcí Náklo a Mezice. *Střední Morava*, 2001, č. 13, s. 81–82). Doba římská či stěhování národů je doložena např. hrobem se zlatým nákrčníkem z Litovle-Nasobůrek a „*kult. jámou*“ z Kluzova (Hlubek, L.: Pravěké a raně středověké osídlení na katastrech obce Haňovice, Kluzov a městské části Litovle – Myslechovice (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2012, č. 304, s. 8) nebo pecí na vypalování keramiky z Choliny. Hlubek, L. (pozn. 13), s. 85, 90.
- ²⁷ Římské mince máme doložené z katastrů Nákla, Choliny, Mezic či Rozvadovic (Potichonov, E.: *Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1955, s. 239, 245, 248, 263, 266, 291, 293, 305).
- ²⁸ Smyčka, J. (pozn. 4), s. 137–139.
- ²⁹ Čížmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J. (pozn. 11), s. 194.
- ³⁰ Hlubek, L.: Raně středověká pohřebiště na území bývalého soudního okresu Litovel. *Vlastivědný věstník moravský*, v tisku.
- ³¹ Smyčka, J. (pozn. 4), s. 138–139.
- ³² Pinkava, V. (pozn. 6), s. 247. – Bartoš, J. – Kovářová, S. (pozn. 13), s. 9. – Lapčík, S.: Ze starší historie Odrlic. *Zprávy Krajského vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1988, č. 252, s. 1–13. Zde je více informací o historii obce od nejstarších písemných zmínek až k nejnovějším obdobím.
- ³³ Pinkava, V. (pozn. 6), s. 172. Zde nalezneme více informací o historii obce od nejstarších písemných zpráv až k nejnovějším dějinám.
- ³⁴ Pinkava, V. (pozn. 6), s. 173. – Nekuda, V. – Unger, J.: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno 1981, s. 117–118.
- ³⁵ Pinkava, V. (pozn. 6), s. 172. – Smyčka, J. (pozn. 4), s. 138.
- ³⁶ Hlubek, L. (pozn. 13), s. 80–95.
- ³⁷ Peška, J. (pozn. 26), s. 78–108.
- ³⁸ Šmíd, M.: Pravěké a časně historické osídlení katastru městyse Náměšť na Hané (okr. Olomouc). *Střední Morava*, 2010, č. 30, s. 44–74.

SUMMARY

Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territories of the Village of Dubčany and a Part of the Village of Senice na Hané – Odrlice (Olomouc District)

Lukáš Hlubek

The beginnings of interest in archaeological findings can be related especially to MUDr. J. Smyčka who was the first one to write a short list of archaeological findings in the territory of Odrlice at the beginning of the 20th century. Nevertheless interest in the described territories ceased more or less, and new findings or publications are very rare now. A certain revival came in the 1990s when an early medieval burial ground was explored.

The surroundings of the town of Litovel attracted prehistoric populations leaving their traces here from the earliest times. There are six archaeologically positive localities in the territories of Dubčany and Odrlice; other findings cannot be identified with some of the already known localities or described as a new place of discovery. According to the current state of examination it seems that the densest settlement in the observed territory was in the period of the Urnfield culture (locality no. 2 and other unlocalized findings) and in the early and high Medieval Ages (localities no. 4, 5, 6). Settlement from the Neolithic and Chalcolithic periods is documented by a grave and other presumed grave finding (locality no. 3 and an unlocalized grave), a zoomorphic vessel and several findings of polished stone industry. A finding of mammoth bones in the village (locality no. 1) is also regarded significant as they document the move of the Pleistocene fauna in the Litovel region. Settlement from the Neolithic and Chalcolithic periods, the Iron Age or the Roman Era is common in the nearby territories, such as Náměšť na Hané, Náklo or Cholina; the question is whether it is merely the current state of archaeological research. This can be supplemented by further research or targeted field survey.

Typáře a pečeti města Olomouce

Hana Seichterová – Jan Štěpán

ABSTRACT

Seal Matrixes and Town Seals of the City of Olomouc

The municipal seals of the City of Olomouc went through an interesting development, but the earliest information about the municipal seal comes from coroboration of the chartres from years 1271 and 1278. Language of seal' inscribed legend was always Latin one. The first appended municipal seal of Olomouc is from the year 1305. Indirect evidence about little or secret municipal seal we have from the year 1314. Till today we have maintained the seal matrixes from another municipal seals, and also the oldest great seal matrix. Until the first half of 19th century we have found 11 types of municipal seals of the City of Olomouc as great, little or secret and ring seals.

KEY WORDS: sfragistics, Olomouc, municipal seal, checkered eagle, development, corroboration formula, goldsmith

Pečeti patří již od středověku k ověřovacím a reprezentačním prostředkům všech měst, městeček a později i vesnic. Po panovnících, církevní hierarchii a institucích a šlechticích začala užívat poměrně brzy své pečeti i města, jako ekonomicky a právnícky silné subjekty.

Obr. 1. Dochované městské typáře ze sbírek VMO. Foto: Pavel Rozsívál.

Na pečeti našich zemí měl vliv převážně sfragistický vývoj v německých zemích, kde máme první doklady o městských pečetích pro Kolín nad Rýnem 1140 (tzv. kolínský model), dále Mohuč 1150, Trevír 1171, Cáchy 1200, Řezno 1211 a Magdeburg 1244.¹ Tato města se během 12. století začala stávat právními subjekty, které si uvědomovaly svou svébytnost a hledaly v pečetích mimo jiné symbol své reprezentace. Německá města měla na naše území velký vliv obchodní, právní aj. a lze předpokládat, že byla vzorem také v oblasti pečetení. Mezi prvními městy u nás, jež vlastnila pečeti, byla města královská. Nejstarší zmínka o městské pečeti na našem území je z roku 1242 pro říšské město Cheb, které v této době ale nebylo součástí Českého království. Nejstarší dochovanou pečeť je pečeť města Brna z roku 1247.² Následují pečeti Malé Strany z roku 1257 a Starého Města pražského z roku 1264 či Znojma (1272). Pečeti českých měst nesly, podobně jako jinde v Evropě, obraz hradební zdi s branou a věžemi, jako symbol městských práv. Součástí pečetního obrazu byly také často symboly blíže charakterizující město nebo vrchnost.³ Spolu s rostoucím množstvím měst a jejich stoupajícím vlivem narůstá během 14. století počet městských pečeti. Také pečeti města Olomouce prodělaly zajímavý vývoj, který však doposud nebyl v literatuře dostatečně zpracován.⁴

Otázka existence městské pečeti a potřeby pečetení v městském prostředí v počátcích vzniku našich měst je dodnes obtížně řešitelná. Vzhledem k tehdy užívanému tzv. magdeburskému právu (pro severní Moravu) měla městská pečeť autenticitu pouze pro okruh konkrétního města. „*Města také pečeti své myti magý, kteréž vssak spanuow svých pečetmi žaadné mocnosti nemagý, jakož pak mocnosti žádné nemagý gednom wswých městských věcech.*“⁵ Pro toto nejstarší období se nám také dochovalo jen minimum písemností vzniklých přímo v městském prostředí.

Zkusme si osvětlit počátky městských pečeti na příkladu města Olomouce. Pokud bychom vycházeli ze současných autorů, kteří považují Olomouc za město již v polovině 13. století, předpokládáme, že se zde mohla nacházet raná forma městské kanceláře. Pro Olomouc máme doklad o městském písaři až pro rok 1343.⁶ Oproti tomu ve Svitavách je městský písař doložen již v roce 1256, byl jím farář. Dále např. ve Starém Městě pražském je prokázán písař roku 1288, přičemž radnici, kde by měl stálou kancelář, povolil městu Václav II. v roce 1299.⁷ Z toho lze odvodit, že Olomouc mohla mít svého vlastního písaře, např. faráře u sv. Mořice, jen jej prozatím není možné doložit v pramenech. Mimo to si také představitelé města mohli nechat vyhotovit listinu v kanceláři markraběte, biskupa, kapituly či některého z klášterů a pouze připojili vlastní pečeť.⁸ Vladimír Spáčil také uvádí, že podobně jako v německých zemích i zde, v počátcích města, mohl být společný písař, který vyhotovoval písemnosti pro všechny členy městské správy, a tak vlastně ve městě neexistovala městská kancelář jako taková.⁹ Mimo to fungoval i institut veřejných notářů, kteří mohli pro město listiny zhotovovat.¹⁰ Vzhledem k těmto úvahám nemusela být nutně existence městské pečeti vázaná na městskou kancelář a mohl ji držet např. fojt. Ostatně město bylo v tomto období z větší části příjemcem a jen v menší míře vydavatelem písemností.

Jaké možnosti mělo město v případě potřeby sepsání listiny, známe, zamysleme se tedy nad otázkou, jaké písemnosti potřebovalo zhotovovat. Zpočátku město nemohlo samostatně disponovat se svým majetkem, takže v majetkoprávních záležitostech písemnosti vydávat nemohlo. Mělo však právo vystupovat v záležitostech svých měšťanů, tzn. v případě potřeby vyhotovit a zpečetit testament či jakýkoli odkaz. Dále mohlo být svědkem v různých sporných záležitostech měšťanů, ale v této době stále ještě trvá tradice zvykového práva, takže písemné pořízení spíše nelze očekávat.¹¹ Město mohlo být také na vyžádání spolupečetitelem listiny jiného vydavatele, ale těchto případů je opět velmi málo. Z jihlavských městských práv udělených kolem roku 1249 vyplývá, že pečeť mohla sloužit k zapečetění majetku po smrti

měšťana.¹² Byla použita i jako doklad o původu zboží, jak uvádí listina města Chebu, a také v případech různých kupeckých záležitostí, včetně mýt.¹³ Z uvedeného vyplývá, že se jedná z velké části o písemnosti dočasné povahy. Doklady o existenci těchto písemností jsou převážně nepřímé zmínky v privilegiích pro města a několik dochovaných listin. Od roku 1343 byla vedena nejstarší kniha města Olomouce, ve které hned v prvním zápisu městská rada označuje, že veškeré zápisy v knize mají mít stejnou autenticitu, jakoby se jednalo o písemnosti zpečetěné městskou pečetí.¹⁴

Jelikož sfragistika je těsně spjatá s diplomatikou, neobejdeme se bez diplomatického rozboru listiny, resp. koroborace, která určuje způsob ověření listiny. Koroborace nám byla nápomocná již při určení vlastníka pečeti na listině z roku 1267.¹⁵ Ze 13. století se originál městské pečeti nedochoval, ale o jeho existenci svědčí koroborace několika listin. V listině z roku 1271, v níž je jako vydavatel uveden hlušovický rychtář Giselbert, koroborace zní: „*In cuius rei testimonium hoc presens scriptum petii et feci ciuium Olomucensium et Oppauiensium sigillorum munimine roborari*“.¹⁶ Druhou listinou olomoucký měšťan Meingott v roce 1278 potvrdil pronájem půl lánu u Olomouce, patřícího klášteru Hradisko, a zavázal se z něj odvádět pravidelný poplatek. V koroboraci je uvedeno: „*sigillorum abbatis et conuentus sepe dicte ecclesie nec non ciuitatis Olomoucensis obtinui munimine roborari*“.¹⁷ Domníváme se, že v těchto koroboracích jde o pečeť I. typu dochovanou z roku 1305.

Věnujme se nyní koroboracím, které se vztahují ke skutečně dochovaným pečetím. U nejstarší známé pečeti města Olomouce z roku 1305 zní: „...*in cui[us] obligaci[on]is ... testimo[ni]um p[re]sente[m] lit[er]am... ac ciuitatis olomucen[sis] sigillis... roboravi*“.¹⁸ Ovšem tato listina vznikla nejspíše v biskupské kanceláři. První listina, která byla sepsána v městské kanceláři, pochází z roku 1314 a její koroborace zní: „...*Maiores Sigilli nostre Ciuitatis Appensionis munimine dedimus Roboratas*“.¹⁹ A zásadní je, že je zde poprvé zmiňována jako velká pečeť (I. typ). Další dochované listiny v tomto fondu a psané v kanceláři města pečeť zmiňují jako velkou do roku 1380. Vzhledem ke znění koroborace lze předpokládat, že již v tomto období existovala „menší“ pečeť města Olomouce, kterou byl, podle našeho názoru, nejstarší sekret (II. typ) nebo jiná nedochovaná pečeť. Pro následující období již pečeť rozlišována není, v koroboraci se uvádí pouze „*naše pečeť*“. Změnou je, že se od konce 14. století objevují první německy psané listiny, ve kterých koroborace většinou zní: „*Des zu eynem urkunt und waren geczewgnuss haben wir unser stat ingesigel an disem brief gehangen*“.²⁰

První česky psaná koroborace se objevuje až v listině z roku 1444: „... *A tomu na swiedomie a pro lepssii gistotu swu gsem vlastnii peczet tomuto listu prziwiesil A ku potwrzenii tiech vssech wietzi swrchu psanich prziprosil sem mudrich a opatrnich panow purkmistra consseluw a rady miesta Olomuczkeho ze jsu onii swu petzet pro wietczii swiedomii bez gich sskody podle mey prziuweisily k tomuto listu*“.²¹ Pro další typy městských pečeti se již v koroboracích rozlišení většinou neobjevuje (např. velká pečeť, menší pečeť, sekretní aj.). Není to sice předmětem této studie, ale specifikaci pečeti máme doloženu pouze pro pečeti úřadů města počínaje rychtářskou v 16. století. V 17. století se u pečeti typu VII znovu v koroboraci objevuje označení pečeti jako velké. Koroborace v roce 1639 byla v podobě: „...*Stadt größeres Innsigel Wießentlichen auff diese Vollmacht drucken lassen*“.²² V roce 1587 byla tato pečeť přitížena k příznávacím listům k zemské berni a koroborace zněla: „...*petzeit obyztiegnau miestskau*...“.²³ S toutéž koroborací byl však v letech 1583–1585 přitížen sekret III. typu.²⁴ Pro mladší období se znění koroborace značně zjednodušuje, v některých případech mizí úplně. Ani podle dochovaných seznamů kancelářských tax nemůžeme rozlišit použití velké a menší pečeti.²⁵

Znakem města Olomouce a zároveň pečetním obrazem městských pečeti byla vždy tzv. moravská orlice, tedy rozkřídlená šachovaná orlice, která vycházela z erbu moravských mar-

krabat. Vzhledem k nemožnosti prokázat na příkladě pečeti tinktury městského znaku zde na popis tinktur nereflktujeme.²⁶ I přesto, že se podoba orlice v zásadě neměnila, doznal způsob jejího ztvárnění na pečetích určitých změn, které lze připsat hlavně dobové manýře a umění rytců. Město sice neměnilo městskou pečeť tak často, aby bylo možné hovořit o jakémisi módním trendu, přesto docházelo k úpravě podoby orlice a dalších ozdobných prvků pečetního obrazu včetně písma. Domníváme se, že velkou roli hrála jak tradice, tak sebereprezentace města. Proměnu pečetního obrazu nebo výměnu pečeti ovlivňovaly pečeti okolních královských měst a zdá se, že k tomuto srovnávání mohlo docházet u příležitosti zpečetění zemských landfrýdů. Uvedme ještě, že jak v Německu, tak v Rakousku či Polsku najdeme řadu měst, která měla ve svém znaku orlici, která sice nebyla šachovaná, ale mohla sloužit jako vzor při návrhu vzhledu moravské orlice.²⁷ Např. na nejstarší vídeňské pečeti s orlicí vidíme, že má stejné postavení nohou a velmi podobné spáry. Orlice není korunovaná, ale má téměř totožné držení hlavy a rovněž křídla mají letky směřující dolů, i když jinak u nich podobnost končí.²⁸ Byť ocas orlice není stejně jako u olomoucké typicky kotkovitý, také v tomto případě je vidět, že je zde přece jen jeho podobné zakončení.

Orlice na nejstarší dochované olomoucké pečeti (I. typ) odpovídá spíše staršímu dobovému ztvárnění, např. postavením křídel. Naopak způsob naklonění hlavy je typičtější pro mladší období. Orlice je kupř. velmi podobná orlici na zlaté sponě pocházející z 11. století, která patřila buď císařovně Gisele, druhé ženě Konráda II., nebo pravděpodobněji, Anežce z Poitou, druhé ženě Jindřicha III. Ta má, zdá se, vzor ve starých merovejských orlicích sponách, které vypadají podobně, ale jsou schematictější.²⁹ Pro starší období vlastně nelze rozhodnout, zda jde o orlici či orla, který byl posléze odlišen dvěma hlavami. Šlo však jednoznačně o znamení, které užívali císaři obnovené říše římské jako symbol starého Říma – jakýsi orlí kult.³⁰

Další městské pečeti mají orlici vyobrazenou zpravidla podle běžného dobového heraldického ztvárnění. Starší pečeti ji mají více schematickou až na pečeť IV. typu, používanou krátce ve 40. letech 15. století. Na této pečeti má orlice letky křídel stále směřující dolů tak jako na nejstarší pečeti. Na mladších renesančních pečetích orlice maximálně vyplňují pečetní pole a vidíme na nich stále detailnější zpracování. Zbytek pečetního pole je často prázdný, ale již na nejstarší pečeti vidíme snahu i tuto část pečetního pole nějakým způsobem vyplnit. Na starším městském sekretu se po stranách krku orlice nacházejí křížky. Na pečeti IV. typu je orlice v poli posypaném liliemi, netypická je také orlice na pečeti s rozetou typu V, protože je jako jediná zobrazovaná jako plamenná. Také pečeť VII. typu z roku 1566 se liší tím, že je pole pečeti pokryté damaskováním, které bylo otázkou dobové manýry, ale sloužilo i jako ochrana proti padělání.

Již bylo řečeno, že mimo nejstarší pečeť další olomoucké pečeti nevybočují z dobového heraldického úzu, chceme zde ale zmínit, že ve stejnou dobu nacházíme na Moravě další pečeti, které mohly být vzorem, či naopak mohly samy vycházet z pečeti města Olomouce. Nejprve uvedme markraběcí pečeti, které vcelku logicky mohou být předobrazem jednotlivých variant olomoucké orlice, protože Olomouc byla zároveň markraběcím sídlem. Orlice by zde tedy reflektovala podobu erbu svého pána, ale již starší výzkum samozřejmě poukázal na to, že orlice se ve znaku markrabat objevuje až v polovině 13. století. Ale právě nejstarší městská pečeť má orlici, která i přes rozdíly, které již Tomáš Krejčík vysvětluje jako možné problémy rytce s šachováním, neodpovídá dobovému heraldickému zobrazení orlic markrabat nebo českých králů.³¹

Stejný znak a velmi podobné pečeti má královské město Znojmo. Zajímavé však je, že nejstarší znojemská pečeť dochovaná z roku 1272 odpovídá běžnému heraldickému úzu, na rozdíl od té olomoucké. Jinak jsou znojemské orlice často velmi těžko odlišitelné od olomouc-

kých, na druhou stranu se v nejstarším období na diplomatickém materiálu prakticky nemohly objevit vedle sebe. Je však jednoznačné, že velikost pečeti města Znojma byla vždy menší než Olomouce. Na pečetích města Znojma dále bývají v pečetním poli umístěny lilie, což je vzájemně odlišovalo. Pečetní obraz moravských královských měst byl v 15. století ohraničen několikalistými rozetami a právě Znojmo má v této době již pečetní obraz od olomoucké pečeti jednoznačně odlišitelný. Mimo to bylo nejpozději od konce 16. století na hrudi znojenské orlice umisťováno písmeno „Z“. K vzájemnému ovlivnění podoby pečetního obrazu a potřebě jeho odlišení docházelo při společném přivěšování pečeti obou měst k zemským landfrýdům. Velmi podobnou orlici má v pečetním obraze také Moravská Třebová, ale k vyhotovení listiny zpečetěné těmito městy současně nedošlo, takže záměna ve starším období ani nebyla možná.

Způsob ztvárnění nejstarší olomoucké pečeti je poněkud nezvyklý. Při rytí písmen nepoužil rytec punc, ale domníváme se, že linky, které vytváří zdánlivé stínování u jednotlivých písmen, souvisí s rozvržením písmen před rytím. Na zhotovení perlovců naopak jednoznačně použil puncovní razidlo. Zatímco hlava a spáry orlice jsou propracované velmi detailně, u ostatních částí těla je zřejmá disproporce. Zdá se, že u křídel byl perlovec použit jako vodítko ke zhotovení, ale u pravého křídla se s perlovcem rozchází. V případě těla orlice a spárů se domníváme, že rytec při práci udělal chybu (snad při rozvržení šachování), byl nucen přerýt původní práci a dostal se tak hlouběji do materiálu, než původně předpokládal. Výsledkem je vystupující tělo orlice, setření rozdílu mezi stehny a tělem a ryze plošné šachování (bez odlišení tinktur), které je mělké a působí jako kostkování. Také nezvyklý ocas ve tvaru kotvy je nejspíše výsledkem špatného rozvržení a buď byl původně menší (což působilo nepřírozně), anebo rytec zjistil, že nemá dost prostoru, a upravil jej do této podoby. Myslíme si, že původní podoba ocasu orlice by jinak dobově odpovídala tehdy běžnému heraldickému ztvárnění (poloviční lilie). Způsob rytí a celkové ztvárnění pečeti svědčí spíše pro starší dataci, než je dochovaný otisk, přičemž nejstarší doklad v koroboraci skutečně ukazuje až k roku 1271. V Olomouci máme dokonce pro toto období doloženého zlatníka Klause (1268), ale tím jej neoznačujeme za tvůrce pečeti.³²

Dalším typem pečeti ve sfragistice města Olomouce jsou sekrety či malé pečeti. Máme dva doklady o jejich užívání a zhotovení. Podle záznamů v olomoucké městské knize z 25. srpna 1503 městská rada zlomila starý sekret (II. typ) a nechala vyryt druhý sekret (III. typ) za 2 kopy grošů.³³ Pravděpodobně to bylo proto, že starý typář nevyhovoval pečetění pod papírovým krytem a snad byl i poškozen. Podle záznamu byl nový typář zhotoven silnější, aby odpovídal novému způsobu pečetění, a podle všeho byl posléze nejméně jednou zbroušen a poté zvýrazněn pečetní obraz. Nasvědčovalo by tomu i dvojí vyhotovení smlouvy mezi městem a klášterem dominikánek sv. Kateřiny v Olomouci ze 4. a 6. června 1503.³⁴ Exemplář dochovaný v archivu města pečeť vůbec nemá, zatímco druhý pro klášter má sekret III. typu, který byl vyroben až dva měsíce po sepsání smlouvy.³⁵ Jako zajímavost ještě uvedme, že k listině krále Václava z roku 1291 pro Litovel je přivěšen na hedvábných nitích sekret III. typu. K tomu mohlo dojít nejdříve po roce 1503, kdy byl tento typář zhotoven.³⁶ V roce 1539 si město nechalo zhotovit nový typář malé pečeti od rytce Hanuše Getze z Prahy.³⁷ Tento typář typu VI byl používán pouze krátkou dobu (1539–1546). Městská rada sice neuvedla důvod dalšího neužívání pečeti, ale podle našeho názoru šlo o problém názvu města – Iulii Mons – použitého v legendě.

V roce 1561 se v knize městských počtů objevuje účet za vyrytí dvou pečeti. Podle textu se má jednat o malou městskou pečeť a do železa vyrytou městskou pečeť.³⁸ Je zde dále uvedeno, že rytcem má být olomoucký zlatník Asverus Fidler z Kynberka.³⁹ Toto zjištění je velmi cenné, neboť se jedná o zlatníka, u kterého máme v roce 1564 doloženou zakázku pro císaře Max-

miliána II., a je tedy jasné, že se šlo o skutečného mistra v oboru.⁴⁰ Nepodařilo se nám však dohledat pečeť, která by se v tomto období začala objevovat. Hypoteticky je možné, že jedna z nich mohla být určena pro olomouckého rychtáře či soud. Další zmínku o zhotovení pečetidla máme z roku 1566, kdy městská rada zaplatila za rytí nového pečetidla 4 kopy 20 gr.⁴¹ Jedná se o pečeť VII. typu; za dobu používání byla dvakrát upravena. Pokaždé šlo o zbroušení plochy typáře, poprvé se zcela ztratilo damaskování pečetního pole. Při druhém zbroušení mezi lety 1739 až 1741 musely být přerýty detaily pečetního obrazu i legendy. Pečetní obraz je tak výrazně mělčí, než byl v době zhotovení pečeti, zřejmě z důvodu nárůstu pečetení pod papírovým krytem. Došlo např. k úplnému zbroušení rozviliny na počátku legendy, hvězdy rozdělující jednotlivá slova byly upraveny na květy, písmeno „T“ má na původní pečeti serify na břevně zkosené a na upraveném typáři jsou rovnoběžné s dřikem. Jako velká pečeť se používala do roku 1776 a dodnes se dochoval její typář, který je uložen ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. U této pečeti neznáme rytce, jelikož v účtech zmíněn není, její výtvarné provedení je však velmi dokonalé, proto se domníváme, že rytcem mohl být Asverus Fidler z Kynberka. Po porovnání se čtyřmi pečeti města Brna z roku 1570 vidíme nápadnou podobnost zpracování a celkové výtvarné provedení ukazuje na stejného rytce.⁴² U ostatních pečeti se nepodařilo doklady o rytí nalézt, ale evidujeme řadu zmínek o kolcích, znameních a puncích pro olomoucké řemeslníky a některé městské úřady. To je však nad rámec této studie.⁴³

Pro dva typy pečeti města Olomouce z 15. století (typ IV a V) je charakteristická krátká doba užívání. V případě IV. typu se domníváme, že zavedení pečeti mohlo souviset s reorganizační městské kanceláře, ke které došlo za písaře Václava z Jihlavy. V roce 1435 máme poslední doklad o použití pečeti I. typu a od roku 1441 se začal používat IV. typ, přičemž oba letopočty spadají do doby působení tohoto písaře.⁴⁴ Krátkodobé používání pečeti typu IV mohl zapříčinit požár v roce 1453, při kterém mohl být typář poškozen nebo zničen.⁴⁵ Další pečeť, V. typu, máme doloženou poprvé v roce 1463. Je možné, že z důvodu vyšší frekvence pečetení pod papírovým krytem nemusel typář vyhovovat novým požadavkům na tento způsob pečetení. Mimoto oba typy svým pečetním obrazem jednoznačně odrážejí dobové umělecké cítění.

Jazykem pečetních legend byla vždy latina, ke změně dochází jen v pojmenování majitele pečeti. U nejstarší olomoucké pečeti byl v legendě použit výraz „*SIGILLVM CIVIVM DE OLOMVZC*“, v dalších typech je již použito spojení „*CIVITATIS OLOMUCENSIS*“. U menších pečeti je spojení stejné, jen je použito výrazu „*SECRETUM*“. První větší změnu zaznamenáváme u pečeti typu VI, kde je uveden tvar „*S. SENATUS POPULIQUE JULII MONTIS*“. Pečeť VII. typu má opis: „*SIGILLVM SENATUS POPULIQUE CIVITATIS OLOMUCENSIS*“. Další změnou je pečeť VIII. typu: „*SIGILLVM SENATUS POPULIQUE REGIE METROPOLIS OLOMUCENSIS*“.⁴⁶

Mimo uvedené pečeti města Olomouce se ve sbírce typářů Vlastivědného muzea v Olomouci vyskytuje ještě jeden stříbrný typář, jehož fotografii uveřejnil V. Vojtíšek.⁴⁷ Jedná se o novodobou práci a také Vojtíšek jej označuje za nepravý či falešný. Podle zmínky v poznámce byl typář zakoupen v Drážďanech olomouckým zámečníkem Schneiderem, který jej městu v roce 1903 prodal za 55 korun.⁴⁸ To, že se skutečně jedná o novodobou práci, je bez pochyb a otázkou je jen důvod vzniku. Hypoteticky mohlo jít o mistrovský kus nějakého olomouckého kovo zpracovávajícího tovaryše z konce 19. století, který jej následně prodal. Jisté také je, že tento typář byl zhotoven na podkladě pečeti města, protože zde chybí některé detaily, které jsou na typáři pečeti I. typu dodnes dobře viditelné. Naopak na pečeti se vyskytují jen při dobrém otištění a tzv. plaménkování, které nad křídly orlice vznikne až při otištění do vosku, tvoří na původním typáři vyrytý perlovec. Tento novodobý typář má plaménkování přímo vyryto, takže musel být zhotoven podle otisku pečeti.

Dále uvedme, že v roce 1367 máme doložen první pokus o zneužití městské pečeti.⁴⁹ Toho roku byl v květnu zadržen výběrčí daní Materna, který měl ukrást z dávek pro panovníka více než 30 hřiven. V jeho truhlici byly podle zápisu v městské knize nalezeny tři nepopsané pergameny zpečetěné městskou pečeti. Jako výběrčí daní zřejmě musel panovníkovi odvádět písemný doklad o výši vybrané daně, který byl zpečetěn městskou pečeti. Je totiž spíše nepravděpodobné, že by každému plátcí vydával zpečetěný doklad o zaplacené částce. Otázkou však je, jak Materna pergameny získal. Pokud by si je totiž zhotovil sám, musel by mít přístup k typáři a musel by být obeznámen s technikou pečetění. Je také otázkou, o jakou pečeť se skutečně jednalo. Protože v tomto období neevidujeme žádnou změnu, šlo buď o malou hrozbu zneužití pečeti, kvůli které by nemusel být typář nijak upraven, nebo šlo o zcela neznámou pečeť, která byla zničena. Je také pravděpodobnější, že se jednalo o typář II. typu, neboť velká pečeť I. typu byla jistě více strážena před zneužitím.

Do první poloviny 19. století se nám podařilo prokázat 11 typů pečeti města Olomouce, ty lze rozdělit na velké a menší pečeti a signety. Pro období druhé poloviny 13. století máme nejstarší pečeť doloženou pouze v koroboracích. První dochovaný otisk velké pečeti (I. typ) pochází až z roku 1305 a pečeť byla prokazatelně používána až do roku 1435. Na tuto pečeť navazují další dva typy (IV a V), u nichž nemáme přímo v legendě uvedeno, že se jedná o velkou pečeť, ale odpovídá tomu způsob jejich užití. V období let 1528 až 1566 nemáme doloženo užívání velké pečeti. V roce 1566 byl zhotoven typář velké pečeti, která byla používána až do zhotovení typáře poslední velké pečeti VIII. typu, který odrážel polepšení znaku města Olomouce. Nepřímý doklad o existenci menší pečeti máme z roku 1314, kdy je I. typ zmiňován jako velká pečeť. Doložený otisk však máme z roku 1364 (II. typ) a tato pečeť byla používána do roku 1503. Na ni navazuje III. typ, používaný od roku 1503 až do konce 16. století, ale zcela výjimečně byl používán i nadále (typář existuje dodnes). V letech 1539 bylo zhotoveno nové pečetidlo (VI. typ) užívané do roku 1546, tento typ se však kvůli netradiční humanistické variantě jména Olomouce neujal. Od konce 16. století město přestalo na písemnostech menší pečeť používat, i když se typář dochoval dodnes. Teprve od osmdesátých let 18. století si město znovu nechalo zhotovit typář menší pečeti, kterou používalo do poloviny 19. století. Signety jsou prokázány nejdříve od 17. století a používaly se jen v okruhu městské rady. Zajímavé také je, že městu sice byl císařovnou Marií Terezií v roce 1758 polepšen znak, ale tato změna se na pečetích projevila teprve od roku 1777.

KATALOG PEČETÍ

VELKÁ PEČEŤ

I. TYP

MĚSTO OLOMOUC, 1305–1435

Pečetidlo, mosazný kotouč ø 65 mm. Provrtaná mosazná kobylka, celková výška 12 mm. Velikost pečeti kolísá mezi 62–64 mm, podle okrajů pečetní misky.

Pokud není uvedeno jinak, pečeť byla přivěšená na pergamenovém proužku a byl použit přírodní vosk. V pečetním poli je šachovaná orlice, se zavřeným zobákem a korunkou.

Opis je z vnější i vnitřní strany oddělen perlovcem a linkou, psán gotickou majuskulou: „† SIGILLVM * CIVIVM : DE : OLOMVCZ :“.

Obr. 2. Typ I, VMO, inv. č. O 2669.
Foto: Pavel Rozsival.

Dochování

VMO, typář, inv. č. O 2669

ZAOpo – LDK, inv. č. 303 (1305)

ZAOpo – MCO, sign. AIc18 (1329)

SOKAO – AMO – L, inv. č. 9 (1314, zelené konopné nitě), inv. č. 12 (1321), inv. č. 40 (1380), inv. č. 46 (1389), inv. č. 48 (1393), inv. č. 67 (1407), inv. č. 143 (1435, červený vosk, v misce)

MZA – E40, sign. E 1 (1317)

MZA – A1, inv. č. 99 (1372)

NAČR, fond Archiv české koruny, inv. č. 577 (1356, červený vosk, v misce, barevné konopné nitě)

Literatura

Nowak, A.: *Katalog der geschichtlichen Kunst- und Gewerbe-Ausstellung. Olmütz 1888*, s. 13.

Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993, s. 12.

Spáčil, V. a kol: *Pečetí a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc 1985, s. 173.

Vojtíšek, V.: *O pečetích pražských a jiných měst českých*. Praha 1928, s. 30–32, tab. VI, č. 4.

SEKRETY

II. TYP

MĚSTO OLOMOUC, 1364–1503

Obr. 3. Typ II, SOKAO – AMO – L, inv. č. 54.
Foto: archiv autorů.

Okrouhlá pečeť ø 37 mm. Pečeť je ve většině případů přivěšená na pergamenovém proužku, doložená je i přitištěná pod papírovým krytem. Barva pečetního vosku je vždy červená. V pečetním poli je šachovaná orlice s korunkou, se zavřeným zobákem, z každé strany krku křížek. Typář v roce 1503 rozložen.

Opis je psán gotickou majuskulou a z vnější i vnitřní strany oddělen perlovcem: „† SECRETV(M) CIVITATIS • OLOMVCE(NS)IS“.

Dochování

HAUrk, (všechny přitištěné) sign. 5727 (1502), sign. 3201, 3199 (1446), sign. 2861 (1442)

ZAOpo – MCO, sign. AIIa12 (1364), AIIa11, AIIa12 (1401), AIIId32 (1444)

SOkAO – AMO – L, inv. č. 54 (1401), 69 (1410), 70 (1410), 360 (1496), 371 (1498, na konopných nitích), 376 (1499)

SOkAO – AML, inv. č. 39 (1492), 41 (1494), 42 (1495)

MZA – E40, sign. E 8 (1407), E 40 (1428), F 4 (1437), F 6 (1445), G 14 (1452)

III. TYP

MĚSTO OLOMOUČ, 1503–1767

Pečetidlo, stříbrný kotouč ø 37 mm. Osmihranné stříbrné držadlo, celková výška 30 mm.

Pečeť je přivěšená na pergamenových listinách a v mladším období s nárůstem papírových písemností převážně přitištěná. Barva pečetního vosku je vždy červená. V pečetním poli šachovaná korunovaná orlice. Hruď je mírně srdcovitého tvaru a korunka a ocas orlice zasahují do perlovce. Neznámo kdy v mladším období zbroušen povrch a díky tomu přirýty nezřetelné detaily.

Opis je z vnější strany oddělen dvojitou linkou a z vnitřní strany perlovcem, psán gotickou majuskulou: „: * : SECRETVM(M) : CIVITATIS : OLOMVCENSIS“.

Dochování

VMO, typář, inv. č. O 2672

ZAOpo – MCO, sign. AVa25 (1504, pergamenový proužek), AVb33/1 (1513, pergamenový proužek), AVIc13 (1535, přitištěná)

ZAOpo – AO, karton č. 1, sign. 10, f. 9–10, 256–257 (1577, přitištěná)

SOkAO – AMO – ZR, karton č. 133, inv. č. 3836 (1592, přitištěná), karton č. 137, inv. č. 4037 (1510–1529), karton č. 74, inv. č. 1791, f. 1 (1767, přitištěná)

SOkAO – AMO – L, inv. č. 411, 412 (1504, pergamenový proužek), 437 (1506, pergamenový proužek), 453, 454 (1509, pergamenový proužek), 450 (1508, pergamenový proužek), 506 (1519, pergamenový proužek), 543 (1526, přitištěná), 928 (1569, přitištěná)

SOkAO – AMU, inv. č. 94 (1577, pergamenový proužek)

SOkA Bruntál, fond AM Rýmařov, inv. č. 7 (1548, pergamenový proužek), inv. č. 11 (1574, pergamenový proužek), 14 (1577, pergamenový proužek)

SOkA Přerov, fond Cech kovářů Potštát, inv. č. 1 (1578, hedvábné nitě)

MZA – A7, karton č. 5, f. 270 (1585, přitištěná)

NAČR, fond Archiv české koruny, inv. č. 1906 (1515, pergamenový proužek)

Obr. 4. Typ III, VMO, inv. č. O 2672.

Foto: Pavel Rozsival.

Literatura

Nowak, A.: *Katalog der geschichtlichen Kunst- und Gewerbe-Ausstellung*. Olmütz 1888, s. 13.

Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993, s. 12.

IV. TYP

MĚSTO OLOMOUČ, 1441–1452

Okrouhlá pečeť ø 44 mm. Pečeť je přivěšená na obou listinách na pergamenových proužcích. Barva pečetního vosku je vždy červená. V pečetním poli se nachází šachovaná orlice s korunkou a zavřeným zobákem v poli posypaném liliemi.

Obr. 5. Typ IV, SOKA Jihlava, fond AM Jihlava, inv. č. 119. Foto: Jaroslava Blažková.

Opis je psán gotickou minuskulou: „♣ sigillum · · · · ♣ · · : ciuitatis · · : ♣ olomuncensis : · “. Žabka (krab) v podobně poupěte (tři trojlisty) vycházející z římsy pečetního obrazu s kroužkem uprostřed. Opis je oddělený z vnější strany řetězem z čtyřlístů a linkou a z vnitřní římsou a řetězem.

Dochování

SOKA Šumperk, fond AM Rýmařov, inv. č. 3 (1441)

SOKA Jihlava, fond AM Jihlava do r. 1848, inv. č. 119 (1452) – za spolupráci děkujeme PhDr. Vlastimilu Svěrákovi

V. TYP

MĚSTO OLOMOUČ, 1463–1528

Okrouhlá pečeť ø 42 mm. Pečeť je vždy na pergamenovém proužku. Barva pečetního vosku je vždy červená. V pečetním poli v rozetě se nachází šachovaná, plamenná orlice.

Opis je psán gotickou majuskulou, z vnější strany oddělen římsou a z vnitřní linkou: „* SIGILLVM † CIVITATIS † OLOMVCE (zrcadlově obrácená 3) NSIS“.

Obr. 6. Typ V, SOKAO – AMO – L, inv. č. 239. Foto: archiv autorů.

Dochování

SOKAO – AMO – L, inv. č. 239 (1463), 265 (1467), 321 (1490), 328 (1491), 559 (1528)

MENŠÍ PEČETĚ

VI. TYP

MĚSTO OLOMOUČ, 1539–1546

Okrouhlá pečeť ø 42 mm. Pečeť je vždy přivěšená na pergamenovém proužku. Barva pečetního vosku vždy červená. V renesančním štítu se nachází šachovaná orlice s korunkou, nahoře jako štítonoši dva andělé. Levý anděl drží palmovou ratolest.

Opis je psán humanistickou majuskulou, z vnější strany oddělen dvojitou linkou a z vnitřní strany linkou jednoduchou: „39 (otočené) + S. SENATVS • POPVLIQ: • IVLII • MONTIS + 15 (otočené)“.

Dochování

ZAOPO – MCO, sign. A VI d 2 (1539),
A VI d 3 (1540)

SOKAO – AMO – L, inv. č. 617 (1539),
618 (1539), 620 (1539), 621 (1539),
622 (1539), 624 (1539), 625 (1539),
627 (1540), 628 (1541), 629 (1541),
633 (1541), 636 (1542), 637 (1542),
673 (1546)

Obr. 7. Typ VI, SOKAO – AMO – L, inv. č. 617.

Foto: archiv autorů.

VELKÁ PEČETĚ

VII. TYP

MĚSTO OLOMOUČ, 1566–1775/1777 (?)

Pečetidlo, stříbrný kotouč ø 45 mm. Zdobené ploché ocelové držadlo, celková výška 25 mm. Na rubní straně pečetní destičky vyryto vročení „1566“.

Pečeť je přivěšená, v pozdějším období hlavně přitištěná. Barva pečetního vosku je vždy červená. V pečetním poli je šachovaná orlice s korunkou a srdcovitou hruď. Orlice se nachází v damaskovaném poli. V koroboracích pro starší období bývá označována jako velká pečeť.

Obr. 8. Typ VII – před zbrúšením a po zbrúšením, SOKAO – AMO – L, inv. č. 1135;

foto: archiv autorů; VMO, inv. č. O 2673; foto: Pavel Rozsival.

Pečeť byla během používání dvakrát upravena zbroušením. Po prvním zbroušení na počátku 17. století zmizelo z plochy damaskování a u vnitřního perlovce zmizela římsa. Po druhém zbroušení mezi lety 1739–1741 byly přerýty do svislé podoby původně šikmé serify písmen, písmenu „Q“ byl „ocásek“ prodloužen dovnitř a pečetní obraz byl značně zploštěn. Na kobylce typáře vyryt letopočet „1566“.

Opis je psán humanistickou majuskulou v pásce, z vnější strany oddělen věncem a z vnitřní strany věncem, perlovcem na římsce a linkou: „(ornament) SIGILLVM * SENATVS * PO PVLIQUE * CIVITATIS * OLOMVCENSIS“.

Dochování

VMO, typář, inv. č. O 2673

ZAOpO – LDK – pergamenové listiny, inv. č. 327, sign. TIIa3a (1590, žlutočerné hedvábné nitě)

ZAOpO – LDK – Německá Huzová (všechny přitištěné), karton č. 295, inv. č. 4539 (1639); karton č. 297, inv. č. 4617 (1612)

ZAOpO – AO, perg. listina sign. C II a I (1590, žluté hedvábné nitě); karton č. 2, f. 535–536 (1586, přitištěná)

ZAOpO – MCO, karton č. 156, list 25 (1739, přitištěná) a list 26 (1742, přitištěná); karton č. 496, sign. H I C/68 (1699–1755, přitištěné); karton č. 319, sign. G 8/2 (1775, přitištěná); karton č. 1010, sign. La9 (1741, přitištěná)

SOkAO – AMO – L, inv. č. 1090 (1586, přitištěná), inv. č. 1108 (1589, přitištěná), inv. č. 1135 (1595, pergamenový proužek), inv. č. 1214 (1603, pergamenový proužek), inv. č. 1387 (1662, pergamenový proužek), inv. č. 1403 (1680, pergamenový proužek), inv. č. 1432 (1706, přitištěná)

SOkAO – AMO – ZR, karton č. 57, inv. č. 1522 (1774, přitištěná), f. 51; karton č. 22, inv. č. 591 (1759, přitištěná), f. 101; karton č. 29, inv. č. 790 (1689, přitištěná); karton č. 49, inv. č. 1274 (1760, přitištěná), f. 1; karton č. 104, inv. č. 2968 (1775, přitištěná, koroborace: „groseren stadt gemeind siegel“), f. 14; karton č. 111, inv. č. 3177 (1737, přitištěná), f. 13

SOkAO – AMU, inv. č. 143, 144, 145 (1634, všechny pergamenový proužek)

SOkA Šumperk, Cech provazníků Šumperk – nezpracovaný fond (1654, červené konopné nitě)

SOkA Šumperk, Cech řezníků Šumperk – nezpracovaný fond (1651, konopné nitě)

MZA – A7, karton č. 8, f. 214 (1587, přitištěná)

MZA – E55, karton č. 31, sign. J 267, f. 4 (1706, přitištěná); karton č. 26, sign. J 145, f. 570v, 574v (1665, přitištěná)

Literatura

Nowak, A.: *Katalog der geschichtlichen Kunst- und Gewerbe-Ausstellung*. Olmütz 1888, s. 13.

Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993, s. 12–13.

VELKÁ PEČEŤ

VIII. TYP

MĚSTO OLOMOUC, 1777–1832

Pečetidlo, stříbrný kotouč ø 45,7 mm. Železné osmihranné držadlo, jehož vrchol je tvarován do podoby čtyřbokého jehlanu se seříznutou špicí, celková výška 116 mm.

Pečeť je vždy přitištěná. V pečetním poli šachovaná orlice, na hrudi nese zavěšený štítek ve tvaru trojlistu na řetězu, ve štítu břevno, v něm písmena „F•M•T“.

Opis je psán humanistickou majuskulou, z vnější i vnitřní strany oddělen linkou: „SIGILLUM • SENATUS • POPULIQUE • REGIAE (ligatura AE) • METROP • OLOMUCENSIS 1777 (N je obrácené)“.

Dochování

VMO, typář, inv. č. PRA 222

ZAOpO – LDK – Německá Huzová, karton č. 295, inv. č. 4576 (1779–1832)

ZAOpO – MCO, karton č. 1032, sign. Le13, f. 5 (1805)

SOkAO – AMO – L, inv. č. 1468 (1780)

SOkAO – AMO – ZR, karton č. 169, inv. č. 4937 (1783), f. 7; karton č. 104, inv. č. 2952, (1778); karton č. 170, inv. č. 4950 (1781, pečeť v černém vosku), f. 6; karton č. 35, inv. č. 891 (1784), f. 49; karton č. 51, inv. č. 1370 (1803), f. 106; karton č. 69, inv. č. 1724 (1782) f. 22; karton č. 103, inv. č. 2941 (1787–1789), f. 1

Obr. 9. Typ VIII, VMO, inv. č. PRA 222.

Foto: Pavel Rozsival.

Literatura

Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993, s. 14–15.

IX. TYP

MĚSTO OLOMOUC, 1785–1801

Pečetidlo, stříbrný kotouč ø 38,5 mm. Železné čtyřhranné ploché držadlo, celková výška 29 mm. Pečeť je vždy přitištěná pod papírovým krytem. V pečetním poli šachovaná orlice s korunou, na hrudi nese zavěšený štítek ve tvaru trojlistu na řetězu, ve štítu břevno, v něm písmena „F • M • T“.

Opis je psán humanistickou majuskulou, z vnější strany oddělen linkou a věncem a z vnitřní strany linkou: „* SIGILLUM SENATUS POPULIQUE REGIAE (ligatura AE) METRO: OLOMUCENSIS“.

Dochování

VMO, typář, inv. č. PRA 15

SOkAO – AMO – ZR, karton č. 156, inv. č. 4344 (1785), f. 229; karton č. 51, inv. č. 1361 (1790), f. 10, 11; karton č. 101, inv. č. 2843 (1790), f. 1; karton č. 103, inv. č. 2941 (1787), f. 3; karton č. 24, sign. 36A (1801)

Obr. 10. Typ IX, VMO, inv. č. PRA 15.

Foto: Pavel Rozsival.

Literatura

Nowak, A.: *Katalog der geschichtlichen Kunst- und Gewerbe-Ausstellung*. Olmütz 1888, s. 13.
Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993, s. 15.

SIGNETY

X. TYP

MĚSTO OLMOUC, 1689–1784

Oválný pečetní prsten z červeného kamene 10 × 15 mm, zlatá obroučka ø 20 mm.
Pečeť je vždy přitíštěná a barva pečetního vosku je vždy červená. V pečetním poli šachovaná orlice s korunkou.
Nápis se nachází v horní části pečetního pole, nad hlavou orlice: „S P Q O“.

Obr. 11. Typ X, VMO, inv. č. O 2675.
Foto: Pavel Rozsival.

Dochování

VMO, typář, inv. č. O 2675
ZAO pO – MCO, karton č. 496 (1724)
SO kAO – AMO – L, inv. č. 1414 (1694)
SO kAO – AMO – ZR, karton č. 121, inv. č. 3451 (1697),
f. 7; karton č. 127, inv. č. 3602 (1697); karton č. 117,
inv. č. 3363 (1721), f. 299; karton č. 143, inv. č. 4156
(1731), f. 7; karton č. 143, inv. č. 4150 (1734), f. 6;
karton č. 147, inv. č. 4307 (1781–1784) – patenty;
karton č. 39, inv. č. 999 (1708), f. 6
SO kAO – AMŠ, karton č. 31, f. 42 (1697)

Literatura

Nowak, A.: *Katalog der geschichtlichen Kunst- und Gewerbe-Ausstellung*. Olmütz 1888, s. 13.
Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993, s. 15.

XI. TYP

MĚSTO OLMOUC, 1746–1830

Oválný pečetní prsten z červeného kamene 15 × 20 mm, zlatá obroučka ø 20 mm.
Pečeť je vždy přitíštěná a barva pečetního vosku je červená. V pečetním poli šachovaná orlice s korunkou.
Nápis se nachází v horní části pečetního pole, hlavou orlice rozdělená písmena: „S P / Q O“.

Dochování

VMO, typář, inv. č. O 2674
SO kAO – AMO – ZR, karton č. 31, inv. č. 829 (1746); karton č. 106, inv. č. 3027 (1786), f. 1;
karton č. 137, inv. č. 4038 (1830), f. 20

Literatura

Nowak, A.: *Katalog der geschichtlichen Kunst- und Gewerbe-Ausstellung*. Olmütz 1888, s. 13.

Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993, s. 15–16.

Obr. 12. Typ XI, VMO, inv. č. O 2674.

Foto: Pavel Rozsival.

Seznam v katalogu použitých zkratek

AM – fond Archiv města

HAUrk – Wiener Stadt- und Landes Archiv, fond Haupt-Urkunden

NAČR – Národní archiv

MZA – A1 – Moravský zemský archiv v Brně, fond A1 – Stavovské listiny

MZA – A7 – Moravský zemský archiv v Brně, fond A7 – příznávací listy berně

MZA – E55 – Moravský zemský archiv v Brně, fond E – 55 – Premonstráti Olomouc

MZA – E40 – Moravský zemský archiv v Brně, fond E 40 – Kartuziáni Olomouc

SOkAO – AML, Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Litovel L 1–1

SOkAO – AMO – L – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, listiny

SOkAO – AMO – ZR – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur

SOkAO – AMU – Archiv města Uničov

SOkAO – AMŠ – Archiv města Šternberk

VMO – Vlastivědné muzeum v Olomouci

ZAOpO – AO – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc

ZAOpO – LDK – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž

ZAOpO – MCO – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc

Poznámky

¹ Vojtíšek, V.: *O pečetech a erbech měst pražských a jiných měst českých*. Praha 1928, s. 10; Diederich, T.: *Rheinische Städteseigel*. Neuss 1984, s. 261–265.

² Krejčík, T. – Krejčíková, J.: Nejstarší pečeť města Brna. In: *Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. Brno 1995, s. 165.

- ³ Čarek, J.: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, s. 23.
- ⁴ Němcová, R.: *Typáře města Olomouce a dalších obcí ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1993; Spáčil, V. a kol.: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc 1985, s. 173–174; Moravský zemský archiv (MZA), fond G 10 – Sbirka rukopisů Zemského archivu (Gödelova sbírka), list 176 – Olomouc; Vojtíšek, V. (pozn. 1), s. 30–32; Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.
- ⁵ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (ZAOpo), fond Lenní dvůr Kroměříž (LDK), kn. č. 328, Práva manská, Olomouc 1538 kapitola 168 „O pečetech“ (přepisy z originálů jsme transliterovali). Též: <http://de.wikisource.org/wiki/Schwabenspiegel>, vyhledáno 23. 9. 2013. Zde odstavec 159: „...Die stete suln och insigel han, doch mit ir herren willen; und hant si siu wider ir herren willen, so hant si deheine craft; si hant oh niht craft wan umbe ir stete geschaefede...“.
- ⁶ Spáčil, V.: *Písari a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. Olomouc 2001, s. 17–19.
- ⁷ Čelakovský, J.: *Codex juris municipalis regni Bohemiae*. Díl 1. Praha 1886, s. 15–19.
- ⁸ Srov. Šebánek, J. – Dušková, S.: Česká listina doby přemyslovské III. – Listina měst a jejich obyvatel. *Sborník archivních prací*, roč. 6, 1956, č. 2, s. 99–160.
- ⁹ Spáčil, V. (pozn. 6), s. 17–19.
- ¹⁰ Nuhlíček, J.: *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských až do husitské revoluce*. Ed. Ivan Hlaváček a Markéta Marková. Praha 2011. s. 43–48; Krejčík, T.: *Pečeť v kultuře středověku*. Ost-rava 1998, s. 191.
- ¹¹ Šebánek, J. – Dušková, S. (pozn. 8), s. 99.
- ¹² Šebánek, J. – Dušková, S.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV*. Praha 1962, s. 298, č. 177.
- ¹³ Gradl, H.: *Die Privilegien der Stadt Eger*. Cheb 1879, s. 4; Krejčík, T. (pozn. 10), s. 195–196 – mluví zde o cle, o celních záležitostech.
- ¹⁴ Spáčil, V.: *Nejstarší městská kniha olomoucká*. Olomouc 1982, s. 35 a 203 – zápis 1. „*Scripta seu instrumenta literarum sub sigillo nostre civitatis Olomucensis*.“
- ¹⁵ Seichterová, H. – Štěpán, J.: Nejstarší pečeť města Olomouce z roku 1267 – fikce či realita? *Archivní časopis*, 2014, v tisku.
- ¹⁶ Šebánek, J. – Dušková, S.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemie V/2*. Praha 1981, s. 260–262, listina č. 638 (v případě edicí přepisujeme text edice).
- ¹⁷ Tamtéž, s. 581–582, listina č. 861.
- ¹⁸ ZAOpo, fond LDK, inv. č. 303, r. 1305 (koroborace obsahuje údaje o zpečetění biskupem a kapitulou a proto byla zkrácena).
- ¹⁹ Státní okresní archiv v Olomouci (SOKAO), fond Archiv města Olomouce (AMO) M 1–1, Listiny, inv. č. 9.
- ²⁰ SOKAO, fond AMO M 1–1, Listiny, inv. č. 46.
- ²¹ ZAOpo, fond Metropolitní kapitola Olomouc (MCO), sign. AIIId32 – vydavatelem listiny je městský fojt.
- ²² ZAOpo, fond LDK, karton č. 295, inv. č. 4539.
- ²³ MZA, fond A 7, přiznávaci berní listy, karton č. 8, f. 214.
- ²⁴ Tamtéž, karton č. 4, f. 406, 407, karton č. 5, f. 424, 425, 434.
- ²⁵ Spáčil, V. (pozn. 6), s. 58–62.
- ²⁶ Baletka, L.: Znaky měst a městeček Severomoravského kraje. In: *Sborník Státního archívu v Opavě 1968–1971*. Opava 1971, s. 242–244; Čarek, J. (pozn. 3), s. 278–289; Krejčík, T.: Prvé století moravské orlice. *Genealogické a heraldické informace*, roč. 3, 1983, č. 3, s. 154–162; Zvolský, E.: *Znaky moravských měst*. Brno 1947, s. 45–46. Orlice převzatá z nejstarší pečeti se nachází na kamenném znaku na nádvorí olomoucké radnice a nově byly také typáře typů I, III a VII použity na Arionově kašně.
- ²⁷ Diederich, T. (pozn. 1), s. 249–251, vyobraz. 54; *Herbowe pietzecie Miasta Krakowa*. Kraków 2007, s. 3–4, 11; Piekosiński, F.: *Pieczecie polski wiekow srednich*. In: *Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce*. Kraków 1889, s. 288, 302, 303.

- ²⁸ Např.: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/AT-WStLA/HAUrk/5/charter>, vyhledáno 23. 9. 2013.
- ²⁹ http://de.wikipedia.org/wiki/Landesmuseum_Mainz#Gro.C3.9Fe_Adlerfibel, vyhledáno 23. 9. 2013; Schulze-Dörrlamm, G.: *Die Salier: Der Mainzer Schatz der Kaiserin Agnes aus dem mittleren 11. Jahrhundert. Neue Untersuchungen zum so genannten Gisela-Schmuck*. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Band 24, Jan Thorbecke Verlag, Ostfildern 1991.
- ³⁰ Hillebrand, E.: *Ecce sigilli faciem*. Das Siegelbild als Mittel politischer Öffentlichkeitsarbeit im 14. Jahrhundert. In: Späth, M. (ed.): *Die Bildlichkeit korporativer Siegel im Mittelalter: Kunstgeschichte und Geschichte im Gespräch*. Böhlau – Kolín 2009, s. 56.
- ³¹ Krejčík, T. (pozn. 26), s. 154–162.
- ³² Čermák, M.: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc 2002, s. 193.
- ³³ SOKAO, fond AMO M 1–1, Knihy, č. 7, f. 7v – přepis: „Anno Domini MoCCCCCo tercio feria VIa post s. Bartholomei festum infregerunt domini Consules unanimi consilio Secretum civitatis antiquum, et fecerunt fieri novum paulo maioris quantitatis, quam illud fuit, eoque die cum eodem litteras communire ceperunt. Et pro ipsius labore duas sexagenas latorum grossorum dederunt. Actum tempore Cristini Kylian magistri civium, Martini Gilg, Cristoferi Fulngraben et Conradi Brawnst. Consulum et aliorum juratorum civitatis.“ Bez citace uvádí též Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce*. Brno 1936, s. 48.
- ³⁴ SOKAO, fond AMO M 1–1, Listiny, inv. č. 402.
- ³⁵ MZA, fond E 18 Dominikánky Olomouc, sign. H2. Za laskavé ověření děkujeme Mgr. Tomáši Černušákov, Ph.D.
- ³⁶ SOKAO, fond AMO M 1–1, Listiny, inv. č. 2.
- ³⁷ SPÁČIL, V. (pozn. 6), s. 93; SOKAO, fond AMO M 1–1, Knihy, č. 1, f. 25 – zápis o zhotovení pečeti a návratu k původní pečeti, přepis: „Anno 1539 Am 26 tag Mai am Pffingstmontag hat man das erste mal mit dem clainernn Insigel so die herrenn ein F. Rath zu Prag denn Hans Getzenn, shneidern habenn lassenn, gesigelt. Nemblich denn brief so man dem Wolf Schueman Burg. Zu Presburg auf die 5000 fl R gegebenn hat und Actum tempore domini Sebastiani Parsch magistri civium / Anno domini 1542 fiii prope Philippi et Jacobi Sanctorum Apostolorum Haben die Hern ein Erßamen sitzenden Rath mit Wissentn und willen der Alden Zwen Raath das alde kleinere Stadt Sigil widerumb herfurgenomen, damit wiewor zusiegehn. Actum tempore domini Wenceslai Kornochs Magistri civium“; č. 66, f. 204 – přepis: „Dem n Gotzem herrrenn statinsigel zue Prag geschniten hat um VI ßßg.“; Stehlíková, D.: *Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví*. Praha 2003, s. 142–143.
- ³⁸ SOKAO, fond AMO M 1–1, Knihy, č. 68, f. 45v – přepis: „Dem Asuerus goldschmidt von den klainen stadt sigel zw Schneiden – II ßßg auch von einen Stadt sigel in eisen geschnitt[en]“.
- ³⁹ SOKAO, fond AMO M 1–1, Knihy, č. 68, f. 45v. Čermák, M. (pozn. 32), s. 195.
- ⁴⁰ Krejčík, T. – Müller, K.: Olomoucký zlatník Asverus rytcem císařských pečetidel. In: *Ročenka SOKA*, 1994, 22, s. 198–201; Stehlíková, D. (pozn. 37), s. 127.
- ⁴¹ Spáčil, V. (pozn. 6), s. 93; SOKAO, fond AMO M 1–1, Knihy č. 68, f. 156v.
- ⁴² Snad pro damaskování i pro rozvilinu na počátku legendy pečeti typu VII rytec použil jako předlohu knihu s ornamentálními rytinami německého umělce Petera Flötnera (1490–1546). Jeho ornamenty, které vycházely z námětů Albrechta Dürera a maurských vzorů, se totiž velmi podobají použitým ornamentům a rytec tak zároveň poukazoval na své umění, protože tyto geometrické tvary lze těžko napodobovat.
- ⁴³ Viz např. Čermák, M. (pozn. 32), s. 137, 145 krejčí, 183 soukeníci.
- ⁴⁴ Spáčilová, L. – Spáčil, V.: *Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528*. Olomouc 2004, s. 34–35.
- ⁴⁵ Kaňák, B.: Město a husitství. In.: Schulz, J. (red.): *Dějiny Olomouce*. Díl 1. Olomouc 2009, s. 193.
- ⁴⁶ Vojtíšek, V. (pozn. 1), s. 72.
- ⁴⁷ Tamtéž, s. 31, obr. 6. Vlastivědné muzeum v Olomouci (VMO), typář, inv. č. O 2671.
- ⁴⁸ Kux však uvádí, že typář zakoupil za stejnou sumu on sám v Zurichu. Kux, H.: *Verwaltungsgechichte der Stadt Olmütz*. Olomouc 1942, s. 5, pozn. 17.
- ⁴⁹ Spáčil, V. (pozn. 14), s. 51, 214 (zápis 232): „tres mebranas nudas necnon sigillo sigillatas nostre civitatis“.

SUMMARY

Seal Matrixes and Town Seals of the City of Olomouc

Hana Seichterová – Jan Štěpán

The oldest come down municipal seal in Czech lands is the municipal seal of the City of Brno from the year 1247. Also the municipal seals of the City of Olomouc went through an interesting development, but the earliest information about the municipal seal comes from corroboration of the chartres from years 1271 and 1278. The coat of arms of City Olomouc is so called checkered eagle, which comes from the coat of arms of Moravian margraves. Language of seals' inscribed legend was always Latin one. The first appended municipal seal of Olomouc is from the year 1305, it was a great seal and it was used until the year 1435. We know about four another younger used great seals, but between years 1527–1566 we have found no great seal. Indirect evidence about little or secret municipal seal we have from the year 1314, when the appended seal was called as great seal. The first appended little seal we have in the year 1364 and it was used until the year 1503, when it was broken. Then a new little seal was made and it was used once in a while until the 18. century. Just in the occasion the city government used two types of ring seal made from stone and they came first in 17th century. The Emperor Maria Theresia amended a coat of arms of City of Olomouc in the year 1758, but the first seal with this coat of arms comes from the year 1777. Just in two cases from 16th century we know the goldsmith which made a seal matrix. It was a Prague goldsmith Hanuš Getz and the Olomouc goldsmith Asverus Fidler of Kynberk. The seal from goldsmith Fidler was engraved by ornamental engravings proposed by German artist Petr Flötner. Till today we have maintained the seal matrixes from another municipal seals, and also the oldest great seal matrix. Until the first half of 19th century we have found 11 types of municipal seals of the City of Olomouc as great, little or secret and ring seals.

Fragmenty středověkých liturgických kodexů v knihovně Vlastivědného muzea v Olomouci

Stanislav Červenka – Jana Hrbáčová

ABSTRACT

Fragments of Medieval Liturgical Manuscripts in the Regional Museum's Library Olomouc

This article analyses and describes thirteen fragments of medieval liturgical manuscripts with musical notation held in the Regional Museums Library Olomouc, which originate from Missale Olomucense, Antiphonarium Olomucense, Antiphonarium Cisterciense (illuminated), Psalterium Cartusiense and Czech Utraquist Cationale or Graduale.

KEY WORDS: fragments, medieval manuscripts, liturgie, musical notation, illumination

Středověké liturgické knihy se zápisy liturgických textů, popřípadě opatřených i notací, byly nejčastější formou středověkého kodexu. Takových liturgických kodexů v českých zemích se sice dochoval do dnešních dnů ještě poměrně značný počet, avšak ještě více jich podlehl zkáze, jednak v důsledku značného opotřebení každodenním provozem, a jednak v důsledku vyřazení z liturgického provozu pro jejich časovou a vývojovou zastaralost. Nejstarší vrstva liturgických knih z počátečních dob organizace latinského křesťanského kultu v našich zemích byla notovaná ještě nedokonalou neumovou notací, která nezaznamenávala přesné vzdálenosti tónů – intervaly.¹ Ve střední Evropě byly teprve v průběhu 13. století houfně nahrazovány staré nedokonalé liturgické knihy novými s notací v linkové osnově a s přesným popisem liturgických funkcí v rubrikách. Podobným procesem vyřazování z provozu procházely tyto novější už diastematicky notované knihy od druhé poloviny 15. století, jednak s rozšířením knihtisku, a jednak po polovině 16. století v důsledku normativního prosazení jednotné římské liturgie Tridentským koncilem. Stávající liturgické knihy se staletou partikulární liturgií jednotlivých biskupství a duchovních řádů byly postupně vyřazeny z provozu a došlo k jejich rozmetání a ke druhotnému užití jejich popsaného pergamenu v přebalech a vazbách soudobých knih 17. a 18. století.

Takový byl asi osud i všech pergamenových zlomků z liturgických knih, dochovaných dnes v Olomouci v knihovně Vlastivědného muzea (dále Olomouc, KVM). Téměř u všech zlomků, č. 1–11, byly narušeny jejich souvislosti z druhotného užití a jsou v muzejní sbírce zachovány jako samostatné notované pergamenové fragmenty. Pouze poslední dva zlomky, č. 12 a 13, si uchovaly souvislost z druhotného užití; jsou součástí sejmutých přebalů z pozdějších knih. Všechny zlomky obsahují v různém rozsahu také notaci. V případě fragmentu č. 1, patrně z olomouckého diecézního misálu z druhé poloviny 14. století, je to jediný notový znak v lekční partii. Zatímco následujících osm notovaných zlomků, č. 2–9, jsou zbytky notovaných folií ze sanktorálu olomouckého diecézního antifonáře z poloviny 15. století. Jejich písař psal

zběžným dobovým písmem i notací bez nároků na kaligrafické vypracování. Další dva notované zlomky, č. 10 a 11, pocházejí z kaligraficky vypracovaných rukopisů, č. 10 je folio z temporálu cisterciáckého antifonáře z druhé poloviny 15. století s dochovanou ornamentální a figurální výzdobu, která je německého původu, a č. 11 je z temporálu kaligraficky psaného olomouckého diecézního antifonáře též z druhé poloviny 15. století. Poslední dva zlomky, č. 12 a 13, si uchovávají jako jediné souvislost z druhotného užití. Jejich pergamenová folia dodnes slouží jako přebal sejmutých desek z pozdějších kodexů, č. 12 je z českého utrakvistického kancionálu či graduálu z druhé poloviny 16. století, liturgické knihy potřebné pro mši, jejíž původ nelze zjistit. Pokud je mně známo, je to vcelku ojediněle na Moravě dochovaná hudební památka z doby české reformace. Konečně č. 13 je z notovaného kartuziánského žaltáře z druhé poloviny 14. století.

Následující popisy zlomků vycházejí z popisové praxe Archivu Akademie věd ČR, oddělení soupisu a studia rukopisů, jak je uvádějí *Zásady popisu rukopisů*.² Jednotlivé oddíly *Zásad* jsou autorem specificky přizpůsobené pro popis středověkých notovaných liturgických rukopisných zlomků. Jejich členění zachovává hlavní popisové oddíly: v záhlaví jsou jednotlivé zlomky průběžně očíslovány 1–13, následuje místo, instituce, sbírka uložení a signatura. Jelikož pořadatel sbírky v případě dvou signatur přidělil pod jednu signaturu více zlomků, bylo třeba pro přehlednost zlomky průběžně očíslovat za lomítkem: v signatuře 62107/1–9 a v signatuře 62110/1–2. Všechny zlomky v signatuře 62107/2–9 pocházejí ze sanktorálu to-tožného rukopisného *Olomouckého antifonáře* a jejich seřazení v popisu sleduje ustálené původní obsahové řazení v rukopisu. Podle stejného principu je také určována rektová a versová strana všech zlomků při jejich vnějším i vnitřním popisu. Při popisu obsahových jednotek dodržují běžnou praxi: v uvozovkách cituji dochovaný text, jeho ztrátu na začátku nebo konci obsahové jednotky vyznačuji ///, v hranaté závorce uvádím doplněný text a tři tečky značí mnou vynechané pokračování standardního textu v rámci obsahové jednotky. Na závěr děkuji olomouckému archiváři Štěpánu Kohoutovi za upozornění na pozdější přípisek lokality na zlomku č. 10, za identifikaci textu na přední předsádce zlomku č. 12 a za připomínku k paleografické systemizaci názvů písma. Autorem úvodní studie i všech kodikologických i obsahových popisů zlomků je Stanislav Červenka, Jana Hrbáčová zpracovala text popisu výzdoby zlomku č. 10.

1. Olomouc, KVM, sbírka K–24027, zlomek sign. 62107/1

XIV² Morava, pergamen, zlomek 1 fol., 120 × 55 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je vrchní čtvrtinou dvousloupcově psaného pergamenového folia, horní okraj folia je zachovaný. Zlomek obsahuje jedenáct řádků textu, ořezaných na obou okrajích a dole; příslušnost textu do sloupce nelze určit.

Psací plocha: psáno dvousloupcově.

Písmo: 1 ruka, gothica formata, prosté červené a modré iniciály a červená rubrikace.

Notace: rombická, jediný dvojtónový znak podatus.

[Missalis forsitan Olomucensis e proprio de tempore fragmentum]

1r [Sabbato sancto in benedictione fontis] tractus, initio amisso: Sicut cervus desiderat...Sistivit anima mea ad deum] /// „fontem vivum quando veniam...per si[ngulos d-]ies ubi est deus tuus. Oratio. Concede quesumus omnipotens deus [ut qui] festa paschalia...[fon-]tem vite siciamus. Per“ ///.
[Sequitur rubrica: Po-] /// „stea fit processio ad fontem, [incip-]iunt pueri hymnum: Rex“ /// [sanctorum angelorum].

- 1v [Sabbato sancto ad missam oratio: Deus, qui hanc sacratissimam noctem...prog-]
/// „enie adoptionis spi[-ritum qu-]em dedisti...puram tibi exhibea-] t
servitutum. Per eundem“.
[Lectio epistolae beati Pauli apostoli ad Colossenses III, 1–4]: „Fratres, si
conurrexis[-tis] cum Christo...[vi-]ta vestra abscondita est“ ///.

Zlomek obsahuje texty částečně ořezané na obou okrajích z obřadu svěcení křestní vody a následující mše na Bílou sobotu.³ Datace odhadem podle grafického stavu písma a liturgického stavu rubrikace. Zlomek pochází patrně z *Missale Olomucense* po roce 1376.⁴ V Pavlově epistole ke Kolosenským na čtvrtém řádku nad textem je červený dvojtónový znak podatu z rombické notace, který vyznačuje sekundovou elevaci recitačního tónu.

2. Olomouc, KVM, sbírka K-24027, zlomek sign. 62107/2

XV^{med}. Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 185 × 130 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je ze středu dolní části folia a je ořezaný na obou okrajích a nahoře, dole pod textem je zbytek čistého pergamenu do konce folia. Zlomek obsahuje tři řádky textu a dvě notační osnovy, první řádek textu má uřezanou notaci. Zlomek pochází ze stejného rukopisu jako zlomek č. 3–9.

Psací plocha: čtyřlínkové červené notové osnovy, výška osnov 25 mm, vnější rozteč mezi dvěma osnovami 75 mm.

Písmo: ruka A, gothica, zbytek červené rubrikace.

Notace: rombická, vyspělý typ, pravoúhlá flexa je už ukončená romboidem.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

- 1r [Ss. Petri et Pauli officium, ad matutinum. In primo nocturno responsorium tertium, initio amisso: Tu es] /// „Petrus et super hanc [petram edi-]ficabo ecclesias [meam et porte] inferi non prevalebunt“ /// [In primo versu notae musicae abscissae sunt].
- 1v [In secundo nocturno antiphona secunda, initio amisso: Exiliens claudus et ambulabat et intravit cum illis] /// „ambulans et laudans d“ /// [-eum. In primo versu solum textus, notae musicae abscissae sunt].
[In secundo nocturno antiphona tertia, initio amisso: Vidit] /// „populus claudum ambulantem et la[-udantem deum et implet-]i sunt stupore et extasi in eo“ ///.

Zlomek obsahuje notované části z prvního a druhého nokturna nočního officia – matutina svátku sv. Petra a Pavla. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zběžným dobovým písmem a českou rombickou notací kolem poloviny 15. století.⁵ Specificky olomoucký znak rombické notace, kvadratický sekundový torculus, poukazuje na olomoucký původ všech zlomků z antifonáře.⁶

3. Olomouc, KVM, sbírka K-24027, zlomek sign. 62107/3

XV^{med}. Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 155 × 190 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je z levé vrchní části folia s částečně uřezanou pravou stranou a spodní částí, nahoře i vlevo je část čistého pergamenu. Zlomek obsahuje tři notové osnovy,

dvě vrchní jsou s textem, třetí má text uřezaný; pochází ze stejného rukopisu jako zlomky č. 2, 4–9.

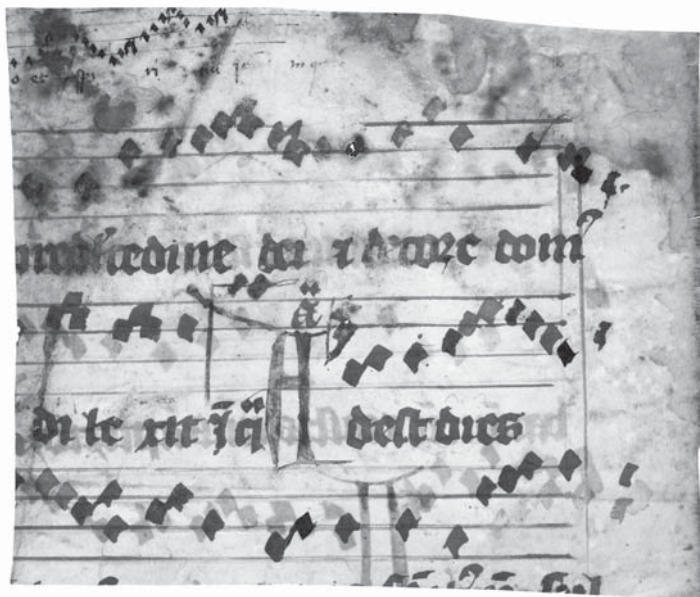
Psací plocha: čtyřlínkové červené notové osnovy, výška osnov 25 mm, rozteč mezi dvěma osnovami 73/75 mm.

Písmo: ruka A, gothica, prosté modré písařské iniciály, červená rubrikace.

Notace: rombická, vyspělý typ, pravoúhlá flexa je ukončená romboidem, klíče C, F, kustody jsou šikmo nasazená kvadratická puncta s kaudou zprava dolů.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

- 1r [S. Augustini confessoris officium. In primis vesperis antiphona quinta: Inventus igitur a custodibus civitatis...di-] /// „ligenter pertractata cum illis veritatem [quem desidera-]bat invenit et castis eius amplexibus /// [ardenter inhesit. Euouae. Terminatio solum notae musicae, textus abscissus est].
[In primis vesperis responsorium: Volebat enim conferenti. Solum notae musicae, textus abscissus est].
- 1v [In primis vesperis responsorium Volebat enim conferenti. Prosequitur versus responsorii: Displcebat enim ei...in seculo] /// „predulcedine dei et decore domus [eius quam] dilexit. [Sequitur initium repetendae] In qua.“
[In primis vesperis antiphona ad Magnificat:] „Adest dies“ /// [celebris, quo solutus nexu carnis sanctus presul . In ultimo versu solum notae musicae, textus abscissus est].

Obr. 1. Zlomky č. 3, *Olomoucký antifonář*, fol. 1v, druhý řádek, slovo „dilexit“ první a druhý znak je charakteristický kvadratický torculus v rombické notaci, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Foto: Pavel Rozsival.

Zlomky obsahuje notované části z prvních nešpor officia svátku sv. Augustina. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomky pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zřejmě dobovým písmem a notací kolem poloviny 15. století.⁷

Specifický olomoucký znak rombické notace, kvadratický sekundový torculus, poukazuje rovněž na olomoucký původ všech zlomků z antifonáře, srovnej výčet v poznámce 6. Na fol. 1v na horním okraji připsala jiná dobová ruka kurzivní métskogotickou notací doxologii k responsoriu *Volebat enim*, začátek je ustrižen.

4. Olomouc, KVM, sbírka K-24027, zlomek sign. 62107/4

XV^{med.} Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 120 × 115 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je částí pravého okraje ze středu folia, značně ořezaného na vrchním, levém i spodním okraji, na pravém okraji dochovaný čistý pergamen do kraje folia. Obsahuje tři osnovy notace s textem, vrchní osnova je v půli uřezaná. Zlomek je ze stejného rukopisu jako zlomky č. 2, 3, 5–9 a jeho obsah volně navazuje na zlomek č. 3.

Psací plocha: čtyřlínkové červené notové osnovy, výška osnov 25 mm, vnější rozteč mezi dvěma osnovami 73/75 mm.

Písmo: ruka A, gothica.

Notace: rombická, vyspělý typ s pravouhlou flexou ukončenou romboidem, klíče C, kustody jsou šikmo nasazená kvadratická puncta s kaudou zprava dolů.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

1r [S. Augustini confessoris officium prosequitur. In laudibus antiphona prima: Post mortem matris...scribebat libro–] /// „s et docebat in[–doctos] ///.

[In laudibus antiphona tertia: Cooperta autem eius] /// „fama beatus [Valerius Hipponensis episcopus eum] ad se“ ///.

1v [In laudibus antiphona quarta: Sanctus autem] /// „Valerius o[–rdinator eius exultabat uberius] hominem sibi [talem datum divinitus qui in doctrina sa–] na edi“ /// [–ficare].

Zlomek obsahuje pokračování officia svátku sv. Augustina laudami, noční hodinka matutinum se ve zlomcích nedochovala. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zběžným dobovým písmem a notací kolem poloviny 15. století.⁸ Specifický olomoucký znak rombické notace, kvadratický sekundový torculus, poukazuje také na olomoucký původ všech zlomků z antifonáře, srovnej výčet v poznámce 6.

5. Olomouc, KVM, sbírka K 24027, zlomek sign. 62107/5

XV^{med.} Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 270 × 225 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je levou střední částí folia, ořezanou na vrchním, pravém i spodním okraji; obsahuje šest osnov notace a pět řádků podloženého textu, první osnova je ve své horní půli uřezaná a poslední má uřezaný text. Zlomek byl součástí shodného rukopisu se zlomky č. 2–4, 6–9 a jeho obsah volně navazuje na zlomek č. 4.

Psací plocha: čtyřlínkové červené notové osnovy, výška osnov 25 mm, vnější rozteč mezi dvěma osnovami 73/75 mm.

Písmo: ruka B, gothica, prosté modré a červené písařské iniciály, červená rubrikace.

Notace: rombická, vyspělý typ s pravouhlou flexou zakončenou romboidem, klíče C, F, kustody jsou šikmo nasazená kvadratická puncta s kaudou zprava dolů.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

- 1r [S. Egidii officium. In primis vesperis responsorium: Moribus u-] /// „niti vos vere iungite viti ut pater hic sue[-vit] qui mundi gaudia spreuit. Fructifere vi[-tis] odor ut per se“[-cula sitis. Solum notae musicae, textus abscissus].
[Versus responsorii: Pacis tranquille. Textus abscissus, solum notae musicae].
- 1v [Doxologia: Glori-] /// „a patri et filio et spiri [-tui sancto. Sequitur initium repetendae] Fructi“ /// [-fere].
„Super Magnificat antiphona: O miranda potencia [s-]alvatoris in meritis beati [Egi-] dii confessoris...iam eterna tri“ /// [-pudiat in gloria. Euouae. Solum notae musicae, textus abscissus est].
[In Nativitate S. Mariae officium. In primis vesperis antiphona prima:] „A“ /// [dest namque nativitas. Solum notae musicae, textus abscissus].

Zlomek obsahuje propriální notované části z prvních nešpor officia sv. Jiljí (Egidia), jehož svátek následuje za sv. Augustinem. Ostatní části officia sv. Jiljí byly patrně de communi, protože dále bezprostředně navazují notované části z prvních nešpor následujícího svátku Narození P. Marie. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zběžným dobovým písmem a notací kolem poloviny 15. století.⁹ Písmo i notaci tohoto zlomku psala patrně jiná dobová ruka B než ostatní zlomky č. 2–4, 6–9. Specificky olomoucký znak rombické notace, kvadratický sekundový torculus, poukazuje též na olomoucký původ tohoto zlomku z antifonáře, srovnej výčet v poznámce 6.

6. Olomouc, KVM, sbírka K-24027, zlomek sign. 62107/6

XV^{med}. Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 155 × 165 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je levou částí vrchní poloviny folia, ořezaný na vrchním, pravém i spodním okraji, na levém okraji je částečně ořezaný zbytek čistého pergamenu. Zlomek obsahuje tři osnovy notace s textem ze shodného rukopisu se zlomky č. 2–5, 7–9 a byl následujícím foliem za zlomkem č. 5. Dole navazuje pokračování téhož folia ve zlomku č. 7.

Psací plocha: čtyřlínkové červené notové osnovy, výška osnov 25 mm, vnější rozteč mezi dvěma osnovami 73/75 mm.

Písmo: ruka A, gothica, prosté černé písařské iniciály.

Notace: rombická, vyspělý typ s pravoúhlou flexou zakončenou romboidem, klíče C, kustody jsou šikmo nasazená kvadratická puncta s kaudou zprava dolů.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

- 1r [In Nativitate S. Mariae officium. In primis vesperis antiphona prima
prosequitur: Adest namque nativitas...que ex rega-] /// „li progenie genuit Ch
[-ristum regem dominum] ipsa intercedat pro pecca“ /// [-tis nostris].
[Antiphona secunda:] „Anima mea liquefacta est“ [et cetera sequuntur in
fragmento num. 7., fol. 1r].
- 1v [Differentia doxologiae antiphonae Anima mea] „Euouae.“
„Antiphona[tertia:] Tota pulcra es ami[-ca mea et macula] non est in te
favus distillans [labia tua mel et] lac sub lingua tua odor“ [et cetera
sequuntur in fragmento num. 7., fol. 1v].

Zlomek obsahuje pokračování prvních nešpor z officia Narození P. Marie, jehož začátek byl na fol. 1r zlomku č. 5. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zběžným dobovým písmem a notací kolem poloviny 15. století.¹⁰ Specificky olomoucký znak rombické notace, kvadratický sekundový torculus, poukazuje též na olomoucký původ všech zlomků z antifonáře, srovnej výčet v poznámce 6.

7. Olomouc, KVM, sbírka K-24027, zlomek sign. 62107/7

XV^{med.} Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 225 × 145 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je pokračováním folia ze zlomku č. 6. Je to levá část středu folia s částečným zbytkem čistého pergamenu do levého okraje; obsahuje tři osnovy notace a textu, vrchní osnova s notací je uřezaná a dole chybí pod osnovou text, který obsahuje až navazující zlomek č. 8. Zlomek byl součástí shodného rukopisu se zlomky č. 2–6, 8–9 a byl následujícím foliem za zlomkem č. 6.

Psací plocha: čtyřlínkové červené notové osnovy, výška osnov 25 mm, vnější rozteč mezi dvěma osnovami 73/75 mm.

Písmo: ruka A, gothica.

Notace: rombická, vyspělý typ s pravouhlou flexou zakončenou romboidem, klíče C, kustody jsou šikmo nasazená kvadratická puncta s kaudou zprava dolů.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

1r [In Nativitate S. Mariae officium prosequitur. In primis vesperis antiphona secunda:

Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus] /// „est quesivi et non inveni illum vocavi et non respond[–it mihi] invenerunt me custodes civitatis percusserunt [me] et vulneraverunt me tulerunt pallium meum cu ///“ [–stodes murorum. Filiae Ierusalem nunciate dilecto. In ultimo versu solum notae musicae, textus sequitur in fragmento num. 8, fol. 1r].

1v [Prosequitur antiphona tertia: Tota pulcra...ungen–] /// „torum tuorum super omnia aromata iam enim [hie–]ms transiit ymber abiit et recessit flores [appa–]ruerunt vinee florentes odorem dederunt et vox“ /// [turturis audita...surge propera. In ultimo versu solum notae musicae, textus sequitur in fragmento num. 8, fol. 1r].

Zlomek obsahuje pokračování prvních nešpor officia Narození P. Marie, jehož začátek byl na fol. 1r zlomku č. 5 a pokračování na zlomku č. 6, poslední osnova s notací zlomku č. 7 má uštěpený text, který obsahuje až zlomek č. 8. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zběžným dobovým písmem a notací kolem poloviny 15. století.¹¹ Specificky olomoucký znak rombické notace, kvadratický sekundový torculus, poukazuje též na olomoucký původ všech zlomků z antifonáře, srovnej výčet v poznámce 6.

8. Olomouc, KVM, sbírka K-24027, zlomek sign. 62107/8

XV^{med.} Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 80 × 260 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je ukončením spodního okraje folia složeného z předcházejících zlomků č. 6 a 7. Obsahuje poslední řádek textu s čistým okrajem folia a byl součástí stejného antifonáře jako zlomky č. 2–7, 9.

Psací plocha: šířka zrcadla textu 227 mm.

Písmo: ruka A, gothica, bez notace.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

- 1r [In Nativitate S. Mariae officium, progreditur et finitur antiphona: Anima mea liquefacta est...pallium meum custodes] /// „murorum filie Iherusalem nunciate dilecto quia“ [amore langueo. Solum textus, notae musicae in fragmento num. 7, fol. 1r].
- 1v [Progreditur et finitur antiphona: Tota pulchra es amica...et vox] /// „turturis audita est in terra nostra surge propere a“ [mica mea...veni coronaberis. Solum textus, notae musicae in fragmento num. 7, fol. 1r].

Zlomek zapisuje text antifon *Anima mea* a *Tota pulchra amica*, jejichž notace bez textu zůstala na posledním řádku zlomku č. 7; jediné z tohoto zlomku lze zjistit šířku zrcadla textu 227 mm, tj. všech zlomků č. 2–9. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zběžným dobovým písmem kolem poloviny 15. století.¹²

9. Olomouc, KVM, sbírka K-24027, zlomek sign. 62107/9

XV^{med}. Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 235 × 140 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek levé části středu folia, ořezaného nahoře, vpravo i dole, vlevo je ořezaný zbytek čistého pergamenu. Obsahuje pět notových osnov s textem, horní osnova nad textem je uřezaná a též je uřezaný poslední řádek textu pod osnovou. Zlomek byl součástí stejného rukopisu jako zlomky č. 2–8 a jeho obsah volně navazuje na zlomky č. 7 a 8.

Psací plocha: čtyřlínkové červené notové osnovy, výška osnovy 25 mm, vnější rozteč mezi dvěma osnovami 73/75 mm.

Písmo: ruka A, gothica.

Notace: rombická, vyspělý typ s pravoúhlou flexou zakončenou romboidem, klíče C, kustody jsou šikmo nasazená kvadratická puncta s kaudou zprava dolů.

[Antiphonarii Olomucensis de proprio sanctorum fragmentum]

- 1r [De S. Maria ad suffragium antiphona, initio amisso: Ave be-] /// „atissima civitas [tuorum miserere divinitatis eterno] felix gaudi[-o habitacu-]lum iusticie castitatis [illum mater nobilis] obsecra plasmatorem“ /// [queremus redemptos sanguine. In ultimo versu textus abscissus, solum notae musicae].
- 1v [Prosequitur et finitur antiphona: Ave beatissima civitas...] /// „vite mediatrix auxili[-atrix reparatrix] illuminatrix veni [viva reos ge-]nitrix omnipotentis“ [In primo versu solum textus, notae musicae abscisse sunt].
- [De S. Maria ad suffragium alia antiphona, initio amisso: Ibo m-] /// „ichi ad montem [myrrhe et ad colle-]s Libani et loquar sponse“ /// [mee tota speciosa es. In ultimo versu textus abscissus, solum notae musicae].

Zlomek obsahuje dvě mariánské antifony užívané ad suffragium, tj. pro připomínku úcty P. Marie v rámci jiných svátků. Antifony byly asi vynotovány na následujícím foliu po ukončení prvních nešpor Narození P. Marie, jež mezi fragmenty schází. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného nekaligraficky zběžným dobovým písmem a notací kolem poloviny 15. století.¹³ Specificky olo-

moucký znak rombické notace, kvadratický sekundový torculus, poukazuje též na olomoucký původ všech zlomků z antifonáře, srovnej výčet v poznámce 6. Antifona fol. 1r *Ave beatissima civitas* je identifikovaná podle rukopisu: Praha, Národní knihovna ČR, sign. VIII F 24, fol. 43v.¹⁴

10. Olomouc, KVM, sbírka K-24028, zlomek sign. 62108

XV² Německo, pergamen, 1 fol., 455 × 290 mm, výzdoba, notace

Samostatně dochované folio je na všech čtyřech okrajích mírně ořezané při zachování zrcadla textu s notací. Na rektové straně je dochována výzdoba.

Psačí plocha: zrcadlo textu 340 × 230 mm, devět notových osnov s textem na stánku, výška osnovy 20 mm, vnější rozteč dvou osnov 60 mm.

Písmo: 1 ruka, gothica formata, kaligrafické černé iniciály (cadellae), marginální ornamentálně figurální výzdoba a jedna figurální iniciála na fol. 1r „*H*“*odie*, rozměr 116 × 110 mm.

Notace: métskogotická, variabilně užívaná pravouhlá i podkovovitá flexa jsou ukončeny romboidem, klíče C, F, kustody jsou romboidy s kaudou doprava šikmo vzhůru.

[Antiphonarii Ordinis Cisterciensium e proprio de tempore folium unum]

1r [In Epiphania domini officium, ad matutinum in primo nocturno antiphona, initio amisso: Omnes gentes quascumque fecisti...adora-] /// „bunt coram te domine. Euouae“. [Sequitur initium Psalmi 85.] „Inclina domine“.

[Versiculus]: „Omnis terra adoret te deus et psallat tibi. [Responsum]: Psalmum dicat nomini tuo“.

[Responsorium primum]: „Hodie in Iordane baptizato domino...super eum spiritus“

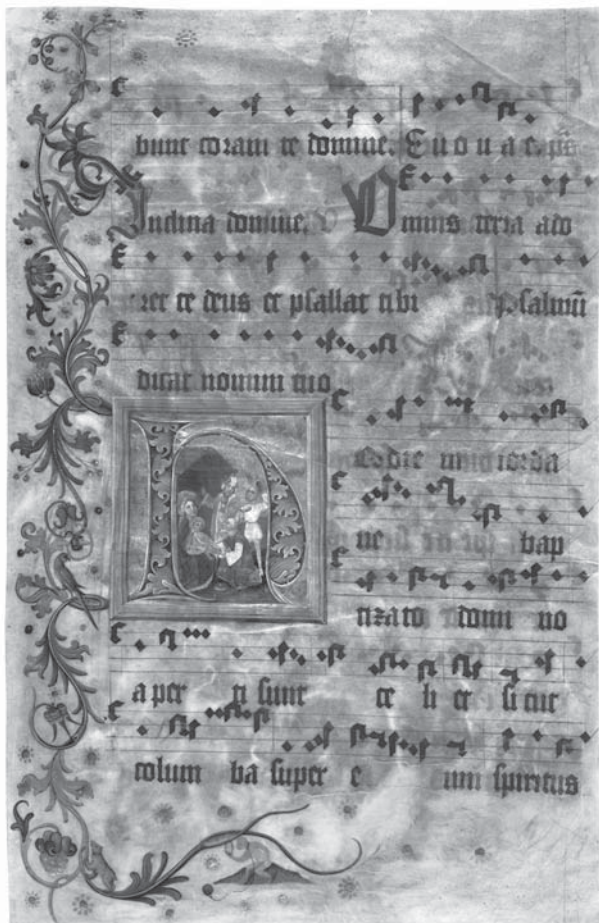
1v [Responsorium primum prosequitur et finitur] „mansit et vox... in quo michi complacui“.

[Versus responsorii]: „Descendit spiritus sanctus...de celo facta est. [Sequitur initium repetendae] Hic est“.

[Responsorium secundum]: „Omnes de Saba venient“ ///.

Folio pochází z cisterciáckého antifonáře psaného kaligraficky s vyspělou métskogotickou notací po polovině 15. století.¹⁵ Specifickým znakem notace je variabilní užití podkovové a pravouhlé flexy.¹⁶ Datace odhadem podle grafického stavu notace, písma a výzdoby.

Vyříznuté folio je zdobeno iluminací představující *Klanění tří králů*. Iniciála „*H*“*odie* je vepsána do čtvercového, plasticky pojatého rámu v odstínech šedé barvy tónované žlutí. Zelený dřík písmene je vyplněn do sebe stáčenými akantovými rozvilinami, k jejichž plasticitě přispívá bílá šrafura na koncích listů. Pozadí je pokryto zlatou fólií, která je zdobena drobným puncováním, jehož součástí je také šesticípá hvězda – znamení narození Spasitele. Vlastní výjev představuje P. Marii s rozpuštěnými nepokrytými vlasy, sedící před chlévem s nahým Ježíškem na klíně. Hlavy matky i dítěte jsou ozdobeny nimbem, P. Maria je oděna do modrého roucha. Před Ježíškem klečí nejstarší z králů a podává mu truhličku naplněnou zlatem. Je oděn do červeného roucha s bílými rukávy a jeho červená čapka s královskou korunou leží na zemi. Druhý z králů, stojící z pohledu diváka vlevo vzadu, drží v levé ruce zlatou pyxidu s myrhou, zatímco pravíci ukazuje směrem do chléva. Jde jistě o motiv převzatý z předlohy, na níž králův ukazovák mířil k hvězdě zářící na obloze nad chlévem, ale vzhledem k prostorovým možnostem

Obr. 2. Zlomek č. 10, *Cisterciácký antifonář*, fol. 1r,
figurální iniciála „H“odie (*Klanění tří králů*),
Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsival.

10305).¹⁸ Malíř, který rukopis zdobil, převzal celou postavu včetně tváře, oděvu a gest obou rukou, vynechal jen meč zavěšený u pasu. Charakteristické řasení draperií spolu s přehnutým spodním okrajem Mariina roucha (na iluminaci samozřejmě ve zjednodušené podobě) má svou obdobu například v mědirytu Mistra E. S. z doby kolem roku 1450, který zobrazuje P. Marii se sv. Barborou a Dorotou (Paris, Bibliothèque nationale).¹⁹ Také tvář Ježíška na iluminaci se velmi podobá zmíněné grafice.

Výzdobu folia doplňuje bordura tvořená listy a květy. V úrovni iniciály sedí na jednom z rozvilinových úponků papoušek, který byl ve středověku oblíbeným mariánským symbolem. Ve spodní části bordury je vyobrazen medvěd snažící se vyšplhat po úponcích vzhůru a opodál sedí opice zhlížející se v zrcadle, připoutaná ke kouli. Tato dvě zvířata patrně představují pozemskou sféru – medvěd byl často chápán jako symbol chlíplosti a opice byla zobrazením marnosti a hříchu. Akantové listy rozvilin naznačují, že jejich tvar mohl být rovněž převzat z grafické tvorby Mistra E. S.²⁰

iluminace vedlo doslovné převzetí kompozice k dané změně a tím i posunu ve významu králova gesta. Král, zahalený do dlouhého žlutého pláště, s korunou podloženou červenobílým orientálním turbanem, se obrací na nejmladšího z trojice, který stojí po jeho levém boku. Ten drží v pravici zlatou nádobu ve tvaru prohnutého rohu (předchůdce dnešní lodky používané při liturgii) naplněnou kadidlem a s pohledem upřeným na Ježíška v uctivém gestu smeká svou levou rukou korunu z hlavy. Je oděn do krátkého bílého šatu, přepásaného a podkasaného v pase, a úzkých světlých nohavic.

Předlohou pro výzdobu tohoto folia byly zřejmě grafické listy Mistra E. S. Postava prostředního krále s mohutným turbanem na hlavě odpovídá vzhledem i gesty obou rukou mědirytu s *Klaněním tří králů* z let 1455–1460 (Berlin, Kupferstichkabinett, inv. č. 372–1).¹⁷ Relativně blízké je i pojetí nejstaršího krále s truhlicí a čapkou s korunou odloženou na zemi. Postava nejmladšího krále na iluminaci má svůj předobraz v dalším mědirytu Mistra E. S. z let 1455–1460 (Hamburg, Kupferstich Kabinett der Hamburger Kunsthalle, inv. č.

Grafiky tohoto mistra s oblibou využívali jako předlohu i čeští iluminátoři (např. Mistr Friedrichova brevíře nebo Jan Mikus),²¹ ale ornamentální složka výzdoby olomouckého fragmentu nasvědčuje tomu, že se s největší pravděpodobností jedná o práci německého malíře. Proplétající se listy a květy, stejně jako tvar svinutého akantu v dřívku iniciály sice rovněž vycházejí z tradice krásnoslohové knižní malby prvních dvou desetiletí 15. století a do značné míry stále respektují charakteristické rozčlenění listů, které známe i z české knižní malby, jsou již ovšem stylizovány způsobem, pro nějž nacházíme nejbližší podobnost v bavorské knižní malbě. Stejným typem akantu, který známe z olomouckého fragmentu, je vyzdoben například dřívk iniciály „*R^esurrexi* misálu zhotoveného v letech 1443–1455 pro katedrálu ve Würzburgu (London, British Library, Arundel 108, fol. 10v).²² S obdobně pojatými rozvilinami se setkáváme i v *Davidově žaltáři* z roku 1484 (München, Bayerische Staatsbibliothek, Cgm 82)²³ nebo v misálu z roku 1485 (München, BSB Clm 17407).²⁴ Slohově pokročilejší podobu této ornamentiky pak můžeme nalézt také u rukopisů zhotovených pro Zikmunda Hausmanna, opata premonstrátského kláštera v Teplé.²⁵ Nejbližší podobnost ornamentálního dekoru je patrná u nejstarších dochovaných rukopisů z tohoto souboru, které jsou datovány do roku 1491 a zdobený německými iluminátory: graduálu *de tempore* (Praha, Národní knihovna ČR, Teplá MS. E 45), letní části antifonáře (Praha, NK ČR, Teplá MS. E 11, datace mladším zápisem z roku 1661) a zimní části antifonáře (Praha, NK ČR, Teplá MS. E 10, datace z roku 1661). O dlouhodobě přetrvávající oblibě tohoto typu dekoru svědčí rovněž evangelistář z roku 1507, vyzdobený předním norimberským iluminátorem počátku 16. století – Jakobem Elsnerem (Jena, Universitätsbibliothek, Ms. El. fol. 1).²⁶ Charakter ornamentální výzdoby olomouckého fragmentu s *Klaněním tří králů* je ovšem oproti posledně zmíněným rukopisům konzervativnější a spolu s využitím grafických předloh mistra E. S. nasvědčuje tomu, že dobu vzniku tohoto antifonáře můžeme klást pravděpodobně do 60. let 15. století.²⁷

11. Olomouc, KVM, sbírka K–24029, zlomek sign. 62109

XV^{med.} Olomouc, pergamen, zlomek 1 fol., 190 × 330 mm, notace

Samostatně dochovaný zlomek je ze střední části pergamenového folia s úplným čistým pravým i levým okrajem, vpravo nahoře utržena část prvního a druhého řádku. Obsahuje tři notové osnovy s textem, nahoře je pouze text s uřezanou osnovou a dole zůstala částečně uřezaná osnova. Na rektové straně pokročilá koroze písma.

Psací plocha: šířka folia 330 mm, šířka zrcadla textu 220 mm, výška notové osnovy 25 mm, vnější rozteč dvou osnov 73 mm.

Písmo: 1 ruka, gothica formata, kaligrafická černá písařská iniciála (cadella).

Notace: rombická, pravouhlá flexa zakončená romboidem, čtyřlinková červená osnova, klíče C, F, kustody jsou kvadratická puncta s dlouhou kaudou zprava dolů.

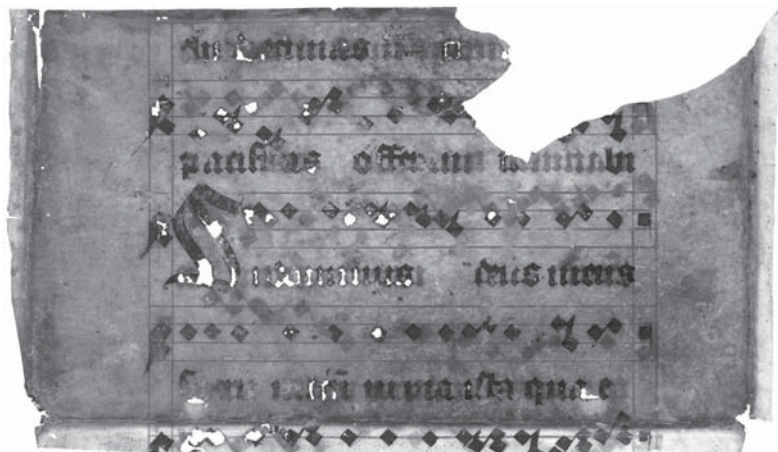
Na fol. 1r uprostřed prvního řádku textu bylo později dopsáno do mezery „*Obern Langdorff*“, tj. Dlouhá Loučka u Uničova.

[Antiphonarii Olomucensis e proprio de tempore fragmentum]

1r [Dominica II. in Quadragesima ad matutinum in secundo nocturno responsorium tertium, initio amisso: Erit mihi dominus...dederis mi-]; /// „chi. Decimas [et hostias] pacificas offeram tibi.“ [In primo versu solum textus, notae musicae abscissae sunt].

[Versus responsorii:] „Si dominus deus meus fuerit mecum in via ista, qua e“ /// [-go. In ultimo versu textus abscissus, solum notae musicae].

- 1v [Dominica II. in Quadragesima ad matutinum in tertio nocturno responsorium primum, initio amisso: Oravit Iacob...re-] /// „vertere in terram nativitatis tue. [Versus responsorii]: Erue me de manu fratris mei quia val“ /// [-de. In ultimo versu textus abscissus, solum notae musicae].

Obr. 3. Zlomek č. 11, Olomoucký antifonář, fol. 1r, začátek rezponzoriálního verše *Si dominus deus meus*, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.

Zlomek obsahuje notované části officia z druhého a třetího nokturna matutina druhé neděle postní. Datace odhadem podle grafického stavu notace a písma. Zlomek pochází z olomouckého diecézního antifonáře psaného kaligrafickým písmem a notací z doby kolem poloviny 15. století.²⁸ Vzhledem k pozdějšímu zápisu místa Obern Langdorff (Dlouhá Loučka) dostal se zlomek do olomouckého Vlastivědného muzea asi z muzea v Uničově, obdobně jako zlomek č. 13.

12. Olomouc, KVM, sbírka K-24030, zlomek sign. 62110/1

XVI² Čechy, Morava (?), pergamen, 1 fol., 435 × 320 mm, notace

Celé folio je součástí vnějšího obalu přední a zadní desky sejmuté z kodexu, čisté okraje folia jsou zahnuté na obou přideštích. Na vnější straně obalu v horní polovině folia je dvanáct řádků textu, v dolní je pět osnov s notací a textem. Vnitřní strana folia je skryta pod papírovými folii na přideštích, z nichž přední obsahuje pozdější zápis (srov. níže) a zadní je čisté.

Psací plocha: rozměr folia včetně založených částí v obalu 500 × 360 mm, zrcadlo 415 × 260 mm, pětlinkové červené notové osnovy: výška osnovy 25 mm, vnější rozteč dvou osnov 73 mm.

Foliace: nahoře vpravo je původní číslování folia IX.

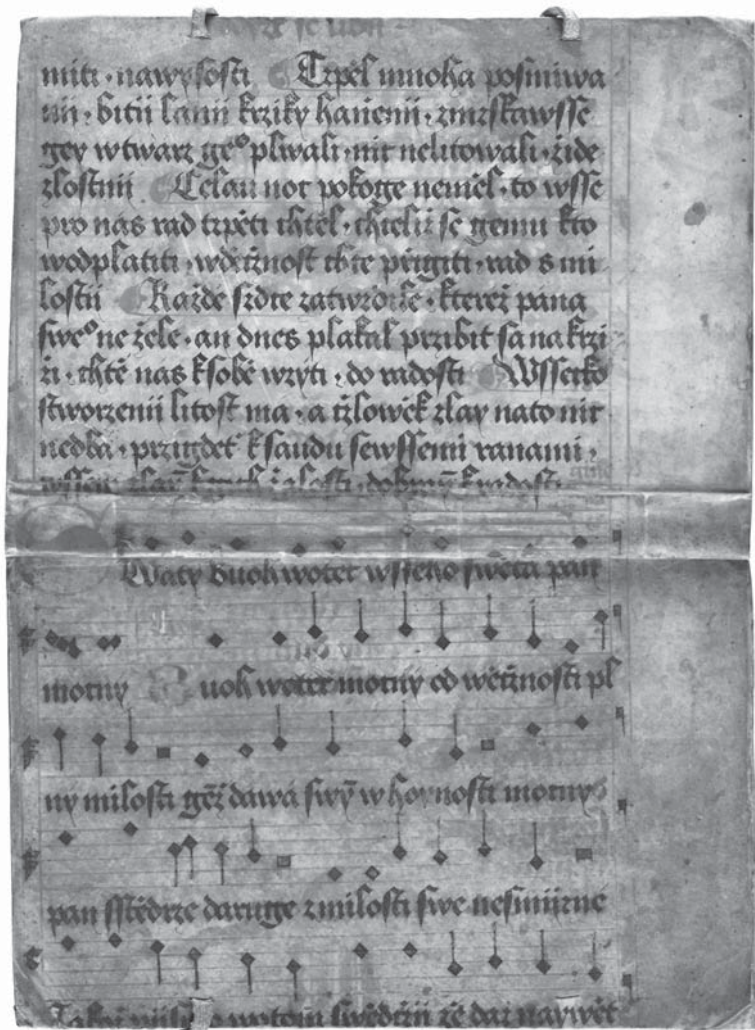
Písmo: kaligrafická bastarda, modré a červené písařské iniciály, červená rubrikace.

Notace: rombická, pravouhlá flexa zakončená romboidem, klíče F, kustody jsou kvadratická puncta s kaudou zprava dolů. Dále též černá menzurální notace, která zapisuje přímo imperfektní hodnoty not bez menzurálního taktu, znaky: longa, brevis, semibrevis.

Přední papírové přidešti: pozdější zápis s datací „Anno salutis 84to“, srovnej níže v popisu obsahu fol. 1v.

[Folio z českého utrkvistického kancionálu nebo graduálu]

- 1r (?) [Začátek ztracen.] /// „míti na výsosti. Trpěl mnoho posmívání, bití, lání, křiky, kamení, zmrskaře jej v tvář jeho plvali, nic nelitovali židé zlostní. Celou noc pokoje neměl,...chce přijíti rád s milostí. Každé srdce zatvrdilé...k sobě vzíti do radosti. Všecko stvoření lítost má...dobrej k radosti“.
- [Rubrika] „Jiné [tj. Svatý, s notací]: Svatý Buoh votec všeho světa pan mocný. Buoh votec mocný od věčnosti plný milosti, jenž dává svým v hojnosti, mocný pán štědře daruje z milosti své nesmírné. Jakož písmo votom svědčí, že dar najvět[ší]“ /// [dále ztraceno].
- 1v [přední papírové přidešti s textem patentu]: „Resolutio Caesariae Regiaeque Maiestatis“ následuje německy psaný regest výnosu o potírání pašeráctví na konci datovaný „Anno salutis 84to“, dole poznámka: „Originale reperitur in Praetorio“.

Obr. 4. Zlomek č. 12, Utrkvistický kancionál, fol. 1r, rombická a černá menzurální notace českého Sanctus: Svatý Buoh votec všeho světa pan, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsival.

Zlomek pochází z rukopisu českého utrakvistického kancionálu nebo graduálu, používaného pro slavení mešní oběti. Zaznamenává nejdříve zbytek textu z předešlé interpolace mešního zpěvu *Sanctus* – Svatý a po jeho ukončení je rubrika „*Jiné*“ (rozuměj Svatý) a za ní pokračuje chorálně notovaný zápis „*Svatý Buoh votec všeho světa pan mocný*“. Potom následuje interpolace notovaná menzurálně, jejíž pokračování může být buď pod dosud neodkrytým předeštím, nebo je ztraceno. Zlomek představuje na Moravě ojediněle dochovaný nálezu utrakvistické liturgie, patrně importovaný z Čech.²⁹

13. Olomouc, KVM, sbírka K–24030, zlomek sign. 62110/2

XIV^{med.} Morava (?), pergamen, 2 fol., 310 × 220 mm, notace

Dvojfolio je součástí vnějšího obalu přední a zadní desky sejmuté z kodexu, čisté okraje folia jsou zahnuté na obou přideštích. Na vnějších stranách přední a zadní desky je dvousloupcově psaný text s notací, na přední desce značně nečitelný. Vnitřní strana dvojfolia je skrytá pod papírovými folii na obou přideštích, na nichž jsou pozdější vlastnické zápisy a signatury (srov. níže). Psací plocha: rozměr celého dvojfolia včetně založených okrajů v obalu: 380 × 520 mm, zrcadlo textu 270 × 165 mm, psáno do dvou sloupců, třicet jedna řádků textu na stránku nebo deset čtyřlínkových červených notových osnov s podloženým textem; výška osnov 15 mm, vnější rozteč dvou osnov 40 mm.

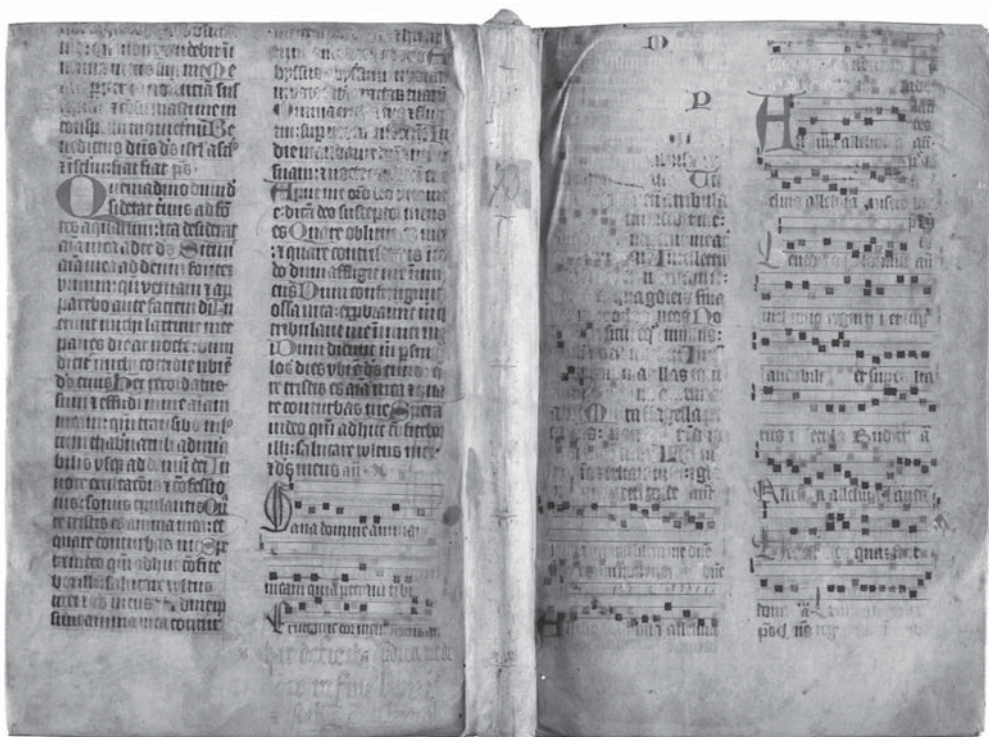
Písmo: 1 ruka, gothica formata, běžné červené a modré písařské iniciály a versály, ojediněle cadellae, rubrikace.

Notace: kvadratická, základní nota kvadráta bez kaud, duplicitní tvary podatu: nadsazený s kaudou vzhůru zprava od spodní noty a se zmenšenou horní notou, příčný podatus bez kaudy, flexa příčná, běžný torculus; klíče C, bez kustodů.

Vlastnické zápisy a signatury: nahoře na předním a zadním přidešti razítko s opisem: „*Musems-verein Mährisch Neustadt*“ (tj. Muzejní spolek Uničov), pod tím štítek s nápisem: „*Museums 1921*“ a signaturou „10“, na hřbetě je nalepený štítek s číslem „73“.

[Psalterii per hebdomadam dispositi Ordinis Cartusiensium folia duo]

- 1ra [Dominica ad matutinum] in secundo nocturno textus psalmi 31. initio amisso:
Beati quorum remissae sunt iniquitates... Delictum meum cognitum... et iniustitiam
/// „meam non abscondi... et gloriamini omni recti corde“.
[Super psalmum notis musicis instructa est] „antiphona: In tua iustitia libera me domine“.
- 1rab [Ad canticum notis musicis instructa est antiphona]: „Alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia“.
- 1rb „Ad laudes antiphona“ [cum notis musicis]: „Alleluia, alleluia, alleluia, alleluia“.
[Initium psalmi 50.] „Miserere“ [mei deus secundum].
[Ad canticum notis musicis instructa est] „antiphona: Benedictus es domine in throno... et superexaltatus in secula. [Cantici initium textus] Benedicite“.
[Super psalmos 148., 149., 150. cum notis musicis instructa est] „antiphona: Alleluia, alleluia“.
[Responsorium breve cum notis musicis]: „Hec est dies quam fecit dominus“.
[Versus responsorii]: „E“ [–xultemus et letemur in ea. Solum notae musicae, textus deletus est].
[Versiculi initium textus]: „Dominus reg /// [–it decorem indutus est].

Obr. 5. Zlomek č. 13, Kartuziánský žaltář, fol. 2v ab, fol. 1r ab, kvadratická notace, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsival.

První část dvojfolia na přebalu vnější strany přední desky je rektovou stranou, jeho verso-vá strana je ukryta ve vazbě přední desky. Levá kolumna obsahuje značně smazaný text 31. žalmu, v pořadí dvanáctý žalm z druhého nokturna z nedělního matutina, a za ním je vynotovaná příslušná antifona. Pravá kolumna zapisuje dále značně nečitelné notované části k nedělním laudám. Celé dvojfolio pochází z kartuziánského žaltáře, rozděleného na jednotlivé hodinky v týdnu s vynotovanými příslušnými zpěvními částmi; žaltář mohl být popřípadě součástí kartuziánského breviáře.³⁰ Datace obou stran fragmentu vychází z grafického stavu notace a písma.

- 2va [Feria II. ad matutinum in secundo nocturno textus psalmi 40. initio amisso: Beatus vir, qui intelligit...in hoc cognovi quoniam] /// „voluisti me quoniam non gaudebit...a seculo usque in seculum. Fiat, fiat“.
- 2vab [Textus psalmi 41.] „Quemadmodum desiderat cervus...salutare vultus mei et deus meus“.
- 2vb [Super psalmos praecedentes notis musicis instructa est] „antiphona: Sana domine animam meam quia peccavi tibi“.
- [Super psalmos sequentes notis musicis instructum est intium antiphonae]: „Eructavit cor meum“

Druhá část dvojfolia na vnějším přebalu zadní desky je versovou stranou, rektová je ukryta ve vazbě zadní desky. V obou kolumnách jsou zapsané texty žalmů 40. a 41. z druhého nok-

turna pondělního matutina, žalm 42. patrně při opisu vypadl – na dolním okraji je připsáno pozdější rukou „*Hic deficit ps. [42] Iudica me require in fine libri*“. Na závěr v pravé kolumně jsou k žalmům vynotovány dvě příslušné antifony, srovnej poznámku 30.

Poznámky

- ¹ Tento nedostatek neumové notace byl odstraněn v průběhu 11. století zavedením notové osnovy, notačních klíčů a umístěním neumových znaků na linky a do mezer notové osnovy. Reforma notace bývá tradičně spojována se jménem teoretika Guida z Arezza (asi 990–1050).
- ² Současné znění *Zásad* je dosažitelné na webu: <http://www.mua.cas.cz/index.php/cs/zasady-popisu-rukopisu?tmpl=component&print=1&page=>, vyhledáno 17. 5. 2013.
- ³ Text zlomku je kontrolován podle rukopisu *Missale Olomoucense*, Vědecká knihovna Olomouc, sign. M III 8, fol. 108v–109v. Srovnej Boháček, M. – Čáda, F.: *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*. (Bearbeitet von Franz und Maria Schäfer.) Köln – Weimar – Wien 1994, s. 626–627.
- ⁴ Podle olomoucké diecézní rubriky biskupa Jana ze Středy z roku 1376, v rukopisu: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, sbírka rukopisů Metropolitní kapituly sv. Václava, sign. CO 15, fol. 66r, zněl by předpis provedení procesionálního hymnu ve svěcení křestní vody na Bílou sobotu: „...*duobus cantoribus, videlicet iunioribus vicariis cantantibus ympnum Rex sanctorum*“. Srovnej Bistřický, J. – Boháček, M. – Čáda, F.: Seznam rukopisů Metropolitní kapituly v Olomouci. In: *Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech. Svazek 3. Pobočka v Olomouci*. Praha 1961, s. 105. Pražská diecézní rubrika v rukopisu: Praha, Knihovna Národního muzea sign. XIV D 9, fol. 31v–32r má rozdílnou formulaci: „...*deinde cantores cantantes ymnum Rex sanctorum angelorum*“. Srovnej Bartoš, F. M.: *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze. Svazek 2*. Praha 1927, s. 300 uvádí rukopis chybně jak „*Breviř svatovítský*“, jedná se o *Liber ordinarius ecclesiae Pragensis*, tedy o pražskou rubriku.
- ⁵ Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle notovaného olomouckého diecézního breviáře *Libri horarum* v rukopisu: Rajhrad, Památník písemnictví na Moravě, sbírka rukopisů benediktinského opatství Rajhrad, sign. R 626, fol. 93v. Srovnej Dokoupil, V.: *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha 1966, s. 318–319.
- ⁶ Kvadratický sekundový torculus v rombické notaci (znak pro sled tří tónů nižší–vyšší–nižší) se nachází ve zlomcích č. 3, fol. 1v, druhá osnova „*dilexit*“, č. 5, fol. 1r, čtvrtá osnova „*sprevit*“, č. 9, fol. 1r, poslední osnova pátý znak.
- ⁷ Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle rukopisu: Rajhrad, R 626, fol. 169r, citovaného v pozn. 5.
- ⁸ Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle rukopisu: Rajhrad, R 626, fol. 174r, citovaného v pozn. 5.
- ⁹ Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle rukopisu: Rajhrad, R 626, fol. 177v, 181v, citovaného v pozn. 5.
- ¹⁰ Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle rukopisu: Rajhrad, R 626, fol. 181v–182r, citovaného v pozn. 5.
- ¹¹ Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle rukopisu: Rajhrad, R 626, fol. 181v–182r, citovaného v pozn. 5.
- ¹² Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle rukopisu: Rajhrad, R 626, fol. 181v–182r, citovaného v pozn. 5.
- ¹³ Identifikace liturgického a hudebního obsahu zlomku podle rukopisu: Rajhrad, R 626, fol. 158v, citovaného v pozn. 5.
- ¹⁴ Antifonu *Ave beatissima civitas* zaznamenává Plocek, V.: *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae socialisticae, in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur*. Tomus 1. Praeae 1973, s. 315, kde též cituje odkaz na edici Mone, F. J.: *Lateinische Hymnen des Mittelalters*. Band 2. Freiburg im Breisgau 1854, s. 439, Num. 617.

- ¹⁵ Identifikace liturgického a hudebního obsahu podle starobrněnského cisterciáckého antifonáře Elišky Rejčky v rukopisu: Rajhrad, Památník písemnictví na Moravě, sbírka rukopisů benediktinského opatství Rajhrad, sign. R 600, fol. 43v–44r. Srovnej též Dokoupil, V. (pozn. 5), s. 309–310.
- ¹⁶ Nachází se např. na fol. 1v, poslední řádek, první a poslední znak.
- ¹⁷ Höfler, J.: *Der Meister E. S. Ein Kapitel europäischer Kunst des 15. Jahrhunderts, Tafelband, Kupferstiche des Meisters E. S.* Regensburg 2007, obr. 27.
- ¹⁸ Tamtéž, obr. 26.
- ¹⁹ Tamtéž, obr. 75.
- ²⁰ Např. Mistr E. S., *Souboj ženy s mužem*, 1450–1455, London, British Museum, Department of Prints and Drawings, inv. č. 1842-6-38. Tamtéž, obr. 307.
- ²¹ Krása, J.: Knižní malířství. In: Homolka J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985, s. 387–457.
- ²² Dostupné na: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=6387&CollID=20&NStart=108>, vyhledáno 26. 4. 2013.
- ²³ Dostupné na: <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0005/bsb00056574/images/index.html>, vyhledáno 26. 4. 2013.
- ²⁴ Dostupné na: <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0005/bsb00054127/images/index.html>, vyhledáno 26. 4. 2013.
- ²⁵ Tyto kodexy, napsané magdeburským klerikem Udalrichem Barttem v posledním desetiletí 15. století, vyzdobilo několik malířů – představitelů české i německé iluminátorské školy. Srovnej Studničková, M.: Tepelské rukopisy opata Zikmunda. In: *Gotika v západních Čechách (1230–1530). Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého symposia. Věnováno k 70. narozeninám prof. PhDr. Jaromíra Homolky, DrSc.* Praha 1998, s. 116–124.
- ²⁶ Rothe, E.: *Buchmalerei aus zwölf Jahrhunderten. Die schönsten illuminierten Handschriften in Bibliotheken und Archiven der Deutschen Demokratischen Republik*. Berlin 1966, s. 227, obr. 131.
- ²⁷ Vycházím mimo jiné z předpokladu, že iluminátor použil grafickou předlohu, která byla v dané době aktuální, podobně jako tomu bylo u tepelských rukopisů, jejichž iluminátoři již pracovali s mladšími grafikami Martina Schongauera nebo Michaela Wohlgemutha.
- ²⁸ Identifikace liturgického a hudebního obsahu podle notovaného olomouckého diecézního antifonáře v rukopisu: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, sbírka rukopisů Metropolitní kapituly sv. Václava, sign. CO 6, fol. 9v–10v. Srovnej též Bistrický, J. – Boháček, M. – Čáda, F.: Seznam rukopisů (pozn. 4), s. 105.
- ²⁹ Z liturgického a hudebního hlediska představuje tento zápis až koncový vývojový stupeň utrakvistické liturgie, kdy je už zcela opuštěn text latinského *Sanctus*, jenž je nahrazen českým volným zpracováním aklamace *Sanctus*, na niž navazuje v liturgické funkci rozsáhlá volná interpolace písnového charakteru, srovnej Fojtíková, J.: České mešní ordinarium 2. poloviny 16. století. In: *Miscellanea Musicologica* 31, Praha 1984, s. 237–252. Z původního latinského *Sanctus* zůstala zachovaná pouze frygická melodie první aklamace *Sanctus*, patrně německého původu, záhy od 14. století také rozšířená v Čechách a na Moravě, srovnej Thannabaur, P. J.: *Das einstimmige Sanctus der römischen Messe in der handschriftlichen Überlieferung des 11. bis 16. Jahrhunderts*. München 1962, s. 175, Melodie Num. 150.
- ³⁰ Identifikace liturgického obsahu byla provedena podle kartuziánského breviáře Vědecké knihovny Olomouc, rukopis sign. M I 6, fol. 6v–17r; srovnej též Boháček, M. – Čáda, F.: *Beschreibung* (pozn. 3), s. 2–4.

SUMMARY

Fragments of Medieval Liturgical Manuscripts in the Regional Museum's Library Olomouc

Stanislav Červenka – Jana Hrbáčová

This study describes and analyses thirteen parchment fragments of medieval, staff notation containing, mostly latin liturgical books from the collection of the Olomouc Regional Museum. The secondary use of fragments Nos. 1–11 is no longer identifiable. Two fragments, No. 12 and 13 have a known secondary use as components of bookbinding of later books. All fragments contain, in various extents, the staff notation. In the case of the fragment No. 1, apparently from the second half of 14th century Olomouc missal only a single note in the lectionary part is preserved. Fragments Nos. 2–9 are remnants of staff noted folia from the 1450s sanctoral of Olomouc diocesan antifony, written by ordinary handwriting. The next two fragments, Nos. 10 and 11, contain finer handwriting; No. 10 is a folio from the temporal of Cistercian antifony from the second half of 15th century with ornamental and figural decoration of German origin and No. 11 is from temporal of Olomouc diocesan antifony from the same period of time. The last two fragments, Nos. 12 and 13 are parts of the bookbinding of later codices. No. 12 is a fragment of the second half of 16th century Czech Utraquist canciónal or gradual and is therefore a uniquely preserved musical piece of artwork from the times of Czech Reformation. The fragment No. 13 is from the staff noted Carthusian psalter of the second half of 14th century.

Olomoucká Griselda

K 700. výročí narození italského básníka a novelisty Giovanniho Boccaccia (1313–1375)

Jiří Fiala – Marie Sobotková – Jiří Špička

ABSTRACT

The Olomouc Griselda. To the 700th Anniversary of the Birth of the Italian Poet and Novelist Giovanni Boccaccio (1313–1375)

The final short story in Boccaccio's *The Decameron*, *Griselda* has led a life of its own and undergone a number of adaptations thanks to the Latin version by Francesco Petrararch. Two Czech translations of *Griselda* have been preserved in three manuscripts from the years 1459 to 1469, 1472 and 1520. The story was also popularized by means of folk literature in chapbooks in the 18th and 19th centuries. A book of folk literature *Kronika o té stále trpělivé a poctivé paní Kryzeldě* (*A Chronicle of Continually Patient and Honest Lady Griselda*) was also published in Olomouc in 1779. The text of this work in a critical edition is a supplement to the present text.

KEY WORDS: Giovanni Boccaccio, Decameron, Griselda, Czech translation, chapbook, Olomouc, 1779

Ke světovým oslavám 700. výročí narození italského renesančního básníka a novelisty Giovanniho Boccaccia připravili olomoučtí italianisté Lenka Kováčová a Jiří Špička pro edici Krystal Nakladatelství Vyšehrad nový, komentovaný překlad poslední novely Boccacciova *Dekameronu* nazývané zkráceně *Griselda*.¹ Oba jmenovaní též spolu s Marcellem Bolpagnim sestavili publikaci *Boccaccio 2013* nesoucí podtitul *Poetika Dekameronu a dva způsoby, jak být člověkem*, kterou zařadilo do svého aktuálního edičního plánu Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci; tato publikace obsahuje mj. rovněž edici *Griseldy* v překladu L. Kováčové a esej J. Špičky *Griselda: Boží duch z nebe snesený*.²

Olomoučtí italianisté tak navázali na samostatnou existenci příběhu o Griseldě, o jehož popularitu se zasloužil Francesco Petrarca přetlumočením do latiny.³ K cimeliím Vědecké knihovny v Olomouci náleží *Historia Griseldis*, jeden z osmi známých prvotisků Petrarkovy *Griseldy* v německém překladu od Heinricha Steinhöwela, vytištěných v Ulmu roku 1473 Johannesem Zainerem de Rutlingen,⁴ a *Epistola Francisci Petrarche de insigni obedientia et fide uxoria Griseldis in Waltherum*, jeden ze šestnácti známých prvotisků Petrarkova latinského originálu této novely, vyhotovených Johannesem Zainerem tamtéž téhož roku.⁵ Český překlad *Griseldy* vznikl již na počátku 15. století (nejstarší ze tří dochovaných opisů tohoto překladu se datuje léty 1459 až 1469, další dva rukopisy pocházejí z let 1472 a 1520).⁶ Žádný exemplář tisku této novely zhotoveného prostějovským tiskařem Kašparem Aorgem roku 1560 se bohužel nedochoval;⁷ Zikmund Winter ve studii *Měšťanské knihovny 16. věku*, publikované v rámci sou-

boru *Z rodiny a domácnosti staročeské, řada druhá*, uvádí podle smolné knihy města Tábora, že již v roce 1533 byla nalezena knížka o Griseldě „v rukách člověka toulavého, loupežného“.⁸

O raném zdomácnění *Griseldy* v českém prostředí svědčí skutečnost, že k ní vznikl patrně na Moravě v letech 1459/1460 latinský pendant *Historia infidelis mulieris*, jehož české tlumočení nazvané *O Bryzeldě řeč zlá o zlé* je zaznamenáno v křižovnickém rukopise z roku 1472 (A) obsahujícím též české tlumočení *Griseldy* nesoucí nadpis *O Griseldě řeč pěkná o dobré*.⁹ Od poloviny 18. století až do druhé poloviny 19. století včetně byla povídka o Griseldě publikována jako knížka lidového čtení¹⁰ a zaznamenali ji rovněž sběratelé pohádek v českém a moravském pohádkovém repertoáru.¹¹ Novodobý překlad *Dekameronu*, a tedy i *Griseldy*, nadále reeditovaný, pořídil Radovan Krátký roku 1959.

Jak známo, Giovanni Boccaccio zvolil pro svůj soubor jednoho sta povídek rámcovou kompozici – společnost deseti mladých patriciů sestávající ze sedmi žen a tří mužů se po odchodu z morem zachvácené Florencie na venkov dohodne, že každému z deseti následujících dní bude kralovat jeden král či královna a budou si krátit čas vyprávěními. Desátý příběh desátého dne, věnovaný osudu prosté, leč všemi ctnostmi oplývající *Griseldy*, vypráví Dioneo, jenž v abecedním pořádku jmen vyprávěčů *Dekameronu* figuruje jako první, v roli vyprávěče jako poslední z deseti narátorů novel *Dekameronu*; současně první hláška jeho jména – D – aliteruje s názvem souboru *Dekameron*.

Vzhledem k umístění *Griseldy* v architektuře *Dekameronu* je třeba klást si otázky nejen po jejím autonomním významu, ale také po významu, který z pozice posledního vyprávění dává celému rozsáhlému dílu. Především vyniká kontrast mezi *Griseldou* a postavou první povídky *Dekameronu*, serem Ciappelletem, archiřšíšním a darebákem, který se nezastaví před ničím, ani před falešnou zpovědí. Ser Ciappelletto a *Griselda* jsou postavy vymykající se svou extrémností obecné poetice *Dekameronu*, přiléhajícího těsně ke konkrétní dobové realitě, a vytvářejí dva uzly vyprávěcí nitě, která vede od absolutního zla k absolutnímu dobru, od naprosté ničemnosti k pohádkové ctnosti. Tento vývoj je v *Dekameronu* viditelný zejména v prvním dni, dosud neuspořádaném a tematicky nevyhraněném, a ve dni posledním, který představuje nápadný posun vyprávění směrem ke vznešeným námětům a vysoce stylizovanému jazyku.¹²

Námětem posledního dne jsou osudy lidí, kteří „vykonali něco šlechetně nebo skvěle ve věcech lásky či jiných“ a které, jak praví král dne svým posluchačům, „nepochybně vaše myslí, už tak k dobru nakloněné, rozplamení k velkodušným činům“.¹³ Novely desátého dne mají tedy společný úkol dát na odiv *exempla* mimořádných ctností, a to, jak bylo odhaleno, podle aristotelsko-tomistické klasifikace, v níž právě velkodušnost (*magnanimitas*) je vyvrcholením a ozdobou všech ostatních ctností.¹⁴ Korunou všech ctnostných postav je *Griselda*, která však zároveň představuje i výrazný kontrast, neboť oproti všem předešlým novelám, v nichž byli nositeli ctností pouze muži, je to nyní žena, kdo nese ctnost nejvyšší, a to v kontrastu ke svému manželovi, jenž je naopak postavou negativní.

Je nanejvýš pravděpodobné, že Boccaccio se s námětem příběhu o *Griseldě* setkal v ústní tradici a rozpoznal v něm látku hodnou završit po náležitém opracování celou stovku novel.¹⁵ Umělecky ji pozvedl a zřejmě i obsahově rozšířil na text, v němž není nic náhodného nebo hluchého. Vyznačuje se vznešenou dikcí spočívající v dlouhých souvětích, rétoričnosti promluv, použití veršových sekvencí v prozaickém textu, náznaku rytmické obdoby *cursu*, syntagmatech složených z podstatného jména doprovázeného dvojicí synonymických adjektiv atd., ale též emočně a společensky působivými gesty, silnými city a dovedně vykresleným šťastným koncem napravujícím veškerá příkoří.

Řada Boccacciových subtilit, především těch jazykových, se během tradice vytratila, ale pohádkové rysy a obecně lidsky srozumitelný příběh usnadnily novele proniknutí ke všem vrstvám čtenářů, od těch vzdělanějších, schopných ocenit literární stavbu příběhu, biblické aluze či mariánské rysy hlavní postavy, až k těm obyčejným, kteří mohli Griseldin příběh přenést z manželského prostředí na nespočet dalších situací, v nichž je bezbranný člověk vystaven utrpení z vůle vyšší moci a kdy, jak Griseldin příběh napovídá, trpící člověk může doufat, že když setrvá na cestě ctností a ponese svůj úděl statečně, bude za své utrpení odměněn.¹⁶ Jak to ve své verzi explicitně formuloval Petrarca, z něhož mnohojazyčná tradice novely vychází, vyšší mocí může být i sám Bůh a novelu o Griseldě lze pak číst jako příběh o lidské pokoře před Bohem.¹⁷

V posledních desetiletích se rozšířila tendence považovat výjimečnost a nepravděpodobnost Griseldiny postavy za znak toho, že Boccaccio tento příběh či rovnou celý desátý den míní ironicky a chtěl ve skutečnosti ukázat absurditu exemplárních příběhů, kritizovat maskulinní mýty feudální společnosti, nebo dokonce spílat Bohu za pohromy, které sesílá lidstvu.¹⁸ Pro Boccacciovu *Griseldu* nepovažujeme tyto interpretace za přínosné, pro post-petrarkovskou tradici *Griseldy* jsou zcela irrelevantní, neboť Griselda v ní s takovým úspěchem účinkuje právě proto, že je vnímána jako exemplární text v pozitivním slova smyslu.

Obecně vzato je *Griselda* jednou z nespočetných tematizací toposu „fyzicky či sociálně nerovný milostný poměr či sňatek“ (ve společenském kontextu mesaliance, morganatický sňatek), jenž se trvale uplatňuje ve folkloru, pololidové i umělé literatuře, hudebním divadle, filmu atd. Za specifické tematizace tohoto toposu můžeme pokládat milostný vztah mezi člověkem a nadpřirozenou bytostí (frekventovaný zejména ve folkloru) a Pygmaliona – mytologického stvořitele a manžela Galatei (v divadelní hře George Bernarda Shava *Pygmalion* z roku 1912 je výstup, během něhož je londýnská květinářka Líza Doolitlová podobně jako Griselda, ač se vehementně brání, vyslečena hospodyní profesora Higginse ze svých chudíckých šatů a navíc podrobena koupeli). Novelistická pohádka zaznamenaná Boženou Němcovou na Chodsku pod názvem *Chytrá horákyňe* (*Národní báchorky a pověsti*, IV. svazek, 1846) je tematizací téhož toposu v lidovém prostředí, zatímco pohádka ztvárněná B. Němcovou pod názvem *Potrestaná pýcha* (*Národní báchorky a pověsti*, V. svazek, 1846; ve stále populárním filmovém zpracování z roku 1952 jako *Pyšná princezna*) představuje „sociální pendant“ ke *Griseldě* – princezna je vyhnána z královského zámku, když se přizná otci, že miluje zahradníka (ve skutečnosti krále sousední země), a je spolu s ním donucena vydělávat si na živobytí prací. Změna společenského statusu hlavní postavy může být zdrojem jak tragična, tak tragikomična a komična (např. Molière: *Měšťák šlechticem*, 1672).

Analýze Boccacciovy povídky o Griseldě, jakož i jejím jinojazyčným verzím a adaptacím je již věnována bohatá sekundární literatura – omezíme se zde v zájmu úspory místa na odkazy na výše již zmíněnou českou studii Jiřího Špičky, obsaženou v citované edici *Griseldy* vydané v roce 2013 nakladatelstvím Vyšehrad, a na rovněž již výše zmíněný esej téhož autora uveřejněný v rámci kolektivní publikace *Boccaccio 2013 – Poetika Dekameronu a dva způsoby, jak být člověkem*.¹⁹ Hodláme totiž pojednat o olomouckém vydání *Griseldy* jako knížky lidového čtení, současně její text, nově dosud nepublikovaný, kriticky editujeme jako přílohu naší stati. Dotyčná knížka lidového čtení, nesoucí titul *Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[anně] Kryzeldě*, byla vytištěna v Olomouci roku 1779 v neuvedené tiskárně. Nepochybně se ale jedná o tehdy jedinou olomouckou tiskárnu vdovy Josefy Terezie Hirnleové († 1792), jejíž tiskařskou oficínu vedl v letech 1772–1797 faktor Josef František Loserth. [Obr. 1]

Obr. 1. Titulní strana knížky lidového čtení *Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[anně]*. Kryzeldě, vytištěné v Olomouci roku 1779 v neuvedené tiskárně. Nepochybně se ale jedná o tehdy jedinou olomouckou tiskárnu vdovy Josefy Terezie Hirnleové († 1792), jejíž tiskařskou oficínu vedl v letech 1772–1797 faktor Josef František Loserth. Dva známé exempláře této knížky lidového čtení jsou uloženy v Knihovně Národního muzea v Praze pod sign. 27 E 11 (tento exemplář pochází podle rukopisného přípisu „Giřgo Ribai“ z pozůstalosti slovenského slavisty Juraje Ribaye, 1754–1812) a 27 E 81. Dřevořez anonymního autora zobrazuje scénu setkání markraběte Valtera s Kryzeldou. Knihovna Národního muzea v Praze, sign. 27 E 11.

České knížky lidového čtení vytištěné do konce 18. století eviduje *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*.²⁰ Nalezneme zde celkem devět záznamů týkajících se obsahově relevantních knížek lidového čtení:

- Č. 4473: *Kroniky o Jovianovi císaři a druhá o Kryzeldě*. V Prostějově u Kašpara Aorga 1560. (Nedochován žádný výtisk.)²¹
- Č. 1192: *Kronika velmi kratochvílná o jedné šlechtě paní jménem Kryzeldě*. Vytištěná na Malé Straně. [Tiskař Jan Tomáš Höchenberger, 1773–1792.] (Dostupný jeden výtisk.)
- Č. 1192a: *Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[ani] Kryzeldě*. Vytištěná v Holomouci [u Josefy Hirnleové] léta 1779. (Dostupné dva výtisky, viz výše.)
- Č. 1192b: *Kratochvílná kronika o trpělivé Kryzeldě, kterážto ačkoli z chudého rodu pocházela, však ale v kráse, ctnostech a trpělivosti mnohé převyšila*. Vytištěná v Pardubicích 1797. [U Václava Ignáce Dekrta.] (Dostupných sedm výtisků, z toho jeden neúplný.)²²
- Č. 1192c: *Kratochvílná kronika o trpělivé Kryzeldě, kterážto ačkoli z chudého rodu pocházela, však ale v kráse, ctnostech a trpělivosti mnohé převyšovala*. Vytištěná roku běžícího. [Bez místa tisku, z konce 18. nebo počátku 19. století.] (Tři registrované výtisky nejsou nyní dostupné.)
- Č. 1193: *Dvě kroniky: První o poctivé, a trpělivé paní Kryzeldě, kteráž mnoho protivenství v svém manželství jest od svého manžela snášela. Druhá: O paní Lukrecii, kteráž pro svou*

poctivost sama se zamordovala. Vytištěná v Praze u Karla Josefa Jaurmicha. [Bez vročení, mezi léty 1755–1767.] (Dostupný jeden výtisk.)

Č. 1194: *Dvě kroniky: První o poctivé, a trpělivé paní Kryzeldě, kteráž mnoho protivenství v svém manželství jest od svého manžela snášela. Druhá: O paní Lukrecii, kteráž pro svou poctivost sama se zamordovala. Vytištěná v Litomyšli. [Druhá polovina 18. století.] (Dostupné dva exempláře.)*

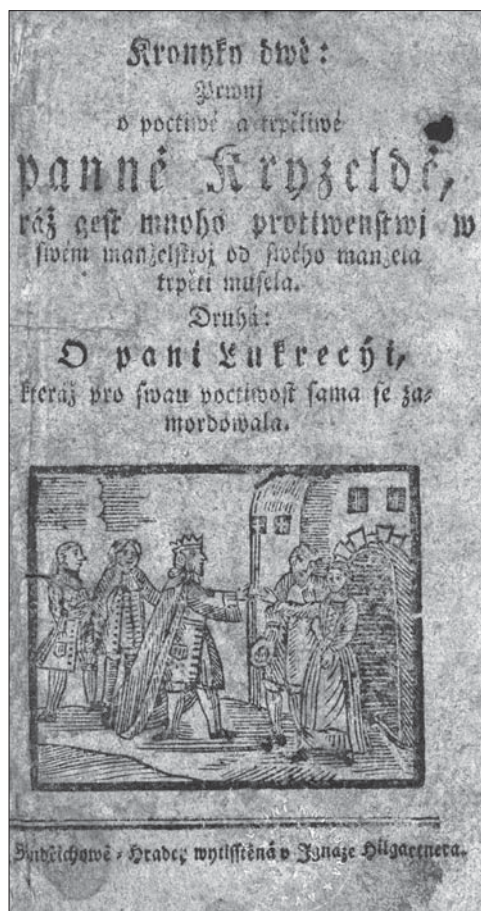
Č. 1194a: *Dvě kroniky: První o poctivé, a trpělivé paní Kryzeldě, kteráž mnoho protivenství v svém manželství jest od svého manžela snášela. Druhá: O paní Lukrecii, kteráž pro svou poctivost sama se zamordovala. Vytištěná v Litomyšli. [U Václava Turečka (?), konec 18. století.] (Dostupný jeden exemplář.)²³*

Knihopis, Dodatky abecední II, s. 112: *Kroniky dvě: První o poctivé a trpělivé panně Kryzeldě, kteráž jest mnoho protivenství v svém manželství od svého manžela trpěti musela. Druhá: O paní Lukrecii, kteráž pro svou poctivost sama se zamordovala. V Jindřichově Hradci vytištěná u Ignáce Hilgartnera [1760–1787].²⁴ [Obr. 2]*

Vícekrát byl příběh o Griseldě vydán jako knížka lidového čtení v 19. století,²⁵ [obr. 3] bližší pozornost byla zatím věnována jen litomyšlskému tisku *Dvě kroniky: První o poctivé a trpělivé paní Kryzeldě, která mnoho protivenství v svém manželství od svého manžela snášela. Druhá o paní Lukrecii, jenž pro svou poctivost sama se zamordovala. V Litomyšli, u Jána Turečkových dědiců vytištěná [1830?].²⁶*

Obraťme nyní pozornost k olomoucké knížce lidového čtení *Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[an]í Kryzeldě*, vytištěné roku 1779 v Olomouci tiskárnou vdovy Josefy Terezie Hirnleové. Podle Bedřicha Václavka souvisí tento tisk „s recenzí rukopisu z roku 1520“,²⁷ tzn. se druhým rukopisem (B) křižovnického

Obr. 2. Titulní strana knížky lidového čtení *Kroniky dvě: První o poctivé a trpělivé panně Kryzeldě, kteráž jest mnoho protivenství v svém manželství od svého manžela trpěti musela. Druhá: O paní Lukrecii, kteráž pro svou poctivost sama se zamordovala. V Jindřichově Hradci vytištěná u Ignáce Hilgartnera [1760–1787].* Dřevořez anonymního autora zachycuje scénu setkání markraběte Valtera s Kryzeldou před jejím obydlím, v pozadí stojí dva Valterovi dvořané a Kryzeldin otec Jankola. Knihovna Akademie věd AV ČR, v. i., sign. TH 57.

kláštera v Praze (NK ČR sign. LVII D1), není to však zcela pravda, poněvadž olomoucký text reflektuje starší verzi této redakce. Je to zřejmé již z důsledného oslovení markraběte Valtera mluvčím jeho rytířů a Kryzeldiným otcem Jankolou „*Řádné kníže*“, tj. mylnou interpretací a následnou substitucí původního oslovení „*Žádné kníže*“, tzn. „Milovaný kníže“ – v křižovnickém rukopise *B* zní toto oslovení „*Milostivý markrabě*“ a poté „*žádné kníže*“. ²⁸ Morfologicky je na olomouckém textu nejnapádnější rozvrat ve tvarech slovesných přechodníků a participií – zatímco v křižovnickém rukopise *B* se píše: „*jeden starý a najvzácnější rytíř, přistoupiv před markrabí*“, v olomouckém tisku čteme: „*jeden starý a nejvzácnější rytíř, přistoupivše před knížete*“, a podobně: „*margkrabie všudy se všemi pokoj měl*“ × „*margkrabě, pán její, se všemi pokoj měvše*“, „*služebník, vzav dietě*“ × „*služebník, vzavše dítě*“, „*neb měl markrabie sestru v Bononii*“ × „*měvše margrabě v Bononii sestru*“, „*služebník přišel v noci*“ × „*služebník přišed v noci*“, ²⁹ „*uslyševši to Gryzelda*“ × „*Uslyšavše to paní markgrabová*“, „*kázal markrabě zavolati Griseldy i řekl jí takto přede všemi*“ × „*markrabě zavolal Kryzeldy a pohleděvše na ni i řekl jí přede všemi takto*“. Slovesný tvar „*vece*“ se v poslední třetině 18. století pokládal za zastaralý, byl proto v olomouckém tisku substituován: „*zavolav jije i vece k ní*“ × „*řekl k ní*“, „*i vece k němu*“ × „*a řekl jemu*“. Kvantita samohlásek v olomouckém tisku je proti současné normě značně rozkolísaná, a to i ve tvarech osobních zájmen. Často se vyskytuje „*i*“ místo „*í*“ v nominativu plurálu maskulin a neuter – např. „*páni a rytíři jeho*“ × „*páni a rytíři jeho*“, dosti důsledně se krátí „*i*“ v přivlastňovacím zájmenu „*její*“ – např. „*A když otec její k němu vyjide*“ × „*A když otec její vyšel k němu*“. ³¹

Je-li – jak se předpokládá – látka příběhu o Griseldě folklorní provenience (v klasifikaci pohádkových typů vypracované Atti Aarnem a Stifthem Thompsonem ³² je *Griselda* evidována v oddíle *Zkoušky věrnosti a nevinnosti* 880–899 pod č. 887), ³³ pak v důsledku toho, že Giovanni Boccaccio využil této látky v *Dekameronu* (mj. vybavil Griseldin příběh pseudohistorickým rámcem) a Francesco Petrarca dotýčnou Boccacciovu novelu přepracoval, pronikl tento folklorismus do artistní literatury; prostřednictvím knížek lidového čtení se příběh o Griseldě folklorizoval a zakotvil opět v lidové tradici. Jakými metamorfózami během tohoto procesu procházel, je téma pro speciální studii. Poukážeme zde jen na proměnu zlomového bodu narace, kdy markrabě Valter sděluje své ženě, že ji připraví o dceru:

Giovanni Boccaccio, *Dekameron* (1348–1353)

Nebylo tomu dlouho, co spolu žili, když Griselda obtěžkala a porodila děvčátko, což bylo Gualtierimu důvodem k velkolepé oslavě. [...]

Nedlouho nato se své ženě zmínil o tom, že jeho poddaní už dcerušku, kterou porodila, déle nestrpí, a poté, kdy o věci zpravil svého služebníka, poslal ho za ní a služebník jí s útrpným výrazem ve tváři sdělil: „Má paní, chci-li zůstat naživu, musím udělat to, co mi můj pán poroučí. A on poroučí, abych vzal vaši dcerušku a abych...“ a víc již neřekl. Když paní slyšela tato slova a podívala se služebníkovi do tváře, vybavila se jí předešlá slova jejího chotě a pochopila, že tento muž má nařízeno holčičku zabít. Spěšně ji tedy vzala z kolébky, políbila ji, požehnala jí a s nesmírným zármutkem v srdci, aniž by však byla dala v obličejí něco znát, ji vložila služebníkovi do náruče, řkouc: „Tu máš, udělej vše, co ti tvůj i můj pán nařídil, ale nedopusť, aby ji rozsápala zvěř a draví ptáci, pokud ti to ovšem pán takto neporoučil.“ ³⁴

Valter a Grizelda (rkp M, 1459–1469)

Nemnoho časův ujde, těhotná byla a porodila dceru, ač by byla raději syna měla a tím utěšila netoliko muže svého, ale všecku zemi. A když již bylo dítě to odsazeno, chtě mar-

Obr. 3. Titulní strana knížky lidového čtení *Dvě příkladné kroniky: První o velmi trpělivé paní Krizeldě. Druhá: Rukojemství. V Uh[erské] Skalici. Tiskem dědičů Jozefa Škarniča. 1885.* Dřevořez anonymního autora zobrazuje markraběte Valtera s Krizeldou. Národní knihovna ČR v Praze, sign. 25 H 001208.

grabie své ženy zkusiti, zavolav jie samé do komory, i dě k ní: „Má milá Grizeldis, ty vieš, kterak si najprv do mého domu přišla. Věz, že si mi velmi mila, ale mým pánóm a zemanóm ne tak, zvláště jakž si počala děti nositi, a zdá se jim protivno poddánu býti sedlské ženě. Protož já chtě je sobě zachovati, musím s tím dietětem učiniti, ne což mně libo, ale co jim, ale bez tvého vědomie nechci toho učiniti. Protož přetrp to mile a nebudť to těžko, co s tím dietětem učiním, jakož si mi slíbila, když sem tě najprv pojímal.“ [...]

Potom v noci poslal svého věrného služebníka, jemuž pilné své věci poručoval, a ten všed k ní v noci, i dě jí: „Milá paní, neměj mi za zlé, nebť musím udělati, cožť mi muoj pán velí. Kázalť mi jest toto dietě

vzěti a učiniti s ním...“ A v tom slově zalkne se žalostí, že nedopovědě ostatka. A ta dobrá Grizeldis vidúci, že se nočně věci tak tajně dějí, jinému urozuměti nemohla, než že to dietě utraceno má býti. A tak ani které slzy vypusti, ani kterého vzdýchanie a vzemši to dietě vzezře na ně a políbi je, políbivši, i da tomu služebníku řkúci: „Na, učiň, cožť jest tvój pán rozkázal! Než za toť tebe prosím, aby ho zvěř nesnědla ani ptáci, leč by jinak bylo přikázáno.“³⁵

Povídka o Griseldě (rkp B, 1520)

Potom ne po dlouhém času byla jest těhotná a porodila jest dceru. A když již to dítě bylo ostaveno, markrabě, chtě své ženy zkusiti i zavola jí samé súkromi i mluvil k ní: „Má milá Griseldo, ty víš, že si chudého a sedlského rodu do mého si panstvie přišla a líbila si mi se velmi. Ale nynie panuom a zemanuom o té chvíli, jakžs počala břichata býti, nikoli se nelíbíš. A pravie, že není slušná věc, aby dítě od chudé sedlky poslé mělo děditi a nad námi panovati. Protož já to dietě, ač velmi nerád, [85a] musím kázati utratiti. Neb tak páni a zemané moji chtě mieti.“ [...] A potom v noci poslal kníže posla svého, kterémuž své tajné věci zjevoval, aby vzal od nie dietě, kterýžto když jest v noci přišel k Griseldě, řekl jie: „Paní milá, nerač mi za zlé míti, pán kázal mi od tebe dietě vzieti a učiniti dále, což roz[86a]káže.“ Tehdy Griselda uslyševši tu řeč jakožto veselu tváří, ale vnitř div se jí srdce nerozpuklo žalostí, beze všeho zdýchanie vzevši a políbivši je a znamenavši křížem svatým dala je tomu služebníku řkúci: „Teď máš dietě, učiniž s ním, cožť jest pán rozkázal, toliko prosím, aby ho ptáci ani zvěř nesnědla, leč by tobě pán tak rozkázala, aby je zvěř snědla.“³⁶

Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[anně] Kryzeldě. Vytištěná v Holomouci léta 1779.

[8a] Potom po nedlouhém čase byla jest těhotná a porodila dceru. A když již bylo to dítě ostaveno, margkrabě chtě své ženy skusiti, i zavolal ji samé do komnáty a řekl k ní: „Má milá Kryzeldo, ty víš, kterak jsi z chudého a sedlského řádu do mého panství přišla, nebs mi se líbila velmi. Ale mým pánům a rytířům od té chvíle, jak jsi počala býti břichatou, nic se nelíbíš, neb praví, že není slušná věc, aby dítě od chudé sedlky pošlé mělo děditi a nad nimi panovati, protož já to dítě (ač nerád) musím kázati utratiti, neb tak chtě paní a rytíři moji míti.“ [...] I vyšel jest ven od ní, a potom v noci poslal jest k ní posla svého, jemužto své tajné věci svěřoval, aby vzal od paní dítě, kterýžto když jest v noci přišel k paní, řekl jí: „Paní milá, ty mně za zlé neměj, pán můj rozkázal jest mi dítě vzíti a zabiti.“ Tehdy Kryzelda, když jest to uslyšela, jakožto veselou tváří (ale [9a] vevnitř dív že její srdce žalostí nerozpuklo) bez všelikého vzdychání vzavše dítě, pohleděla na ně a políbivši je a znamenavši znamení Kříže svatého i dala je tomu služebníkovi, řkoucí: „Teď máš dítě, učiníš s ním, což jest tvůj pán přikázal, toliko za toť prosím, aby ho ptáci ani zvěř nesnědla, leč by tak tvůj pán přikázal, abys ho zvěři dal.“

Kratochvilná kronika o trpělivé Kryzeldě, kterážto ačkoli z chudého rodu pocházela, však ale v krásě, ctnostech a trpělivosti mnohé převyšila. Vytištěná v Pardubicích 1797.

Druhého pak roku porodila překrásnou dcerušku, z čehož při celém dvoře potěšení měli, však kníže ukazoval velikou nad tím nelibost na tváři své, z čehož se ona velmi zarmoutila. Když pak to dítě pět měsíců staré bylo, zavolal kníže paní svou do komnаты, chtěje ji dobře skoumati, jestliže ve všem, jakž ji prve předpověděl, že jemu poslušná bude, a proto k ní mluvil: „Nejmilejší Kryzeldo! Již déle před tebou tajiti nemohu, co ustavičně od pánů a hrabat našich skrze tebe snášeti musím, neb oni všickni vědí, že ty z sedlského rodu pocházíš, a proto mně častěji představují dítě tvé, že neslušné jest, aby dítě z sedlky zrozené k knížecímu dědictví chované bylo, aby snad [16] oni budoucně pod mocí sedlskou býti měli, pročez já jsem se u sebe ustanovil, že to dítě zahubiti nechám.“ [...] Když to Valter uslyšel, pronikly slova Kryzeldy srdce jeho tak, že se pláči vyhnouti nemohl, a proto od ní odejiti musel; však ale od svého předsevzetí neustoupil, ale předvolal sobě jednoho z nejvěrnějších služebníků a přikázal jemu v největší tajnosti poručení jeho zachovati, řkouce: „Nyní jdi k paní mé, že poručím, aby tobě to dítě dala, které zabiti máš, však dobře pozo[17]ruj, jak se ochotně k tomu míti bude, abys mně věděl pověditi.“ Služebník ihned šel ku Kryzeldě, a tak, jak jemu pán poručil, všecko oznámil. To slyšíce paní, div že jí srdce v těle nepuklo, však ale ukazujíc velkou k tomu ochotnost, ihned dítě na ruce vzala, které se na matku milé smálo, jej k svému srdci s políbením přitiskla, řkouce: „Tu jest dítě, které zabiti máš, neb když to pán můj poručí, ve všem vůli jeho zachovati chci.“ Tedy požehnala dítěte a jako beránka k oběti jemu do rukou dala.³⁷

Jak je z výše citovaných pasáží zřejmé, Boccacciův (a stejně tak i Petrarkův) markrabě Valter, jakož i Valterův služebník sdělují Griseldě skutečnost, že bude připravena o svou dceru, způsobem, z něhož nikterak neplyne, že by mělo být dítě připraveno o život. K takové tragické konkluzi dospívá sama Griselda, aniž by jí ovšem služebník tuto domněnku jakkoli vyvracel, ba ani nijak nekomentuje Griseldinu snahu dopřát dceřiným tělesným ostatkům pohřeb, byť nikoli křesťanský. Takto rafinovaně připravená a realizovaná duševní trýzeň vlastní manželky na jedné straně prokazuje Valterovu „šílenou zvířecost“ (v orig. „matta bestialità“), na druhé

straně se tak Valter ani jeho služebník nedopouštějí vůči Griseldě lži. V českých adaptacích *Griseldy* zjišťujeme v tom ohledu postupný vývoj – zatímco muzejní rukopis *M* a křižovnický rukopis *A* plně respektují Boccacciovu (Petrarkovu) naraci, v křižovnickém rukopise *B* markrabě sděluje Griseldě: „Protož já to dietě, ač velmi nerád, musím kázati utratiti.“ Valterův služebník se v této verzi příběhu takto explicitně nevyjadřuje, v olomouckém tisku *Griseldy* však své paní oznamuje: „Paní milá, ty mně za zlé neměj, pán můj rozkázal jest mi dítě vzíti a zabiti.“ V obrozené úpravě *Griseldy* obsažené v pardubickém tisku markrabě svůj záměr dítě „zahubiti“ sděluje explicitně jak Kryzeldě, tak svému služebníkovi a z formulace, že služebník „tak, jak jemu pán poručil, všecko [Kryzeldě] oznámil“, plyne, že i služebník své paní sdělil, že má její dceru zabít. Proces folklorizace tedy posunul vyprávění o Griseldě od rafinovanosti k banalitě, obrozená redakce textu navíc v jeho textu navýšila sentiment, jenž se pro následující literární vývoj stal tak signifikantní, že nastoupivší literární směr si vysloužil pojmenování „sentimentalismus“.

EDICE

[1a] **Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[anně] Kryzeldě.**

Vytištěná v Holomouci léta 1779.

[3a] **Počíná se kronika.**

Byl v vlaské zemi jeden mocný margkrabě jménem Valterus, mladý, krásný a velikého urození. Ten jest měl pod sebou mnohé země, veliká panství, ale ženy jest neměl, odkudž by plodu očekával, myslivosti, honův a lovův (na jiné věci nedbaje) byl jest velmi pilen. Ale páni a rytíři jeho častokrát mezi sebou rozmlouvali, kterak by svému páni knížeti radili, aby sobě ženu pojal a po sobě dědiče pozůstavil. Tehdy jeden starý a nejvzácnější rytíř, [3b] přistoupivše před knížete Valtera, takto jest k němu ode všech jiných mluvil: „Řádné kníže, páni a rytíři vaši vás pokorně za to žádají a prosí, abyste ráčil sobě manželku mladou, pěknou, urozenou a bohatou pojití, abyste nám, vaše Jasnost, po sobě dědiče zůstavili, nedoufej tomu, řádné kníže, žeš mladý, nebo byvše mladým, budeš starý, a smrt každého mladého člověka následuje, ani žádného není, kdo by se před ní skrýti mohl, než každýť musí do jejího tance, a nevěmeť, kdy a kterak nás k svému tanci povolá.“ Uslyšavše margkrabě tyto řeči od svého panstva, pohnul se jest na své mysli i řekl jim: „Páni a rytíři moji milí, poněvadž mi vždy radíte, abych sobě ženu pojal a zůstavil, v tom já chci [4a] (poruč se Pánu Bohu, od něhož jest všelijaké dobré, jenž v člověku jest) vaši vůli naplniti a chci sobě ženu pojití. Ale toho zase od vás žádám, kterouž kolivěk sobě zvolím, aby proti tomu žádný nebyl, ale abyste ji všichni milovali, ctili a za svou paní měli.“ Tehdy všichni páni i rytíři slíbili jsou jemu, že chtí to rádi učiniti. A tak každý z nich rozjeli jsou se do domův svých. Kníže pak rozkázal služebníkům svým, aby strojili a připravovali to vše, co jest k takové slávě svadební tak velikého pána potřebí, uložil jim toho dne, na kterýžto všecko hotové býti má.

I byla jest nevelmi daleko od hradu margkrabova jedna chudá veska, v nížto bydlel jeden velmi chudičský člověk jménem Jan[4b]kola, ten měl jedinou dceru, jménem Kryzelda, kterážto jest nebyla ani velmi pěkná, ani velmi škaredá, ale byla panna stydlivá, mravná a všech šlechetných obyčejův. Ta u veliké chudobě a v sprostnosti schovaná byla, majíc otce svého starého v veliké lásce a v poctivosti, dobývajíc jemu i sobě živnosti těžkým dílem. Na tu pannu margkrabě Valterus, tudy jezdě, často jest vzhlédal. A když jest znamenal její pokoru, ctnost a všechny šlechetné obyčeje, vždycky o ní rozjímal a ji v své mysli nosil, až ten čas přiblížil,

na kterýžto byl kníže Valterus svým služebníkům rozkázal, aby ty všechny věci, jenž k slavnosti svadební příslušejí, byly hotové. Tehdy margkrabě Valterus [5a] obeslal všechny své pány a rytíře, aby jemu ke cti ke dvoru (neb se již mám ženiti a vaši žádost v tom chci naplniti) přijeli. I divili jsou se tomu všichni páni a rytíři jeho; neb o tom nebylo nikdy nic slychati, kterého by pána aneb knížete dceru pán jejich měl pojímati. Tehdy všichni páni jeho i rytíři, mnohá jiná knížata a hrabata i s svými paními přijeli jsou k slávě jeho ke dvoru jeho.

Potom margkrabě Valterus kázal vzhůru troubiti a koně sedlati, aby tí všichni, jenž jsou se sjeli, pro jeho nevěstu s ním táhli. A tak když jsou všichni hotoví byli, margkrabě Valterus nabrať s sebou pásův zlatých, věncův perlových, sukni krumplovaných, prstenův zlatých kamením dra- [5b]hým ozdobených ec. I jeli jsou. A když jsou přijeli do té chudé vsi, v nížto panna Kryzelda s svým otcem bydlela, užřev margkrabě pannu Kryzeldu, ana vodu od studnice do své chaloupky nese, řekl k ní: „Panno, doma-li jest otec tvůj?“ Kterážto lekše se převelmi, nesměla jest pro stud očí pozdvihnouti, než s velikou pokorou odpověděla jemu, řka: „Pane milý, jest.“ I řekl k ní margkrabě: „Kaž jemu ke mně.“ A když otec její vyšel k němu, margkrabě ssedl z koně, ujav Jankolu za ruku i odvedl se s ním a řekl jemu: „Jankolo, víš-li, že jsem já pán tvůj, a ty mně máš poslušen býti a ve všem mou vůli naplniti, protož tážít se tebe, chceš-li mě za zetě míti a chceš-li mi svou dceru za manželku dáti?“ A když [6a] jest to uslyšel Jankola, lekl se jest náramně velmi a stál jakožto omámený a nemohl jest mu slova promluvíti, ale potom, když jest sám k sobě přišel, odpověděl jemu pokorně řka: „Řádné kníže, ačkolivěk ta věc jest nepodobná a má dcera není vás hodná, však ve všem staň se tak, kterak vy ráčíte, jedině bude-li vůle dcery mé k tomu.“ I řekl jemu margkrabě: „Podměž spolu k ní do tvé chaloupky, ať já s ní sám rozmluvím.“

A když jsou přišli k ní do chalupy, panna Kryzelda, jsouc v strhané sukni, užřevši kníže lekla se jest náramně a povstala proti němu. Řekl jí kníže: „Panno Kryzeldo, chceš-li mou manželkou býti?“ Odpověděla jemu panna pokorně a s studem velikým, řkouc: „Pane milý [6b], ač jsem kolivěk já chudá dívka, vás nehodná, však cožkolivěk Vaše Milost ráčíte se mnou, chudou dívkou, učiniti, tak se staň.“ Řekl jí margkrabě: „Panno Kryzeldo, jedinou věc od tebe žádám, slibuješ-li mně ve všem poslušná býti a v ničemž do mé smrti nerozhněvati, ani mně v čem se protiviti?“ Tehdy Kryzelda pokorně a [s] studem velikým odpověděla knížeti: „Pane milý, já chudá dívka slibuji, že chci vaši vůli ve všem až do smrti mé plniti a vás v ničemž nikdy nerozhněvati.“ A tak tu hned kníže Valterus [vzal] pannu Kryzeldu za svou manželku a vzdělal prsten na její prst i vzav ji za ruku vyvedl ji ven k všemu lidu a řekl: „Ej, toť má manželka a paní vaše, tuto cťete a milujte jako mne sa[7a]mého.“ A když jest to řekl, poručil z ní sukni její strhanou svlécti a to rozkázal, ji v roucho všechno nové a drahé, jakož na takovou kněžnu sluší, oblecti. Ty pak paní, jenž s knížetem Valterem tam přijely, hned jsou rozkázání knížetci naplnily a obklíčivše pannu Kryzeldu oblekly ji v roucho drahé perlové a korunu s drahým kamením na její hlavu vstavily a prstenův zlatých na její ruce navstrkaly jsou. I kázal ji margkrabě za sebe na svého koně vsaditi a s velikou radostí a veselím, s troubením a bubnováním přinesl ji na svou síň. A tu vedlé řádu křesťanského manželstva knězem potvrdil. I hodovali s veselím a ta svadba trvala plný měsíc.

[7b] Potom Bůh všemohoucí dal takový dar paní Kryzeldě, že pro svou velikou pokoru, ctnost a šlechtetnost všem se líbila a všichni ji chválili a pro její šlechtetnost mnozí páni i paní z jiných zemí ji viděti žádali a ke všem se tak měla, jako by u dvoru cisařova od mladosti vychovaná byla. I byla jest ta šlechtetná paní Kryzelda tak moudrá a opatrná, že pro její radu margkrabě, pán její, se všemi pokoj měvše, nebo ona netoliko hospodářství domácí spravovala, ale i jinde, když margkrabě doma nebyl, svou opatrností mír a pokoj jednala a moudré odpovědi poslům dávala i spravedlivě soudila, takže všichni za to měli, že k jich spasení jest jim ta žena od Boha poslaná.

[8a] Potom po nedlouhém čase byla jest těhotná a porodila dceru. A když již bylo to dítě ostaveno, margkrabě chtě své ženy skusiti, i zavolal ji samé do komnáty a řekl k ní: „Má milá Kryzeldo, ty víš, kterak jsi z chudého a sedlského řádu do mého panství přišla, nebs mi se líbila velmi. Ale mým pánům a rytířům od té chvíle, jak jsi počala býti břichatou, nic se nelíbíš, neb praví, že není slušná věc, aby dítě od chudé sedlky poslé mělo děditi a nad nimi panovati, protož já to dítě (ač nerád) musím kázati utratiti, neb tak chtí paní a rytíři moji míti.“ Uslyšavši ty řeči od pána svého paní Kryzelda, a ač ji kolivěk v jejím srdci velmi těžko to bylo, však žádného zármutku na sobě jest [8b] neukázala. I řekla: „Pane milý, jáť jsem tvá i s tou malou dcerou svou, učiniž s námi, jakž kolivěk ráčíš a kterak se koli tobě líbí, neb jsem se na svém srdci utvrdila, že což se kolivěk tvé Milosti líbí, tomu se nechci protiviti.“ Když jest margkrabě tak moudrou odpověď uslyšel od paní své, zarmoutilo se jest srdce jeho a ledvá se jest zdržel od pláče, ale nedal jest toho na sobě znáti. I vyšel jest ven od ní, a potom v noci poslal jest k ní posla svého, jemužto své tajné věci svěřoval, aby vzal od paní dítě, kterýžto když jest v noci přišel k paní, řekl jí: „Paní milá, ty mně za zlé neměj, pán můj rozkázal jest mi dítě vzíti a zabiti.“ Tehdy Kryzelda, když jest to uslyšela, jakožto veselou tváří (ale [9a] vevnitř dív že její srdce žalostí nerozpuklo) bez všelikého vzdychání vzavše dítě, pohleděla na ně a políbivší je a znamenavší znamení Kříže svatého i dala je tomu služebníkovi, řkouc: „Teď máš dítě, učiníš s ním, což jest tvůj pán přikázal, toliko za toť prosím, aby ho ptáci ani zvěř nesnědla, leč by tak tvůj pán přikázal, abys ho zvěři dal.“ Tehdy služebník, vzavše dítě, donesl je k margkrabovi i pověděl mu všechno, kterak se paní k němu měla, když jemu jest dítě dávala, že jest s ním pokorně a beze všeho smutku mluvila, I pohnulo jest to knížecím srdcem, avšak proto svého oumyslu neproměnil, než vložil jest na své mysli více a ještě více pokoušeti paní své, i při[9b]/kázal služebníkovi tomu, aby to dítě dobře obvinul v čisté roucho a donesl k jeho sestře do Bononie, i přikázal mu pod hrdlem, aby ho pilen byl na cestě, aby se mu nic nepřihodilo, nebo měvše margkrabě v Bononii sestru za jedním hrabětem. Ihned jest ten služebník jeho to vše učinil, což jemu pán jeho byl rozkázal, a donesl to dítě k sestře margkrabové do Bononie a poručil jí slovem margkrabovým, aby je pilně chovala a ctnostnem učila a aby žádnému o něm nepravila, či by to dítě bylo. V tom času Valterus vždycky vzhledal na svou paní, zdali by se v řeči, nebo na tváři nebo v ochotnosti proti němu proměnila, ale neznamenal jest nikdá nic takového na ní, ani [10a] ona o tom dítěti kdy jakou zmínku před svým pánem učinila, i podivil se jest velmi margkrabě její ustavičnosti, nebo věděl jest dobře, že ona to dítě víc nežli sama sebe milovala.

A když bylo jest po čtyrech letech, paní Kryzelda opět porodila krásného syna. I měl jest z toho kníže velikou radost a potěšení, i všichni jeho poddaní, potom pak, když již tomu pacholíkovi byly minuly dvě léta, opět margkrabě, chtě své paní skusiti, mluvil jest s ní týmž obyčejem jako i prve, že pání jeho a rytíři nechtí tomu, aby dítě od chudé selky poslé mělo děditi, protož musím s ním učinit i jako s prvním, musím je kázati zahubiti. I odpověděla paní Kryzelda pánu svému jako prve, řkouc: „Pane milý, což [10b] se kolivěk tvé Milosti líbí, to i mně, nebo jak jsem do tvého panství vešla a svou strhanou suknicí z sebe před chalupou otce svého zvekla, tak jsem se své vůle odřekla, ale má vůle jest tvá vůle, a kdybych mohla tvou vůli věděti, prve nežli pomyslíš, chtěla bych vše ráda učiniti, aniž jest smrt tak silná, aby mne mohla od tvé lásky odtáhnouti.“

Když jest oslyšel margkrabě takovou víru a ustavičnost její, podivil se tomu velmi, zarmoutil se jest z toho a odšed od ní, i zavolal jest prvního služebníka svého a poručil jemu, aby s tím pacholetem též tak učinil, jako prvé i s dcerou byl učinil. Tehdy služebník přišed v noci k paní i kázal sobě syna dáti, že musí učiniti vůli pána svého. [11a] Tehdy margkrabína na svého syna dlouho jest hleděla a políbivše ho a požeňnavše znamením svatého Kříže i dala jej tomu služebníkovi, prosíc, aby ho jen nedal ptákům ani zvěři snísti. I pověděl jest to vše

služebník ten svému pánu, kterak se k němu paní měla, když jemu dítě dávala. I přikázal jest margkrabě služebníkovi svému pod hrdlem, aby tajně dítě to přepravil do Bononie a dal je sestře jeho hraběnce, aby ona ty děti se vši pilností chovala a dobrým mravům učila.

Ale margkrabě v třinácti létech nemohl jest na své paní nic takového znamenati, aby se ona kdy zarmoutila a nebo aby kdy své dítky vzpomínala a nebo aby jemu v čem odporná byla, než vždycky byla jest k němu o[11b]chotnější. Potom pak, když jest již šlo dceři jeho na čtrnácté léto a pacholkovi na desáté, i pustil jest margkrabě Valterus hlas, že by mu tuho líto bylo, že by sobě z tak chudého a sedlského řádu ženu pojal, že by ona byla příčina zmordování dětí jeho (neb se každý domníval, že jsou dávno zemřelý), vyšel jest také hlas takový mezi lidí, že kníže má listy a dovolení od pápeže, že může svou Kryzeldu od sebe odehnati a sobě jinou, mladší i urozenější pojíti. Uslyšavše to paní margkrabová, ačkolivěk na srdci vnít z toho velmi tesklivá byla, ale však zevnitř žádného sobě nikdy zármutku neukazovala.

Tehdy v tom margkrabě poslal jest k své sestře do Bononie, aby mu jeho [12a] dětí poslala domu, a tak již všudy po jeho zemích rozmouvali, že knížeti nesou z dalekých krajín jinou ženu, mladou, velmi krásnou a urozenou a že s ní její bratr jede. I zavolal jest margkrabě ženu svou Kryzeldu a řekl jí přede všemi pány a služebníky takto: „Kryzeldo, že jsem s tebou tak dlouhý čas v manželství trval, toť jsem učinil ne pro tvé urození, ale více pro tvé mravy, a poněvadž se mým pánům nelíbíš, teď já tebe od sebe propouštím, nebo s povolením Otce Svatého mohu sobě jinou ženu, urozenou a mladší, pojíti, od níž by děti pošle slušní dědičové po mě byli, a nic s sebou nebež, co by mého bylo, než kterak jsi vyšla z chalupy otce tvého, tak se ně[12b]mu zase navrať, nebo vím, že ještě otec tvůj hadry tvé chová.“ Odpověděla Kryzelda pánu svému pokorně a řekla: „Pane milý, znám to, že jest naše manželstvo velmi nerovné bylo, aniž jsem já hodná toho, bych tvou manželkou byla. Svědek mi jest Pán Bůh, že pokudž jsem u tvého dvoru byla, ne za paní, ale za dívku jsem se vždycky počítala a tvého velikého dobrodiní i také ze cti, kterouž jsem pro tebe měla, Pánu Bohu a tvé Milosti z toho velice děkuji. Hotová jsem k mému chudému otci se zase navrátiti, poněvadž se tvé Milosti tak líbí, a kdež jsem vzrostla, tuť také bohda umřu. Té nové, mladé a urozené (kterouž tvé Milosti nesou) panně dobrovolně manželstva postu[13a]puji, dejž jí Pán Bůh všemohoucí, aby šťastně přijela, abyste spolu děti měli, kteříž by hodní dědičové byli. Pane milý, vzpomenua jsem, že jsem své chudé hadry před chalupou otce svého zvlekla, když jsem se v tvé drahé roucho byla oblekla, aniž jsem měla vaší Milosti co jiného věnovati nežli víru a chudobu. A teď roucho od tvé Milosti mám, toběť je zase navracuji. Prsten, kterýžs mně byl dal, i jiné klénoty v pokoji tvém jsou. Jedině, můj milý pane, tvé Milosti pokorně za to prosím, aby mi aspoň za mé panenství, kteréž jsem k tomě přinesla, jedinou košili dal, aby to břicho, kteréž jest tvé děti nosilo, tak hanebně před lidmi nebylo obnaženo, neboť hadry mé jsou u otce mého, a tak jda [13b]zase k němu neměla bych se več oblecti.“ Tehdy margkrabě, vidouc tak velikou trpělivost a pokoru své milé Kryzeldy, i nemohl se delé od pláče zdržeti, ledvá toto slovo (měž sobě) promluvil, odešel jest pryč. Tehdy ta šlechtěná paní Kryzelda, zvlekší se přede všemi na paláci z roucha drahého, i zůstala v jedné košili. I šla jest tak bosýma nohama do chaloupky otce svého. A šlo jest za ní mnoho poctivých paní, srdečně plačíce nad jejím neštěstím a naříkajíce.

Tehdy užjevše ji otec její i řekl: „Však jsem se toho vždycky až do této chvíle obával, a protož jsem tyto tvé strhané šatky vždycky až dosavad choval.“ A teď ta poctivá paní Kryzelda, oblekší se v své strhané šat[14a]ky, posluhovala jest jako i prvé ve vši pokoře otci svému, nedajíc žádného zármutku na sobě před lidmi znáti.

V tom času přišly knížeti noviny, že jemu již pannu nesou a v noci že s ní leží v městě řečeném Salina. Tehdy hnedky poslal jest margkrabě pro Kryzeldu, aby bez meškání tak, kterak u svého otce chodí, k němu přišla. Když jest k ní přišel posel, řekl jí: „Pán můj poslal

mne k tobě, aby bez meškání v té strhané suknici k němu přišla.“ A když Kryzelda ke kníže-
žeti přišla, řekl k ní kníže: „Zejtra bohda mají mi mou pannu přinesti, a toběť prikazuji,
abys s jinými děvkami v kuchyni opatrovala a aby mísy a jiné věci kuchařům potřebné vždy,
dokudž by svadba trvala, umyté a [14b] pohotové byly, toběť to poroučím.“ Odpověděla po-
korně Kryzelda a řekla jest: „Pane milý, hotová jsem všecko, což se kolivěk tvé Milosti líbí,
ráda učiniti.“ Tehdy hned počala se v strhané suknici mezi jinými dívkami točiti a ochotně se
ke všemu míti. A tak, když bylo druhý den jakožto čtyry hodiny na na den, tu přinešená jest
velmi slavně mladá margkrabína, neb byli s ní přijelo množství pánův, rytířův, i tudíž urozené
panny a paní šly a s velikou radostí přivítaly jsou mladou margkrabínu i jejího bratra a divily
jsou se všichni její kráse a jejím ctnostem. I pravily, že jest pěknější nežli první margkrabína.
Ale nevěděl jest žádný, že by ty děti margkrabové byly kromě jedi[15a]ného služebníka jeho,
kterýžto byl ty děti do Bononie donesl. Vyšla jest také Kryzelda z kuchyně ušíšmaná v strhané
suknici a s ochotnou tváří. I přivítala jest novou nevěstu a jejího bratra, takto řkoucí: „Vítej,
má milá panno, k mému velikému potěšení i všem jiným, dejž ti Pán Bůh dlouhé zdraví a štěs-
tí i s bratrem tvým po všecky dni života tvého!“ A potom přivítala všecky jiné pány a rytíře,
jenž byli mladou margkrabínu přinesli, a to velmi ochotně, moudře a opatrně, takže jsou se
všichni dívali, kde se taková moudrost a opatrnost v takových strhaných šatech vzala.

Potom když jsou již (kníže Valterus s mladou margkrabínou a s jejím [15b] bratrem i s jiný-
mi pány a knížaty) seděli za stolem a hodovali, margkrabě zavolal Kryzeldy a pohleděvše na ni
i řekl jí přede všemi takto: „Kryzeldo, co se tobě zdá od této panny, budu-li já míti ctnostnou
a pěknou ženu?“ Odpověděla jemu Kryzelda pokorně a řekla: „Ovšem, pane, neb se mně tak
zdá, že na světě ani pěknější ani poctivější není, dejž vám Pán Bůh dlouhé zdraví. Ale však
za jedinou věc tvé Milosti prosím, aby tuto mladici nebodl tak tvrdými ustmi jako mě, neboť
jest tato mladší a rozkošnější zchovaná nežli já, tak by snad nemohla snesti takového protiven-
ství, jakoť jsem já nesla.“ Tehdy margkrabě, vida takovou ustavičnost a trpělivost v tom velikém
proti[16a]venství, nemoha se již déle zdržeti, řekl jest k ní: „Dostiť jest již oznámena víra tvá,
má nejmilejší Kryzeldo, aniž já míním, aby pod nebem rovná žena tobě mohla nalezená býti,
aby tak veliká protivenství snesti mohla, jako jsi ty přetrpěla.“ I vpadl jí na hrdlo a objav ji řekl
k ní: „Ty jsi má milá, jediná a nejmilejší panna, jiněť jsem neměl, ani do tvé smrti míti chci.
A tato panna dcera má a tvá jest a tento mladenec syn můj a tvůj jest.“ Tehdy Kryzelda velikou
radostí stála jakožto omámená i počna srdečně plakati a své děti bez přestání objímati. A tak
hned ty urozené paní, kteréž tu byly, zběhly se k ní, zvlekly z ní tu suknici hubenou a oblekly
ji v krásné roucho, jakož [16b] na kněžnu sluší, měli jsou z toho všichni radost nevymluvnou.
I trvaly jsou ty hody za mnohé dni. Potom margkrabě s svou milou paní Kryzeldou v bázni
Boží živi byli a své poddané s svými dětmi [k] utěšení majíc, syna svého, ještě živ jsa, na svém
místě posadil a dceru vdal, i potom jsou ve cti zestarali i zemřeli jsou, odpočívají v pokoji.
AMEN.

Vysvětlivky

Řádné kníže chybně místo původního *Žádné kníže*, tj. milovaný kníže – *Jankola* též Janíkola, v ital-
ském originále Giannucolo – *ana* jak ona – *krumplovaných* původně vyšívaných plastickým ste-
hem, později i zlatými či stříbrnými nitěmi – *ec. lat.* zkratka sousloví „et cetera“ s významem „a tak
dále“ – *Bononie* latinská podoba jména italského města Bologna – *pannu nesou* doprava osob v no-
sítkách buď nesených nosiči, nebo zavěšených mezi dvěma koňmi byla sice běžná ještě v 18. století,
ale zde se jedná spíše o kontaminaci s obratem „kůň nese jezdce“ – *v městě řečeném Salina* v ital-
ském originále Sanluzzo, spr. Saluzzo v severozápadní Itálii v kraji Piemonte, lat. Salucia, Salutiae –

s děvkami s děvečkami (služkami) – čtyry hodiny na na den přibližně o desáté hodině dopolední (v závislosti na roční době) – ušišmaná ušpiněná.

Ediční poznámka

Text knížky lidového čtení *Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[aní]* Kryzeldě, vytištěné roku 1779 v Olomouci tiskárnou vdovy Josefy Terezie Hirnleové, č. *Knihopisu* 1192a, editujeme podle exempláře uloženého ve fondech Knihovny Národního muzea v Praze, sign. 27 E 11. Dva známé exempláře této knížky lidového čtení jsou uloženy v Knihovně Národního muzea v Praze pod sign. 27 E 11 přív. (tento exemplář pochází podle rukopisného přípisu „Girjgo Ribai“ z pozůstalosti slovenského slavisty Jiřího – Juraje Ribaye, 1754–1812) a 27 E 81.

Exemplář z pozůstalosti Jiřího (Juraje) Ribaye je dokonale zachován – jako by právě vyšel z tiskařského lisu; sestává z 32 stran osmerkového formátu (strana 3a nese dole pod textem označení A2, s. 4a – A3, s. 5a – A4, s. 6a – A5, s. 10a – B, s. 11a – B2, s. 12a – B3, s. 13a – B4, s. 14a – B5). Titulní strana je ozdobena ornamentálně rámovaným dřevořezem znázorňujícím setkání markraběte Valtera s Kryzeldou, oba jsou oděni v renesančním panském šatu. Strana 2 je vakátní, na straně 3 je nad textem umístěn ozdobný pás, následuje nadpis „Počiná se kronika“, vlastní text začíná ozdobnou iniciálou „B“. Na poslední, 16b straně pod textem se nachází rokoková viněta z rostlinných motivů. Sazba je provedena gotikou, až na tři odstavce z úsporných důvodů in continuo, se stránkovými kustodami.

Text vydáváme podle zásad uplatňovaných při editování starší české literatury najmě barokního období. Respektujeme – pokud možno – originální kvantitu samohlásek, interpunkci upravujeme podle nynějšího úzu, přímou řeč označujeme uvozovkami, v nezbytné míře členíme text na další odstavce.

3a: lovův] Lovůg; 3b: byvše] bývffe; následuje] nasleduge; ní] ni; 4b: o ní] o ni; 5a: s ním] s nim; sukní] sũkni; 5b: v nížto] w nížto; doma-li] domali; s ním] s nim; tážít se] tážitse; chceš-li] chcefli; mě] mně; chceš-li] chcefli; bude-li] budeli; sám] sam; k ní] k ni; k ní] k ni; Řekl jí] Ržekl gi; chceš-li] chcefli; 6b: se mnou] semnau; Řekl ji] Ržekl gi; slíbujes-li] sljbugefli; 7a: z ní] z ni; Ty pak paní] Tj pak Panj; knížecí] Knjžetcy; radostí] Radofti; síň] Syň; 7b: jako by] gakoby; domáci] domácy; opatrností] Opatrnofti; takže] tak že; k jich] k gjch; 8a: řádu] Řžadu; moji] mogj; 8b: s námi] s nami; líbí] líbi; od ní] od ni; k ní] k ni; řekl jí] řekl gi; tváří] Twáři; 9a: vevnitř] we wnitř; žalostí] Žalofti; všelikého] wfšelikeho; leč by] lečby; k margkrabovi] k Margkrabowj; beze všeho] bezewfšeho; avšak] a wfšak; 9b: Ihned] Y hned; či by] čiby; zdali by] zdáliby; na ní,] na ni; 10a: krásného] kráfneho; poddaní] Poddani; s ní] s ni; dítě] Djět; 10b: chtěla bych] chtělabych; 11a: ptákům] Ptakům; pánu] Panu; přikázal] prikazal; přepravil] připrawil; se vši pilností] sewsfy Pilnofti; v třinácti] w třináctj; učila. Ale] učila, ale; 11b: desáté] desaté; že by] žeby; 12a: s ní její] s ni gegi; a řekl jí přede všemi] a řekl gi předewfšemi; od níž by] od níž=by; Pán] Pan; 12b: navrátiti] nawratiti; 13a: dejž jí] degž gi; kteříž by] kteřížby; 13b: neměla bych] nemělábých; přede všemi] předewfšemi; bosýma] bosyma; za ní] za ni; 14a: že s ní] že s ni; dokudž by] dokudžby; 14b: že by ty] žeby ty; 15a: tváří] Tváři; tvého! “ A potom] tvého, a potom; takže] tak že; řekl jí přede všemi] řekl gi; přede=wfšemi; 15b: budu-li] buduli; pěknější] pěknějšy; poctivější] poctiwějšy; mě] mně; mladší] mladšy; rozkošnější] rozkošnějšy; 16a: vpadl jí] vpadl gi; k ní] k ni; z ní] z ni; 16b: sluš] sluffy.

Poznámky

- ¹ Boccaccio, G.: *Griselda*. Přeložila L. Kováčová, komentář a doslov napsal J. Špička. Praha 2013.
- ² Špička, J. – Bolpagni, M. – Kováčová, L.: *Boccaccio 2013. Poetika Dekameronu a dva způsoby, jak být člověkem*. Olomouc 2013, v tisku.
- ³ Spisovatel, překladatel a tiskař Mikuláš Konáč z Hodištkova přeložil do češtiny z neúplného latinského překladu *Dekameronu*, jenž pořídil italský humanista Fillippo Beroaldo st., 1. novelu 4. dne (*Kronika o smutném skončení Gviškarda a Sigismundy*, 1507, nejištěn žádný výtisk), 1. novelu 5. dne (*Kronika o Cymonovi hlupém skrze milost přemístěrně vycvičeném. Philipa Beroalda Bononičského*, 1509) a 1. novelu 1. dne (*Pamphila mládence ctného z Centinovelie rozprávka nájprvnější o Serciapiell-tovi, písaři obecném, kterýž na smrtné posteli zpovědníka oklamav, po smrti za svatého jmien, držien i ctěn byl*). Viz Tobolka, Z.: *Šest tisků Mikuláše Konáče z Hodiškova a Jana Volffa 1507–1511 – Six Typographical Works by Nicholas Konáč of Hodiškov and Johannes Wolff 1507–1511*. Praha 1928. – Kopecký, M.: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 1962. – Kolár, J.: *Sondy: marginálie k historickému myšlení o české literatuře*. Brno 2007, s. 37–43. – V *Neuberském sborníku* (Knihovna Národního muzea v Praze, sign. V E 39, 1 a c 100) jsou obsaženy české úpravy Boccacciiových novel pořízené Hynekem z Poděbrad podle německého překladu *Dekameronu* (překladatelem byl pravděpodobně Henricus Martellus – Arrigho di Federigho della Magna, Němec žijící ve Florencii v okolí známého astronoma Nicolause Germana), a to 1., 2., 3., 5., 6. a 8. novely třetího dne, 5., 7. a 8. novely sedmého dne, 8. novely osmého dne a 6. novely devátého dne, k nimž Hynek připojil svou novelu *Rozprávka o jedné pěkné paní, jménem Salomeny, a o jejím velmi netrefném manželu*. Digitální kopie *Neuberského sborníku* je dostupná online: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=1&client, vyhledáno 14. 8. 2013. Viz též *Vokabulár webových – Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*, <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/419b0290-a40d-484f-a847-6166e51774ff/plny-text/s-apatem/folio/1r>, vyhledáno 14. 8. 2013. Dále viz: z Poděbrad, H.: *Boccacciiovské rozprávky*. Ed. Grund, A. Praha 1950. – Významnou roli sehrál polský překlad Petrarkovy *Griseldy*, vzniklý před rokem 1571, v dějinách polské literatury. Viz Franczak, G. (red.): *Historyja znamienita o Gryzelli przed 1571; Gryzella 1571*. Kraków 2007, dostupné též online: air.unimi.it/bitstream/2434/171045/2/Gryzelda.pdf, vyhledáno 16. 8. 2013.
- ⁴ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 48.190; digitální kopie tohoto prvotisku je dostupná online: <http://dig.vkol.cz/dig/fbii48189-90/popis.htm>, vyhledáno 16. 8. 2013. Inkunábule *Historia Griseldis* je přivázána k prvotisku německého překladu Boccacciova spisu *De claris mulieribus – Von der berühmten Frauen* z roku 1473 shodné provenience. Viz Polanská, M.: *Prvotisk Von den berühmten Frauen ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci* (bakalářská diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2011, online: <http://theses.cz/id/xo8mh2/?lang=en&furl=%2Fid%2Fxo8mh2%2F>, vyhledáno 16. 8. 2013.
- ⁵ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 61.115; tisk byl získán olomouckými jezuiti v roce 1606 z jezuitské koleje v Brně. Novodobá edice textu je dostupná online: <http://narrationes.wordpress.com/historia-griseldis/>, vyhledáno 20. 8. 2013.
- ⁶ Opis překladu *Griseldy* z let 1459 až 1469 se nachází v tzv. Pinvičkově sborníku uloženém ve fondech Knihovny Národního muzea (KNM) v Praze, sign. II F 8, na fol. 153a–160a (M); digitální kopie je dostupná online: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_record_num¶m=0&client=&ats=1376742019&mode=&testMode=&sf_queryLine=II+F+8&qsfld=6, vyhledáno 16. 8. 2013. – Opisy z let 1472 a 1520 pocházejí z knihovny bývalého křižovnického kláštera v Praze (sign. XXII A 4; XXII A 16), nyní jsou uloženy v rukopisném fondu Národní knihovny ČR pod sign. LV D 1, s. 245–269 (A), a LVII D1, fol. 75a–99a (B). Od zpracování zaznamenaného v letech 1459–1469 (M) a 1472 (A) se odlišuje verze z roku 1520 (B). – V roce 1827 publikoval text *Griseldy* podle křižovnického rukopisu z roku 1472 (A) v novočeské úpravě Václav Hanka v rámci edice *Stará pověst o Stojmírovi a Brunsvíkovi, knížatech českých, pro výbornou výtečnost jazyka dle starého rukopisu, kterýž se v královské bibliotéce vysokých škol pražských chová*, Praha 1827. – Z rukopisu KNM z let 1459–1469 (M) vydal text paleograficky (s některými nepřesnost-

mi) Polívka, J.: *Dvě povídky v české literatuře 15. století*. Praha 1889, s. 47–56 (připojil též varianty z křižovnického rukopisu z roku 1472 – A). – Z křižovnického rukopisu z roku 1520 (B) editoval text Griseldy v transliteraci Černý, F.: *Klasobraní po rukopisích, XXXVII, Povídka o Krizeldě. Listy filologické*, roč. 20, 1893, s. 313–320, online: <http://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:f89b-61fd-4bfc-11e1-1586-001143e3f55c>, vyhledáno 16. 8. 2013. – Bedřich Václavek (pod jménem Lumíra Čivrného) zařadil svoji novočeskou úpravu textu *Griseldy* podle rukopisu z let 1459–1469 (M) s přihlédnutím k rukopisu z roku 1472 (A) pod názvem *Počíná se Valter a Griseldis* do antologie *Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku i stavu k čtení velmi užitečné, Výbor z české krásné prózy XVI. a XVII. století*, Praha 1941, s. 137–148, komentář na s. 325–326; 2. vyd. (pod jménem B. Václavka) Praha 1950, s. 154–166, komentář na s. 364–365. – Kritické vydání opisu překladu *Griseldy* z let 1459–1469 (A) s přihlédnutím k opisu z roku 1472 (B) je pod názvem *Valter a Grizelda* obsaženo v antologii *Výbor z české literatury doby husitské*, sv. 2. Ed. Havránek, B. a kol., Praha 1964, s. 334–342, ediční poznámky na s. 376–377, online: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zliteratury/VZCL2>, vyhledáno 16. 8. 2013. – Viz též Gebauer, J. – Spiess, B.: *Walter a Griselda, Listy filologické*, roč. 4, 1877, s. 60–68, online <http://archive.org/details/listyfilologick04prazgoog>, vyhledáno 17. 8. 2013.

⁷ Existence tohoto tisku je doložena údajem o něm v kopiáři korespondence olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Prusinovic – viz Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství olomoucké, Kopiář odeslané korespondence biskupa Viléma Prusinovského, Knihy, inv. č. 57, 1566, fol. 81–85.

⁸ Winter, Z.: *Měšťanské knihovny 16. věku*. In: *Z rodiny a domácnosti staročeské, řada druhá*. Praha 1912, s. 131.

⁹ Text latinské verze *Brizeldy* vzniklý patrně na Moravě v roce 1459 až 1460 nese titul *Historia infidelis mulieris*, je obsažen v rukopise pocházejícím z kartuziánského kláštera Svaté Trojice v Brně – Králově Poli a uchovaném v Österreichische Nationalbibliothek Wien v kodexu sign. Cod. 4739 Han – *Verschiedene Theologische Sammelhandschrift*, fol. 190v–203r, přičemž tomuto textu předchází na fol. 182v–190v text Iohannes Boccaccius: *Historia Griseldis interprete Francisco Petrarca*. Digitální kopie dotyčného kodexu je dostupná online: http://aleph.onb.ac.at/F/KRA9J88LD8R-TUYR16CHQ28UNVGBJ2AF2578B6VHQAG1JM5BQRD-09011?func=direct&local_base=ON-B06&doc_number=000163405), vyhledáno 17. 8. 2013. – Český překlad *Brizeldy* o čtrnácti kapitolách je zaznamenán ve výše již zmíněném rukopise křižovnického kláštera v Praze z roku 1472 (A) za opisem českého překladu povídky o Grizeldě, i zde tedy tvoří obě povídky diptych. Podle tohoto rukopisu vydal v roce 1818 v novočeské úpravě pražský tiskař Jan František Fetterle z Wildenbrunnu, nájemce Arcibiskupské tiskárny v Praze, tisk *Kryzelda a Bryzelda aneb Pravá odměna vznešené ctnosti, též Slušná kruté nepravosti pomsta: vybráno z rukopisu starožitného, skorem tři sta a padesát let uctivě chovaného v knihovně řádu kříže s červenou hvězdou*. – Paleograficky otiskl text české *Brizeldy* spolu s její latinskou verzí Polívka, J. (pozn. 6), s. 59–93, z Polívkovy edice čerpal text *Brizeldy* Bedřich Václavek, jenž svoji novočeskou úpravu začlenil pod názvem *O Bryzeldě řeč zlá o zlé* do výše cit. antologie *Historie utěšené a kratochvilné...* (pozn. 6), s. 137–148, komentář na s. 326–327, 2. vyd. s. 167–181, komentář na s. 366–367. – Kritická edice 9. až 14. kapitoly *Brizeldy* je pod názvem *Rudolf a Brizelda* obsažena v antologii *Výbor z české literatury doby husitské*, sv. 2 (pozn. 6), s. 334–342, ediční poznámky na s. 377–378. Viz též Kopecký, M.: O vztahu mezi Trojanskou kronikou a historií o Bryzeldě. In: *Rodné zemi, sborník prací k 70. výročí trvání Muzejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno 1958, s. 371–376.

¹⁰ Viz Komosná, P.: *Tematizace utrpení v knížkách lidového čtení z fondů Moravské zemské knihovny* (diplomová práce). Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2009, http://is.muni.cz/th/13977/ff_m, vyhledáno 17. 8. 2013. Práce bohužel obsahuje nepřesná a mylná tvrzení, např. že součástí Neuberského sborníku „*je i vyprávění o Griseldě*“ (s. 17) a že v české literatuře zpracoval *Griseldin* příběh Julius Zeyer (s. 24 – ve skutečnosti má Zeyerova *Griselda – Povídka veršem* z roku 1883 s Boccacciiovou povídkou společně pouze jméno hlavní postavy a nečetné aluze na její osud).

- ¹¹ Menšík, J. S.: *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí jemnického*. Brno 1856, č. 72. – Kubín, J. Š.: *Lidové povídky z českého Podkrkonoší, díl II., Úkrají východní*. Praha 1926, č. 215. – Příkrýl, F.: *Pohádky a pověsti ze Záhoří*. Holešov 1895, s. 532 (zde je příběh o Griseldě zkontaminován s českou pověstí o Oldřichovi a Boženě). – Hruška, J. F.: *Na hyjtě – Chodské pohádky, díl V*. Praha 1936, s. 23. Synopse těchto zápisů viz Tille, V.: *Soupis českých pohádek, díl I*. Praha 1929, s. 397–401. *Dílu II. sv. II*. Praha 1937, s. 533. – Poznamenejme v té souvislosti, že *Griseldu* zařadil jako první z veršovaných pohádek věhlasný francouzský pohádkář Charles Perrault mezi své *Pohádky matky husy* (*Les Contes de ma mère l'Oye*, 1697, 1. vydání českého překladu Františka Hrubína vyšlo v pražském nakladatelství Albatros s ilustracemi Jiřího Trnky roku 1972, 2. vyd. 1989 tamtéž s ilustracemi Františka Skály ml.). Perrault posílil motivaci nepojmenovaného knížete k duševnímu trýznění Griseldy, s níž kníže přivádí na svět pouze dceru, jeho chorobnou žárlivostí; princezna je vychovávána v tajnosti v klášteře a zamiluje se do ní mladý šlechtic, jenž při závěrečném svatebním obřadu nahradí proklamaného ženicha – Griseldina otce.
- ¹² Viz klasické dílo boccacciiovské kritiky Branca, V.: *Boccaccio medievale e nuovi studi sul Decameron*. Firenze 1998 (1. vyd. 1956), zejm. s. 94–101.
- ¹³ Boccaccio, G.: *Dekameron*. Přeložil R. Krátký. Praha 1959, s. 687.
- ¹⁴ Srov. Bausi, F.: Gli spiriti magni. Filigrane aristoteliche e tomistiche nella decima giornata del Decameron. *Studi sul Boccaccio*, vol. 27, 1999, s. 205–253.
- ¹⁵ O rozšíření námětů podobných *Griseldě* ve středomořském a západoevropském prostoru viz McGillivray Dawkins, R.: The Story of Griselda. *Folklore*, vol. 60, 1949, issue 4, s. 363–374. – Griffith, D. D.: *The Origin of the Griselda Story*. Seattle 1931. – Cate, W. A.: The Problem of the Origin of the Griselda Story. *Studies in Philology*, vol. 29, 1932, s. 389–405. Pozoruhodným umělým zpracováním obdobného příběhu ještě před Boccacciem je příběh o Jasaně. Viz Marie de France: *Milostné příběhy ze staré Francie*. Ed. Konůpek, J. – Babler, O. F. Praha 1958, s. 67–86. – Petrarca Boccacciovi napsal v průvodním dopise ke svému latinskému překladu *Griseldy*, že tento příběh již slyšel, zdroj ale neudává. Viz Petrarca, F.: *Le senili*. Sv. 2. Ed. Nota, E. – Dotti, U. Torino 2007, s. 2220.
- ¹⁶ Pro mariánské motivy viz Cottino-Jones, M.: Fabula vs. Figura: Another Interpretation of the Griselda Story. *Italica*, vol. 50, 1973, s. 38–52. – Rota, P.: Le „coltella al cuor“ di Griselda. *Studi e problemi di critica testuale*, vol. 48, 1994, s. 87–92. – Thompson, N. S.: *Chaucer, Boccaccio and the Debate of Love*. Oxford 1999, s. 290.
- ¹⁷ Petrarca, F.: *Le senili* (pozn. 15), s. 2248–2250. O Petrarkově překladu a úpravě viz Bessi, R.: La Griselda del Petrarca. In: *Umanesimo volgare: studi di letteratura fra Tre e Quattrocento*. Firenze 2004, s. 279–292 (a četná další literatura zde citovaná).
- ¹⁸ Ironicky pojímají příběh o Griseldě např. Carpetto, G.: The Griselda Novella as Irony. *Misure critiche*, vol. 21, 1991, s. 5–17. – Rossi, L.: La maschera della magnificenza amorosa: la decima giornata. In: Picone, M. – Mesirca, M. (red.): *Introduzione al Decameron*. Firenze 2004, s. 267–289. – Cahill, C. – Hollander, R.: Day Ten of the Decameron: The Myth of Order. In: Hollander, R. (red.): *Boccaccio's Dante and the Shaping Force of Satire*. Ann Arbor 1997, s. 109–168. Pro podrobnou diskusi o ironických interpretacích viz Špička, J.: Poslední příběh Dekameronu. In: Boccaccio, G. (pozn. 1), s. 76–89.
- ¹⁹ Tamtéž. – Týž: Griselda: Boží duch z nebe snesený. In: Špička, J. – Bolpagni, M. – Kováčová, L. (pozn. 2).
- ²⁰ *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl I. Prvotisky*. Praha 1925. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501–1800. Část I–IV*. Praha 1939–1948. *Část V*. Praha 1950. *Část VI.–VIII*. Praha 1956. *Část IX*. Praha 1967. *Dodatky. Díl I. Prvotisky (do r. 1500)*. Praha 1994. *Dodatky II. Tisky z let 1501–1800. Část I.–VII*. Praha 1994–1997. – Digitální verze *Knihopisu* (zatím bez *Dodateků*), vzniklá zásluhou olomouckého bibliografa Václava Pumprly, je dostupná online: www.knihopis.org, vyhledáno 15. srpna 2013.
- ²¹ Viz zde pozn. 7.

- ²² Toto vydání obsahuje raně obrozenecké ortografické, stylistické a místy i motivické inovace textu *Griseldy*, jež následující vydání nereflektují. – Digitální kopie je k dispozici online: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/mns_direct.php?docId=set20080929_118_41, vyhledáno 18. 8. 2013.
- ²³ Jedná se zřejmě o tisk uvedený litomyšlským tiskařem Václavem Turečkem v seznamu tištěných knih, které v poslední době Turečkova tiskárna zhotovila, datovaném 20. dubna 1786 a předloženém chrudimským krajským úřadem pražskému guberniu. Tureček označil tento tisk v oddílu II. *České katolické knihy* pod č. 18 jako „*Dvě kroniky o Krizeldě a Lukrecii, 1782*“; podle posudků Karla Rafaela Ungara, J. Lunáčka, Josefa Dobrovského a Františka Faustina Procházky, jimž byly knihy vydané V. Turečkem knižním revizním úřadem předloženy k cenзуře, „*dvě kroniky o Krizeldě*“ prý „*mají za účel čtenáře vzdělávati, a proto musí býti trpěny*“. Jak sdělil krajskému úřadu vrchní hospodářský úředník Jan Svoboda, měl Václav Tureček dne 6. listopadu 1786 na skladě 168 výtisků této knížky. Viz Volf, J.: Z dějin osvětské cenzury. *Časopis Národního muzea*, roč. 98, 1924, s. 221–232.
- ²⁴ Digitální kopie tohoto tisku je dostupná online: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_record_num¶m=0&client=&ats=1376739024&mode=&testMode=&sf_queryLine=Krisel&qsf_field=0, vyhledáno 18. 8. 2013. – Viz Brtová, B.: *Dodatky ke Knihopisu z fondu ZK-ÚVI ČSAV*. Praha 1990, č. 12. – Upravovatel tohoto vydání anachronicky rozhojnil výčet darů, jež markrabě Valterus vezl na setkání s Kryzeldou: „*A tak když všickni hotoví byli, markrabě Valterus nabrať s sebou pasův zlatých, věncův perlových, sukní krumplovaných* [vyšívaných plastickým stehem, později též zlatými a stříbrnými nitěmi – naše pozn.] *a prstenův zlatých, kamením drahým ozdobených, přitom všeliké orumpanty kunstovného díla* [umělecké náramky – naše pozn.], *neb v jednom každém obzvláštní mustru* [ozdoby – naše pozn.], *bijící hodinky neb nějaká muzyka byla, i jeli [...]*.“ *Kroniky dvě: První o poctivé a trpělivé panně Kryzeldě [...]*, s. 3b.
- ²⁵ Bedřich Václavek v cit. antologii *Historie utěšené a kratochvilné...* (pozn. 6), 1. vyd. s. 326, 2. vyd. s. 365, o tiscích *Griseldy* uvádí: „*Tisku se dočkala r. 1560 u K. Aorga v Prostějově, pak 1779 v Olomouci, 1797 v Pardubicích, v 2. pol. 18. stol. u Höckenberga v Praze, 1802 v Kutné Hoře, 1815 v Uh. Skalici (a znovu ještě 1885), 1885 v Sarvaši, 1860 v Praze, v Litomyšli bez udání roku. Kromě toho bývala tištěna spolu s kronikou o Lukrecii* [tj. s adaptací římské pověsti o Lukrecii, manželce Tarquinia Collatina, jež se probodla, když ji zneuctil syn římského krále Tarquinia Superba – naše pozn.] *(v Praze u Jauernicha v l. 1750–1770, v Jindřichově Hradci 1780 [Knihopis pod č. 4461 uvádí tento tisk s titulem Kronika o poctivé a šlechtetné paní Lukrecii. V Jindř. Hradci, u Hilgartnera 1780, tedy bez povídky o Griseldě – naše pozn.]). Texty těchto četných tisků nejsou ještě blíže prozkoumány. Některé z nich souvisejí s recenzí rkp. z r. 1520 (1779 v Olomouci), jiné mají texty na rukopisných zněních nezávislé (tisk z Litomyšle, b. r.), některé se zdají být zpracováním moderních autorů (1860 v Praze).*“ – Václav Tille zmiňuje v *Soupise českých pohádek, díl I*, s. 397, tisk *Kratochvilná kronika o trpělivé Krizeldě*, kterážto, ačkoliv z chudého rodu pocházela, však ale v kráse, ctnostech a trpělivosti mnohé převýšila, zhotovený v Litomyšli u J. (spr. Františky) Bergrové bez udání roku (podle dostupných údajů o činnosti této tiskařky mezi léty 1853–1860). – Ve fondech Moravské zemské knihovny v Brně se nacházejí tisky *Dvě kroniky: První o poctivé a trpělivé paní Kryzeldě, která mnoho protivenství v svém manželství od svého manžela snášela. Druhá o paní Lukrecii, jenž pro svou poctivost sama se zamordovala*. Vytisknuty v Litomyšli [u Václava Turečka, mezi léty 1801–1820], sign. St1-0041.979. – *Příkladná kronika o velmi trpělivé paní Kryzeldě, V Skalici, písmem Františka Xav. synů, 1852*, sign. 1-0025.099; na titulní straně a v textu na s. 3, 8, 10, 21 a 23 renesanční dřevorezy. Viz Vobr, J.: *Soupis knížek lidového čtení z fondů Univerzitní knihovny v Brně*. Brno 1973, s. 14, č. 11, 15–16, č. 14. Ve fondech Národní knihovny ČR v Praze je uložen pod sign. 25 H 001208 tisk *Dvě příkladné kroniky: První o velmi trpělivé paní Krizeldě, druhá Rukojemství. V Uh[erské] Skalici. Tiskem Dědičů Jozef Škarnicla, 1885*; v digitalizované podobě je tento tisk dostupný online: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShow/Monograph.do?id=21381>, vyhledáno 15. 8. 2013.
- ²⁶ Tisk je uložen ve fondech Moravské zemské knihovny v Brně pod sign. 1-068.831. Viz Vobr, J. (pozn. 25), s. 14–15, č. 12. Petra Komosná v cit. diplomové práci (pozn. 10), s. 28, 29, 31–33, 37 přepisuje chybně impresum: „*Litomyšl: tiskem dědičů Jána Lutečkových*.“ Analýzou textu knížky (v podkapitolách Úvod, Formální stránka, Postavy, Prostředí, Utrpení a zkoušky a Závěr) se autorka diplomové práce zabývá na s. 19–28.

- ²⁷ Viz zde pozn. 6. Bedřich Václavek přejímá toto zjištění z komentáře J. Polívky (pozn. 6), s. 22–23, aniž by se však na rozdíl od J. Polívky zmínil o odlišnostech olomoucké verze od znění rukopisu z roku 1520.
- ²⁸ Viz cit. antologii *Výbor z české literatury doby husitské*, sv. 2 (pozn. 6), s. 334.
- ²⁹ Černý, F. (pozn. 6), s. 313.
- ³⁰ V rukopise *M* zní tato pasáž „a ten všed k ní v noci“ – je to další důkaz o existenci starší verze rukopisu *B* jako textového pramene olomouckého tisku.
- ³¹ V rukopise *B* se ještě vyskytují aoristy, jež jsou ovšem v olomouckém tisku nahrazeny tvary perfekta.
- ³² Jako klasifikace Aarne-Thompsona se označuje klasifikační systém lidových pohádek vytvořený Antti Aarnem v práci *Verzeichnis der Märchentypen* (1910) a zdokonalený Stithem Thompsonem v reedici Aarneho katalogu pod názvem *The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography* (Helsinki 1928, 1961). Nejnovější vydání tohoto katalogu, připravené Hansem-Jörgem Utherem, bylo vydáno ve třech svazcích ve Vammala roku 2004.
- ³³ Viz k tomu *Griseldis* 887, air.unimi.it/bitstream/2434/171045/2/Gryzelda.pdf, vyhledáno 17. 8. 2013.
- ³⁴ Boccaccio, G. (pozn. 1), s. 16–17.
- ³⁵ *Výbor z české literatury doby husitské II* (pozn. 6), s. 337.
- ³⁶ Vz Černý, F. (pozn. 6), s. 315–316.
- ³⁷ *Kratochvílná kronika o trpělivé Kryzeldě, kterážto ačkoli z chudého rodu pocházela, však ale v kráse, ctnostech a trpělivosti mnohé převýšila. Vytisknuta v Pardubicích 1797* (pozn. 22), s. 15–17.

SUMMARY

The Olomouc *Griselda*. To the 700th Anniversary of the Birth of the Italian Poet and Novelist Giovanni Boccaccio (1313–1375)

Jiří Fiala – Marie Sobotková – Jiří Špička

The 700th anniversary of the birth of the Italian Renaissance poet and novelist Giovanni Boccaccio in the jubilee year 2013 served to awaken new interest in his work, first and foremost his celebrated *The Decameron*. The final short story in *The Decameron*, shortened to the name of the main character *Griselda*, led its own life for hundreds of years thanks to the Latin adaptation by Francesco Petrarch and underwent an entire range of translations into European languages, and both literary, dramatic and operatic versions. The Czech rendering of Petrarch's version of *Griselda* which in all certainty came about as early as the 15th century, has been preserved in one translation in two manuscripts from the years 1459–1469 and 1472, while another translation consists of a manuscript from the year 1520. No printed version of the new version by the Prostějov printer Kašpar Aorg from the year 1560 has been preserved. The domestic popularity of *Griselda* in the Czech Lands is attested to by the fact that a Latin supplement *Historia infidelis mulieris* came about apparently in Moravia over the years 1459/1460, translated into Czech as *O Bryzeldě řeč zlá o zlé* (*On Griselda's Evil Speech on Evil*) which is made mention of in the above-mentioned manuscript from the year 1472.

As concerns the framework of *The Decameron* there is an interesting contrast between the person of *Griselda* and the protagonist of the first tale in *The Decameron*, Ser Ciappelletto, a great sinner and rascal who has absolutely no scruples, even going as far as false testimony. Ser Ciappelletto and *Griselda* are figures who stand out due to their extreme characters in contrast with the general poetics of *The Decameron* which generally adhere strictly to the concrete period reality. The two characters serve as two knots in the narrative thread which leads

from absolute evil to absolute good, from complete villainy to fairytale virtues. The crowning figure in terms of the virtuous characters is of course Griselda, who at the same time additionally embodies a marked counterpoint, as all of the previous bearers of virtues were men, whereas now a woman represents the greatest virtue and this in contrast to her husband, who is actually a negative character. Interpretations of the remarkable nature and lack of realism of the character of Griselda have served to demonstrate that Boccaccio thought of this story, along with the entire tenth day, in ironic terms, intending to actually show the absurdity of exemplary stories, criticise masculine myths of feudal society, or even go as far as to rebuke God for allowing disasters to impact humanity. These interpretations are viewed here as lacking credibility and are actually irrelevant for the post-Petrarch tradition of *Griselda* where *Griselda* is presented so successfully specifically because it is viewed as an exemplary text in the positive sense of the word.

The Czech translation of Petrarch's adaptation of *Griselda* achieved renown in the form of books of folk literature starting in the middle of the 18th century with nine published editions even documented up to the end of the 18th century. The story concerning *Griselda* was also published in the 19th century. Josefa Terezie Hirnleová, the widow of the local publisher, had printed a book of folk literature with the title *Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[aní] Kryzeldě* (*A Chronicle of Continually Patient and Honest Lady Griselda*) in Olomouc in the year 1779. The text of this edition represents an older version of a Czech translation of *Griselda* which is found in a manuscript from the year 1520. The material for the *Griselda* story is assumed to be of a folklore provenance (in the A tale type classification created by A. Aarne and S. Thompson, *Griselda* is listed in the section *Proofs of Fidelity and Innocence* 880–899 under no. 887). It was consequently made use of by Giovanni Boccaccio in *The Decameron* (providing *Griselda*'s story with, amongst other things, the pseudo-historic frame) and by Francesco Petrarch who adapted Boccaccio's contribution. This folk tale thus found its way into artistic literature and by means of books of folk literature the story of *Griselda* was once again anchored in the Czech folk tradition (as is testified to by records by collectors of tales). The metamorphoses which resulted over the course of this process would be a theme for specialised studies. The authors of this study would instead like to focus on the transformation which takes place in the turning point of the narration where Marquis Walter informs his wife that he will strip her of her daughter. It is apparent that the process of folklorization has shifted the narrative of *Griselda* from a refined level to banality with the Czech revival editing of the text also lending sentimentality to the tale, with this becoming so significant for the consequent literary development that the consequent literary stream has received the label of "sentimentalism".

A critical edition of the folk literature work *Kronika o té stále trpělivé a poctivé p[aní] Kryzeldě* (*A Chronicle of Continually Patient and Honest Lady Griselda*) published in the printing house of the widow Josefa Terezie Hirnleová in Olomouc in the year 1779 is included as a supplement to the text of the work.

Péče o tělo i duši v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře¹

Veronika Kurzová

ABSTRACT

Care about Body and Soul in the Former Jesuit College in the Town Kutná Hora

This article is trying to interpret a space with rich painting and stucco decoration in the north wing of the former jesuit college in town Kutná Hora recently dated after 1675. This interpretation is based on the knowledges about concept of disease in 17th century, informations about decoration of the title pages of the books dealing with the topic of healing and knowledges about decoration of other baroque pharmacies. It makes possible to put this decoration into the time context, reveal connections with the Habsburgs, epidemy of the plague and suggest new dating as well.

KEY WORDS: Jesuits, pharmacy, iconography, plague, Habsburgs

Nemoc stejně jako snaha o její vyléčení provází lidstvo od pradávna. V rámci křesťanské nauky představuje důležitý zdroj o nemocech a přístupu k jejich léčbě *Bible*, v níž jsou zmiňovány jak světské, tak duchovní postupy léčení.² V 17. století se navíc začalo přecházet k „nové lékařské vědě“. Přestože do medicíny bylo zavedeno mikroskopické zkoumání, byla popsána anatomie mozku, vývoj embryí či došlo k objevu prvních mikroorganismů, vycházelo se i ze starších autorit, například z Hippokrata.³ Jednotlivé přístupy existovaly paralelně a navzájem se propojovaly.⁴ Aktualitu religiózního pojetí nemoci v rané novověké společnosti netřeba zdůrazňovat, neboť ji dokládá řada morových sloupů⁵ či vyobrazení zázračných uzdravení nemocného. Objevení výtvarného zpracování světského pojetí nemoci, případně propojení obou přístupů je však poměrně vzácné.

Takový příklad představuje výzdoba prostoru v přízemí severního křídla bývalé jezuitské koleje v Kutné Hoře. Přestože se její ikonografická koncepce jeví již při prvním pohledu jako téma velmi atraktivní ke zpracování, nebyla jí doposud, pokud je mi známo, věnována téměř žádná pozornost. Zmínku o ní se mi podařilo nalézt pouze v několika publikacích,⁶ z nichž jí nejvíce zájmu bylo věnováno v té nejnovější, kde se jí zabýval M. Mádl.⁷ Ve svém příspěvku navrhl výzdobu datovat po roce 1675 a na základě ikonografie jednotlivých námětů určil původní funkci prostoru jako lékárny. Učinil tak bez srovnání s výzdobou jiných barokních lékáren, což považuji za mírně problematické.

Ve svém příspěvku bych se proto chtěla pokusit zasazením výzdoby do dobového kontextu ukázat, že určení původní funkce prostoru jako lékárny není tak jednoznačné. Tomu nasvědčuje i informace u B. Hanuše, který na základě archivního průzkumu zmiňuje, že lékárna se měla nacházet v přízemí první věže od města.⁸

Než přistoupím k vlastnímu výkladu funkce prostoru a k popisu výzdoby jako takové, považuji za důležité zmínit se vzhledem k určení prostoru M. Mádlem jako lékárny⁹ podrobněji o historii této instituce v českých zemích. Její počátky spadají na našem území do 10. století,

kdy měly lékárny podobu veřejnosti nepřístupných klášterních lékáren. Kromě nich existovaly i lékárny dvorní.¹⁰ Počátek veřejných lékáren lze pak sledovat někdy během 13. století. Vzniklá síť však byla narušena husitskými válkami a obnovena byla až v 16. století. Rozvoj lékáren se odehrál především ve druhé třetině 17. století.¹¹ Jezuitskému řádu se jich podařilo zřídit do roku 1757 celkem dvacet.¹² Z tohoto počtu, pokud nebudu brát v úvahu možnou výzdobu lékárny v Kutné Hoře,¹³ se dochovala pouze část interiérů lékárenských oficín¹⁴ z kolejní lékárny v Klatovech (1733),¹⁵ Českém Krumlově (asi 1665)¹⁶ a snad i z jejich lékárny v Uherském Hradišti.¹⁷

Kutnohorská výzdoba

Jezuitská kolej v Kutné Hoře představuje jednu z dominant města, jejíž základní kámen byl položen roku 1667. Ve stejném roce došlo k založení severního křídla, které tak představuje nejstarší část koleje. Jeho stavba se z finančních důvodů protahovala a jezuité se do ní mohli přestěhovat až k 1. listopadu 1678.¹⁸ Prostor pro lékárnu musel být vyhrazen již mezi lety 1675–1677, protože zápisy se zmiňují o vybavení lékárny, laboratoře a sklepa kamny.¹⁹ Jak jsem již zmínila výše, M. Mádl za lékárnu považuje prostor v severním křídle s bohatou výzdobou, kterou datoval na základě stylových souvislostí v případě štuky po roce 1675.²⁰ K její dataci se několik let před ním vyjádřil P. Vlček, jenž se domníval, že výzdoba vznikla kolem roku 1689. Jako původní funkci prostoru určil prozatímní refektář.²¹ Ve stavebně historickém průzkumu z roku 1999 je prostoru přisuzována funkce knihovny.²²

Jeho výzdoba sestává z malířské a štukové výzdoby rozložené po celém povrchu neckové klenby se šesti lunetovými výsečemi. Malby jsou umístěny i v horní části obou okenních špalet. Na rozdíl od nástropních maleb postrádají štukové či jiné ohrazení. Vzhledem k této skutečnosti předpokládám, že nemusely být součástí původní výzdoby a doplněny byly až dodatečně. Na klenbě vytvářejí štuky soustavu dvaceti sedmi kartuší různých velikostí a tvarů, již sjednocují ve štuky provedené akantové rozviliny, císařští orli umístění v klenebních výsečích, festony, maskarony a hlavičky andílků. Kolem dnes prázdného centrálního pole klenby jsou umístěny čtyři menší kartuše, v nichž jsou vždy po jednom vyobrazení evangelisté Matouš, Marek, Lukáš a Jan. Mezi nimi jsou pak rozmístěny čtyři menší kartuše s jejich symboly. Jednotu centrální části deklaruje masivní štukový obdélník s okosenými rohy.

V nejvyšším bodě západní části klenby se nachází kartuš vyplněná zlatým písmem na černém pozadí: „*DEVS CREAVIT MEDICVM / ET DE TERRA MEDICAMENTA: VIR PRVDENS AVTEM NON / CONTEMNIT ILLA. Eccl. 38*“ (*Hospodin stvořil lékaře... a léky ze země: moudrý člověk se jich neodřítá*; Sír 38, 1 a 38, 4). Pod ní je umístěn císařský orel obklopený vyobrazením Hippokrata [obr. 1] a Herma Trismegista [obr. 2]. Hippokrata lze rozpoznat díky nápisové pásce, na níž stojí text: „*VITA BREVIS ARS LONGA*“ (*Život je krátký, umění dlouhé*) pocházející z jeho *Aforismů*.²³ Herma lze rozeznat také díky nápisové pásce, na níž je uvedeno: „*QVOD EST SVPERIVS EST SICVT INFERIVS*“ (*Co je nahoře, je také dole*).²⁴ V kartuši pod Hippokratem je znázorněn sv. Stanislav Kostka. Z malby v kartuši umístěné pod Hermem Trismegistem lze z důvodu jejího špatného stavu dochování rozeznat pouze pozůstatek po tváři. Na základě přítomnosti hlavních jezuitských světců M. Mádl předpokládal, že zde mohl být znázorněn sv. Alois Gonzaga,²⁵ s čímž lze souhlasit. Mezi kartušemi se sv. Stanislavem Kostkou a sv. Aloisem Gonzagou je umístěna kartuš²⁶ obklopená festony z plodin, z nichž lze rozlišit hroznové víno. V horní části ji doplňuje hlava andílka a v dolní části maskaron.

Východní strana na principu symetrie dodržuje strukturu protější části klenby. V nejvyšším bodě se nachází kartuš s nápisem: „*ET DISPVTAVIT SVPER / LIGNIS A CEDRO QVAE EST IN / LIBANO VSQ[AE] AD HYSSOPVM / 3. Reg. C 4*“ (*Dovedl také mluvit o stromech, od cedru,*

který je na Libanónu, až po yzop; 1 Kr 5, 33). Pod ní je umístěn císařský orel obklopený vyobrazením dvou mužských postav. Jednu z nich lze s jistotou identifikovat jako starozákonního krále Davida [obr. 3], charakterizovaného korunou, žezlem a harfou. Druhého krále určil M. Mádl jako „*nejspíše král Šalamoun*“ [obr. 4].²⁷ Pravděpodobně tak učinil na základě nápisu v kartuši hovořícím o moudrosti tohoto starozákonního krále, který představuje výňatek z pasáže: „*Dovedl také mluvit o stromech, od cedru, který je na Libanónu, až po yzop, který roste na zdi, a dovedl mluvit i o zvířatech, ptácích, plazech a rybách*“ (1 Kr 5, 13)²⁸. V kartuši pod Davidem se nachází sv. František Borgiáš a pod králem Šalamounem sv. Ignác z Loyoly. Mezi světci je situována prázdná kartuš obklopená festony z květin, kterou doplňuje hlava andílka a maskaron.

Jižní části klenby dominuje rozměrná kartuš s vyobrazením mužské postavy v černém oděvu umístěné v krajině. Zřejmě se jedná o Františka Xaverského.²⁹ Ve výsečích klenby, mezi nimiž se tato kartuš nachází, jsou císařští orli a pod nimi prázdné kartuše obklopené festony ze zeleniny a ovoce. V horní části jsou doplněny hlavami andílků.

Severní části dominuje na principu symetrie velká kartuš se znázorněním sv. Kosmy a Damiána v krajině, obklopená ve výsečích dvěma císařskými orly. V suprafenestrách oken po stranách malby se sv. Kosmou a Damiánem jsou umístěny dvě menší kartuše. První z nich vyobrazuje kamzíky a na druhé z nich se nachází typická jezuitská deviza „*AD MAIOREM DEI GLORIAM*“.

Ve východněji umístěné okenní špaletě lze rozpoznat vyobrazení sv. Jana Křtitele, podobnosti o milosrdném Samaritánovi a příběh o Lazarovi a boháči.³⁰ Výjevy v druhé z okenních špalet nelze z důvodu špatného stavu dochování přesně určit. Výzdobu klenby od svislých stěn oddělovala v patě klenby po celém obvodu prostoru obíhající římsa, jejíž odstranění celkovému prostoru jistě neprospělo.³¹

Výzdoba jezuitských barokních lékáren

Nástrovní výzdobu lékárny se mi v jezuitském prostředí podařilo doposud objevit v lékárně jezuitské koleje v Györu,³² jezuitské univerzity ve Vratislavi³³ a Collegio Romano v Římě.³⁴ Vzhledem ke skutečnosti, že problematice jezuitských lékáren nebyla věnována zatím žádná souvislá pozornost, předpokládám, že v budoucnosti bude možné tento výčet rozšířit. Pro účel tohoto příspěvku však postačí i poznatky z těchto tří lékáren.

Klenbu lékárny v maďarském Györu pokrývají stejně jako v Kutné Hoře bohaté štuky ze 17. století doplněné nástrovní malbou vyobrazující *Nanebevzetí Panny Marie*. Její tematiku rozvíjejí vyobrazení olivy, růže, myrhy a lilie doprovázené nápisy: OLIVA SPECIOSA, ROSA MYSTICA, MYRRHA ELECTA a LILIVM INTER SPINAS, vzniklé kolem poloviny 18. století.³⁵ Výzdobu doplňuje dvojice putti nesoucí štukový rám, v němž se nachází olejomalba s vyobrazením arcibiskupa Szécsényho, a čtveřice putti s atributy představujících alegorie čtyř ročních období. Ve Vratislavi se výzdoba omezuje pouze na nástrovní malbu *Kristus léčící nemocného*, již vytvořil roku 1739 Felix Anton Scheffer. Součástí výzdoby představuje i olejomalba vsazená do portálu dveří vedoucích do lékárny, která zachycuje sv. Kosmu a Damiána.³⁶ V bývalé lékárně Collegio Romano se nachází nástrovní malba vyobrazující Pannu Marii se sv. Ignácem z Loyoly, Františkem Xaverským, Kosmou a Damiánem provedená Andreou Sacchi. V deseti lunetách klenby se objevují nástěnné malby vytvořené Emiliem Savonanizim. Jsou zde vyobrazení Podalirius, Mithridates, Andromachos, Dioskoridés, Mesue, Krinas, Avicenna, Asklépios, Hippokrates a Galén.³⁷ Bohatá výzdoba však nebývala vyhrazena pouze lékárnám. Aspoň to naznačují dochované poznámky o pozdně renesanční výzdobě infirmária římského noviciátu Tovaryšstva Ježíšova. V rámci celého ikonograficky bohatého objektu považuje G. A. Bailey, který se problematikou podrobně zabýval, právě výzdobu prostorů infirmária za nejkomplikovanější.³⁸ Poznatek o jeho

výzdobě³⁹ je pro účel tohoto příspěvku přínosný, protože ukazuje, že pozornost bývala věnována i jiným prostorům spojeným s léčením. Určení funkce prostoru s výzdobou v Kutné Hoře se ve světle těchto poznatků pak jeví komplikovaněji. Pro úplnost bych ráda dodala, že malířskou výzdobu barokní lékárny se mi podařilo objevit na území dnešní České republiky ještě v lékárně milosrdných bratří v Brně,⁴⁰ Letovicích,⁴¹ Kuksu⁴² a v měšťanské lékárně U Zlaté koruny v Uherském Hradišti.⁴³ Při koncepci článku jsem brala v úvahu i výzdobu lékárny alžbětinek⁴⁴ a milosrdných bratří⁴⁵ ve Vídni.

Výzdoba z hlediska dobového pojetí nemoci a její léčby

Na rozdíl od dnešní doby, kdy západní medicína chápe nemoc jako důsledek přirozené příčiny a k její léčbě přistupuje čistě vědecky, chápal raný novověk nemoc jako výsledek součinnosti religiózních důvodů a přirozených příčin.⁴⁶ Tak je tomu už v *Bibli*, kde jsou zmiňované světské i duchovní postupy léčení.⁴⁷ Duchovní chápání nemoci nalezneme ve Starém i Novém zákoně. Ve dvacáté osmé kapitole páté knihy Mojžíšovy je nemoc brána jako trest od Hospodina za neposlušnost: „*Dopustí Hospodin, aby se přidržely tebe morní bolesti, ...*“ (5 Moj 28, 21), „*Bítit tě bude Hospodin souchotinami, zimnicí, pálivostí, horkem, ...*“ (5 Moj 28, 22), „*Raní tě Hospodin vředem nejhorším na kolenou i na lýtkách, tak že se nebudeš moci zhojiti, od spodku nohy tvé až do vrchu hlavy*“ (5 Moj 28, 35). V třicáté osmé kapitole knihy Sírachovec je za nejvyššího lékaře pokládán Hospodin: „*Synu, svou nemoc nepodceňuj, ale pros Hospodina, a on tě*

Obr. 1. Hippokratés (detail), 1679–1681, nástropní malba, bývalá jezuitská kolej v Kutné Hoře.
Foto: archiv autorky.

uzdraví“ (Sír 38, 9). V Novém zákoně je pak za nejvyššího lékaře považován Ježíš.⁴⁸ Záblesky reálného způsobu léčení nalezneme v podobenství o milosrdném Samaritánovi, kde je užítí vína jako dezinfekčního prostředku analogií k postupu u Řeků, či v odsouzení předražených doktorů. Za jednu z příčin chorob byl považován hřích, a proto se volil spirituální způsob léčby: „*Je mezi vámi někdo nemocen?*“ zeptal se apoštol Jakub. „*Nechť povolá starší církve a ti ať se za něj modlí a dají mu pomazání ve jménu Božím; zbožná modlitba nemocného ochrání a Bůh jej opět postaví na nohy.*“ Zároveň byla nemoc chápána jako zkouška pro ty, které Bůh miluje.⁴⁹ V tomto smyslu přistupovali k nemoci i jezuité, kteří se s výjimkou chirurgie mohli věnovat medicíně v dnešním slova smyslu. Jejich prvotním úkolem bylo ale zajistit, aby se duše člověka odebrala z tohoto světa v klidu, což lze klasifikovat jako duchovní léčbu. Zároveň provozovali i světskou „racionální“ medicínu.⁵⁰ V souvislosti s výše uvedeným hovoří K. Černý o léčbě v typickém jezuitském duchu jako o péči o tělo i duši,⁵¹ což se promítá i v názvu tohoto příspěvku. S religiózním přístupem k nemoci lze v Kutné Hoře spojovat všechny jezuitské světce,⁵² krále Davida léčícího hudbou (1 Sam 16, 23) i krále Šalamouna, který byl známý pro svou znalost přírody, již opěvuje i nápis v kartuši. Na základě tohoto principu lze ozřejmit i přítomnost čtyř evangelistů.⁵³ Částečně sem lze zařadit i sv. Kosmu a Damiána, u nichž hraje vzhledem k jejich povolání lékaře a lékárníka⁵⁴ roli i světské pojetí nemoci. Můžeme je tedy chápat jako jeden z názorných příkladů propojení duchovního a světského chápání nemoci. Tak se dá vyložit i nápis v jedné z kartuší z knihy Sírach hovořící o tom, že člověk se nemá zříkat ani světských lékařů ani léků.

Do kategorie světského pojetí nemoci lze zařadit vyobrazení Hippokrata, který zastával názor, že všechny pochody v lidském těle se dějí jen na základě přirozených příčin. Ke svým závěrům dospěl na základě empirického pozorování, jehož výsledky shrnul do svých *Aforismů*.⁵⁵ Základem jeho učení bylo rozlišování čtyř tělesných šťáv, jejichž rovnováha udržuje člověka zdravého. Hippokratovy tekutiny bývaly spojovány se čtyřmi fázemi života, znaky zvěrokruhu, evangelisty či s ročními obdobími.⁵⁶ Nelze proto vyloučit, že právě na toto pojetí mohly odkazovat festony kolem kartuší.⁵⁷ Pro tuto možnost by hovořila i přítomnost alegorie čtyř ročních období v jezuitské lékárně v Györu,⁵⁸ lékárně milosrdných bratří v Letovicích⁵⁹ a měšťanské lékárně v Uherském Hradišti.⁶⁰ Dobové pojetí nemoci objasňuje i motiv kamzíků. Ti byli pro tehdejší lékařství cenní díky svým bezoárovým kamenům, jež se využívaly jako protijed a ochrana před morem.⁶¹ Kromě nich se k léčbě nemocí užívaly i jiné kameny, za jejichž velkého propagátora lze považovat Athanasia Kirchera.⁶² Důležitou součástí léčení byla i alchymie,⁶³ což vysvětluje přítomnost Herma Trismegista v Kutné Hoře. Jediný prvek ve výzdobě, který nelze na základě dobového pojetí nemoci vysvětlit, je přítomnost šesti císařských orlů.

Inspirační zdroje

Při vyobrazení většiny jezuitských světců byla uplatněna frekventovaná ikonografie, což umožnilo jejich snadnou identifikaci.⁶⁴ Výjimku v tomto ohledu představuje sv. František Xaverský vyobrazený jako čtoucí z knihy v krajině s přístřeškem,⁶⁵ pod nímž je umístěna tmavá a světlá skvrna, v nichž by se snad dalo cosi spatřit, ale jednalo by se čistě jen o dohady, které nejsou pro cíl tohoto příspěvku nezbytné.

Podstatnější jsou postavy Hippokrata a Herma Trismegista,⁶⁶ jež se nacházejí společně ve výzdobě měšťanské lékárny U Zlaté koruny v Uherském Hradišti, pocházející ale až z roku 1754.⁶⁷ Hlavní zdroj jejich společných vyobrazení představují alchymické a farmaceutické spisy.⁶⁸ Nejblíží paralelu k jejich ztvárnění v Kutné Hoře představuje frontispis *Animadversiones* (...) ⁶⁹ z roku 1657. Shoduje se v umístění nápisové pásky s latinským textem: „*DEVS CREAVIT*

Obr. 2. *Hermes Trismegistos* (detail), 1679–1681, nástropní malba, bývalá jezuitská kolej v Kutné Hoře.
Foto: archiv autorky.

MEDICVM / ET DE TERRA MEDICAMENTA VIR PRVDENS AVTEM NON / CONTEMNIT ILLA. Eccl: 38“ i císařského orla mezi Hippokratem a Hermem. Hippokrata na titulním listu charakterizuje rostlina a nápisová páska, na níž stojí: „*VITA BREVIS ARS LONGA*“ (*Život je krátký, umění dlouhé*), jež vychází z jeho *Aforismů*.⁷⁰ Hermes drží v rukou armilární sféru a pásku s nápisem: „*QVOD EST SVPERIVS EST SICVT INFERIVS*“ (*Co je nahoře, je také dole*), jež pochází ze *Smaragdové desky* – nejznámějšího hermetického spisu zvaného rovněž *Bible alchymistů*, za jejíhož autora bývá Hermes Trismegistos pokládán.⁷¹ Na základě této podobnosti považuji za možné, že část kutnohorské výzdoby s Hippokratem a Hermem Trismegistem mohla vzniknout právě na základě tohoto titulního listu. Vzhledem k možnému nalezení inspiračního zdroje pro část s Hippokratem a Hermem Trismegistem jsem se rozhodla postupovat obdobným způsobem v případě protilehlé dvojice Davida a Šalamouna. Jejich společné vyobrazení se mi však v žádném spisu vztahujícím se k léčení objevit nepodařilo. Stejně výsledky přinesl průzkum v barokních lékárnách. V případě vyobrazení krále Šalamouna bez Davida jsem však byla úspěšnější. Podařilo se mi jej nalézt na titulním listu spisů *Pharmacopeia Augustana* (...) z roku 1613⁷² a *Antidotarium Gandavense* (...) z roku 1663.⁷³ Domnívám se, že přímým inspiračním zdrojem pro ztvárnění Šalamouna v Kutné Hoře se mohlo stát jeho znázornění v druhém jmenovaném spisu. Postavy jsou sice obrácené na opačné strany, ale natočení postav si odpovídá. Odpovídají si i takové detaily jako pokrývka hlavy s velkým kamenem uprostřed, na níž je umístěna koruna, či mohutný řetěz umístěný na hrudi. Co se ale na titulním listu

nenachází, jsou vyobrazení rostlin za Šalamounovými zády. Vzhledem k nápisu⁷⁴ v kartuši umístěné nad hlavami Davida a Šalamouna by se dalo uvažovat o tom, že je zde vyobrazen cedr libanonský a yzop. Porovnáním se znázorněním těchto rostlin v *Mattioliho herbáři*,⁷⁵ který byl v českých zemích velmi populární⁷⁶ a jezuity užíván i v jiných zemích,⁷⁷ jsem došla k závěru, že záměrem v Kutné Hoře bylo znázornění rostlin zmiňovaných v kartuši. Vyobrazení yzopu v Kutné Hoře zcela odpovídá jeho znázornění v herbáři,⁷⁸ který zachycuje i kořenový systém rostliny. V případě cedru je však situace komplikovanější. Mattioli uvádí, že existují dva druhy této rostliny. A to „*cedrus libani*“ a „*cedrus phoenicia*“.⁷⁹ Při porovnání jejich vyobrazení v herbáři a v Kutné Hoře jsem došla k závěru, že na nástěnné malbě není znázorněn cedr libanonský, ale cedr fénický. Došlo tedy k chybě. Je tento detail ale natolik podstatný? Podle mého názoru ano. K tomu mě vede jiné vyobrazení krále Šalamouna, které se mi podařilo objevit na titulním listu *Pharmacopeia Augustana* (...) z roku 1613.⁸⁰ Na něm drží v levé ruce zarámovanou tabuli se znázorněním dvou rostlin označených nápisy „*hyssopus*“ a „*cedrus*“. Tento fakt mě vede k závěru, že na tvorbě kutnohorské výzdoby se podílel lékárník či jiná osoba, která musela přijít do kontaktu se spisem, v němž byl král Šalamoun tímto způsobem zpracován, ale při samotné realizaci kutnohorské výzdoby jej neměl reálně k dispozici. Malíř se tak musel spokojit jen s vyobrazením rostlin v herbáři, se kterým pracoval ale nepozorně. Přímá účast lékárníka na výzdobě by nebyla zřejmě ničím neobvyklým, jak ukazují poznatky o výzdobě římského noviciátu Tovaryšstva Ježíšova, kde se na výzdobě podílel „*náš doktor*“. Pro účel příspěvku je rovněž přínosný poznatek, že z tohoto důvodu byl výzdobě infirmária přisuzován léčebný účinek.⁸¹ Vyobrazení krále Davida v souvislosti s léčením nemuselo být také tak neobvyklé, jak by mohla naznačovat jeho absence na titulních listech spisů vztahujících se k léčení. Jeho znázornění bylo totiž součástí výzdoby infirmária v Římě, kde byl vyobrazen, jak léčí svou hrou na harfu duši krále Saula.⁸² Zdůraznění léčebných schopností krále Šalamouna v Kutné Hoře by se pak mohlo chápat jako přizpůsobení způsobu jeho charakterizace funkci prostoru, v němž se jeho vyobrazení nachází, což mě vede k tomu, považovat prostor s výzdobou za prostor spojený s léčbou nemoci. Jak ale zjistit, o jakou konkrétní funkci se mohlo jednat? Již dříve jsem uvedla, že podobná výzdoba nebyla vyhrazena pouze lékárnám, ale byla zřejmě vlastní i jiným prostorům spojeným s léčbou nemoci. K zodpovězení této otázky by snad mohly být přínosem zatím neobjasněné prvky císařských orlů a kombinace Davida se Šalamounem, kterou nelze považovat za ustálenou pro vyobrazení vztahující se k léčení.

Císařští orli jednoznačně odkazují na císařský majestát. Jaký je ale důvod, aby se tento prvek nacházel v prostoru, který souvisel s léčbou nemoci? Jako odkaz na císaře by se snad dal chápat i frontispis ze spisu *Animadiversiones* (...),⁸³ který výše pokládám za možnou předlohu pro část výzdoby s Hermem a Hippokratem. Jeho autorem byl Johann Zwelfer (1618–1668), který nejdříve několik let pracoval v lékárně a po vystudování medicíny na padovské univerzitě se usadil ve Vídni. Zde své lékařské umění praktikoval s velkým úspěchem, načež si získal důvěru císařského dvora a začal být označován titulem císařského lékaře.⁸⁴ Tento odkaz však považuji za nepřímý, protože ve výzdobě se zřejmě pracovalo i s jinými spisy, jejichž autorem Zwelfer nebyl. Přítomnost císařských orlů a užití spisu císařského lékaře Johanna Zwelfera by ale umožňovalo porozumět dvojici Davida a Šalamouna. Oba starozákonní králové, jak je dobře známo, sloužili často jako vzory pro žijící panovníky. Tato tradice sahá až k římskému císaři Konstantinovi a Karlu Velikému, které následovali francouzští, angličtí i němečtí panovníci.⁸⁵ Ať už budeme v této chvíli vycházet z datace výzdoby P. Vlčka kolem roku 1689⁸⁶ nebo M. Mádlu po roce 1675,⁸⁷ jako jediný panovník, na kterého mohlo být takovýmto způsobem poukazováno, se jeví Leopold I., který vládl mezi lety 1675–1705.⁸⁸ Nebyl první habsburský panovník, který byl s Davidem a Šalamounem ztotožňován.⁸⁹ Tyto tendence jsou dobře patrné

i u Ferdinanda III., který k nim býval připodobňován v různých uměleckých formách – grafice, hudbě, jezuitském dramatu či ve výzdobě triumfálních archů.⁹⁰ Jaký důvod by ale byl pro odkazování na císaře tímto způsobem na tomto místě a v této době?

Spojení s morem z let 1679–1681

Prvkem, kterému jsem se zatím dostatečně nevěnovala, je znázornění kamzíků. Vyobrazení kamzíka se mi podařilo doposud nalézt pouze na cestovní lékárnice z poloviny 18. století, na které byly znázorněny i další prostředky užívané k léčení.⁹¹ Kamzík se zde nacházel, protože byl pro dobovou medicínu velmi cenný díky bezoárovým kamenům, které se využívaly jako protijed a především jako ochrana před morem. Rozlišovaly se bezoáry orientální a okcidentální, které „... skládají se zvláště z chlupů srsti, jež jsou plstnatě sežmoleny a spojeny vápennými sraženinami...“.⁹² Užívání kamenů bylo populární i na dvoře císaře Leopolda I. Na jeho příkaz tam proběhlo několik úspěšných pokusů s hadími kameny na psech.⁹³ S morem lze pak spojit i tři jezuitské světce ve výzdobě – sv. Ignáce z Loyoly, sv. Aloise Gonzagu a sv. Františka Xaverského, jemuž byl ze všech námětů spojitelných s morem v Kutné Hoře věnován největší prostor. S morem lze spojit i krále Davida. Toho Christinne M. Boeckl, podrobněji se zabývající výtvarnými díly spojenými s morem, chápe jako nejdůležitější biblickou postavu s touto nemocí dávanou do souvislosti.⁹⁴ Pouhou přítomnost těchto motivů nepovažuji však za jasný

Obr. 3. *David* (detail), 1679–1681, nástropní malba, bývalá jezuitská kolej v Kutné Hoře.
Foto: archiv autorky.

doklad propojení výzdoby s morem. V souvislosti s dobovými událostmi, na základě nichž lze jezuitskou kolej v Kutné Hoře spojit s císařem Leopoldem I. a morem, se toto propojení jeví jako pravděpodobnější.

Císařův pobyt v českých zemích jako důsledek vídeňského moru z roku 1679

Rok 1679 nebyl pro císaře Leopolda I., jeho dvůr a obyvatele Vídně rokem lehkým. Město totiž začala ohrožovat epidemie moru, jež se šířila do středu Evropy z Uher, kde propukla roku 1678. Mor se odtud šířil do „*Kašova, Šoproně, Prešpurku, Cipských měst a odtud do Rakous a konečně do Vídně*“, kde byl první případ nákazy zaznamenán 15. dubna 1679. Naplno vypukla v červenci 1679.⁹⁵ Příčin jejího propuknutí bylo z pohledu tehdejšího člověka hned několik. Jedním z nich bylo pojetí moru jako božího trestu za lidské hříchy. Dalším vysvětlením bylo nepříznivé postavení nebeských těles. Za předzvěst vídeňského moru byly považovány povodně roku 1678, které následovalo velké sucho⁹⁶ a dvě velké komety ze sklonku roku 1679.⁹⁷ V boji s morem byla vydávána celá řada opatření. Doporučována byla vedle víry v Boha opatření v duchu Hippokratově. Pomoc se hledala i v různých pověrách, amuletech, obrázcích⁹⁸ a veřejných průvodech.⁹⁹ Důležitou roli v léčení během moru hrála umělecká díla. I když otázkou zůstává, do jaké míry v té chvíli byla chápána jejich estetická účinnost. Pomoc obrazů v boji s morem může ilustrovat morová epidemie v Neapoli z roku 1656, kde úředníci vedli procesí za uzdra-

Obr. 4. *Šalamoun* (detail), 1679–1681, nástropní malba, bývalá jezuitská kolej v Kutné Hoře.
Foto: archiv autorky.

vení města. Součástí jeho uzdravování se měly stát i fresky vymalované na sedmi městských branách. Měly zobrazovat Pannu Marii Immaculatu se sv. Januáriem, Františkem Xaverským a Rozálií. Protože se k jejich provedení nemohlo přistoupit ihned, byl objednan tisk se stejným námětem, který se zdarma distribuoval obyvatelům Neapole. Fungovat mohl jako řada jiných obrázků světců, které se přikládaly na tělo, jemuž měly pomoci.¹⁰⁰

Svou roli hrála výtvarná díla i během morové epidemie ve Vídni. Máme zprávy o tom, že lidé se chodili modlit k soše Panny Marie, kterou nechal císař postavit roku 1667. S touto morovou epidemií souvisí i sloup Nejsvětější Trojice na Am Graben ve Vídni, který slíbil císař vystavět, když se došlo k závěru, že lidské prostředky již pomoci nemohou.¹⁰¹

Když bylo očividné, že opatření, která byla ve Vídni provedena, nezabraňují šíření moru, bylo císaři jeho lékaři doporučeno z Vídně odjet do zdravějšího místa. Nejednalo se o žádný zbrklý útěk. Nejdříve císař s císařovnou a celým dvorem navštívili poutní místo Mariazell, kde chtěli vykonat pobožnost před obrazem, a odtud se odebrali přes Znojmo do Prahy.¹⁰² Dne 20. srpna 1679 obdržel královský místodržící na Hradčanech rozkaz, aby zahájil uvítání císaře a jeho dvora. Cesta císaře vedla přes Znojmo, Jihlavu, Jindřichův Hradec, Německý Brod, Kutnou Horu, Kolín, Poděbrady a Brandýs nad Labem. Do Prahy císař přijel 23. září.¹⁰³ Během pražského pobytu podnikl pouť do Staré Boleslavi¹⁰⁴ a účastnil se mši.¹⁰⁵

V Praze pobyl poměrně dlouho. Odjel z ní 20. května 1680¹⁰⁶ přes Chrudim, kde se modlil k zázračnému obrazu sv. Salvatora.¹⁰⁷ Zdali při odjezdu navštívil Kutnou Horu, se mi nepodařilo zjistit. Vzhledem ke skutečnosti, že první případy moru se v Kutné Hoře objevily počátkem roku 1680 a počet zemřelých začal vzrůstat v květnu téhož roku, navrhovala bych tuto možnost vyloučit.

Návrh interpretace prostoru

Než přikročím k interpretaci prostoru s výzdobou v Kutné Hoře, ráda bych stručně shrnula podstatná fakta, která je podle mého názoru nutné brát v potaz při pochopení jeho funkce. Jak jsem se snažila vylíčit výše na základě komparace s frontispisy, domnívám se, že tento prostor měl sloužit k léčení. Explicitním příkladem pro toto tvrzení je podle mého názoru způsob vyobrazení krále Šalamouna a přítomnost kamzíků. Důležitou skutečností je i role obrazů v procesu léčení, která byla chápána jako aktivní.¹⁰⁸ Nelze zapomínat ani na historické události, a to morovou epidemii, která donutila císaře Leopolda I. uprchnout do Prahy přes Kutnou Horu.¹⁰⁹

Důležité je uvědomit si i rozložení jednotlivých námětů na klenbě. Ústřední pole je sice prázdné, ale vzhledem k přítomnosti evangelistů a poznatku, že za nejvyššího lékaře byl pokládán ve Starém zákoně Bůh a v Novém zákoně Ježíš,¹¹⁰ mohlo být v centrálním poli klenby poukazováno na tento fakt. Tomu by mohl nasvědčovat i štukový obdélník s okosenými rohy deklarující jednotu motivů uvnitř a jejich odlišný statut od zbývajících výzdoby. Nejbližší k tomuto centru se nacházejí nápisové kartuše a rozměrem největší kartuše se sv. Františkem Xaverským a sv. Kosmou a Damiánem. Domnívám se, že velikost kartuší by se mohla vykládat v přímé souvislosti s rolí světců při morové epidemii v zemi. Sv. František Xaverský se totiž na konci 17. století stal protimorovým patronem¹¹¹ a sv. Kosma s Damiánem od roku 1654 zemskými patrony.¹¹² Ze zbývajících motivů jsou na stejné úrovni vzhledem k centru klenby císařští orli, Hippokrates, Hermes Trismegistos, David a Šalamoun. Nejnižší se nachází jezuitští světci a prázdné kartuše s festony, tedy možný odkaz na Hippokratovo učení o čtyřech šťávách, jejichž rovnováha znamená stav zdraví v lidském organismu.¹¹³ S ohledem na všechna zmíněná fakta navrhuji chápat výzdobu v Kutné Hoře jako znázornění dobového komplexního přístupu k nemoci. Rovněž se domnívám, že ji lze dávat do souvislosti s morovou epidemií z konce 17. století, což by umožňovalo její přesnější dataci omezenou právě trváním epidemie.

Otázkou zůstává, zdali mohla výzdoba přímo souviset s přítomností císaře Leopolda I. v Kutné Hoře. K zodpovězení této otázky bude nutné ještě podrobnější studium, které by důkladněji zmapovalo průběh císařovy návštěvy v Kutné Hoře. V souvislosti s epidemií, nárážkami na císaře a přítomnosti Kosmy a Damiána, by se pak výzdoba dala chápat i jako znázornění systému, který má vést k harmonii,¹¹⁴ ochraně či vyléčení země postižené morem, čemuž by odpovídalo datování 1679–1681. I přes přetrvávající nejasnosti v některých bodech na základní otázku, kterou si v příspěvku kladu, lze odpovědět. Prostor s výzdobou zcela jistě sloužil léčení, čemuž odpovídá jeho výzdoba. Nelze však s jistotou tvrdit, že prostor fungoval jako lékárna ve smyslu, jak ji chápeme dnes.

Poznámky

- ¹ Zpracování článku bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2012 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.
- ² Porter, R.: *Největší dobrodini lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha 2001, s. 106–108.
- ³ Hlaváčková, L. – Svobodný, P.: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004, s. 61–62.
- ⁴ Černý, K. – Havlík, J. M.: *Jezuité a mor*. Praha 2008, s. 28–31.
- ⁵ Slouka, J.: *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*. Praha 2010.
- ⁶ Vlček, P.: Jezuitská kolej v Kutné Hoře. In: Kroupa, J. – Vaněk, V.: *Kutná Hora v době baroka*. Praha 2005, s. 214–220. – Štroblová, H. – Altová, B. (eds.): *Kutná Hora*. Praha 2000, s. 423.
- ⁷ Mádl, M.: Nástěnné malby v kutnohorské jezuitské koleji. In: Záhorka, J. (ed.): *Jezuitská kolej v Kutné Hoře*. Kutná Hora 2011, s. 25–43.
- ⁸ Hanuš, B.: *Dějiny a působení jezuitského řádu kutnohorského*. Kutná Hora 2012, s. 71.
- ⁹ Mádl, M. (pozn. 7), s. 29.
- ¹⁰ Rusek, V. – Smečka, V.: *České lékárny*. Praha 2000, s. 27.
- ¹¹ Tamtéž, s. 34–53. – Hlaváčková, L. – Svobodný, P. (pozn. 3), s. 31, 48, 77.
- ¹² Praha, Olomouc, Brno, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Uherské Hradiště, Telč, Opava, Znojmo, Jihlava, Břežnice, Chomutov, Jičín, Klatovy, Kutná Hora, Litoměřice, Hradec Králové, Bohosudov, Liběšice, Opařany.
- ¹³ Mádl, M. (pozn. 7), s. 25–43.
- ¹⁴ Lékárenská oficína byla pracovní a zároveň reprezentační místnost vybavená regály – tzv. repositorii a pracovním stolem – tzv. lékárenskou tárou.
- ¹⁵ Rusek, V. – Smečka, V. (pozn. 10), s. 54. – Salvová, M. – Vondráček, K. V.: *Apatyka Jednorožec: náhradní expozice z klatovského náměstí, vývoj apatykářské práce v průběhu staletí, obrazy z historických lékáren v Čechách* (katalog výstavy). Klatovy 2009, s. 1–20.
- ¹⁶ Rusek, V. – Smečka, V. (pozn. 10), s. 54.
- ¹⁷ Tamtéž.
- ¹⁸ Vlček, P. (pozn. 6), s. 215–216.
- ¹⁹ Záhorka, J.: Jezuitská kolej v Kutné Hoře. In: Záhorka, J. (pozn. 7), s. 9–23.
- ²⁰ Mádl, M. (pozn. 7), s. 32.
- ²¹ Vlček, P. (pozn. 6), s. 219.
- ²² Záhorka (pozn. 19), s. 18.
- ²³ Hippokrates: *Aforismy. Prognostikon. De Aere, Aquiset et Locis*. Praha 1993, s. 26.
- ²⁴ Úsloví pochází ze *Smaragdové desky*, za jejíhož autora je Hermes Trismegistos pokládán.
- ²⁵ Mádl, M. (pozn. 7), s. 28.
- ²⁶ Dnes prázdná, ale vzhledem k úchytu by se dalo předpokládat, že zde byla původně vsazená olejomalba stejně jako v případech zbývajících prázdných kartuší obklopených festony i v centrálním poli klenby.
- ²⁷ Mádl, M. (pozn. 7), s. 27.

- ²⁸ Bič, M. – Souček, J. B. – Mánek, J.: *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. Praha 2012.
- ²⁹ Mádl, M. (pozn. 7), s. 28.
- ³⁰ Znázornění ilustruje pasáž: „Byl jeden bohatý člověk, nádherně a vybraně se strožil a den co den skvěle hodoval. U vrat jeho domu ležal nějaký chudák jménem Lazar, plný vředů, a toužil nasytit se aspoň tím, co spadlo ze stolu toho boháče; dokonce přibíhali psi a olizovali jeho vředy“ (Lk 16, 19–21). M. Mádl výjev považoval za nemocného Jóba.
- ³¹ Vlček, P. (pozn. 6), s. 219.
- ³² Kallinich, G.: *Schöne alte Apotheken*. München 1975, s. 25.
- ³³ Krzywka, L.: Najnowsze ustalenia dotyczące dekoracji malarskiej Leopoldiny jezuickiej. In: Galewski, D. – Jezierska, A.: *Silesia Jesuitica: kultura i sztuka zakonów jezuitów na Śląsku i w hrabstwie kłodzkim, 1580–1776: materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Oddział Wrocławski Stowarzyszenia Historyków Sztuki (Wrocław, 6.–8. 10. 2011)* dedykowane pamięci Profesora Henryka Dziurli. Wrocław 2012, s. 237–240.
- ³⁴ Sutherland Harris, A.: Andrea Sacchi and Emilio Savonanzi at the Collegio Romano. *The Burlington Magazine*, 1968, č. 110, s. 249–257.
- ³⁵ Kallinich, G. (pozn. 32), s. 25.
- ³⁶ Krzywka, L. (pozn. 33), s. 240.
- ³⁷ Sutherland Harris, A. (pozn. 34), s. 249–257.
- ³⁸ Bailey, G. A.: *Between Renaissance and Baroque. Jesuit Art in Rome. 1565–1610*. Toronto 2003, s. 74–102.
- ³⁹ Nástěnné malby představovaly směr biblických scén, příběhů ze života svatých a zobrazení prvních jezuitů. Nacházely se zde i nápisy odkazující k Hippokratovu učení.
- ⁴⁰ Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Svazek 1. Praha 1994, s. 210.
- ⁴¹ Týž: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Svazek 2. Praha 1999, s. 342.
- ⁴² Rusek, V. – Valášková, L. – Drha, J.: *Kouzlo barokní lékárny v Kuksu*. Praha 2007.
- ⁴³ Jílík, J. – Spathová, J. – Stancl, I.: *U Zlaté koruny: příběh lékárny a lékárníka Josefa Stancla*. Uherské Hradiště 2007. – Kroupa, J. – Miláčková, M. – Mlčák, L.: *Josef Ignác Sadler 1725–1767* (katalog výstavy). Olomouc 2011.
- ⁴⁴ Kallinich, G. (pozn. 32), s. 35.
- ⁴⁵ Tamtéž, s. 26.
- ⁴⁶ Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 87. – Černý, K.: Jezuité a medicína. In: Čornejová (ed.): *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*. Praha 2003, s. 170–179.
- ⁴⁷ Porter, R. (pozn. 2), s. 108.
- ⁴⁸ Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 87.
- ⁴⁹ Porter, R. (pozn. 2), s. 108–109.
- ⁵⁰ Černý, K.: Jezuité a medicína (pozn. 46), s. 170–179.
- ⁵¹ Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 37.
- ⁵² Ignác z Loyoly pomáhal při těžkých porodech, infekčních onemocněních, moru i horečce. Sv. František při úrazech způsobených pádem a moru. Na sv. Stanislava Kostku se lidé obraceli při zlomeninách končetin, chorobách očí, horečce a těžkých nemocích. Alois Gonzaga byl nápomocen při chorobách očí a moru. Sv. František Borgiáš pomáhal při bolestech hlavy.
- ⁵³ Sv. Matouš vzkřísil králova syna a královu dceru uzdravil z posedlosti. Marek byl vnímán jako patron proti náhlé smrti, Jan měl pomáhat při otravách, spáleninách, bolestech nohou a padoucnici. Sv. Lukáš byl povoláním lékař.
- ⁵⁴ Hanzlíček, Z.: Vznik a vývoj léčitelského kultu Kosmy a Damiána. In: *Farmaceutický obzor: časopis pro farmaceutickou vědu a prax*. Bratislava 1963, s. 83–84.
- ⁵⁵ Hippokrates (pozn. 23).
- ⁵⁶ Bailey, G. A. (pozn. 38), s. 80.
- ⁵⁷ Feston s hroznovým vínem by mohl odkazovat k podzimu, z květů k jaru, kořenové zeleniny k zimě a ze zralých plodů k létu.

- ⁵⁸ Kallinich, G. (pozn. 32), s. 25.
- ⁵⁹ Samek, B. (pozn. 41), s. 342.
- ⁶⁰ LM [Leoš Mlčák]: Zkušenost a rozum. In: Kroupa, J. – Miláčková, M. – Mlčák, L. (pozn. 43), s. 74–75.
- ⁶¹ Peč. [dr. Ferdinand Pečírka]: Bezoár. In: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 3. Praha 1890, s. 931.
- ⁶² Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 58.
- ⁶³ Rezek, A.: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Vladaření císaře a krále Leopolda I*. Kniha 2. Díl 1. Praha 1893, s. 7.
- ⁶⁴ Ikonografickému určení jednotlivých námětů se věnoval i M. Mádl.
- ⁶⁵ M. Mádl vyobrazení popsal jako „sv. František Xaverský na asijské misií“.
- ⁶⁶ Postava po boku Hippokrata určena L. Mlčákem jako Hermes posel Bohů. S ohledem na níže uvedené poznatky se domnívám, že se jedná o jiného Herma, a to Herma Trismegista.
- ⁶⁷ Mlčák, L: Zkušenost a rozum (pozn. 60), s. 74–75.
- ⁶⁸ Zwelfer, J.: *Animadversiones auctae in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam eius mantissam, cum Dispensatorio novo*. Noribergae 1657. – Collegium Medicum: *Pharmacopeia Augustana, Iussu et auctoritate amplissimi Senatus a Collegio Medico rursus recognita, ac elaboratior, et auctior, nunc sextum in lucem emissam*. Augsburgo 1613. – Zwelfer, J.: *Pharmacopoeia regia seu, Dispensatorium novum locupletatum et absolutum, annexâ etiam Mantissa spagyrica in quibus vera et accurata methodo selectissimorum medicamentorum compositiones et praeparationes traduntur; quae cum servatis suorum ingredientium virtutibus, tum iisdem exaltatis, medico, in profligandis humani corporis aegritudinibus, ad vota servitura sunt. Cui accessere bini Discursus apologetici*. Noribergae 1668.
- ⁶⁹ Zwelfer, J.: *Animadversiones* (pozn. 68).
- ⁷⁰ Hippokrates (pozn. 23), s. 26.
- ⁷¹ Haage, B. D.: *Alchemy II: antiquity–12th century*. In: Hanegraaff, W. J. (ed.): *Dictionary of gnosis and western esotericism*. Leiden 2006, s. 16–34.
- ⁷² Collegium Medicum (pozn. 68).
- ⁷³ Collegium Medicum Gandavense. *Antidotarium gandavense nobilissimi amplissimique senatus jussu, denuo correctius editum*. Gandavi 1663.
- ⁷⁴ „ET DISPVTAVIT SVPER / LIGNIS A CEDRO QVAE EST IN / LIBANO VSQ[AE] AD HYSSOPVM / 3. Reg. C 4“.
- ⁷⁵ Mattioli, P. A.: *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeního a wznesseního P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj zase přehlédnutý, a mnohými pěknými nowými Figurami, též i užitečnými Lékařstwými s obzwłasstní pilností rozhogněný a sprawený: Skrze Joachyma Kameraria... Z německého... gazyku w český přeložený od Adama Hubera z Rysnbachu a Danyele Adama z Veleslavína: Nazad sprawená gsau hogná Registra bylin w rozličných gazycých, ano y neduhů lidských a Lékařství proti nim užitečných*. Praha 1596 (reprint Praha 1924).
- ⁷⁶ Hejnová, M.: *Pietro Andrea Mattioli 1501–1578: u příležitosti k 500. výročí narození*. Praha 2001, s. 42.
- ⁷⁷ Barilli, G. P.: *I gesuiti*. In: Ravanelli Guidotti C. (ed.): *La farmacia dei gesuiti di Novellara*. Faenza 1994, s. 11–16.
- ⁷⁸ Mattioli, P. A. (pozn. 75), fol. 238v.
- ⁷⁹ Tamtéž, fol. 35v.
- ⁸⁰ Collegium Medicum (pozn. 68).
- ⁸¹ Bailey, G. A. (pozn. 38), s. 90.
- ⁸² Tamtéž, s. 89.
- ⁸³ Zwelfer, J.: *Animadversiones* (pozn. 68).
- ⁸⁴ Jean Zwelfer. In: Miachaud, L. G.: *Biographie universelle ancienne et moderne ou Histoire, par ordre alphabétique, de la vie publique et privée de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leurs vertus ou leurs crimes*, 52. Paris 1828, s. 515–516.
- ⁸⁵ Finkelstein, I. – Silberman, N. A.: *David a Šalomoun: počátky mesianismu ve světle moderní archeologie*. Praha 2010, s. 17.
- ⁸⁶ Vlček, P. (pozn. 6), s. 219.

- ⁸⁷ Mádl, M. (pozn. 7), s. 25–43.
- ⁸⁸ Čornejová, I. – Rak, J. – Vlnas, V.: *Habsburkové v českých dějinách: ve stínu tvých křídel*. Praha 1995, s. 244. – Mikulec, J.: *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*. Praha 1997, s. 216–222.
- ⁸⁹ Goloubeva, M.: *The glorification of emperor Leopold I. in image, spectacle and text*. Mainz 2000, s. 133, 137, 179, 181.
- ⁹⁰ Weaver, A. H.: *Sacred music as public image for holy roman emperor Ferdinand III. Representing the counter-reformation monarch as the end of the thirty year's war*. Farnham 2012, s. 160–182.
- ⁹¹ Kallinich, G. (pozn. 32), s. 239.
- ⁹² Pečírka, F. (pozn. 61), s. 931.
- ⁹³ Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 59.
- ⁹⁴ Boeckl, Ch. M.: Viennas pestsäule: the analysis of a seicento plague monument. In: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 49. Wien – Köln – Weimar 1996, s. 41–56.
- ⁹⁵ Mareš, F.: Velký mor v letech 1679–1680. In: *Sborník historický*. Praha 1883, s. 397–419.
- ⁹⁶ Tamtéž, s. 397.
- ⁹⁷ Svátek, J.: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Vladaření císaře a krále Leopolda I. Kniha 3. Díl 2*. Praha 1894, s. 125.
- ⁹⁸ Mareš, F. (pozn. 95), s. 402.
- ⁹⁹ Tamtéž, s. 404–406.
- ¹⁰⁰ Clifton, J.: Art and plague at Naples. In: Bailey, G. A. – Mormando, F. (eds.): *Hope and healing: painting in Italy in a time of plague 1500–1800* (katalog výstavy). Worcester 2005, s. 97–117.
- ¹⁰¹ Mareš, F. (pozn. 95), s. 404–406.
- ¹⁰² Tamtéž, s. 400.
- ¹⁰³ Svátek, J. (pozn. 97), s. 105.
- ¹⁰⁴ Tamtéž, s. 112.
- ¹⁰⁵ Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 99.
- ¹⁰⁶ Svátek, J. (pozn. 97), s. 133–134.
- ¹⁰⁷ Tamtéž, s. 118.
- ¹⁰⁸ Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 121–122. – Clifton, J. (pozn. 100), s. 97–117. – Mareš, F. (pozn. 95), s. 403, 409.
- ¹⁰⁹ Svátek, J. (pozn. 97), s. 105.
- ¹¹⁰ Černý, K. – Havlík, J. M. (pozn. 4), s. 87.
- ¹¹¹ Tamtéž, s. 92.
- ¹¹² Hanzlíček, Z. (pozn. 54), s. 83–84.
- ¹¹³ Hippokrates (pozn. 23), s. 11.
- ¹¹⁴ Snaha o harmonii, která provázela celou dobu baroka, byla vlastní i Habsburkům.

SUMMARY

Care about Body and Soul in the Former Jesuit College in the Town Kutná Hora

Veronika Kurzová

Pharmacy in the jesuit college in town Kutná Hora is mentioned for the first time in years 1675–1677. In 2011 it was suggested that pharmacy used to be situated in the room with rich decoration in the north wing. Its iconography is based on the understanding illness in this period. In the decoration it is possible to reveal references on the plague and house of the Habsburgs as well. These facts together with the role of paintings in the time of plague suggest that this room used to be connected with the healing in the way as it was understood in the late seventeenth century.

Obrazy v bočních kaplích jezuitského kostela P. Marie Sněžné v Olomouci. Vztah k ikonografickému programu chrámu*

Jana Macháčková

ABSTRACT

The Paintings in the Side Chapels of the Jesuit Church of Our Lady of the Snows in Olomouc. The Relation to the Iconographic Program of the Temple

This article focuses on clarifying the intention with which the Jesuits were furnishing their Church of Our Lady of the Snows in Olomouc with the artworks, what form and why they were choosing them, or how the artworks were fitting into the mission and visual culture of the baroque city. After a brief introduction, the autor summarizes the contemporary historical and artistic situation of the Jesuits in Olomouc. The analysis of the paintings in the side chapels of the current temple and the enlightenment of the role of art in times of crisis, specifically the plague follows afterwards.

KEY WORDS: Jesuits, baroque, art, painting, plague

Jezuitský řád uvedl do Olomouce v roce 1566 biskup Vilém Prusinovský, aby podpořil opětovné nastolení katolické tradice.¹ Podobu minoritského kláštera a kostela, do kterého jezuitský řád natrvalo přesídlil 4. října 1569,² přibližují zápisky rektora olomoucké koleje J. Müllera,³ plán staré jezuitské koleje a školní budovy z roku 1710,⁴ ale také J. P. Cerroni,⁵ J. Vyvlečka⁶ a A. Jašek.⁷

V době příchodu jezuitů se v něm nacházelo jen „několik starých sešlých oltářů a vadné varhany“, proto v průběhu let 1584–1683 vznikl nový hlavní oltář Nejsvětější Trojice, P. Marie a apoštolů Petra a Pavla (1584–1591)⁹ a boční oltáře: P. Marie neboli sv. Vavřince a sv. Valentina (1602), sv. Kříže (1604–1607), sv. Ignáce z Loyoly (1621, obnoven 1665), sv. Františka Xaverského (1621, obnoven 1667), sv. Anny (1679), sv. Pavlína (1595, obnoven 1682), P. Marie Bolestné (1652), P. Marie Piekarské, sv. Jakuba a sv. Marie Magdaleny (1683).¹⁰

Minoritský kostel však přestal jezuitům vyhovovat, proto se rozhodli pro stavbu nového, zbudovaného podle projektu Michaela Josefa Kleina.¹¹ Původně uvažovali o patrocinii P. Marie Královny andělů, jak připomíná kompozice na klenbě presbytáře i verše mariánské antifony *Regina coeli*, ale svůj záměr přehodnotili a roku 1716 chrám zasvětili P. Marii Sněžné.

Po skončení stavebních prací nechal řád do interiéru přenést prvních sedm výše uvedených oltářů z původního kostela, ke kterým nově upravil oltáře sv. Josefa, sv. Jana Křtitele, sv. Stanislava a sv. Jana Nepomuckého. Kolem roku 1720 se začaly všechny oltáře nahrazovat novými a došlo také ke změně zasvěcení kaplí sv. Vavřince, sv. Jana Křtitele, sv. Stanislava a sv. Jana Nepomuckého. Místo nich se zde objevily kaple sv. Michaela, sv. Anděla Strážce, sv. Aloise, sv. Barbory a sv. Karla Boromejského.¹²

Pokusy objasnit změnu patrocinia se odvolávaly zejména na ústřední nástropní malbu *Zázrak P. Marie Sněžné* (1716–1717) Karla Josefa Haringera (1687–1734) [obr. 1], která zobrazuje legendu o ukončení moru v Římě díky procesí, jež s ikonou P. Marie konal Řehoř Veliký (590). Další výklad se opíral o fakt, že sv. Ignác sloužil svou první mši v římské bazilice Santa Maria Maggiore, jež rovněž souvisí s ikonou P. Marie Sněžné, neboť její kult se konstituoval na základě pověsti o zázračném založení této baziliky, kterou v kostele znázorňuje hlavní oltářní obraz Jana Jiřího Schmidta (1691–1765).¹³ Ondřej Jakubec¹⁴ navíc uvažuje o existenci obrazu nebo kultu P. Marie Sněžné v Olomouci již v době předbělohorské a jeho následném oživení v souvislosti s dalšími epidemiemi moru, čili v letech 1713–1715.

Cyklické navracení moru (1623, 1633, 1642, 1653, 1655, 1675, 1713–1715) vedlo v Olomouci ke vzniku různých opatření proti jeho šíření nebo k jeho zastavení. Jednalo se o doporučení občanských, lékařských i církevních autorit, jež lze rozdělit do dvou kategorií: světská a církevní.¹⁵

Světská opatření zahrnovala totální karanténu a vykuřování postižené oblasti, produkci „léků“, respektive různých lidových doporučení využívajících byliny a domácí prostředky, ale za nejúčinnější ochranu se považoval útek. Podrobně nás o těchto praktikách informují dobové spisy vydávané pro efektivnější boj s epidemiemi.¹⁶

Obr. 1. Karel Josef Haringer, *Zázrak P. Marie Sněžné*, 1716–1717, fresco-secco, klenba hlavní lodi, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci. Foto: archiv autora.

Objevily se sice snahy objasnit výskyt moru vědeckým způsobem,¹⁷ avšak všeobecně se, dle křesťanského učení, považoval za příčinu každé choroby hřích, proto lidé epidemii nejčastěji chápali jako Boží trest či zkoušku a považovali za účinnější opatření církevní, respektive nejružnější léky „na duši“ (přijímání svátostí, účast na mši, morové litanie nebo jiné modlitby, kajicná procesí, speciální ochranné amulety či medaile s obrazy světců, charitativní práce apod.).¹⁸ Zvláštní roli hrála v rámci církevních opatření umělecká díla, a to především v období rekatolizace.¹⁹

Na pozadí dobové situace, dle mého názoru, nové patrocinium, stejně jako téma ústřední malby v lodi, postupné nahrazování starých bočních oltářů novými a změna zasvěcení některých z nich, poukazují na rozvoj jednotného uměleckého programu chrámu, jehož existenci a koncepci však nemohou prozatím osvětlit žádné písemné doklady. Tento článek se proto pokusí uvést problematiku do širších souvislostí, otevřít ji diskuzi a snad také přispět novými poznatky.

Obrazy v bočních kaplích

Jezuité se považovali především za misionáře, proto jim po tridentském koncilu (1545–1563) připadla role šířit reformu katolické církve. Koncil projednával také teologii obrazu, jež nabyla na důležitosti během věroučných rozepří katolíků a protestantů. Ospravedlnění používání obrazů v praxi katolické církve se opíralo především o jejich didaktičnost a intelektuální a emoční sílu.²⁰ Tímto způsobem se pozornost obrátila i na sémiotickou funkci obrazu, jíž se jezuité věnovali na základě Aristotelova humanistického učení o smyslově-obrazovém poznání světa, které na univerzitě v Paříži poznal jak Ignác z Loyoly, tak jeho první spolupratři.

Toto učení chápe obraz jako znak, který pomocí smyslů zpřítomňuje nepřítomné. Ve své dvojí podstatě – materiální a nemateriální – navíc odpovídá smyslově-duchovní podstatě člověka. Aristotelés, a v návaznosti na něj i sv. Ignác,²¹ hovoří o třech podstatách duše, a tak cesta k poznání vede od sensuální přes racionální ke spirituální části duše – což probíhá přes zrak snadněji než přes sluch. Na základě toho jsou *pictura* a *poesis* (Horatio) v zásadě rovnocenné, neboť obrazy nejsou jen mlčenlivou poezií – živé barvy malířství na člověka apelují, vzbuzují afekty a snaží se ho pohnout k činu. Těto skryté síly obrazů dokázali výborně využívat především jezuité.²²

Do umělecké praxe v této souvislosti pronikl i rétorický trojúhelník: *inventio* (nalezení ideje) – *dispositio* (její uspořádání) – *elocutio* (přiměřené ztvárnění). Opravdová síla ideje-obrazu však spočívala v jeho vhodném zprostředkování recipientovi, což jezuité učila metoda duchovních cvičení. Do umění z této metody pronikla poslušnost skrze porozumění. V souladu s ní se umělecké dílo mělo stát viditelnou manifestací Božské prozřetelnosti, která nepotlačuje individuální projev, neboť představuje jediný možný způsob dosažení dokonalosti.²³

Metoda kladla na recipienta velké nároky, jež 19. století označilo za nátlak, a tak se objevil pejorativní pojem „jezuitský styl“,²⁴ jenž souvisí s problematikou „propagandy“, jíž se v souvislosti s jezuitou recentně věnovala především E. Levy.²⁵ Dramatické události 19. a 20. století (revoluce, válečné události, pokrok v psychologii, vliv médií atd.) způsobily, že slovní spojení *propaganda fide* (rozsévat, šířit víru), které katolická církev používala v souvislosti s organizací misí, začalo znamenat prostředek k ovlivňování mysli lidí, neboť vyvolává emocionální tlak a vede k iracionalitě. S odstupem času ale začínáme otázku „nátlaku“ jezuitů opět přehodnocovat a posuzovat v širších souvislostech.

Kaple sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského²⁶

Ústřední plátno retabulového oltáře v kapli sv. Ignáce zachycuje *Vidění v La Storta* [obr. 2], čili událost z počátku dějin jezuitů,²⁷ kterou dále rozvíjí životopisný cyklus sv. Ignáce od Jana Kryštofa Handkeho (1743). V podstatě identickou koncepci nacházíme v protějškové kapli sv. Františka Xaverského, ve které jsou jak oltářní plátno, znázorňující *Povolání sv. Františka Xaverského*,²⁸ tak nástěnné malby, líčící jeho misionářskou činnost a životní osudy, pracemi J. K. Handkeho a jeho dílny z téže doby.²⁹

Obr. 2. Jan Sturmer, oltář sv. Ignáce z Loyoly, 1720, dřevo, olej, plátno, povrchová úprava, kaple sv. Ignáce z Loyoly, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci. Foto: archiv autora.

Historie řádu, prezentovaná životními peripetiemi zakladatele a spoluzakladatele jezuitského řádu, přibližovala věřícím jednak původ, spiritualitu a poslání tohoto řádu, jednak napomáhala šíření kultů obou světců. Tyto záměry lze vyčíst, ve větší či menší míře, de facto z každé kaple nebo oltáře, jež jim v českých zemích byly zasvěceny. Součástí umělecké výzdoby olomouckých kaplí navíc tvoří méně časté náměty zázraků a zjevení obou jezuitů, šířené především rytinami v jejich životopisech,³⁰ na zlacených reliéfech Wolfganga Rossmayera na predele oltářů (1723) a grisaillových medailonech J. K. Handkeho (1743). Tyto práce přibližují také legendické scény z jejich života.

Stručná sumarizace námětů maleb první dvojice bočních kaplí na první pohled neprozrazuje žádnou přímou návaznost na ústřední morový obraz v klenbě hlavní lodi, a to přesto, že sv. Františka chápeme díky jeho náhlé smrti na ostrově San-čchuang (1552) jako morového patrona. V Olomouci, stejně jako v římských kostelích Il Gesù³¹ a Sant'Andrea al Quirinale,³² se zdůrazňuje především jeho misionářská role. Uvědomíme-li si však v jaké situaci umělecká výzdoba olomouckého jezuitského kostela probíhala, nemůže nás tento závěr uspokojit.

Potridentskou dobu charakterizovala snaha katolické církve jasně se vymezit vůči protestantům a jejich víře v ospravedlnění „pouhou vírou“, proto se posilovala důležitost svátostí a desatera. Pozornost se soustředila především na křest – jak v kapli sv. Františka připomíná *Křest indického kněze* – a eucharistii – již v kapli sv. Ignáce zdůrazňuje *Zjevení Krista v hostii* a *Modlitba sv. Ignáce* a v protější kapli *Udělení svátosti nemocnému* – neboť protestantské církve chápaly tyto svátosti jiným způsobem; důležitou roli hrálo i pokání a pomazání nemocných. Během 17. století se ukázalo jako účinné zasadit tyto náměty do morové ikonografie a připomenout, že jak zdraví tělesné, tak duševní je pouze v rukou Božích. Jednalo se o velmi promyšlenou rétoriku, která nemusela být vždy na první pohled patrná.³³

Jelikož se protestantské bouře nejvýrazněji projeví v Záalpi, vstoupila do umění římskokatolické církve také metafora ztotožňující herezi s hrůzu nahánějícím morem. V kapli sv. Františka na tuto analogii upozorňuje malba *Disputace s pohany před knížetem Bungů* a v kapli sv. Ignáce *Uzdravení posedlého*, jehož lze pokládat za oběť moru, která se musí zřici svých heretických názorů, aby se jí navrátilo plné zdraví. Dále se jedná o *Zjevení sv. Petra*, jež zachycuje okamžik konverze sv. Ignáce, a *Vizi Nejsvětější Trojice* s plamenem víry tryskajícím ze světcovy hrudi na svět a spalujícím herezi. Toto téma zobrazuje i ústřední freska v kostele sv. Ignáce v Římě;³⁴ v klenbě závěrové apsidy kostela³⁵ stejně jako v chrámu Il Gesù³⁶ a v Casa Professa³⁷ je světec navíc prezentován jako zázračný léčitel.

Z výše řečeného vyplývá, že obrazy v kaplích sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského nejen posilují doktrínu katolické církve, ale v kontextu dobové praxe také rozvíjí ústřední téma v klenbě hlavní lodi – přemožení moru-hereze.

Kaple sv. Anny

Následující boční kaple jsou opět vybaveny retabulovými oltáři, jejichž zasvěcení se v prostoru rozvíjí jak pomocí nástěnných maleb J. K. Handkeho (1729), tak sochařské výzdoby dílen A. J. Thomasbergera (1676–1734) a Wolfganga Trägera (1714–1763), která probíhala do poloviny 18. století.³⁸

Kapli sv. Anny dominuje oltářní obraz J. J. Schmidta, *P. Marie s dítětem a sv. Annou*; v nástavci *Sv. Alžběta se sv. Janem Křtitelem* [obr. 3].³⁹ P. Maria drží v náruči dítě, jež svou nohou šlape na hada s jablkem prvotního hříchu v tlamě obtočeného kolem zeměkoule. Toto zobrazení lze spojit s dlouho diskutovaným dogmatem prosazovaným jezuitu a ikonografickým typem Immaculaty, který Indico Fiorillo během slavení svátku Neposkvrněného početí v Neapoli (1659) spojil s morem.⁴⁰ V P. Marii rozpoznal neproniknutelnou zeď proti původnímu moru, čili dědičnému hříchu. Maria, prosta tohoto hříchu, neboť ji sv. Anna počala bez poskvrny – jak akcentuje malba *Zvěstování sv. Anně* na klenbě i malované scény ze života sv. Anny na predele oltáře (2 polovina 17. století) – proto platila za nejmocnějšího ochránce.

Sv. Anna na obraze upozorňuje jednak na propagované dogma, jednak na spojení stejnojmenného předreformačního bratrstva, které v kapli dokládá starší obraz světice přenesený z minoritského kostela, s potridentským jezuitským bratrstvem.⁴¹ Dítě, naklánějící se směrem k Anně, a gesto, jímž světice ukazuje na sebe, patrně souvisí s tradicí bratrstva a vírou jeho členů v uzdravení, duševní či tělesné, skrze přímluvu světice.

Obr. 3. Jan Jiří Schmidt, *P. Marie s dítětem a sv. Annou*, *Sv. Alžběta se sv. Janem Křtitelem*, 1721, olej, plátno, kaple sv. Anny, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci. Foto: archiv autora.

V potridentské zbožnosti a krizových okamžicích měl obraz Immaculaty, již často doprovozovali protimoroví světci – jako na obraze J. J. Rotha (1714)⁴² či olomouckém morovém sloupu Václava Rendra (1715–1723) –, působit jako ztělesnění čistoty a protiklad hříchu-moru. Sv. Jan Křtitel s beránkem poukazuje nejen na očistu skrze svátost křtu, ale i oběť Krista, čímž dochází, podobně jako v předchozích kaplích, k posílení významu svátostí.

Po stranách oltáře se nachází sochy Michaela Zürna ml. (1654–1698) – *Sv. Jeroným* a *Sv. Řehoř Veliký*; zbylou dvojici *Sv. Augustina* a *Sv. Ambrože* vidíme v protilehlé kapli sv. Pavlína.⁴³ Církevní teologové připomínají v potridentské zbožnosti návrat ke kořenům pravé víry; sv. Řehoř navíc odkazuje na *Zázrak P. Marie Sněžné* v klenbě hlavní lodi. Oltářní obraz tedy pracuje s argumentací, jež má podpořit roli P. Marie, přímlykyně a ochránkyně, a to i proti moru-heresi.

Kaple sv. Pavlína

V protějškové kapli sv. Pavlína nacházíme další plátno J. J. Schmidta, *Sv. Pavlína léčí nemocné morem*; v nástavci *Sv. Apolonie* [obr. 4].⁴⁴

Ostatky raně křesťanské panny a mučednice Pavlína, nalezené roku 1622 v Římě, daroval olomouckým jezuitům, rozvíjejícím její kult,⁴⁵ papež Řehoř XV. Procesí, konané během morové rány v roce 1623 s jejími ostatky, dle dobových svědectví, epidemii v Olomouci ukončilo, proto se stala patronkou města (podobně jako sv. Donát ve Znojmě a sv. Viktorie v Uherském Hradišti); jak připomíná také oltář v chrámu sv. Mořice (1716).⁴⁶ Dle četných zpráv dokonce pomáhal nápoj z lampičky světice proti horečce, bolestem hlavy, nespavosti nebo „pošetilosti“.⁴⁷

Obr. 4. Jan Jiří Schmidt, *Sv. Pavlína léčí nemocné morem*, *Sv. Apolonie*, 1721, olej, plátno, kaple sv. Pavlína, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci.
Foto: archiv autora.

Na olomouckém obraze vidíme, jak sv. Pavlína léčí nemocné tekutinou z nádoby, jež může reflektovat zmiňovanou lampičku. Obecně lze morový obraz identifikovat na základě přímých a nepřímých znaků – symbolů božského hněvu (anděl s mečem, bičikem, metlou; šíp, kopí), temných mraků připomínajících špatný vzduch, ale i světců a astronomických nebo astrologických znaků. Z lékařských příznaků nemoci – horečka, kašel, žízeň, bolest hlavy, zvracení, vyrážka, otoky, delirium – zachycovali umělci především naprosté lidské ponížení vyjádřené řečí těla a gestikulací hlavy, což vedlo ke vzniku ustálených motivů – např. umírající matky s dítětem,⁴⁸ jak pozorujeme i na malbě v hlavní lodi.

Oltář původně doplňovaly sochy *Sv. Vavřince* a *Sv. Valentina* A. J. Thomasbergera; dnes při hlavním oltáři.⁴⁹ Připomínkou zázračných schopností těchto světců, a také sv. Apolonie, navazovali jezuité na tradici starého kostela.⁵⁰ Dále se jednalo o vyjádření další pasáže tri-

dentské doktríny, a to zdůraznění role světců a oživení kultu raně křesťanských mučedníků, jak v kapli dokládají nástěnné malby *Křest a Umučení sv. Pavlína*. Všeobecně měl jejich příklad pobídnout věřící k následování Krista, ale i k zamyšlení nad vlivem hříchu-nemoci na lidstvo (Jan 14, 15).

Kaple sv. Josefa

Temnosvitné plátno *Sen sv. Josefa se Sv. Františkem Borgiašem* v nástavci [obr. 5]⁵¹ vytvořil v roce 1728 ve Vídni, stejně jako obrazy v kaplích sv. Anděla Strážce a sv. Barbory, K. J. Haringer.

Sv. Josef se u jezuitů těšil velké popularity jako exemplum bohabojného člověka, čemuž odpovídá četný výskyt světcových oltářů v jejich chrámech (např. Praha, Telč, Jihlava, Uherské Hradiště, Opava). Velmi důležitá byla také jeho role patrona dobré smrti, která ho v určitých případech spojuje s morem, což na oltáři zdůrazňují sochy A. J. Thomasbergera – *Sv. Juda Tadeáš* s Mandylionem z Edessy, patron v beznadějných případech, a *Sv. Jan Nepomucký* (20. léta 18. století), který, ač není tradičním morovým patronem, se často objevuje na morových sloupech.⁵²

Sv. Josefa s rozkvetlou holí navíc nacházíme mezi skupinou světců oslavujících P. Marii na klenbě presbytáře (1716–1717). Mezi nimi vidíme i sv. Františka Borgiaše, ctitele a šířitele ikony P. Marie Sněžné, propojeného skrze menší obraz v nástavci oltáře s ústřední malbou v lodi kostela. Tímto způsobem se sv. Josef, ztělesňující důležité téma raně novověké zbožnosti – přípravu na smrt –, dle mého názoru stává součástí jezuitské metafory moru-hereze.

Obr. 5. Karel Josef Haringer, *Sen sv. Josefa, Sv. František Borgiaš*, 1728, olej, plátno, kaple sv. Josefa, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci.

Foto: archiv autora.

Kaple sv. Aloise Gonzagy

Jako Haringerova práce se uvádí i obraz *Sv. Aloise Gonzagy*⁵³ v kapli sv. Aloise, sv. Stanislava Kostky a Jana Berchmanse; patronů studující mládeže. Oltář doplňuje sochařská výzdoba a dva menší oválné obrazy mladých jezuitů – *Anděl podává Tělo Páně sv. Stanislavovi Kostkovi* a *Sv. Karel Boromejský podává první přijímání sv. Aloisovi* [obr. 6].⁵⁴

Tyto jezuity spojuje nevinnost, pokora, silná víra a náhlá smrt v mládí, proto se nabízí jejich propojení s patrony proti náhlé smrti a s kaplí sv. Josefa. Sv. Alois navíc zemřel během epidemie moru nebo tyfu v Římě, když pečoval o nemocné, proto ho chápeme také jako symbol charity a milosrdenství. I když se jezuité primárně péčí o nemocné nevěnovali, mohli toto

Obr. 6. Wolfgang Träger, oltář sv. Aloise Gonzagy, 1747, mramor, olej, plátno, povrchová úprava, kaple sv. Aloise Gonzagy, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci. Foto: archiv autora.

lékařské povolání vykonávat a poskytovat péči jak jezuitům, tak lidem mimo koleje. Každý jezuita se setkal s péčí o nemocné povinně během noviciátu, avšak o nemocné se starali zvláště v době epidemií.⁵⁵

Zájem jezuitů o fyzické zdraví plynul z *Duchovních cvičení*, která věnovala pozornost „zachování těla“ proto, aby člověk mohl plně sloužit Bohu. Nemoc chápali jako Boží trest a důsledek přirozených příčin, a tak vyznávali tři zásady pro uchování zdraví založené na Hippokratově teorii rovnováhy tělesných šťáv: 1. střídmost ve stravování a pravidelné cvičení; 2. nastolení rovnováhy v těle správnou medikací; 3. zbavení se jeďů a toxinů v těle pouštěním žilou a pocením.⁵⁶

Kaple tedy prezentuje zbožné mladé jezuity jako vzor zbožnosti pro studenty, jimž mohou v době krize poskytnout ochranu. Menšími obrazy s námětem přijímání řád upozorňuje na důležitou „uzdravující“ roli eucharistie, jíž věnují pozornost i další díla; zvláště pak koncept kaple Božího Těla, ve které, mimo jiné, nacházíme totožné obrazy.⁵⁷

V nástavci oltáře zobrazil J. K. Handke, jenž upravoval původní kapli sv. Jana Křtitele na současnou kapli sv. Aloise, obraz Sv. Jana

Křtitele s beránkem (asi 1729). V chrámu se tedy velmi naléhavě opakuje nejen odkaz na eucharistii, ale také svátost křtu – na malbě v presbytáři, kde klečí po boku P. Marie, v kapli sv. Aloise (dříve Jana Křtitele) a v kapli sv. Anny – což odpovídá úkolu Tovaryšstva šířit katolickou víru. Jemné odkazy na morovou ránu pak v tomto kontextu mohou působit jako prostředek k probuzení bloudícího člověka, pro něhož najít Krista znamená „uzdravit se“.⁵⁸

Kaple sv. Archanděla Michaela

Do kaple sv. Michaela dodal vídeňský malíř Josef František Wickart (1691–1729) obraz s námětem *Archanděl Michael v boji s ďáblem* [obr. 7],⁵⁹ který vyzývá k meditaci nad nevyhnutelností smrti a věčností duše jedince. Michaela považujeme i za symbol Církve bojující proti protestantům a dalším extremistům, a to také díky zmiňované jezuitské metafoře.⁶⁰ Spojení archanděla s morem se však objevilo již v knize *Zjevení sv. Jana*, kde hrál důležitou roli vykonavatele Boží odplaty a přemožitele „starověkého hada“ (Zjevení 12,7); ale i milosti – jak připomíná Michaelovo zasunutí meče během *Zázraku P. Marie Sněžné*.

Oltářní obraz doplňují po stranách sochy Sv. *Archanděla Gabriela* a *Raffaela* od A. J. Thomasbergera (1720) poukazující na roli andělů, jež papež Urban VIII. ve svém *Římském breviáři* (1632) označil za ty, co brání a chrání náš život na zemi. Lilie v rukou Gabriela odkazuje nejen na Zvěstování, ale také na čistotu P. Marie připomínanou v kapli sv. Anny, a ryba v rukou Raffaela na téma kaple sv. Anděla Strážce.

Obr. 7. Josef František Wickart, *Archanděl Michael v boji s ďáblem, Stigmatizace sv. Františka z Assisi*, 1721, olej, plátno, kaple sv. Archanděla Michaela, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci.
Foto: archiv autora.

K propojení programu kaple s ústředními malbami dochází skrze obraz *Stigmatizace sv. Františka z Assisi*, neboť světce nacházíme mezi dalšími ctiteli P. Marie v presbytáři.

Kaple sv. Karla Boromejského

Kult sv. Karla (1538–1584) se od počátku spojoval s morem, a to díky jeho obdivuhodnému počínání během epidemie v Miláně (1576–1577); důležitou roli zde sehrála i jeho úcta k eucharistii a pokání.⁶¹ Na obraze F. J. Wickarta, *Sv. Karel Boromejský podávající Tělo Páně umírajícím* [obr. 8],⁶² pečuje tradičním způsobem o nakažené, na což poukazují gesta dvou ministrantů z jeho doprovodu a hořící svíce. Jeden od nečistých odvrací hlavu, druhý se od zápachu špatného vzduchu chrání šátkem. Postižení jsou zobrazeni obdobně

jako v kapli sv. Pavlína či na římské legendě v klenbě lodi, s níž na obraze souvisí archanděl Michael zasunující meč do pochvy na znamení konce epidemie.

Ač způsob přijímání, ornamentálně zdobený kalich a slavnostní oděv světce neodpovídá realitě služby nemocným, slouží zde jako podtržení morálního exempla pro klérus, jenž měl v době krize tuto nebezpečnou službu vykonávat. Sv. Karel Boromejský však v Olomouci představuje, vzhledem k její protestantské historii, také politicky korektní volbu, odkazující na habsburského císaře Karla VI., jenž tohoto světce velmi ctil.⁶³

Téma moru doplňuje v oltářním nástavci polopostava sv. Rosálie, dcery sicilského šlechtice a poustevnice žijící ve 12. století. Její ostatky, objevené roku 1624 na Monte Pellegri-
rino, byly během moru nesený Palermem, což vedlo k jeho ukončení, proto se stala patronkou

Obr. 8. Josef František Wickart, *Sv. Karel Boromejský podává Tělo Páně umírajícím, Vidění sv. Rosálie*, 1721, olej, plátno, kaple sv. Karla Boromejského, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci. Foto: archiv autora.

města (podobně jako sv. Pavlína). Na rozšíření jejího kultu se podílela především rozlehlá komunita jezuitů v Palermu.⁶⁴ V nástavci olomouckého oltáře jí anděl drží nad hlavou věnec růží, jež svou barvou odkazují na mučednictví, avšak jejich pronikavá vůně měla dokonce přebíjet špatný vzduch signalizující epidemii.

Po stranách oltáře nakonec stojí tradiční morovní patroni Sv. Šebestián a Sv. Roch; opět od A. J. Thomasbergera (1722).

Kaple sv. Anděla Strážce

Obraz Sv. Anděla Strážce K. J. Haringera⁶⁵ zachycuje anděla vznášejícího se před chlapcem a ukazujícího na nebesa, cíl jeho cesty [obr. 9]. Had v pravém dolním rohu, obtáčející květiny, poukazuje na pokušení a hřích personifikovaný třemi postavami, jež díky pomoci anděla chlapec překonává. Z nebes se ho snaží stáhnout postava muže, držící jeho oděv, před kterou leží housle. U postavy druhého muže leží převržený kalich, kolem levé ruky, v níž drží provaz nebo bič, se mu obtáčí zlatý řetěz s medailonem. Žena v pozadí drží v levé ruce zrcadlo, v pravé blíže neurčený předmět oválného tvaru; opírá se o zeměkouli, obtočenou řetězem.

Tyto atributy nacházíme na rytině Hieronyma Wierixe.⁶⁶ Inskripce „*Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae*“⁶⁷ objasňuje, že námět oltářního obrazu varuje věřícího před špatným životem a zdůrazňuje roli andělů provázejících nás životem, jak naznačila již kaple sv. Michaela. Muž s houslemi představuje *Chtíč*, figura

ověšená zlatem pozemské *Bohatství* a žena se zrcadlem *Pýchu*. Zeměkoule obtočená řetězem a had poukazují na pokušení a hřích, který člověka i celý svět svazuje.

Kaple věnovaná andělům strážným pracuje s podobným tématem jako kaple sv. Aloise. Zaměřuje se však nejen na ochranu a formování mládeže či studentů, ale také členů bratrstva sv. Isidora, jež mělo v kapli svůj boční oltář.⁶⁸

Archanděl Rafael zde není jen průvodce životem, jak lze pozorovat na malbě v klenbě kaple, neboť ve starozákonním příběhu o Tobíášovi vystupuje především jako znalý léků: „*Rozřízni tu rybu, vyjmi z ní žluč, srdce a játra a uschovej u sebe; ostatní vnitřnosti zahod'*. *Žluče, srdce a jater lze užít jako léku*“ (Tobíáš 6,4). Ryba navíc představuje tradiční symbol Krista, proto také odkazuje na uzdravující moc jeho oběti.

Oltář v nástavci doplňuje štukové sousoší *P. Marie Immaculaty s dítětem a dvěma jezuity* po stranách, jež výzdobu kaple, spolu s motivem hada na obraze, opět propojuje s oslavou *P. Marie* uplatňovanou v celém chrámu.

Obr. 9. Karel Josef Haringer, *Anděl Strážce*, 1728, olej, plátno, kaple sv. Anděla Strážce, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci.
Foto: archiv autora.

Kaple sv. Barbory

Program kaple sv. Barbory, oblíbené středověké svěťice, již věnovali jezuité velkou pozornost (např. Uherské Hradiště, Znojmo), opět přibližuje roli patronů dobré smrti spojených v určitých případech s morem. V této funkci se Barbora poprvé objevuje, společně se sv. Pavlínou, v roce 1656 na mědirytině v knize *Amuletum parthenium contra pestem*.⁶⁹

Oltářní plátno *Stětí sv. Barbory*⁷⁰ zachycuje nejen mučednictví svěťice, ale i tajemství eucharistie symbolizované na plátně kalichem s hostií v nebeské sféře a zobrazením *Ukřižovaného* v nástavci [obr. 10]. Mučednická smrt připomíná, stejně jako nástěnné malby *Sv. Barbora pomáhá nemocným a umírajícím* na protější stěně oltáře a *Apoteóza sv. Barbory* na klenbě kaple, význam přípravy na smrt, jež má přijít ve stavu Boží milosti, jak ilustruje legenda o jejím životě, již v kapli připomínají drobné zlatené reliéfy na vstupním oblouku a v okenní špaletě (1720–1730).

Obr. 10. Karel Josef Haringer, *Stětí sv. Barbory*, 1728, olej, plátno, kaple sv. Barbory, kostel P. Marie Sněžné v Olomouci.

Foto: archiv autora.

Duchovní apel skrytý v obrazech

Z výše řečeného vyplývá, že se v olomouckém jezuitském kostele s určitou frekvencí opakují témata odpovídající závěrům tridentského koncilu a spiritualitě Tovaryšstva. Na základě přístupu jezuitů k umění a rozboru obrazů v bočních kaplích proto usuzují, i když pro to stále chybí přímý doklad, že ústřední motiv ikonografického programu chrámu P. Marie Sněžné představuje misionářská snaha nastolit v Olomouci, patrně prostřednictvím velmi sugestivní jezuitské metaforu ilustrující mor jako důsledek hereze, katolickou víru. Podnět k tomu mohla dát poslední velká morová epidemie (1713–1715), která město de facto totálně zdecimovala, s čímž se lidská psychika potřebovala vyrovnat, proto uměleckým dílům v kostele přísluší také role „terapeutických prostředků“. Metafora pracuje s rolí nejmocnější ochránkyně a přimlouvky P. Marie, která se spolu se svěťci vytrvale přimlouvá u přemožitele hříchu – Krista, ale také zdůrazňuje význam svátostí, a to především v bočních kaplích, které navíc odpovídají různým potřebám individuální zbožnosti potridentské doby, se záměrem dovést bloudící a trpící bezpečně k pravému cíli – Bohu.

Poznámky

* Článek vznikl v rámci projektu *Jezuitský řád a péče o tělo a ducha v období baroka*, financovaném z prostředků Interní grantové agentury MŠMT ČR, realizovaném na Univerzitě Palackého v Olomouci v roce 2012. Za radu a pomoc při zpracování textu děkuji prof. PhDr. Ladislavu Danielovi, Ph.D., a také PhDr. Janě Zapletalové, Ph.D.

- ¹ Elbel, M.: Utváření katolické konfesijní identity v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města*. Díl 1. Olomouc 2010, s. 189.
- ² Schulz, J.: Jezuité v Olomouci. In: Mačáková, J. a kol.: *Jezuitský konvikt: sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci: dějiny, stavební a umělecké dějiny, obnova a využití*. Olomouc 2002, s. 15–16.
- ³ Státní okresní archiv Olomouc, Müller, J.: *Anfang und Ende der alten Maria Schneekirche*, 1714.
- ⁴ Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
- ⁵ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), Cerroni, J. P.: *Skitze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren*, díl 2, rkp. 1807, fol. 61–63.
- ⁶ Vyvlečka, J.: *Příspěvky k dějinám kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci*. Olomouc 1917.
- ⁷ Jašek, A.: *Chrám Panny Marie Sněžné v Olomouci*. Olomouc 1923.
- ⁸ Müller, J. (pozn. 3), s. 18.
- ⁹ Cerroni, J. P. (pozn. 5), fol. 62.
- ¹⁰ Müller, J. (pozn. 3).
- ¹¹ Togner, M.: Stavební a umělecký vývoj kostela. In: Altrichter, M. – Togner, M. – Hyhlík, V.: *Olomouc. Univerzitní kostel Panny Marie Sněžné*. Velehrad 2000, s. 9–23.
- ¹² Vyvlečka, J. (pozn. 6), s. 76–77.
- ¹³ Jan Jiří Schmidt, *Zjevení P. Marie Sněžné*, 1721, olej, plátno, 600 × 400 cm, Olomouc, kostel P. Marie Sněžné. – Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 220 (s přehledem bibliografie).
- ¹⁴ Jakubec, O.: Olomoucký jezuitský kostel a protimorový kult P. Marie Sněžné. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města*. Díl 1. Olomouc 2010, s. 150–156.
- ¹⁵ Mormando, M.: Introduction: Response to the Plague in Early Modern Italy: What the Primary Sources, Printed and Painted, Reveal. In: Bailey, G. A. (ed.): *Hope and Healing: Painting in Italy in a Time of Plague, 1500–1800*. Worcester 2005, s. 2–3.
- ¹⁶ Maubeuge, J. M.: *Directorium antipestilentiale oder Kurtze ohmassgebliche Pest-Ordnung*. Olomouc 1713.
- ¹⁷ Kircher, A.: *Scrutinium pestis physico-medicum*. Roma 1658.
- ¹⁸ Mormando, F.: Introduction (pozn. 15), s. 22.
- ¹⁹ Boeckl, Ch. M.: *Images of Plague and Pestilence: Iconography and Iconology*. Kirksville 2000, s. 107–136.
- ²⁰ Paleotti, G.: *Discorso intorno alle imagini sacre e profane. Diviso in cinque libri, dove si scuoprono varii abusi loro e si dichiara il vero modo che cristianamente si doveria osservare nel porle nelle chiese, case et in ogni altro luogo*. Bologna 1582. – Bellarmino, R.: *Disputationes de Controversiis Christianae Fidei adversus hujus temporis Haereticos*. Ingolstadt 1586–1593. – Molanus, J.: *De picturis et imaginibus sacris: liber unus, tractans de vitandis circa eas abusibus, et de earundem significationibus*. Lovanium 1570.
- ²¹ Ignác z Loyoly, *Exercitia spiritualia*. Roma 1548.
- ²² Recentně: O'Malley, J. W. a kol.: *The Jesuits and the Arts, 1540–1773*. Philadelphia 2005. – Smith, J. Ch.: *Sensuous Worship: jesuits and the Art of the Early Catholic Reformation in Germany*. Princeton 2002. – Appuhn-Radtke, S.: *Visuelle Medien im Dienst der Gesellschaft Jesu. Johann Christoph Storer (1620–1671) als Maler der Katholischen Reform*. Regensburg 2000.
- ²³ Hundemer, M.: Argumentative Bilder und bildliche Argumentation: jesuitische Rhetorik und barocke Deckenmalerei. In: Karner, H. – Telesko, W.: *Die Jesuiten in Wien. Zur Kunst- und Kulturgeschichte des österreichischen Ordensprovinz der „Gesellschaft Jesu“ im 17. um 18. Jahrhundert*. Wien 2003, s. 261–273.
- ²⁴ Wittkower, R. – Jaffe, I. (eds.): *Baroque Art: The Jesuit Contribution*. New York 1972.
- ²⁵ Levy, E.: *Propaganda and the Jesuit Baroque*. Toronto 2004.
- ²⁶ Kaple uvádím jako protilehlé dvojice; od presbytáře směrem ke vchodu, vždy od evangelijní strany.
- ²⁷ Jan Jiří Hering, *Vidění v La Storta*, 1621, olej, plátno, 220 × 115 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Togner, M.: *Malířství 17. století na Moravě*. Olomouc 2010, s. 133 (s přehledem bibliografie).

- ²⁸ Jan Kryštof Handke, *Povolání sv. Františka Xaverského*, 1720, olej, plátno, 220 × 115 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Mlčák, L. (ed.): *Jan Kryštof Handke. Vlastní životopis 1694–1774*. Olomouc 1994, s. 42.
- ²⁹ Togner, M. (pozn. 11), s. 16–18.
- ³⁰ Ribadeneira, P.: *Vita sancti patris Ignatii Loyolae religionis Societatis Iesu fundatoris*. 1609 [?]. – Většina životopisů sv. Františka Xaverského ilustrace postrádá. – K ikonografii: Petrus Paulus Rubens, *Zázraky sv. Ignáce z Loyoly*, *Zázraky sv. Františka Xaverského*, 1617, olej, plátno, 208,7 × 154,1 cm, Kunsthistorisches Museum, Wien.
- ³¹ Carlo Maratti, *Smrt sv. Františka Xaverského*, 1679, olej, plátno, Il Gesù, Roma. – Giovanniho Andrea Carlone, *Scény ze života sv. Františka Xaverského*; *Glorifikace*, 1673–1678, fresco, Il Gesù, Roma.
- ³² Giovanni Battista Gaulli, *Smrt sv. Františka Xaverského* (1676), *Křest orientální panovnice* (1706 až 1709), *Kázání pohanům* (1706–1709), olej, plátno, Sant'Andrea al Quirinale, Roma.
- ³³ Boeckl, Ch. M. (pozn. 19), s. 109–110, 134–136.
- ³⁴ Andrea Pozzo (dále A. Pozzo), *Alegorie misionářské činnosti jezuitského řádu*, 1688–1694, fresco, Sant'Ignazio, Roma.
- ³⁵ A. Pozzo, *Sv. Ignác z Loyoly jako zázračný léčitel*, 1685, fresco, Sant'Ignazio, Roma.
- ³⁶ A. Pozzo, *Oltář sv. Ignáce z Loyoly* (návrh), 1695–1700, Il Gesù, Roma.
- ³⁷ Giacomo Borgognone, A. Pozzo, *Život a zázraky sv. Ignáce z Loyoly*, 1661; 1667–1688, fresco, Casa Professa, Roma.
- ³⁸ Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 119–137.
- ³⁹ Jan Jiří Schmidt, *P. Marie s dítětem a sv. Annou*; *sv. Alžběta se sv. Janem Křtitelem*, 1721, olej, plátno, 340 × 200 cm; 140 × 70 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Jakubec, O. – Perůtka, M. eds. (pozn. 13), s. 220 (s přehledem bibliografie).
- ⁴⁰ Rossa, A.: *Relazione della Sollempnissima Festa fatta in Napoli all'Immacolata Co[n]cettione di MARIA per lo scioglimento del Voto fatto dalla medesima Citta nell'Anno del contagio 1656*. Napoli 1661, s. 48–49.
- ⁴¹ Orlita, Z.: Olomoučtí jezuité a náboženská bratrstva v 16.–18. století. *Střední Morava*, 2005, č. 20, s. 47–50.
- ⁴² Jan Jiří Roth, *Sv. Pavlína*, 1706, olej, plátno, Vlastivědné muzeum v Olomouci.
- ⁴³ Pavlíček, M. (pozn. 38), s. 122.
- ⁴⁴ Jan Jiří Schmidt, *Sv. Pavlína léčí nemocné morem*; *Sv. Apolónie*, 1721, olej, plátno, 340 × 200 cm; asi 140 × 70 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Jakubec, O. – Perůtka, M. eds. (pozn. 13), s. 220 (s přehledem bibliografie).
- ⁴⁵ MZA Brno, fond Jezuité Olomouc E 28, sign. B5, B8 (procesí, pobožnosti, exvota).
- ⁴⁶ Mlčák, L.: Doplňky k ikonografii sv. Pavlíny, barokní patronky Olomouce. *Ročenka státního okresního archivu v Olomouci*, 10 (29), 2001, s. 106–113.
- ⁴⁷ Mlčák, L.: Mor, hlad, války a živelné pohromy v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 126–127.
- ⁴⁸ Mormando, F.: Introduction (pozn. 15), s. 9–11.
- ⁴⁹ Pavlíček, M. (pozn. 38), s. 131.
- ⁵⁰ Müller, J. (pozn. 3), fol. 101.
- ⁵¹ Karel Josef Haringer, *Sen sv. Josefa*, *sv. František Borgiáš*; *Sv. František Borgiáš*, 1728, olej, plátno, 357 × 175 cm; 120 × 80 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Jakubec, O. – Perůtka, M. eds. (pozn. 13), s. 220 (s přehledem bibliografie).
- ⁵² Černý, K. – Havlík, J. M.: *Jezuité a mor*. Praha 2008, s. 87–100.
- ⁵³ Karel Josef Haringer, *Sv. Alois Gonzaga*, 1728, olej, plátno, 103 × 78 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Togner, M.: Stavební a umělecký vývoj kostela (pozn. 11), s. 15.
- ⁵⁴ Autor neznámý, *Anděl podává přijímání sv. Stanislavovi Kostkovi*, *Sv. Karel Boromejský podává první přijímání sv. Aloisovi Gonzagovi*, kol. 1750, olej, plátno, 59 × 55 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Togner, M.: Kaple Božího Těla. In: Mačáková, J. a kol.: *Jezuitský konvikt: sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci: dějiny, stavební a umělecké dějiny, obnova a využití*. Olomouc 2002, s. 247.

- ⁵⁵ Černý, K.: Lékařství v jihoevropských kolejích Tovaryšstva Ježíšova. *Historia medicina cultura*. Sborník k dějinám medicíny, s. 83–103.
- ⁵⁶ Bailey, G. A.: *Between Renaissance and Baroque: Jesuit Art in Rome, 1565–1610*. Philadelphia 2009, s. 78.
- ⁵⁷ Togner, M.: Kaple Božího Těla (pozn. 54), s. 247.
- ⁵⁸ Porterfield, A.: *Healing in the History of Christianity*. Oxford 2005, s. 6.
- ⁵⁹ Josef František Wickart, *Archanděl Michael v boji s ďáblem; Stigmatizace sv. Františka z Assisi*, 1721, olej, plátno, 336 × 170 cm; 120 × 80 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Jakubec, O. – Perůtka, M. eds. (pozn. 13), s. 220 (s přehledem bibliografie).
- ⁶⁰ Mormando, F.: Introduction (pozn. 15), s. 18–19.
- ⁶¹ Jones, P. M.: San Carlo Borromeo and Plague Imagery in Milan and Rome. In: Bailey, G. A. (ed.): *Hope and Healing: Painting in Italy in a Time of Plague, 1500–1800*. Worcester 2005, s. 65.
- ⁶² Josef František Wickart, *Sv. Karel Boromejský podává Tělo Páně umírajícím; Vidění sv. Rozálie*, 1721, olej, plátno, 343 × 194 cm; asi 120 × 80 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Jakubec, O. – Perůtka, M. eds. (pozn. 13), s. 220 (s přehledem bibliografie).
- ⁶³ Boeckl, Ch. M. (pozn. 19), s. 116–123.
- ⁶⁴ Mormando, F.: Introduction (pozn. 15), s. 32.
- ⁶⁵ Karel Josef Haringer, *Anděl Strážce*, 1728, olej, plátno, asi 290 × 165 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Jakubec, O. – Perůtka, M. eds. (pozn. 13), s. 220 (s přehledem bibliografie).
- ⁶⁶ Hieronymus Wierix, *Smrt s personifikacemi Chtíče, Pozemského bohatství a Pýchy*, před 1619, rytina, 100 × 70 mm, inv. č. F.1.250, značeno „*Hieronymus Wierix fecit et excud*“ a „*Cum Gratia et Privilegio Buschere*“, British Museum, London.
- ⁶⁷ „*Všechno, co je ve světě, po čem dychtí člověk a co chtějí jeho oči, a pyšný život.*“
- ⁶⁸ Orlita, Z. (pozn. 41), s. 43–45.
- ⁶⁹ Mlčák, L.: Doplnky k ikonografii sv. Pavlíny, barokní patronky Olomouce. *Ročenka státního okresního archivu v Olomouci*, 10 (29), 2001, s. 106–113.
- ⁷⁰ Karel Josef Haringer, *Stětí sv. Barbory*, 1728, olej, plátno, asi 288 × 166 cm, kostel P. Marie Sněžné, Olomouc. – Jakubec, O. – Perůtka, M. eds. (pozn. 13), s. 220 (s přehledem bibliografie).

SUMMARY

The Paintings in the Side Chapels of the Jesuit Church of Our Lady of the Snows in Olomouc. The Relation to the Iconographic Program of the Temple

Jana Macháčková

In the Jesuit church of Our Lady of the Snows in Olomouc we observe not only on the main altarpiece and on the painting on the vault of the nave, but also on the paintings in the side chapels, a reference to the plague. Detailed exploration of the used topics used in the artistic decoration of the church have demonstrated the existence of a multi-layered iconographic program responsive, inter alia, also to the plague 1713–1715.

The Jesuits mission in Olomouc primarily focused on the reform of the individual in the spirit of the Counter-Reformation promoted in accordance with their spirituality and approach to art. In the temple, we also find in connection with the devastating plague epidemic motives referring to it. The plague basically totally decimated the town. The mind of people needed to face up to it. In this regard, the artworks played an important role. They were created not only as a document of experienced crisis and thanks for survival, but also as an expression of anxiety and suffering of contemporary society and a reminder of the effectiveness of various “heavenly remedies” because secular medicine failed in this regard.

Historickogeografická analýza krajiny olomoucké místní části Chválkovice

Miloslav Šerý – Michaela Švecová

ABSTRACT

Historical Geographical Analysis of Olomouc, Local Part Chválkovice

The paper primarily focuses on an evaluation of the landscape changes in the cadastre of Chválkovice (local part of the city of Olomouc) during last ca. 200 years. This is done mainly by a comparison of map layers created by using an accessible map background of selected periods and by studying relevant literature and archive files. The contribution tries to describe the change of the examined area from an agricultural region to industrial-agricultural region, which was caused mainly by the placement of the industrial estate in the south part of the cadastre. It also describes other significant changes and their probable causes.

KEY WORDS: landscape, a change of a landscape structure, a cadastre of Chválkovice, a comparison of map layers

1 ÚVOD A CÍLE

Krajinná struktura Chválkovic, místní části města Olomouce, zaznamenala v průběhu 19. a 20. století řadu změn, které více či méně souvisejí přímo s dějinným vývojem této oblasti. Proměnu krajiny, která zde proběhla, je možné poměrně přehledně sledovat komparací relevantních údajů a mapových podkladů vztahujících se k cíleně vybraným časovým horizontům.

Hovoříme zde o změnách, které byly převážně podmíněny lidskou činností a jako takové nabízejí možnost podchytit svůj původ či příčinu hlubší analýzou archiválií a publikací. Identifikací a interpretací proběhnuvších změn je nabízen modelový případ vývoje krajinné struktury samostatné vesnice, jež se později stala místní částí a v jejímž rámci došlo k významnému obratu ve funkčním využití krajiny. Tento proces je sledován pro období posledních cca 200 let, jednak z důvodu nejrazantnějších proměn právě v tomto časovém úseku, jednak kvůli dostupnosti využitelných mapových podkladů a informací umožňujících podrobnější výzkum změn krajiny a jejich příčin.

Jedním z nejvýraznějších procesů, jež ovlivnily ráz krajiny katastrálního území (dále jen k. ú.) Chválkovic, byla industrializace, zde probíhající především v průběhu 20. století, s dominantní intenzifikací v době socialismu. Původně zemědělská obec začala postupně nabývat charakteru průmyslové oblasti (přičemž ovšem neztratila svou zemědělskou podstatu) a po vzniku Velké Olomouce v roce 1919 poskytla společně s několika dalšími obcemi (např. Hodolany) prostor pro expanzi průmyslových podniků ve východní části města.

Hlavním cílem příspěvku je hodnocení změn krajinné struktury v rámci k. ú. Chválkovic, a to komparací stavu krajiny v jednotlivých časových horizontech. Analýza je prováděna pro období 19., 20. a počátku 21. století, konkrétně pro časové rozmezí od roku 1834 až po rok 2009. Toto období je vybráno záměrně, a to s ohledem na dostupné mapové podklady.

Dílčím záměrem je předložení analýzy hlavních impulzů, které zapříčinily zásadní změny vývojového trendu. V tomto trendu je především výrazná proměna původně zcela zemědělské oblasti na oblast, jejíž význam z velké části tkví v nově zavedené lokaci průmyslových podniků do její jižní a jihovýchodní části. Mimo to došlo také k podstatné administrativní změně, která měla značný podíl na rozvoji průmyslu ve zkoumaném území, a to k připojení samostatné obce Chválkovice spolu s dalšími 12 obcemi k tzv. Velkému Olomouci (či dle současného pravopisu „Velké Olomouci“).

2 REŠERŠE LITERATURY

Literatura užitá při tvorbě první, teoretické části práce se převážně věnuje rozboru pojmu „krajina“ či „krajinná struktura“ nebo se jinak dotýká způsobu využití krajiny. Krom toho byly také využity materiály zabývající se formou mapování v jednotlivých časových bodech.

Porozumět základním pojmům spjatým s krajinou a jejím využitím – jakožto jednoho ze základních geografických konceptů – si klade za cíl množství publikací a odborných článků. Kvalitní zpracování tohoto tématu poskytuje monografie Boltziara a Olaha s názvem *Krajina a jej štruktúra (Mapovanie, zmeny a hodnotenie)*¹ a dílo *Krajina ako geosystém*,² jež se zaměřuje na přehlednou charakteristiku krajiny a její struktury. Přínosem byly i informace obsažené v odborném článku Bičíka a Kupkové *Dlouhodobé změny využití krajiny Česka: Metody, výsledky, problémy výzkumu*.³

Analytická část práce je založena jak na skutečnostech vycházejících z teoretického základu této práce, tak na výzkumu archiválií ze Státního okresního archivu v Olomouci (dále jen SOkA Olomouc) – fond *Archiv obce Chválkovice*⁴ či na sporadicky se vyskytujících regionálních dílech (jako například strojopis *Zemánka Chválkovice u Olomouce*⁵). Způsob jejího zpracování odpovídá historicko-geografické analýze, které se mimo jiné věnuje Semotanová ve svém díle *Historická geografie Českých zemí*.⁶

Vzhledem k nedostatku dalších prací věnujících se konkrétně Chválkovicím byla použita souborná díla, jako např. *Dějiny Olomouce* (díl 2),⁷ jež zpracovávají společenský, politický i ekonomický vývoj města a na mnoha místech se dotýkají také oblasti Chválkovic. Některé informace byly také získány z děl *Malé dějiny Olomouce*⁸ a *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960* (sv. III),⁹ vzniklých pod vedením renomovaného olomouckého regionálního historika Bartoše.

Samotná analýza změn využití krajiny oblasti byla usnadněna za využití děl Buriana, *Vývoj města Olomouce v letech 1930–2009 na základě analýzy funkčních ploch*,¹⁰ a Koledy, *Hodnotenie zmien krajinných struktur interpretáciou leteckých snímok*,¹¹ které uvádí nejrozšířenější zastoupení krajinných prvků pro vybraná modelová území a usnadňuje pak jejich rozlišování v rámci konkrétních mapových podkladů.

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Komplexního zachycení vývojového procesu a změn krajiny vybraného území je možné docílit využitím dostupných historických (mapových či písemných) pramenů a jejich zpracováním v geografických informačních systémech (dále jen GIS) a začleněním relevantních informací do textu komentáře. Význam takovéto analýzy tkví především v možnosti „posouzení

přírodních a společensko-ekonomických procesů, jejich dynamiky, příčin a stability současného stavu zájmového prostoru.¹²

Nejprve je ovšem důležité vytyčit pojmy „krajina“ či „krajinná pokrývka“, neboť právě krajina jako soubor prvků procházela ve zvoleném časovém úseku proměnami, o jejichž zachycení následující kapitoly usilují. Chápání faktického obsahu termínu „krajina“ se u jednotlivých autorů liší. Při sumarizaci jednotlivých pohledů lze dojít k následující definici: *„Krajina, jako různorodý geokomplex tvořený nejen přírodou a zahrnující určitý prostor na zemském povrchu, je výsledkem menšího či většího působení přírodních a antropogenních procesů a jevů*.“¹³ Při tvorbě historicko-geografické analýzy pak dochází k vnímání krajiny jakožto prostorové historické entity a zároveň entity materiální povahy.¹⁴

Prostorovou heterogenitu krajiny vyjadřuje její struktura, která má zásadní vliv na funkční vlastnosti krajiny. „Struktura krajiny“ je ztotožňována se *„soubory přirozených a člověkem časově pozměněných dynamických procesů (jakož také znovuvytvořených umělých prvků), které v současné době vyplňují zemský povrch*“.¹⁵ Krajinná struktura bývá nejčastěji členěna na prvotní, druhotnou a terciární krajinnou strukturu.

Pojem „druhotná krajinná struktura“ má z pohledu předkládané práce zásadní význam, jelikož právě analýza proměn druhotné krajinné struktury vybrané oblasti je ve své podstatě náplní navazující analytické části. Jedná se o *„viditelnou povrchovou část krajiny tvořenou hmotnými prvky, která v současnosti vyplňuje zemský povrch*“.

Vytvořila se na podkladě prvotní krajinné struktury působením přírodních sil, ale i člověka. Je tvořena krajinnými prvky, které lze členit dle způsobu využití země (land use), dle jejich biotického obsahu (reálná vegetace) či dle jejich prostorové struktury.¹⁶ Užitý termín „land use“ neboli „využití země“ vystihuje konkrétní projev lidské aktivity v prostoru.

Naposledním tematickým termínem, který je nutno zmínit, je „krajinná pokrývka“ (land cover), vyjadřující *„fyzický stav současné krajiny, reprezentovaný přírodními, jakož i člověkem modifikovanými a vytvořenými objekty*“.¹⁷ Zároveň poskytuje užitečný indikátor současného využití krajiny, jelikož představuje *„zhmotněný průmět přírodních a prostorových daností*“.¹⁸

Předkládaná práce se věnuje zejména procesu „využití země“ (land use) a „využití krajiny“. Ten je ovšem poněkud obsáhlejší – charakterizuje *„konkrétní projev lidské činnosti v prostoru a čase, ale zároveň v sobě shrmažďuje určitý historický, hospodářský, sociální a kulturní potenciál a představuje průnik mezi přírodními danostmi území, technickými možnostmi a poznatky člověka*“.

Proto analýza využití krajiny a jejích proměn v průběhu let poskytuje také poznatky o společnosti a jejích demografických, sociálních a socioekonomických charakteristikách.¹⁹

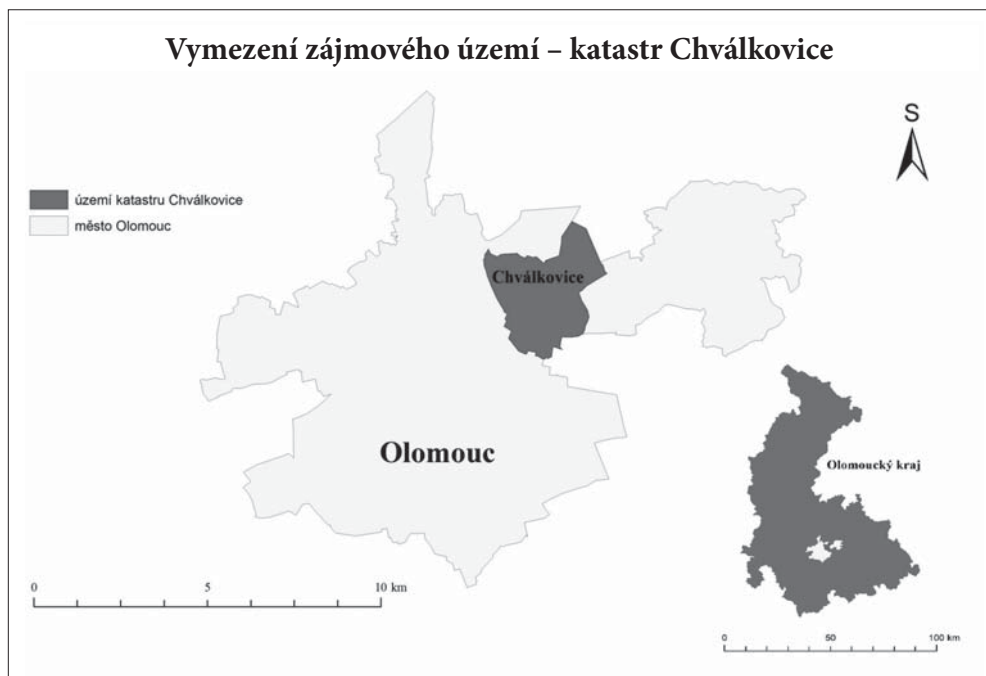
Způsob zpracování analytické části práce byl značně podmíněn postupy historické geografie, disciplíny pohybující se na hranici několika oborů. Předmětem studia historické geografie je *„stav, vývoj a proměny geografického prostředí v minulosti, příčiny, které tyto proměny způsobily, jejich následky a příslušné zákonitosti*“.

V rámci práce je výzkum orientován regionálně, což je dáno poměrně malou rozlohou sledovaného území.

Z pohledu převážně geografického lze nalézt příčinu užití historicko-geografické analýzy při zkoumání vybraného území ve snaze nalézt *„historické geografické kořeny současného stavu geografického prostředí a přiblížit se problematice ekologické, kde je kladen důraz na studium kladných a záporných vlivů člověka na přírodu v minulosti*“.²⁰ Ke zpracování kvalitní analýzy je potřebná především správná bilance geografických a historických faktů, která umožní přehledně zachytit vývojový proces zkoumané oblasti. V rámci „historických pramenů“ nehovoříme pouze o informacích získaných archivním bádáním, ale také komparací historických a současných map či jiných obrazových materiálů.²¹

4 VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ

Katastr Chválkovic tvoří od roku 1919 jednu z místních částí Olomouce (v současnosti celkem 26, vč. Olomouc-město) a nachází se severovýchodně od dnešního centra města. Před tímto rokem se ovšem jednalo o k. ú. příslušející samostatné obci Chválkovice (tehdy nazývané pouze „Chvalkovice“ – ke změně úředního názvu došlo v roce 1931).²² Výměra²³ zpracovávané oblasti odpovídá 763,2823 ha a zabírá tedy přibližně 7,4 % plochy²⁴ k. ú. Olomouce (10 333 ha) [obr. 1].

Obr. 1. Znázornění katastru Chválkovic v rámci města Olomouce a Olomouckého kraje.

Zdroj: mapový podklad: CENIA, geoportál INSPIRE, © 2012; vlastní zpracování.

Geomorfologicky spadá území katastru sledované místní části Olomouce do celku Hornomoravského úvalu. Průměrná nadmořská výška²⁵ zde dosahuje 217 m n. m., celkově se pohybuje v rozmezí²⁶ 215 až 225 m n. m. – jedná se tedy o zcela rovinatou oblast. Při jižní hranici katastru protéká řeka Bystřice a v severozápadní části zkoumaného území se nachází část Černovířského lesa, zasahující sem z oblasti k. ú. Černovír.

5 METODY ZPRACOVÁNÍ

Pro potřeby samotné realizace historickogeografické analýzy a následné interpretace vývoje krajiny k. ú. Chválkovic bylo využito digitální podoby příslušných historických map, leteckých měřických snímků, dostupných archiválií a regionální literatury.

Digitalizované historické mapy a letecké měřické snímky byly vizualizovány v prostředí software ArcMap 9.3, kde došlo k jejich zpracování, jehož hlavním výstupem se staly nově vzniklé mapové vrstvy. Samotné zpracování se skládalo z posloupnosti několika zásadních operací.

Prvně bylo nutné jednotlivé historické mapy a letecké měřičské snímky ukotvit do jednotného souřadnicového systému („georeferencování“), aby bylo možné provést následné porovnání jednotlivých časových horizontů. Nad takto upravené podkladové vrstvy byla následně umístěna plošná vrstva současného vymezení k. ú. Chválkovic. Vrstva představující k. ú. byla s využitím funkce „cut polygon features“ na základě dílčích podkladových vrstev, majících funkci předlohy, rozdělena na dílčí krajinné prvky, k nimž byla následně přiřazena informace o jejich funkčním využití. Prostřednictvím funkce „calculate geometry“ byl realizován poslední krok, jímž máme na mysli stanovení rozlohy polygonů a jejich další sčítání, pomocí něhož mohla být provedena kvantifikace rozlohy jednotlivých krajinných prvků vyskytujících se v rámci k. ú. Chválkovic.

Pro každý z vybraných časových okamžiků byla tedy vytvořena tematická vrstva znázorňující rozložení konkrétních krajinných prvků v rozsahu současného k. ú. Chválkovic, a to způsobem, který umožňuje vytvořit si názornou představu o poměrném zastoupení jednotlivých krajinných prvků. Vzhledem k faktu, že v průběhu sledovaného období docházelo ke změnám (nikoliv však markantním) hranice katastru, bylo ve všech časových okamžicích pracováno s územním vymezením současného k. ú., přičemž v případě segmentů, do nichž současný katastr v minulosti nezasahoval, bylo využito mapových podkladů sousedních k. ú. Tímto způsobem bylo docíleno doplnění informací ke všem částem zájmového území.

V rámci jednotlivých podkladových vrstev bylo v jejich vstupní formě znázorněno spektrum krajinných prvků rozdílných kategorií. Pro přehlednost bylo nutné přistoupit k definování těchto kategorií a jejich obsahu. V evropských zemích je v současné době nejpoužívanější interpretací stavu krajiny metodika CORINE Land cover, jež rozlišuje pět základních tříd krajinné pokrývky: urbanizované a technizované areály, zemědělské areály, lesní a polopřírodní areály, zamokřené areály a vodní plochy.²⁷ Tato studie se metodikou inspirovala, avšak striktně se uvedené kategorizace vzhledem k charakteru zájmového území nedržela. Typologizace použitá pro zhodnocení vývoje krajiny k. ú. Chválkovic se skládá z celkem osmi hlavních kategorií plošného charakteru, které v sobě integrují další dílčí kategorie, částečně převzaté z dostupných mapových legend využitých historických map:

- komunikace: železnice, silniční komunikace – zpevněná, nezpevněná se stromořadím, zpevněná se stromořadím, cesta s alejí, silnice s příkopem, pěšina, cesta bez příkopu;
- lesní porost;
- orná půda;
- průmyslový areál: zástavba průmyslového charakteru včetně vnitřních komunikací a otevřených prostranství;
- trvale travnaté plochy: louka, obecní louka, podmáčená louka – mokřady, louka obehnaná živým plotem, louka s roztroušenou vegetací, louka s říční vegetací, pastvina, pastvina obehnaná živým plotem;
- vodní plochy: rybník, vodní tok, vodní tok provázený stromořadím;
- zahrady a sady: sad, zelinářská zahrada, zelinářská zahrada s ovocnými stromy;
- zastavěné plochy neprůmyslového charakteru: zděná obytná zástavba, veřejná prostranství, kostel, kaple, hřbitov, hospodářská zástavba, dvory, fortifikační prvky.

Zejména v případě leteckých měřičských snímků se projevil problém omezené možnosti rozlišit, zda se v případě některých lokalit jedná o louku či pastvinu. Z tohoto důvodu byly oba tyto areály sloučeny do jedné kategorie.²⁸

Pro potřeby větší názornosti a detailnější analýzy využívá příspěvek dvou hodnotících ukazatelů: *míra ekologické stability* vyjádřená příslušným koeficientem a *bazický index*. První ukazatel vyjadřuje odolnost krajiny či ekosystémů vůči rozličným rušivým vlivům a následnou

schopnost regenerace po narušení. Každý krajinný prvek je charakteristický určitým stupněm stability a celková stabilita krajiny současně vyjadřuje poměr všech zastoupených typů krajinných prvků.²⁹ Míru ekologické stability krajiny lze prezentovat pomocí koeficientu ekologické stability (K_{es}). Jedná se o elementární kvantifikaci, která vyjadřuje podíl relativně stabilních ploch (lesní porost, zahrady a sady, trvale travnaté plochy, vodní plochy) vůči plochám relativně nestabilním (orná půda, průmyslový areál, komunikace, zastavěná plocha neprůmyslového charakteru). Koeficient je matematicky vyjadřován v různých podobách, zde je aplikována varianta preferovaná Míchalem:³⁰

$$K_{es} = S / L$$

S: výměra ploch relativně stabilních

L: výměra ploch relativně nestabilních

Na základě výsledné hodnoty koeficientu lze zainteresovanou krajinu charakterizovat následovně:³¹

hodnota K_{es}	charakteristika území
$K_{es} < 0,10$	území s maximálním narušením přírodních struktur, základní ekologické funkce musí být intenzivně a trvale nahrazovány technickými zásahy
$0,10 < K_{es} < 0,30$	území nadprůměrně využívané, se zřetelným narušením přírodních struktur, základní ekologické funkce musí být neustále nahrazovány technickými zásahy
$0,30 < K_{es} < 1,00$	území intenzivně využívané, hlavně zemědělskou velkovýrobou, oslabení autoregulačních pochodů a agrosystémů způsobuje jejich značnou ekologickou labilitu a vyžaduje vysoké vklady dodatkové energie
$1,00 < K_{es}$	vcelku vyvážená krajina, ve které jsou technické objekty v souladu se zachovalými přírodními strukturami, důsledkem je i nižší spotřeba energomateriálových vkladů

Tab. 1. Charakteristika území spadajících pod konkrétní hodnoty koeficientu ekonomické stability.

Zdroj: Míchal, I.: *Ekologická stabilita*. Brno 1994. – Boltížiar, M. – Olah, B.: *Krajina a jej štruktúra*.

Mapovanie, zmeny a hodnotenie. Nitra 2009, s. 101.

Druhý ukazatel je užíván pro potřeby přehledných analýz a komparací časových řad, zároveň taktéž nabízí možnost grafického přehledu. Podstatou bazického indexu je vyjádření změny sledovaného jevu poměrem k předem definovanému pevnému základu. Matematické vyjádření je následující:

$$B_i = X_i / X_z$$

X_i : i - tá hodnota jevu

X_z : pevný základ

Argumentační oporou pro interpretaci dat o využití krajiny zájmového území a jejich časoprostorového vývoje se staly dostupné archiválie SOKA v Olomouci,³² regionální literatura³³ a syntetizující literatura dějin města Olomouce.³⁴ Jejich přínosem je především schopnost představit konkrétní historické události tak, jak proběhly v jednotlivých fázích sledovaného

období. Díky tomuto faktu jsme následně schopni podchytit historické souvislosti proměn využití krajiny a identifikovat jejich hybné síly.³⁵

6 VYUŽITÁ MAPOVÁ DÍLA

Využitá mapová díla (historické mapy či mapy získané pomocí leteckého snímkování) zásadním způsobem ovlivnila výběr jednotlivých časových bodů, kterými se předložená práce zabývá. Důležitou podmínkou je podrobné zaznamenání jednotlivých objektů krajiny na mapovém podkladu, aby bylo možné je využít pro korektní komparaci a analýzu.³⁶

Obr. 2. Výřez z Císařských otisků stabilního katastru, 1834. Zdroj: Český úřad zeměměřický a katastrální, ©2011, mapové listy 0996-1-001, 0996-1-002, 0996-1-003, 0996-1-004, 0996-1-005.

Obr. 3. Výřez z mapy III. vojenského mapování, 1876. Zdroj: Laboratoře geoinformatiky UJEP (Geolab) a Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky (AOPK ČR), © 2011.

Nejstarším použitým mapovým podkladem se staly Císařské otisky vytvořené v rámci stabilního katastru [obr. 2] – mapové listy zachycující území Chválkovic jsou datovány k roku 1834. Jedná se o velmi podrobné, přesné a na svou dobu objektivní geodetické dílo, jež je výsledkem pozoruhodné organizační práce zeměměřických odborníků Habsburské monarchie.³⁷ Další časový bod byl vybrán na základě dostupnosti mapových listů III. vojenského mapování [obr. 3], v dané oblasti provedeného v roce 1876, vytvořeného s cílem zhotovit technicky spolehlivější a přesnější mapu, při jejímž vzniku bude použito technicky pokrokovějších postupů. Výstup z tohoto projektu je velmi detailní a kvalitní,³⁸ navíc zobrazuje krajinu českých zemí v procesu industrializace a urbanizace.³⁹ (Mapový podklad pocházející z III. vojenského mapování byl získán prostřednictvím Laboratoře geoinformatiky UJEP (Geolab) a Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky (AOPK ČR), © 2011.)

Mapové podklady k navazujícím časovým úsekům byly získány leteckým snímkováním a jedná se tedy nejprve o panchromatické letecké snímky, v pozdějším období jsou již k dispozici letecké měřické snímky ve viditelné části spektra. Nespornou výhodou leteckých snímků je jejich zcela objektivní, neomylný, přesný a negeneralizovaný obraz stavu krajiny v konkrétním časovém okamžiku.⁴⁰ Nejprve byly pořizovány panchromatické snímky (uloženy v archivu Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu v Dobrušce – dále jen VGHMÚř),⁴¹ které zachycují stav krajiny pomocí jemných odstínů šedi, na stupnici od bílé po černou,⁴² a to

s úmyslem obnovy starších vojenských topografických map.⁴³ Význam mají především snímky z počátku 50. let 20. století, jež zachycují stav krajiny území ČSR před počátkem socialistické kolektivizace a industrializace, a poté výsledky následných leteckých snímkování, které postihují rychlé změny v krajině od 50. do 70. let. V pozdější době (přibližně od roku 1980) je také umožněno využití leteckých snímků multispektrálních, barevných a barevných infračervených (spektrozónálních).⁴⁴ V rámci práce byly tedy využity panchromatické snímky z let 1938, 1954, 1978 a 1991, získané z VGHMÚř v Dobrušce [obr. 4] a multispektrální z roku 2009, dostupné prostřednictvím národního geoportálu INSPIRE [obr. 5].

Obr. 4. Výřez z leteckého snímku z roku 1954.
Zdroj: VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2011.

Obr. 5. Výřez z mapového podkladu z roku 2009.
Zdroj: CENIA, geoportál INSPIRE, ©2012.

7 ANALÝZA VYUŽITÍ KRAJINY K. Ú. CHVÁLKOVIC

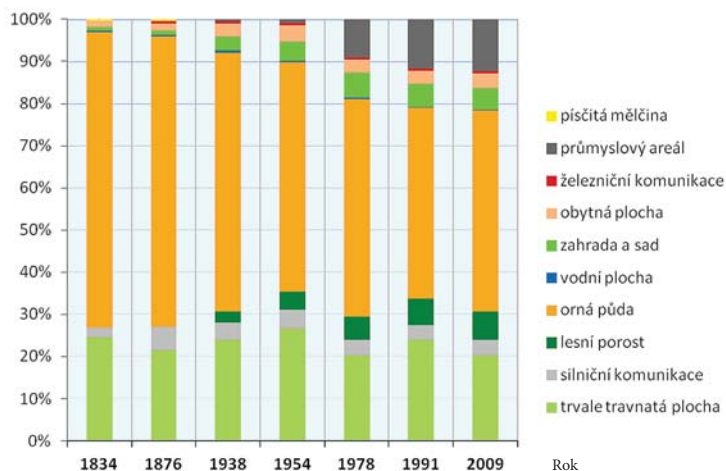
Použitím metodiky představené v kapitole č. 5 došlo k praktickému zpracování jednotlivých mapových vrstev, byla zjištěna rozloha polygonů zvolených kategorií a následnou sumací celková plocha všech kategorií vyskytujících se v rámci k. ú. Chválkovic, a to pro každý časový horizont. Na základě zjištěných hodnot byl sestrojen graf [obr. 6], který přehledně znázorňuje podíl konkrétních kategorií na celkové rozloze katastru ve všech časových bodech.

Z důvodu přehlednosti byla zvolena analýza změn v krajinné struktuře zvláště pro jednotlivé kategorie, aby tak mohla být systematicky a logicky zachycena vývojová linie zvolené kategorie zkoumaného k. ú. Tím bude umožněno sledovat na sebe navazující proměny, stejně tak jako jejich možné či zřejmé příčiny, a to v průběhu celého časového úseku, tedy 178 let [obr. 7].

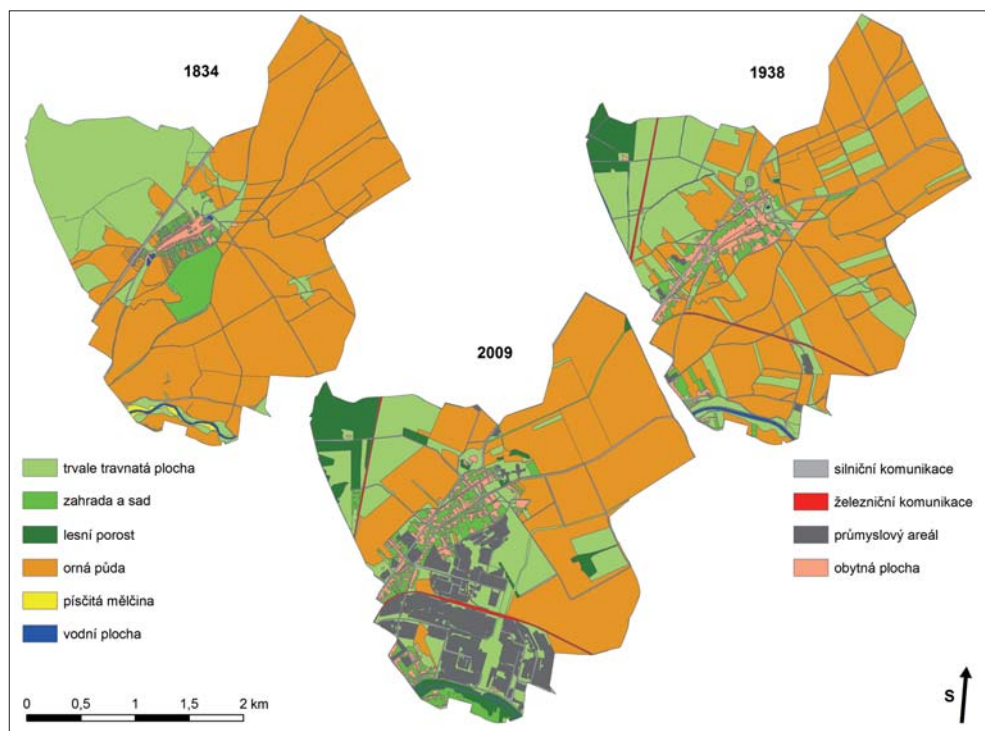
7.1 Zastavěné plochy

Během prvního časového úseku, tedy v letech 1834–1876, došlo pouze k nepatrnému nárůstu rozlohy zastavěných ploch. Podíl na onom vzrůstu má přesun hřbitova od kostela směrem na SV, dál z centra (centrem uvažujeme Selské náměstí). K tomuto přesunu došlo někdy před rokem 1851, prameny se v tomto bodě rozcházejí. Význam však mělo vystavění několika pevnůstek na k. ú. Chválkovic, a to pevnůstky č. II (SV od centra) a pevnůstky č. IIIa a IIIb (Z od centra), po stanovení nové pevnostní čáry olomoucké pevnosti v roce 1851.⁴⁵

Podíl funkčních ploch katastru Chválkovic v jednotlivých časových bodech

Obr. 6. Podíl funkčních ploch jednotlivých kategorií v katastru Chválkovic v rámci zvolených časových bodů. Zdroj: data získaná prostřednictvím programu ArcGIS 9.3 z vytvořených mapových vrstev; vlastní zpracování.

Obr. 7. Mapové vrstvy zachycující dobový krajinný pokryv katastru Chválkovic z let 1834, 1938 a 2009. Zdroj: data získaná prostřednictvím programu ArcGIS 9.3 z vytvořených mapových vrstev; vlastní zpracování.

Podle soupisu obyvatel z let 1834 a 1880, v němž se hovoří o vzrůstu počtu domů v rámci k. ú. Chválkovic z 87 pouze na 99, skutečně nelze toto období charakterizovat jako éru „výstavbového boomu“, jak je ale možné označit časové úseky 1876–1938 a 1938–1954. Tehdy totiž vzrostl celkový počet domů na 428,⁴⁶ nejintenzivněji pak probíhala výstavba mezi lety 1921–1940, kdy bylo vystavěno celkem 177 domů.⁴⁷ Tento jev je zcela jistě možné vysvětlit připojením katastru k Velké Olomouci v roce 1919 a následným úsilím o propojení centra města s nově přiřazenými předměstími. Proto je výstavba soustředěna převážně jihozápadně od centra katastru Chválkovic podél dnešní ulice Chválkovické. Připojené obce obklopyly kompaktně zastavěné město a poskytly tak prostor pro jeho bezprostřední expanzi do původně zemědělské krajiny, přičemž do těchto nově včleněných oblastí vstoupily nové funkce charakteristické pro městské prostředí a došlo k viditelnému nárůstu ploch sídelních areálů.⁴⁸ Po vzniku Velké Olomouce nastala tzv. bytová krize, kdy byla zřejmá nutnost výstavby činžovních domů. V rámci k. ú. Chválkovic došlo v roce 1931 k výstavbě tří přízemních bytových domů v ulici Jakuba Šuby, které zároveň posloužily jako útočiště sociálně slabších pocházejících z oblasti, v té době již ostudně zanedbané, na Envelopě v Olomouci.⁴⁹

Zásluhu na propuknutí výstavbě mělo také oficiální zrušení statutu pevnostního města v roce 1886 a s ním spojené reversy na zbourání, kterými se majitelé nově vystavěných obydlí zavazovali k bezodkladnému zbourání svých staveb bez náhrady v případě propuknutí války.⁵⁰ Dochází také k rozšíření nově vymezeného hřbitova po apelu okresního hejtmanství zdůrazňujícího jeho nedostatečnou plochu vzhledem k rostoucímu počtu obyvatelstva, a to dokonce dvakrát, jednou po roce 1871 (zřejmá nutnost po epidemii cholery v roce 1866)⁵¹ a poté v roce 1904.⁵² Intenzita výstavby odpovídá značnému nárůstu počtu obyvatel katastru, a to z 941 obyvatel v roce 1880 na celkových 2 721 obyvatel v roce 1950. Došlo tedy téměř ke ztrojnásobení celkového počtu obyvatel během časového úseku 70 let.

Během dalšího časového úseku, tj. 1954–1978, je zjevný pokles výměry zastavěných ploch, který je možno vysvětlit intenzivnějším zatravněním dvorů a veřejných prostranství či využitím ploch dříve technického zázemí při domech k zahradničení a rekreaci. Tento trend je také patrný ve výskytu nových zahrádkářských osad podél železniční trať západně od centra k. ú. Výstavba mohla být částečně utlumena také rozšířením města Olomouce v 70. letech⁵³ o několik dalších obcí, včetně těch bezprostředně sousedících s k. ú. Chválkovic (Samotišky, Týnec), jejichž komplexnější integrace se stala ve své době prioritou. Další příčinu je možné nalézt ve vypracovaných územních plánech města Olomouce, v nichž je zřejmá snaha o funkční segregaci jednotlivých ploch města – v západní části města převažuje obytná funkce, na severu je koncentrována rekreační funkce a východní část, kde se nachází i zkoumané k. ú., je věnována průmyslové expanzi.⁵⁴ Proto ve Chválkovicích probíhá v této době převážně výstavba průmyslového charakteru, jež je však rozebírána v jiné části této práce.

Po roce 1978 lze stále pozorovat mírný nárůst rozlohy zastavěných ploch vlivem budování nových domů. Nebyl však již kladen takový důraz na dodržování funkčního rozdělení území (průmyslová zóna, obytná oblast, zemědělsky využívané plochy atd.), a nově vystavěné domy tak byly více včleňovány mezi plochy průmyslové zástavby.

7.2 Zahrady a sady

Celková rozloha zahrad a sadů se v průběhu sledovaného období měnila přímo úměrně k vyšší intenzitě sídelní výstavby. V průběhu posledních 200 let tato kategorie (zahrady a sady) nezaujímalá procentuálně příliš významnou část celkové rozlohy k. ú. Chválkovic, mezi lety 1834–1876 dokonce její plocha nedosahovala ani 1 % území studované oblasti. Nárůst v dal-

ších letech je možné odůvodnit výše zmíněným „výstavbovým boomem“, který bezpochyby doprovází také zakládání zahrad a sadů při nových domech. Tyto zahrady nabývaly jak zelinářského, tak ovocnářského charakteru a v roce 1978 zaujímaly zahrady a sady téměř 6 % území k. ú. Chválkovic, což již není zanedbatelná plocha. Určitý podíl na růstu plochy, již zaujímaly během sledovaného období zahrady a sady, měly rozhodně vznikající zahrádkářské kolonie. Na leteckém snímku z roku 1978 je již zřetelná nově vzniklá kolonie v západní části k. ú., jejíž existence poukazuje na využití rekreační funkce zahrad. Na současném snímku (z roku 2009) lze pak zaznamenat další zahrádkářskou kolonii, nacházející se tentokrát v jižní části katastru, na levém břehu řeky Bystřice.

7.3 Trvale travnaté plochy

Rozloha trvale travnatých ploch (dále jen TTP), tedy luk a pastvin, dosahovala ve všech sledovaných časových bodech obdobných hodnot v rozmezí 20–27 % celkové plochy k. ú. Prvky této kategorie se převážně koncentrují v západní části zkoumaného území, což je mimo jiné dáno tamější vysokou hladinou podzemní vody, neumožňující intenzivní pěstování zemědělských plodin.

První pokles celkové rozlohy prvků kategorie TTP, jenž nastal mezi lety 1834–1876, byl způsoben jednak vybudováním železniční tratě směrem na Šternberk v roce 1870 (tzv. Severní dráhy), jednak skoupením části pozemků vojenským erárem pro stavbu pevnůstky č. II a III a rozprodáváním některých obecních pastvin na stavební pozemky.⁵⁵ K poklesu rozlohy TTP došlo i na přelomu 19. a 20. století, a to vlivem odkoupení značně rozsáhlých luk při severozápadní hranici katastru pro vytvoření ochranného zalesněného pásma kolem nové vodárny⁵⁶ (podrobněji v kapitole „7.4 Vodní plochy“). Tento pokles byl vyrovnán zatravněním jiných oblastí v rámci katastru.

Další úbytek travnatých ploch byl zcela jistě způsoben vzrůstající výstavbou sídelního, ale hlavně průmyslového charakteru, která nebyla koncentrována pouze do oblastí s ornou půdou, ale také na loukách a pastvinách.

7.4 Vodní plochy

Do této kategorie byly zařazeny i prvky, které nelze v pravém slova smyslu označit za „vodní plochy“, jako například potoky a stružky, ovšem v rámci předkládané práce je podstatný jejich plošný podíl na celkové rozloze katastru Chválkovic. Ten však nedosahuje nijak vysokých hodnot a pohybuje se v rozmezí 0,17–0,69 % rozlohy zkoumaného území.

Podstatnou událostí související se stavem vodních toků a vody v rámci katastru Chválkovic a města Olomouce vůbec bylo zbudování nové parní vodárny v roce 1889 v souvislosti s akutní potřebou pitné vody a v té době objeveným množstvím spodní vody v prostoru mezi Černovírem, Pavlovičkami, Chválkovicemi, Týneckem a Hlušovicemi. V prosinci roku 1889 byl slavnostně zahájen provoz nového městského vodovodu.⁵⁷ Ve Chválkovicích byl však vodovod zaveden do všech domů až v roce 1929. Před tímto rokem byla využívána odpadní strouha (celou obcí až do roku 1906).⁵⁸ Se zajištěním dobré jakosti a nezávadnosti vody je spjata zalesňování poměrně rozsáhlé oblasti nacházející se i v katastru Chválkovic, v dnešní době označované jako Černovířský les.⁵⁹

Během 19. století je v archivních materiálech zmíněno také několik rybníků nacházejících se vesměs v centru studovaného katastru. Tyto rybníky měly charakter dočasných vodních nádrží, jelikož často docházelo k jejich vysychání – proto nebyly většinou zaznačeny na dobových

mapových podkladech. Několik menších rybníků bylo umístěno dokonce na Selském náměstí,⁶⁰ ovšem z důvodu značného rozbahnění a konečného zavedení vodovodu, který nahradil dřívější protipožární funkci rybníků, byla většina těchto vodních prvků do roku 1906 zasypána.⁶¹

Postupný pokles rozlohy vodních ploch od roku 1938 byl způsoben mimo jiné směřováním drobných vodních toků nacházejících se v blízkosti centra katastru do vybudované kanalizace, což znemožňuje jejich identifikaci na mapovém podkladu.

Nejvýznamnějším vodním tokem na území katastru Chválkovic je řeka Bystřice, která se velkou měrou podílí na celkové rozloze kategorie „vodní plochy“. Kvůli častému rozvodnění řeky bylo v roce 1925 započato s regulací toku,⁶² což je na mapové vrstvě vytvořené pro rok 1938 již viditelně znát.

7.5 Komunikace

Podstatným atributem komunikací na území sledovaného katastru je jejich délka. Tyto železnice, zpevněné či nezpevněné silnice, cesty a pěšiny zabírají určitý podíl celkové rozlohy zkoumané místní části Olomouce, jejich délka však poukazuje na intenzitu budování nových či zánik význam ztrácejících komunikací. Proto se následující text nezabývá ani tak plošným vývojem kategorie komunikací, jako spíše jejich délkou.

V rámci k. ú. Chválkovic se délka silniční komunikační sítě neměnila nijak zásadně, přestože je možné zaznamenat nárůst o 11 km v průběhu prvního časového úseku a poté sledovat další pozvolný růst, a to až do roku 1954. Poté dochází k pozvolnému snížení délky komunikační sítě až na nynější hodnotu 35,5 km.

Rok	1834	1876	1938	1954	1978	1991	2009
komunikační síť (km)	32,4	43,7	44,4	44,4	41,7	35,5	35,5

Tab. 2. Délka komunikační sítě v katastru Chválkovic v absolutních hodnotách. Zdroj: ArcGIS 9.3; vlastní zpracování.

7.5.1 Silniční komunikace

K nejintenzivnějším změnám krajinného pokryvu dochází podél významných komunikací,⁶³ což je zjevné při pohledu na mapové vrstvy zachycující změny krajinné struktury k. ú. Chválkovic. Na první pohled nejvýraznější komunikací je „císařská silnice“, procházející k. ú. od severovýchodu na jihozápad, která byla dokončena ještě před počátkem sledovaného období a upravena z důvodu výstavby vojenské pevnůstky č. II po roce 1851.⁶⁴ Od druhé poloviny 60. let 19. století bylo budování státních silnic nahrazeno výstavbou nestátních komunikací, na níž se aktivně podílela především okresní a vojenská samospráva.⁶⁵ Roku 1874 byla dokončena stavba nové vojenské silnice spojující Chválkovice se Sv. Kopečkem, která se tak stala druhou významnou silniční komunikací ve zkoumaném území.⁶⁶ Na počátku 20. století již byla zřejmá potřeba zpevnění a propojení vlastního náměstí s komunikační sítí, a proto byla v roce 1906 okresním silničním výborem vystavěna silnice přes Selské náměstí a spojena se státní silnicí.⁶⁷

Pokles délky silniční komunikační sítě po roce 1954 byl jistě způsoben scelováním jednotlivých pozemků v období socialismu a s ním spojenou redukcí méně významných cest a nezpevněných silnic spojujících konkrétní pozemky. Proto je zřejmý zánik množství komunikací zvláště v severovýchodní části k. ú., kde dominuje zemědělské využití půdy.

7.5.2 Železniční komunikace

Kategorie „železnice“ byla vyčleněna z obecné kategorie komunikací z důvodu přesného znázornění železničních tratí na vytvořených mapových vrstvách, aby tak bylo možné tyto tratě snadno identifikovat a sledovat jejich další vývoj. Železnice se totiž stala významným dopravním fenoménem, který podstatně zasáhl do krajiné struktury, spojil dosavadní centra koncentrace hospodářství a napomohl vzniku průmyslových oblastí.⁶⁸ Na území katastru Chválkovic se nacházejí dvě železniční tratě, jedna vedoucí severně na Šternberk, druhá východně na Krnov.

Ve sledovaném období došlo ke dvěma výrazným změnám v celkové délce železniční sítě ve Chválkovicích. První změnou bylo samotné vybudování železničních tratí, které proběhlo v prvním časovém úseku, tedy mezi lety 1834–1876. Stavba trati nazývané „Severní dráhou“ ve směru na Šternberk byla dokončena v roce 1870 a trať spojující Olomouc a Krnov (tzv. Centrální dráha) byla vybudována v letech 1872/1873.⁶⁹

Druhá proměna celkové délky železniční sítě souvisí s průmyslovou výstavbou probíhající kolem roku 1978. Bylo využito výhody blízké vzdálenosti průmyslových závodů od železniční tratě na Krnov a došlo k vybudování několika přípojných kolejí, které mohly a stále mohou být příhodně využity při přepravě zboží a dopravě materiálu. Od roku 1978 se však délka železničních tratí v k. ú. Chválkovic nemění.

7.6 Průmyslový areál

Podle zjištěných hodnot celkové rozlohy průmyslových areálů nacházejících se v katastru Chválkovic lze v průběhu sledovaného období pozorovat téměř zanedbatelný nárůst průmyslových ploch až do roku 1954, po tomto roce však evidentně dochází k extrémně intenzivní průmyslové výstavbě [obr. 8].

Podniky průmyslového charakteru se ve Chválkovicích (ještě jako samostatné obci) objevují až po roce 1876, do té doby je z materiálů známa jen továrna na provaznické zboží J. Steipeho (založena již v roce 1647, čímž se řadí mezi vůbec nejstarší průmyslové podniky v Olomouci).⁷⁰ Tento závod koncentrující se na výrobu provaznických potřeb fungoval až do roku 1946, kdy byl znárodněn a jeho orientace změněna na gumárenský průmysl.⁷¹

Během dalších dvou časových úseků, tedy v letech 1876–1938 a 1938–1954, se v dostupných materiálech nacházejí zmínky o několika průmyslových podnicích, a to především potravinářského charakteru. Mezi nejvýznamnější patřila Továrna na lihoviny a ocet, založená v roce 1882 a v roce 1937 překatastrována na Pavlovičky, továrna na čokoládu J. Mikšovského, založená v roce 1887 a výrazně prosperující v dalších letech své existence, podnik na výrobu oplatků a cukrovinek TOKO (Továrna olomouckých karlovarských oplatků) a Parní mlýn, založený roku 1912 firmou Kouřil a Jíra.⁷² Mezi podniky odlišného zaměření patřila firma Kouřil a spol., jež se koncentrovala na výrobu krycích lepenek, izolačních ploch a cementového zboží.⁷³

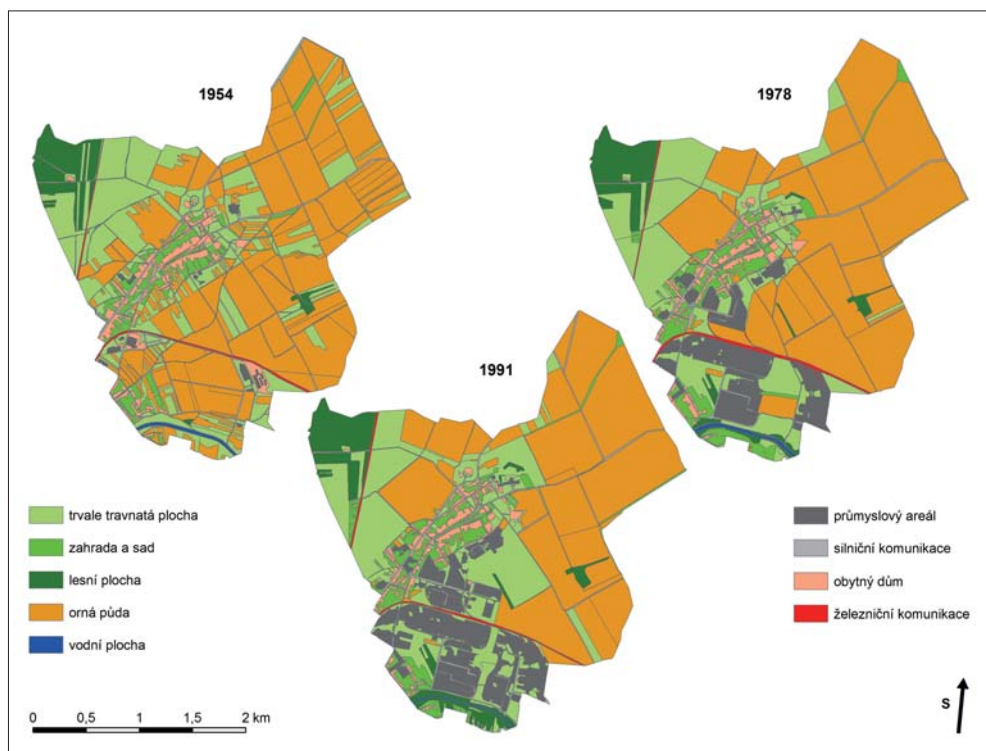
Ovšem již od počátku 20. století bylo s vybraným územím v katastru Chválkovic počítáno jako s budoucí průmyslovou zónou, což je evidentní v územních plánech vznikajících v té době. Důvodem pro zvolení této lokality byl převažující vliv západních větrů a méně kvalitní půda.⁷⁴ Již v rámci územního plánu z roku 1930 jsou plochy průmyslu soustředěny ve východní a jihovýchodní části města Olomouce (Chválkovice, Hodolany),⁷⁵ a to se ve vytyčené oblasti nacházel ještě v roce 1954 pouze zlomek současné průmyslové zástavby.

Z výše uvedených informací je zřejmé, že skutečný průlom v průmyslové výstavbě na území Chválkovic byl spjat teprve s nástupem a následnou aktivitou socialistického režimu. Mnoho podniků se dostalo pod vedení závodů nacházejících se mimo Olomouc, což dovršilo provádě-

né znárodnování. Průmyslová výroba se však v Olomouci během let 1971–1975 zvýšila téměř o 50 %, s čímž souvisí také mohutné budování továren, skladů a podniků ve studovaném k. ú. Podporován byl především rozvoj strojírenského, potravinářského a chemického průmyslu a od roku 1965 až do závěru 80. let byla prováděna téměř permanentní výstavba nových výrobních a skladových kapacit.

Významným podnikem, jenž postupně nalezl své zázemí v průmyslové oblasti ve Chválkovicích, byly Závody pro výrobu čerpacích zařízení a armatur Sigma. Mezi lety 1968–1977 zrealizovala rozsáhlou výstavbu průmyslového charakteru v rámci k. ú. Chválkovic, a to v jeho jihovýchodní části. Zázemí v této oblasti si vybudoval také podnik Dopravní stavby a olomoucká firma Pozemní stavby spravovala zdejší panelárnu. Celý průmyslový areál táhnoucí se podél železniční tratě na Krnov v 80. letech expandoval ještě na levý břeh řeky Bystřice podél nově vytyčené ulice Pavelkovy až po ulici Lipenskou.⁷⁶

Po sametové revoluci v roce 1989 již průmyslová výstavba intenzivněji nepokračovala, což bylo mimo jiné dáno privatizací jednotlivých podniků a rozdělením velkých firem na menší, ekonomicky samostatné provozy.⁷⁷ Postupně také dochází k většímu promísení průmyslových areálů s obytnými plochami,⁷⁸ není tedy již tak striktně dodržována snaha o funkční oddělení jednotlivých částí města v předkládaných územních plánech, výrazné oddělujících oblasti výrobní a obytné.

Obr. 8. Vývoj ploch průmyslových areálů v katastru Chválkovic.

Zdroj: data získaná prostřednictvím programu ArcGIS 9.3 z vytvořených mapových vrstev; vlastní zpracování.

7.7 Orná půda

Při komparaci mapových vrstev je zřejmý stálý trend poklesu ploch orné půdy v rámci zkoumaného území, což je dáno změnou využití těchto ploch k jiným účelům (pastviny či průmyslové areály) a zefektivněním pěstování plodin. Ovšem kategorie „orné půdy“ zaujímá v průběhu celého období největší rozlohu ze všech vybraných kategorií, a to až 70 % celkové plochy k. ú. Během oněch 200 let tato plocha sice klesla na cca 45 % rozlohy katastru Chválkovic, stále však kategorie „orná půda“ jasně dominuje.

V dostupných materiálech se hovoří o poměrně rozsáhlém pěstování cukrové řepy,⁷⁹ z velké části určené ke zpracování v cukrovaru v Holici (místní částí Olomouce), a také o pěstování konopí pro výrobu příze.

Kolem roku 1900 došlo k zefektivnění zemědělských prací, a to nástupem prvních žacích strojů, po roce 1918 pak tento trend racionalizace zemědělství rychle pokračoval – k pracím se začalo využívat motorů, silných mlátičích souprav a traktorů. Přestože v rámci zpracovaných mapových vrstev není v době několika prvních časových úseků příliš zřejmé rozparcelování jednotlivých ploch orné půdy (sousedící pole byla vždy zahrnuta do jednolitého celku, aby tak vytvořená mapová vrstva nabyla na přehlednosti), na podkladových mapách je viditelná jejich značná parcelace. Teprve v roce 1931 došlo ve Chválkovicích k prvnímu scelování pozemků, a to v lokalitě situované podél katastrálních hranic s obcemi Tověř a Samotišky, kde již v té době docházelo k celkovému scelování pozemků.⁸⁰

Od 50. let 20. století probíhala přeměna charakteru oblasti ze zemědělsko-průmyslového na průmyslovo-zemědělský, což bylo způsobeno počátkem výstavby nových průmyslových areálů, umístěných především na vymezených plochách s méně kvalitní zemědělskou půdou. V období socialismu bylo vyžadováno intenzivnější vytváření větších výrobních zemědělských celků, které následně spadaly pod vedení Jednotných zemědělských družstev (dále jen JZD), v rámci k. ú. pod JZD Kolektiv míru Chválkovice. Obecně byly na Olomoucku pěstovány především obiloviny, cukrová řepa, luštěniny a brambory.⁸¹

V současnosti je stále velké procento plochy k. ú. využíváno pro zemědělskou produkci a oblast s ornou půdou je beze změn lokalizována ve východní a severovýchodní části zkoumaného území.

7.8 Lesní porost

Poměrně značný nárůst rozlohy zalesněného prostoru ve zkoumaném území po roce 1876 je na mapových vrstvách funkčního využití katastru viditelný ve třech konkrétních oblastech. První, a nejvýznamnější, je severozápadní část území, kde došlo k postupnému zalesnění po výstavbě nové parní vodárny v roce 1889. Město skupovalo pozemky v okolí této vodárny a během dalších let došlo k vytvoření ochranného pásu, sloužícího pro zajištění dobré jakosti vody a její nezávadnosti, jenž byl zalesněn.⁸²

Druhou oblastí je okolí řeky Bystřice, protékající při jižní hranici k. ú. Zde proběhlo zalesnění až ve druhé polovině 20. století, poté, co byla zcela dokončena nutná regulace toku, a zaujalo poměrně rozsáhlé území podél tohoto vodního toku. Posledním místem je východní polovina sledovaného území, kde se po roce 1954 objevilo několik menších zalesněných území, patrně z iniciativy vlastníků pozemků. V současnosti tvoří plochy lesního porostu v katastru cca 7 % jeho celkové rozlohy.

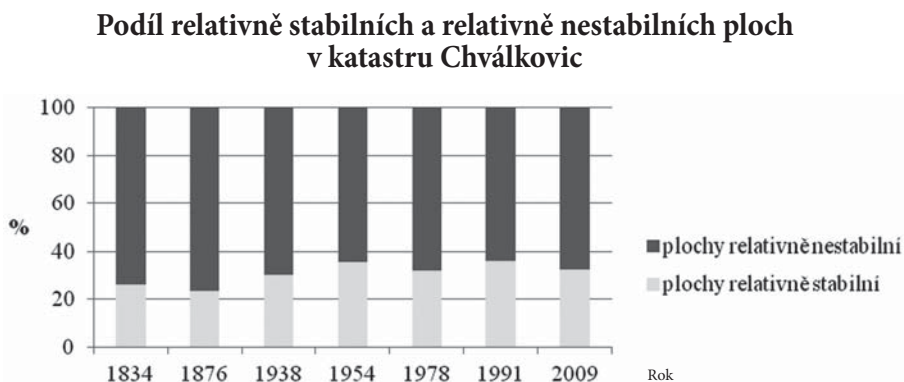
7.9 Ekologická stabilita krajiny – analýza

Rok	1834	1876	1938	1954	1978	1991	2009
K_{es}	0,357	0,307	0,434	0,558	0,472	0,560	0,476

Tab. 3. Koeficient ekologické stability pro jednotlivé časové body.

Zdroj: data získaná prostřednictvím programu ArcGIS 9.3 z vytvořených mapových vrstev; vlastní zpracování.

Podle tabulky č. 3 lze pozorovat, že koeficient ekologické stability se v rámci všech časových bodů pohybuje v hodnotách spadajících do třetí vymezené kategorie $0,30 < K_{es} < 1,00$. To znamená, že k. ú. Chválkovic je v dlouhodobé perspektivě územím intenzivně využívaným, a to hlavně zemědělskou velkovýrobou; autoregulační pochody a agrosystémy v této oblasti jsou značně oslabeny, což způsobuje jejich značnou ekologickou labilitu a vyžaduje vysoké vklady dodatkové energie.⁸³ Zároveň lze sledovat postupné zvyšování hodnoty tohoto koeficientu v čase, což souvisí převážně s rozsáhlou průmyslovou a obytnou výstavbou [obr. 9].

Obr. 9. Podíl relativně stabilních a relativně nestabilních ploch v katastru Chválkovic v jednotlivých časových bodech. Zdroj: data získaná prostřednictvím programu ArcGIS 9.3 z vytvořených mapových vrstev; vlastní zpracování.

8 ZÁVĚR

Nejvýraznější změnou, jež proběhla v této místní části Olomouce v průběhu sledovaného období, je bezpochyby enormní nárůst průmyslových ploch v jižní a jihovýchodní části k. ú., kde vznikla v 70. letech 20. století nová průmyslová zóna města Olomouce. Dříve zemědělský charakter Chválkovic byl proměněn v charakter průmyslovo-zemědělský.

Značně rostoucí podíl zastavěných ploch během sledovaného období, a to převážně podél nejvýznamnější silniční komunikace procházející k. ú. severovýchodním směrem, byl bezpochyby spjat se snahou o propojení historického centra města Olomouce s novými připojenými místními částmi po roce 1919, kdy došlo ke vzniku tzv. Velké Olomouce. S tímto jevem také souvisí přímo úměrný nárůst ploch zahrad a sadů, které vznikaly podél nově budované zástavby.

Během druhé poloviny 19. století byl ráz krajiny výrazně zasažen výstavbou dvou železničních tratí (směr Šternberk, směr Krnov). Trať spojující Olomouc s Krnovem později podmínila blízké umístění nových průmyslových závodů, jež využily možnost výhodného dopravního spojení po železnici.

Neméně podstatnou změnou bylo také vystavění parní vodárny v roce 1889 při severozápadní hranici k. ú., které bylo doprovázeno následným zalesňováním blízkého okolí za účelem vytvoření ochranného pásu k zajištění nezávadnosti vody. Výrazně zalesněno bylo i okolí již zregulovaného toku řeky Bystřice ve druhé polovině 20. století.

Krajina ve studovaném k. ú. prošla řadou výrazných změn a v současné době jsou v oblasti dominantní zmiňovaná průmyslová zóna v jižní části, plochy orné půdy ve východní části, trvale travnaté plochy a lesní porost směrem na západ a zastavěné plochy v centrální části. Koeficient ekologické stability krajiny postupem času zvyšuje svou hodnotu, a to z důvodu tendence k omezování dalšího rozšiřování průmyslových areálů a nezvyšování intenzity využívání krajiny na tomto území.

Poznámky

- ¹ Boltižiar, M. – Olah, B.: *Krajina a jej štruktúra. Mapovanie, zmieny a hodnotenie*. Nitra 2009.
- ² Miklós, L. – Izakovičová, Z.: *Krajina jako geosystém*. Bratislava 1997.
- ³ Bičík, I. – Kupková, L.: Dlouhodobé změny využití krajiny Česka: Metody, výsledky, problémy výzkumu. *Historická geografie*, roč. 33, 2005, s. 346–366.
- ⁴ SOkA Olomouc, fond Archiv obce Chválkovice, Úřední knihy, kroniky a pamětní knihy obce, karton č. 4, inv. č. 29, 30, 31, 34 a 39.
- ⁵ Zemánek, A.: *Chválkovice u Olomouce*. Olomouc 1955 (strojopis, dostupný ve Vědecké knihovně v Olomouci).
- ⁶ Semotanová, E.: *Historická geografie Českých zemí*. Praha 2006.
- ⁷ Balatková, J. a kol.: *Dějiny Olomouce*. Díl 2. Olomouc 2009.
- ⁸ Bartoš, J. – Jankovský, A.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972.
- ⁹ Bartoš, J. a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Šternberk, Mor. Beroun*. Svazek III. Ostrava 1972.
- ¹⁰ Burian, J. a kol.: *Vývoj města Olomouce v letech 1930–2009 na základě analýzy funkčních ploch*. Olomouc 2010.
- ¹¹ Koleda, P.: *Hodnotenie zmien krajinných struktur interpretáciou leteckých snímok*. Bratislava 2010.
- ¹² Ořahel, J. – Feranec, J.: Výskum zmien krajiny pokrývky pre poznanie vývoja krajiny. *Geographia Slovaca*, 1995, č. 10, s. 187–190. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 5.
- ¹³ Tamtéž, s. 7, 8.
- ¹⁴ Drdoš, J.: *Geokológia a environmentalistika. Krajinná ekológia, geoekológia krajiny, životné prostredie*. Prešov 1999. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 10.
- ¹⁵ Růžička, M. – Růžicková, H.: Druhotná struktura krajiny jako kritérium biologické rovnováhy. *Problémy biologie krajiny*, Bratislava 1973, č. 12, s. 23–61. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 12.
- ¹⁶ Miklós, L. – Izakovičová, Z. (pozn. 2), s. 83.
- ¹⁷ Feranec, J. – Ořahel, J.: *Krajinná pokrývka Slovenska*. Bratislava 2001. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 24.
- ¹⁸ Feranec, J. a kol.: Slovakia – CORINE Land Cover Tourist Map 1 : 500 000. *Geographia Slovaca*, 1996, č. 11. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 24.
- ¹⁹ Tamtéž, s. 25.
- ²⁰ Semotanová, E. (pozn. 6), s. 25.
- ²¹ Tamtéž, s. 27.
- ²² SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, karton č. 16, inv. č. 7, sign. I/6.

- ²³ Územně identifikační registr ČR – Katastrální území – Chválkovice – Katastrální území Chválkovice: podrobné informace, <http://www.uir.cz/katastralni-uzemi/71091/Chvalkovice>, vyhledáno 9. 3. 2012.
- ²⁴ Český statistický úřad: *Veřejná databáze – Souborné informace – Informace o regionech, městech a obcích – Vybrané statistické údaje za obec – obec Olomouc – celková výměra pozemku (ha)*, http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?k..apitola_id=5&pro_1_154=500496&cislatab=MOS+ZV01, vyhledáno 9. 3. 2012.
- ²⁵ *Okresní statistická správa Olomouc: Obce a jejich části v okrese Olomouc*. Územní a správní struktura k 1. 1. 1995. Olomouc 1995, s. 38.
- ²⁶ ČÚZK – Geoportál – Aplikace – Geoprohlížeč – Ortofoto – k. ú. Chválkovice, <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>, vyhledáno 26. 3. 2012.
- ²⁷ Feranec, J. – Otahel, J. (pozn. 17). – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 75.
- ²⁸ Tamtéž, s. 75.
- ²⁹ Forman, R. T. T. – Gordon, M.: *Krajinná ekologie*. Praha 1993. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 100.
- ³⁰ Míchal, I.: *Ekologická stabilita*. Brno 1994. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 101.
- ³¹ Míchal, I. (pozn. 30). – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 101.
- ³² SOKA Olomouc (pozn. 4), karton č. 29, 30, 31, 34 a 39.
- ³³ Zemánek, A. (pozn. 5).
- ³⁴ Balatková, J. a kol. (pozn. 7). – Bartoš, J. – Jankovský, A. (pozn. 8).
- ³⁵ Bürgi, M. – Hersperger, A. – Schneeberger, N.: Driving forces of landscape change. *Landscape Ecology*, 2004, č. 19, http://sequoia.bot.uc.pt/link/files/burgi_2004_driving_forces_of_landscape_change_current_and_.pdf, vyhledáno 24. 1. 2013.
- ³⁶ Olah, B.: Možnosti využitia historických máp a záznamov pri studiu zmien využitia zeme. *Acta Fac. Ecologicae*, 2000, č. 7, s. 21–26. – Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 48.
- ³⁷ Český úřad zeměměřický a katastrální: *Základní informace o Císařských otiscích; Základní informace o stabilním katastru*, http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/text_co.html, http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/text_sk.html, vyhledáno 21. 3. 2012.
- ³⁸ Boguszak, F. – Císař, J.: *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Díl 3. Praha 1961, s. 22–23.
- ³⁹ Semotanová, E. (pozn. 6), s. 44.
- ⁴⁰ Lipský, Z.: *Sledování změn v kulturní krajině*. Kostelec nad Černými lesy 2007.
- ⁴¹ Letecké snímky z let 1938, 1954, 1978 a 1991 byly poskytnuty VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2011.
- ⁴² Boltižiar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 57.
- ⁴³ Sádovská, P.: *Vývoj urbanizovaného území na základě leteckých snímků* (diplomová práce). Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2011, s. 21.
- ⁴⁴ Lipský, Z. (pozn. 40).
- ⁴⁵ Zemánek, A. (pozn. 5), s. 102.
- ⁴⁶ Kuča, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 4. Praha 2004, s. 583–587.
- ⁴⁷ Zemánek, A. (pozn. 5), s. 154.
- ⁴⁸ Šveda, M.: Suburbanizácia v zázemí Bratislavy z hľadiska analýzy zmien krajiny pokrývky. *Geografický časopis*, roč. 63, 2011, s. 156.
- ⁴⁹ Tichák, M.: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 27–28.
- ⁵⁰ Zemánek, A. (pozn. 5), s. 106.
- ⁵¹ SOKA Olomouc (pozn. 4), karton č. 4, inv. č. 31.
- ⁵² Zemánek, A. (pozn. 5), s. 125.
- ⁵³ Balatková, J. a kol. (pozn. 7), s. 376.
- ⁵⁴ Burian, J. a kol. (pozn. 10), s. 5.
- ⁵⁵ SOKA Olomouc (pozn. 4), karton č. 4, inv. č. 39.
- ⁵⁶ Zemánek, A. (pozn. 5), s. 156.
- ⁵⁷ Tamtéž, s. 156.
- ⁵⁸ Tamtéž, s. 156.
- ⁵⁹ SOKA Olomouc (pozn. 4), karton č. 4, inv. č. 34.

- ⁶⁰ Tamtéž, karton č. 4, inv. č. 29.
- ⁶¹ Zemánek, A. (pozn. 5), s. 158.
- ⁶² Tichák, M. (pozn. 49), s. 90.
- ⁶³ Šveda, M. (pozn. 48), s. 160.
- ⁶⁴ SOkA Olomouc (pozn. 4), karton č. 4, inv. č. 29.
- ⁶⁵ Semotanová, E. (pozn. 6), s. 178.
- ⁶⁶ SOkA Olomouc, fond Archiv obce Chválkovice, karton č. 4, inv. č. 49.
- ⁶⁷ SOkA Olomouc (pozn. 4), karton č. 4, inv. č. 31.
- ⁶⁸ Semotanová, E. (pozn. 6), s. 177.
- ⁶⁹ Zemánek, A. (pozn. 5), s. 83. – SOkA Olomouc (pozn. 4), karton č. 4, inv. č. 29.
- ⁷⁰ Tamtéž, karton č. 4, inv. č. 30.
- ⁷¹ Bartoš, J. a kol. (pozn. 9), s. 45.
- ⁷² Zemánek, A. (pozn. 5), s. 167–171.
- ⁷³ SOkA Olomouc (pozn. 4), karton č. 4, inv. č. 30.
- ⁷⁴ Balatková, J. a kol. (pozn. 7), s. 390.
- ⁷⁵ Burian, J. a kol. (pozn. 10), komentář na přiložené mapě „Funkční plochy Olomouce podle ÚP z roku 1930“.
- ⁷⁶ Balatková, J. a kol. (pozn. 7), s. 380–384.
- ⁷⁷ Tamtéž, s. 444.
- ⁷⁸ Burian, J. a kol. (pozn. 10), komentář na přiložené mapě „Funkční plochy Olomouce podle ÚP z roku 1999“.
- ⁷⁹ SOkA Olomouc, fond Archiv obce Chválkovice, karton č. 7, inv. č. 70, sign. VI/4.
- ⁸⁰ Zemánek, A. (pozn. 5), s. 163–165.
- ⁸¹ Balatková, J. a kol. (pozn. 7), s. 340, 384.
- ⁸² Zemánek, A. (pozn. 5), s. 156.
- ⁸³ Michal, I. (pozn. 30). – Boltiziar, M. – Olah, B. (pozn. 1), s. 101.

SUMMARY

Historical Geographical Analysis of Olomouc Local, Part Chválkovice

Miloslav Šerý – Michaela Švecová

The paper focuses on an analysis of landscape changes in a recent local part of the city of Olomouc, Chválkovice. It presents the results of the analysis of the landscape structure during all seven selected time points (years 1834, 1876, 1938, 1954, 1978, 1991 and 2009). The research was made for specific categories of landscape elements present in the area of cadastre of Chválkovice. The mentioned analysis was made possible by a comparison of particular map layers, created through ArcGIS software program, and by applying the information gained from archive files and relevant literature. The most significant change, which occurred in the studied region, was definitely an enormous increase of industrial areas in the south and south-west part of the cadastre, where a new industrial estate was established during the 70ties of the 20th century. The former agricultural character of the region changed into industrial-agricultural character. Another visible change was an increase of built-up areas, mainly near a main road connecting the local part with a historical centre of Olomouc. The character of the landscape was also changed by a construction of two railways (it also affected the location of the mentioned industrial estate). The landscape of the studied cadastre of Chválkovice went through many changes that are described in the content of the article.

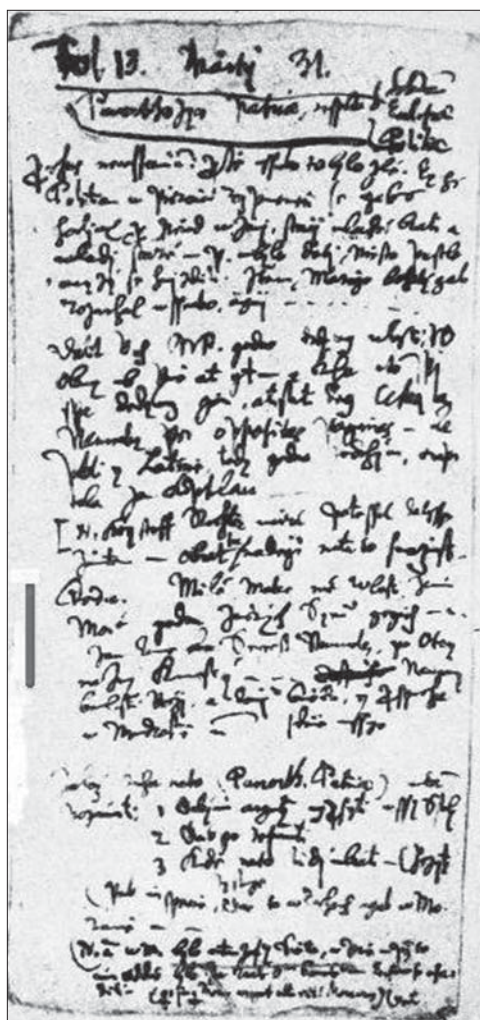
„Ze zbrojnic udělejte biblioték...“

Jiří Fiala

Apel použitý jako název tohoto příspěvku dekoruje dlažbu v obou průchodech Tereziánské zbrojnice, někdejšího dělostřeleckého arzenálu (vybudovaného v letech 1768–1769 a do roku 1778 přestavovaného), poté kasáren a po rekonstrukci od října 1999 sídla Ústřední knihovny Univerzity Palackého v Olomouci, dalších centrálních zařízení této univerzity a restaurace Zbrojnice. Je zde též uveden autor výše citovaného výroku s názvem díla, z něhož výrok pochází: J. A. KOMENSKÝ – KŘIKY ELIÁŠOVY. Nebude snad neužitečné pojednat o kontextu nápisu, denně pošlapávaného desítkami studentských i nestudentských nohou. Koho napadlo uplatnit deziderium Učitele národů v obou zbrojnicích průjezdech, *Žurnál UP* z 5. listopadu 1999 v článku *Slavnostní otevření Zbrojnice*¹ neuvádí. Tehdejší rektor UP v Olomouci, profesor Josef Jařab, nyní sdělil autorovi tohoto příspěvku, že dotčený citát z *Křiků Eliášových* přinesl na rektorát UP docent Karel Floss, člen katedry filozofie FF UP, a dodal: „*Po zisku citace jsme uvažovali, jak jí využít, a došli jsme k tomu, co všichni známe a po čem denně šlapeme.*“

Titul *Clamores Eliae* (*Křiky Eliášovy*) nese objemný česko-latinský autograf J. A. Komenského, jenž ve svých fondech ochraňuje Státní archiv v Poznani (Archiwum Państwowe w Poznaniu, v letech 1976–1983 Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu) v Polsku pod signaturou *Akta Braci czeskich* (*Akta českých bratří*) 2261.² Vznikal v letech 1665–1670, tedy v závěru života J. A. Komenského, ale na rozdíl od jeho dalších dvou děl z této doby, *Unum necessarium* (*Jedno potřebné*) a *Angelus pacis* (*Posel míru*), jimž jejich autor dodal definitivní podobu (*Unum necessarium* představuje Komenského duchovní závěť a *Angelus pacis* je manifest adresovaný účastníkům jednání o míru mezi Anglií a Nizozemím v roce 1667), jsou *Clamores Eliae* dílo nehotové, pracovní text, nicméně komeniologie velice oceňovaný, poněvadž zde Komenský prezentuje své postoje a ideje bez autocenzury. „Křičícím Eliášem“ je míněn Eliáš Tesbitský (z Tesbe), největší z židovských proroků, jenž žil v 9. století př. n. l. a jehož život a skutky jsou vylíčeny v 1. a 2. knize královské *Starého zákona*.³ Když izraelský král Achab a jeho manželka Jezábel započali uctívat boha Baala a nutili k odpadlictví i svůj lid, Eliáš přiměl krále Achaba, aby svolal všechny Izraelity na horu Karmel, nechal zde pobít Baalovy vyznavače, a tak přiměl Izraelity, aby se navrátili k víře v Hospodina jako jediného Boha; zestárlý Eliáš byl zaživa vzat na nebesa. Křesťanští teologové, Komenského nevyjímaje, pokládají novozákonního proroka sv. Jana Křtitele za „druhého Eliáše“; *Clamores Eliae* pak budují vizi světového koncilu, jenž uskuteční nápravu všeho prostřednictvím Sboru světla (*Collegium lucis*) a „třetího Eliáše“, popř. „eliášů“ (tj. reformátorů), zabrání dalším válkám a vyhlásí všem národům svobodu.

Vydání spisu J. A. Komenského *Clamores Eliae*, vzhledem k utváření a rychlopisnému záznamu jeho textu nesmírně náročného edičního úkolu, se ujala vynikající klasická filoložka Julie Nováková (1909–1991), jež v letech 1948–1961 působila na katedře klasické filologie Filozofické fakulty UP.⁴ Nejprve se o publikování *Clamores Eliae* postaral Institut für Pädagogik der Ruhr-Universität Bochum (Pedagogický institut Rúrské univerzity v Bochumi) v Německé spolkové republice,⁵ podruhé, tentokrát spolu s podrobným textově kritickým

Obr. 1. Fotokopie „škarty“ č. 137d z kodexu *Clamores Eliae*. Přepis textu „škarty“ je uveden in: *Johannis Amos Comenii opera omnia* 12, *Dílo Jana Amose Komenského* 12. *De motu perpetuo scriptorum fragmenta*. Ed. Nováková J. Praha 1978, s. 339. Rovněž je přepis textu této „škarty“ uveden in: *Clamores Eliae*. *Johannis Amos Comenii opera omnia* 23. *Clamores Eliae*. *Dílo Jana Amose Komenského* 23. *Clamores Eliae*. Ed. Nováková, J. Praha 1992, s. 186–187. Komenský zde píše o svém záměru umístit model perpetua mobile (zkratka MP. – „motus perpetuus – samovolný pohyb“), o jehož zkonstruování dlouhodobě usiloval, v Olomouci (v rkp.: „W Olcy“) nebo v Brně, a napsat o tomto budoucím převratném vynálezu knihu: „Dá-li Bůh MP., jedno dedikuj vlasti: v Olomouci neb Brně ať jest – a knihu o tom spíšíc, dedikuj jim a tisknouti dej česky a německy per oppositas paginas [na protilehlých stranách] – a pakli i latině, tedy jedno za druhým, kapitola za kapitolou –“ (9. až 14. řádek shora). Níže Komenský uvádí text této dedikace – „Milé matce mé Vlasti, zemi moravské, jeden z věrných synů jejích – Jan Amos Segeš Nivnický, po otci nazvaný Komenský – – Navrácení k milosti boží a dávnému květu i prospěchu v moudrosti etc. srdečně vinšuje“. – Převzato z *Clamores Eliae*, Wikipédia, http://hu.wikipedia.org/wiki/Clamores_Eliae, vyhledáno 10. 9. 2013.

a výkladovým aparátem z pera J. Novákové, vyšly *Clamores Eliae* jako 23. svazek *Díla J. A. Komenského* v pražském nakladatelství Academia s vročením 1992; téhož roku 1992 připravil Jiří Beneš pro pražské nakladatelství Primus útlý český výbor *Clamores Eliae – Křiky Eliášovy*.⁶ Latinsko-česká pasáž obsahující výzvu „Ze zbrojnic udělejte biblioték“ je adresována králům:

Vestra salopetra, tormenta, petardae, gladii, hastae numquam res tranquillabunt, asperabunt magis, sicut tot seculis – Princeps igitur pacis, ut instrumenta furoris pereant, aut in instrumenta pacis convertantur, Jes. 2, 4 – Zach. 9, 10

Ze zbrojnic udělejte biblioték – z děl zvonů k muzice – – –

Komendovati jim obzvláště *clementiam et beneficium*, když již budou *vicarii Christi* (praemitte ex Magiro 678 et 679 – – –

Pak teprv, jak Kristus byl totus *beneficus* – Žádného nezabil, ani nemocí neranil, ani do vězení nebral – – –⁷

V překladu J. Beneše zní tato pasáž následovně:

Vaše sudy prachu, střely, kanony, meče, oštěpy nikdy nepřinesou klid, spíše jej naruší
– vždycky tomu tak dosud bylo.
Ze zbrojnic udělejte biblioték – z děl zvonů k muzice –
Doporučovat⁸ jim obzvláště mírnost a laskavost, když již budou náměstky Krista –
Pak teprve,⁹ jak Kristus byl celý laskavý – Žádného nezabil, ani nemocí neranil, ani
do vězení nebral – – –¹⁰

Julie Nováková napsala v závěru úvodu k citované edici: „*Clamores Eliae* jsou text všennápravný, tedy mj. irenický. Irenismus (doktrína obránců míru) 17. století by dnes měl komeniology nadmíru zajímat. Komenský-ireník si zaslouží přinejmenším tolik pozornosti co Komenský-pedagog. Nedejme se mýlit religiózním podkladem tohoto irenismu; vezměme si příklad z pedagogů, kteří se už dávno naučili při průzkumu Komenského pedagogiky a didaktiky od jejich náboženských souvislostí odezírat. Shledávejme i v tomto textu, co je v něm nehynoucího a moderního, totiž touha po lepší budoucnosti národů, úzkost o osud lidstva, odpor ke každému násilí, vykořisťování, zlořádům a snaha pomáhat všennápravě ze všech sil alespoň písmem, doslova až do posledního dechu.“¹¹

Lépe vystihnout hodnotu spisu J. A. Komenského *Clamores Eliae* nelze. Zbývá jen vyslovit naději, že proměna olomouckého arzenálu v knihovnu, zaštitěnou mottem z *Křiků Eliášových*, nebude první a současně poslední stavební revitalizací takového druhu – proslychá se, že Armáda ČR hodlá opustit Hanácké kasárny.¹² Vědecká knihovna v Olomouci se stále potýká s nedostatkem skladovacích prostor, takže mnohé žádané publikace musejí být k výpůjční službě a do studoven svázeny ze skladů umístěných ve značné vzdálenosti od centra města a po ukončení výpůjčky do těchto skladů transportovány k opětovnému uložení. Adaptace Hanáckých kasáren pro knihovnické účely by se tak stala dalším naplněním apelu Jana Amose Komenského „Ze zbrojnic udělejte biblioték...“ ve městě, v němž donedávna hráli „ozbrojenci“ prim.

Poznámky

¹ -raf- [Renáta Fífková]: Slavnostní otevření Zbrojnice. *Žurnál UP*, roč. 9, 1999, č. 8, 5. 11., s. 1 a 6. Viz též -mav- [Velena Mazochová]: „Ze zbrojnic udělejte biblioték...“. Tamtéž, s. 9. – Fiala, J.: Mezi námi vzdělanci – Zbrojnice. Tamtéž, s. 9–10.

² Viz Jan Amos Komeňski: *Clamores Eliae. Wielkopolska biblioteka cyfrowa*, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=58732&from=publication>, vyhledáno 10. 9. 2013. – Kodex sestává ze 188 papírových listů a 374 listů a lístků různého formátu, „škarat“ či „škartek“, pocházejících většinou z Komenského kartotéky.

³ 1 Kr 17, 1; 1 Kr 17, 5; 1 Kr 17, 8–24; 1 Kr 18, 1; 1 Kr 19, 1–21; 1 Kr 21, 1–29; 2 Kr 1, 1–18; 2 Kr 2, 1–11. Při proměnění Páně na hoře se podle evangelia Markova a evangelia Matoušova zjevuje prorok Eliáš Ježíšovi společně s Mojžíšem – Mk 9, 4–5; Mt 17, 3–4.

⁴ Výběr z paměti J. Novákové vyšel péčí Vydavatelství UP v roce 2008 pod titulem *Paměti aneb autobiografie, třináct olomouckých let*, je ukončen k roku 1961, kdy J. Nováková odešla z olomoucké filozofické fakulty následkem zrušení její katedry klasické filologie do Pedagogického ústavu Jana Amose Komenského v Praze, kde se věnovala redigování latinských spisů J. A. Komenského. Viz Lantová, L.: Julie Nováková. In: *Slovník české literatury po roce 1945*, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=526>, vyhledáno 10. 9. 2013.

⁵ Comenius, J. A.: *Clamores Eliae. Veröffentlichungen der Comeniusforschungsstelle im Institut für Pädagogik der Ruhr-Universität Bochum*. Nr. 8. Ed. Nováková J. Ratingen – Kastellaun 1977.

- ⁶ Německý překlad tohoto výboru viz Comenius, J. A.: *Clamores Eliae – Mahnrufe des Elias. (Auswahl)*. Prag 1996.
- ⁷ *Johannis Amos Comenii opera omnia 23. Clamores Eliae. Dílo Jana Amose Komenského 23. Clamores Eliae*. Ed. Nováková, J. Praha 1992, s. 42–43. Fotokopii strany 51 rukopisu zahrnující tuto pasáž textu viz zde jako přílohu 10. – Kurzívní sazba označuje, kde Komenský zvýrazňoval rukopisný text podtržením slova či řádku, někdy i celých odstavců. Výklad zkratek biblických knih: Jes. 2, 4 – Izaiáš 2, 4; Zach. 9, 10 – Zachariáš 9, 10; praemitte ex Magiro 678 et 679 – tj. převezmí z Magira 678 a 679, Tobias Magirus (1586–1625) je autorem Komenským často citované antologie *Polymnemon seu Flo-rilegium locorum communium*, Frankfurt 1629, 2. vyd. 1661, dostupné online, http://books.google.cz/books/about/Polymnemon.html?id=6-g-AAAACAAJ&redir_esc=y, vyhledáno 10. 9. 2013.
- ⁸ V rukopise: Comdati, tj. Komendovati.
- ⁹ V rukopise: teprv.
- ¹⁰ Komenský, J. A.: *Clamores Eliae – Křiky Eliášovy (výbor)*. Ed. Beneš, J. Praha 1992, s. 22.
- ¹¹ *Johannis Amos Comenii opera omnia 23. Clamores Eliae. Dílo Jana Amose Komenského 23. Clamores Eliae* (pozn. 5), s. 5. Viz též Škarka, A.: Die Clamores Eliae des Jan Amos Komenský. *Zeitschrift für Pädagogik*, Jg. 14, 1968, s. 21–37. Týž: Clamores Eliae. Proben und Auszüge. In: Blekastad-Topičová, M.: *Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský*. Praha – Oslo 1969, s. 708–727. – Nováková, J.: Sociálně-politické tužby Komenského v Clamores Eliae (1665–1670). *Studia Comeniana et historica*, roč. 7, 1977, č. 16, s. 47–62. – Táž: Komenský – dnes především irénik. Tamtéž, roč. 11, 1981, č. 23, s. 100–108. – Táž: Comment naquit l'autographe de Comenius Clamores Eliae. In: *Acta Comeniana*, sv. 29, 1983, č. 5, s. 101–116.
- ¹² Tato mohutná klasicistní čtyřkřídlá stavba na dnešní třídě 1. máje byla vybudována v letech 1838 až 1844 v místech zrušeného kartuziánského kláštera. O záměru velení Armády ČR opustit tento objekt k 1. lednu 2015 viz Tauberová, D.: *Armáda opustí kasárna v centru Olomouce, ty u Šantovky neprodala*, iRegiony, <http://regiony.impuls.cz/olomoucky-kraj/armada-opusti-kasarna-v-centru-olomouce-ty-u-santovky-ale-nemuze-prodat-20130712-c45e.html>, vyhledáno 10. 9. 2013.

SUMMARY

“Make a Library out of the Armoury...”

Jiří Fiala

The appeal used as the title of this contribution decorates the paving stones of both passageways into the Theresian Armoury, the former artillery armoury (constructed over the years 1768–1769 and reconstructed up to the year 1778), later a military barracks and after reconstruction work culminating in October 1999, the seat of the Central Library of Palacký University in Olomouc, along with additional central facilities and the Zbrojnice restaurant. The author of the citation is also listed along with the title of the work it comes from: J. A. COMENIUS – CLAMORES ELIAE. The philosopher Karel Floss and the Professor of American Studies Josef Jařab, the Rector of Palacký University in Olomouc at the time, were behind the decision to place the inscribed plates with the quote by J. A. Comenius on the stones of the passageways of the reconstructed Theresian armoury in the year 1999. The author of the contribution introduces the Czech-Latin work by J. A. Comenius *Clamores Eliae* from the years 1665–1670 and the circumstances involving its publication as part of the *Works of J. A. Comenius* in the year 1992. This demanding editing job was undertaken by the classics philologist Julie Nováková (1909–1991) who worked at the Department of Classical Philology at the Philosophical Faculty UP in Olomouc over the years 1948–1961.

Olomoucký jezdec, ústřední socha na Caesarově kašně v Olomouci – „tradiční“ dílo s ojedinělými rysy

Jindřich Garčic

Olomoucká *Caesarova kašna* vznikla v roce 1725. Byla vytvořena na objednávku městské rady, autorem její celkové kompozice byl Václav Render (1669–1733), sochařskou výzdobu zhotovil Jan Jiří Schaubberger (1700–1744). Stala se součástí souboru sedmi městských olomouckých barokních kašen, který byl postupně vytvářen v období let 1683–1735. Budeme-li uvažovat o *Caesarově kašně* v širších souvislostech, musíme se především zamyslet nad ústředním sochařským motivem, a to sochou jezdce na vzpínajícím se koni, v kontextu vývoje jezdeckých soch. Zde je nutné připomenout jednu důležitou okolnost. Při vzniku nových uměleckých děl bylo v této době zcela běžné využíváno postupů aplikovaných již na jiných dílech. Obecně je možné hovořit o přebírání ověřených, to je tradičních, postupů, především v oblasti volby námětů, způsobů jejich zobrazení, kompozice, výtvarných vyjadřovacích prostředků, začlenění do prostoru, užitých technologií atd. Tyto postupy byly přebírány v různé míře, od velmi přesného napodobení dané předlohy, až po jejich menší či rozsáhlejší modifikace. Některá díla jsou potom považována za prototypy, za kulturní vzory stojící na počátku vývoje určitého typu artefaktů. Toto konstatování ale zdaleka neznamená, že se při vzniku konkrétních uměleckých děl neuplatňovala tvůrčí individualita jednotlivých umělců.

Se sochařským ztvárněním jezdce na koni se setkáváme v evropském kulturním okruhu již v období antiky. V reliéfní tvorbě z tohoto období jsou doloženy postavy jezdců na kráčejících, běžících či vzpínajících se koních, např. na vlysech Parthenónu v Athénách.¹ Jezdecké sochy se ale z období antiky až na jednu výjimku nedochovaly, i když ze zpráv některých antických autorů máme o jejich existenci informace. Onou dochovanou antickou jezdeckou sochou je socha římského císaře Marca Aurelia (121–180) na Kapitolském náměstí v Římě, zhotovená roku 175 n. l. Jedná se o typ vyobrazení zpřímá sedícího jezdce se zvednutou pravou rukou, na koni v chůzi s vykročenou zvednutou pravou nohou a zbývajícima nohama stojícima na zemi. Tělo koně vytváří horizontální linii.² S tímto typem zpracování jezdecké sochy, kdy je kůň s jezdcem znázorněn v chůzi, se potom setkáváme i v dalších obdobích.

Méně pak v předrenesančním období. Uvést lze např. jezdeckou sochu milánského podestý Oldrada da Tresseno († 1233), provedenou formou vysokého reliéfu ve výklenku Palazzo della Ragione (nazývaného také Broletto Nuovo) na náměstí Piazza Mercanti v Miláně. Vznik této jezdecké sochy s mírně nakročenou nohou je kladen do roku 1233.³

Jinak se v tomto období uplatňoval převážně typ jezdecké sochy znázorňující jezdce sedícího na koni, který stál v klidu na všech čtyřech nohách, kdy tělo koně opět vytvářelo horizontální linii, jak můžeme vidět např. u *Bamberského jezdce* v katedrále sv. Petra a Jiřího v Bamberku (vznik sochy je kladen do let 1225–1237) nebo dále na příkladech náhrobních jezdeckých soch veronských vládců Cangranda I. della Scala (1291–1329), Mastina II. della Scala (1308–1351) a Cansignoria della Scala (1340–1375) pocházejících ze 14. století a situovaných nedaleko náměstí Piazza dei Signori ve Veroně, u kostela Santa Maria Antica, nebo u jezdecké sochy milánského vládce Barnabò Viscontiho (1323–1385) z roku 1363.⁴

Obr. 1. Václav Rindler-Schjerve – Jan Jiří Schauburger, *Caesarova kašna*, 1725, pískovec, Horní náměstí v Olomouci.
Foto: Pavel Rozsival.

Typ jezdecké sochy zachycující koně v chůzi, s jednou nohou vykročenou nad zemí, odvozený z dochovaného antického vzoru se potom naplno uplatnil až v období renesance, kdy na počátku velké řady typu takovýchto jezdeckých soch stojí bronzová socha kondotiéra Erasma da Narni (1370–1443), zvaného Gatamelatta, kterou vytvořil Donatello (1386–1466) v letech 1446–1453 a která je osazena před papežskou bazilikou sv. Antonína v Padově.⁵ Roli prototypu zde nesehrála patrně pouze zmíněná antická jezdecká socha Marca Aurelia, ale za další inspirační zdroje lze považovat, alespoň pro ztvárnění koňské figury, provedení kráčejícího koňského čtyřspřeží (*la Quadriga*), jehož kopie se nachází na průčelí baziliky San Marco v Benátkách a originál tohoto díla je umístěn v benátském Museo di San Marco. Dílo vzniklo patrně v římské době, v rozmezí druhé poloviny 2. až 3. století n. l. Někteří autoři považují toto dílo za starší a kladou jeho vznik do 4. st. př. n. l. Obdobnou roli jako socha Marca Aurelia sehrávala souběžně i další antická socha, to je socha jezdce v Pavii nazývaná *Regisole*. Její původ není zcela zřejmý, jednalo se patrně o pozdně antické dílo z počátku 6. století. Do dnešní doby se nedochovala, byla zničena v roce 1796.⁶

Ústřední socha na olomoucké kašně Gaia Julia Caesara (100–44) patří způsobem svého provedení k dalšímu typu jezdecké sochy. Pro tento typ je charakteristické, že jezdec sedí na vzpínajícím se koni, kdy poloha těla koně, se zadními nohama zapřenými o hmotnou základnu v dolní části kompozice a s předními nohama volně umístěnými v prostoru v horní části kompozice, má diagonální charakter.

Nejstarší dochovanou jezdeckou sochou tohoto typu je bronzová socha španělského krále Filipa IV. (1605–1665), která vznikla v letech 1634–1640. S motivy vzpínajících se koní, či dokonce s motivem jezdce na vzpínajícím se koni se v evropském sochařství setkáváme v různých souvislostech ještě před tímto datem. Jedná se o znázornění vzpínajících se „mořských“ koní, kteří jsou součástí kašen a tvoří obvykle doprovod boha Neptuna či případně jiných vodních božstev. Jako ilustrativní příklad lze uvést *Neptunovu kašnu* ve Florencii na Piazza della Signoria, kterou v letech 1563–1565 vytvořil Bartolomeo Ammannati (1511–1592) společně se svými pomocníky, a tento způsob ztvárnění „mořských“ koní se potom objevuje i ve výzdobě pozdějších kašen. Jenže v těchto případech se nejedná o vyobrazení celé koňské figury, ale pouze o zpracování horních partií, to je především hlavy, předních nohou a části hřbetu. Z tohoto způsobu zpracování koňské figury potom vychází např. i jezdecká socha Persea, která je umístěna ve velkém bazénu v zahradách Boboli ve Florencii. Byla vytvořena na počátku 30. let 17. století, tedy přibližně ve stejné době, kdy vznikala jezdecká socha Filipa IV. Autorem sochy je Giovan Battista Pieratti (1599–1662). Na torzu koňské figury (hlava, přední nohy, část trupu) sedí jezdec se vztyčenou rukou.⁷

Provedení celé figury vzpínajícího se koně, bez jezdce, můžeme doložit např. dílem *Kůň s hadem*, vytvořeným ve 20. letech 17. století a původně umístěným v zahradě Valdštejnského paláce v Praze. Jedná se o bronzovou sochu koně stojícího na zadních nohách s předními nohama volně ve vzduchu, na kterého útočí had, kdy vztyčené tělo hada je v kontaktu s břichem koně a současně podpírá jeho tělo. Autorem sochy je Adrian de Vries (kolem 1545/1560–1626).⁸

V daných souvislostech je možné zmínit se ještě o jedné starší realizaci jezdce na vzpínajícím se koni. Je jím sousoší *Sv. Jiří zápasící s drakem* z roku 1373 na Pražském hradě, odlité bratry Martinem a Jiřím z Kluže, které svým provedením naprosto vybočuje z řady jezdeckých středověkých soch, o nichž je zmínka v předcházejících řádcích. Kůň není vyobrazen v klidném postoji, se všema čtyřma nohama ve stejné výškové úrovni, ale v pohybu, kdy přední nohy jsou umístěny výše než zadní. Díky svému vzepětí vytváří tělo koně mírnou diagonální linii. Přední nohy koně jsou propojeny s hornatým terénem, na kterém kůň stojí, a jeho tělo se v některých

Obr. 2. Martin a Jiří z Kluže, *Sv. Jiří bojující s drakem* (kopie podle originálu z roku 1373), bronz, nádvoří Pražského hradu. Foto: archiv autora.

místech dotýká těla dračího. I jezdec znázorněný v pohybu, jak zabíjí draka kopím, je také v některých partiích propojený s drakem.

Na pozadí všech těchto příkladů zcela jasně vynikne jedinečnost řešení madridské jezdecké sochy krále Filipa IV. Základním rozdílem je skutečnost, že kůň zde stojí na zadních nohou, přední nohy má volně ve vzduchu, které stejně jako jeho tělo či postava jezdce nejsou propojeny žádným způsobem s hmotnou základnou nebo jinými objekty. Jediné spojení se základnou, ze které socha vyrůstá, je uskutečněno v partiích zadních nohou a ocasu. Takto koncipované dílo působí velmi efektním dojmem. Autorem sochy je florentinský sochař Pietro Tacca (1577–1640), který na této soše pracoval v letech 1634–1640. Dílo vzniklo na základě dvou skic, které vytvořil Velázquez (1599–1660). Na způsobu jeho technického řešení (plná spodní část plastiky, dutá horní) se podle tradice podílel Galileo Galilei (1564–1642). Tuto

jezdeckou sochu můžeme dnes spatřit na madridském náměstí Plaza de Oriente, kam byla přenesena ze svého původního místa a stala se součástí monumentálního památníku Filipa IV., vytvořeného na tomto náměstí v 19. století.⁹ Stala se ikonografickým vzorem pro celou řadu následných ztvárnění jezdeckých soch. Také princip technického řešení plastiky byl přejímán dalšími tvůrci pozdějších kovových soch jezdců na vzpínajících se koních. Nově vzniklý typ jezdecké sochy našel své uplatnění i při zpracování v kamenných materiálech. Jako příklad lze uvést jezdeckou sochu Konstantina Velikého (272/285–337) ve vatikánském Scalu Reggii z roku 1668, kterou vytvořil Gian Lorenzo Bernini (1598–1680), kdy tato socha je pojata stejně jako bronzová socha Pietra Tacca. To znamená vzpínající se kůň stojící na zadních nohou s oběma předními nohama ve vzduchu, kdy břicho koně ani žádné jiné části jeho těla nejsou nijak propojeny se zemí. Technické řešení je zde odlišné než v případě bronzové sochy, Berniniho socha je umístěna ve výklenku a je s ním propojena. Jiné „vzpínající se“ jezdecké sochy zpracované v kameni a umístěné na veřejných prostranstvích používají potom jiného typu řešení, jak to vidíme např. u bratislavského sousoší sv. Jiří zabíjejícího draka, jehož autorem je pravděpodobně Juraj Lippay mladší (17. století) a jehož vznik je kladen před rok 1658. Sousoší dnes tvoří součást kašny na nádvoří Primaciálního paláce. Obdobný typ řešení vidíme také u jiné Berniniho jezdecké sochy, portrétu Ludvíka XIV. (1638–1715) v masce Marca Curtia, umístěné dnes v oranžerii ve Versailles. Byla dokončená Berninim v roce 1677 a v roce 1687 upravená. Autorem této úpravy byl François Girardon (1628–1715). Jak v případě bratislavské, tak v případě Berniniho sochy neční břicho koně nad zemí, ale je spojeno s dalšími kamennými bloky: u bratislavského sousoší jsou tělo koně i části těla sv. Jiří propojeny se svíjejícím se drakem, u pařížského díla se jedná o znázornění šlehajících plamenů. Uvedený způsob řešení se potom uplatňuje v různých variantách i u dalších jezdeckých soch tohoto typu.

Postupy a řešení použité při realizaci Caesarovy jezdecké sochy vykazují shodné rysy se způsoby tvorby děl vzniklých před jejím provedením. Z tohoto pohledu je reprezentantem řady tradičních řešení.

Způsob vyobrazení vzpínajícího se koně (diagonální linie, přední nohy volně ve vzduchu, spojení části těla koně, zde břicha, se skálou, na které stojí) řadí olomoucké dílo ke stejnému typu jako je pražské sousoší *Sv. Jiří zápasící s drakem* (1373), bronzová socha *Koně s hadem* (Adrian de Vries, 20. léta 16. století) a především kamenná jezdecká socha sv. Jiřího zabíjejícího draka (Pietro Maino Maderno, 1647–1648) a Ludvíka XIV. v masce Marca Curtia (Gian Lorenzo Bernini, François Girardon, 1677, 1687).

Typ postavy jezdce Gaia Julia Caesara (vzpřímeně sedící jezdec se vztyčenou hlavou, levá ruka volně položená na koňské šíji, pravá mírně od těla svírající v dlani zakládající listinu města ve tvaru válce či maršálskou hůl?) je odlišný od vyobrazení antických vzorů jezdců se zdviženou rukou. Caesarovu sochu lze přiřadit ke skupině jezdeckých soch svírajících v pravé ruce předmět ve tvaru štíhlého válce, jak to vidíme např. u zmíněných soch Filipa IV. nebo Ludvíka XIV. v masce Marca Curtia. Pro olomouckou sochu je charakteristická určitá modifikace ztvárnění těchto „prototypů“, spočívající mimo jiné v poloze obou rukou (pravá ruka méně upažena, levá u hřívky koně) a především v natočení hlavy Caesara a směru jeho pohledu. Umístění kašny pod olomouckým Michalským návrším ani natočení hlavy sochy směrem k tomuto pahorku nejsou náhodné, obojí souvisí s přesvědčením Olomoučanů, že zakladatelem jejich města byl Gaius Julius Caesar a že právě na Michalském kopci se nacházel jeho hrad.¹⁰

Olomoucká kašna není jedinou kašnou, která je „zasvěcená“ zakladateli města. Obdobný příklad můžeme zaznamenat třeba v bavorském Augšpurku, kdy zakladatelem města je římský císař Augustus (63 př. n. l. – 14 n. l.). Augustova kašna vytvořená v letech 1588–1594 podle modelu nizozemského sochaře Huberta Bernarda (1540–1620) je potom jednou ze tří

velkých městských barokních kašen. Ojedinělost námětu olomoucké kašny spočívá v tom, že se jedná patrně o jedinou barokní kašnu na světě věnovanou osobnosti Gaia Julia Caesara.

Jezdecká socha na olomoucké kašně je třetí nejstarší dochovanou jezdeckou sochou na území českých zemí. Předcházely jí pouze jezdecká socha *Sv. Jiří zápasící s drakem* (1373) na Pražském hradě a jezdecká socha sv. Václava (asi 907–935) z roku 1680, zhotovená Janem Jiřím Bendlem (asi 1610–1680) a původně umístěná na dnes již zaniklé kašně na Koňském trhu. Mimoto můžeme považovat olomouckou jezdeckou sochu za nejstarší doklad typu sochy jezdce na vzpínajícím se koni na území českých zemí.

Bezpochyby za ojedinělou skutečnost lze považovat v souvislosti s *Caesarovou kašnou* to, že se jedná o kašnu s ústředním motivem jezdecké sochy. Uplatnění jezdecké sochy jako výzdoby kašny je totiž velmi řídké. Na našem území můžeme s jistou licencí hovořit o několika „jezdeckých“ kašnách. Jednak o dnešní kašně se sochou sv. Jiří zápasícího s drakem na III. nádvoří Pražského hradu. Její současná podoba je výsledkem uměleckého řešení Josipa Plečnika (1872–1957) z roku 1928. V tomto roce byla vytvořena novodobá nádrž a podstavec, ke kterým bylo přičleněno sousoší *Sv. Jiří zabíjejícího draka* z roku 1373. Dnešní sousoší není ale totožné s tímto originálem. Jedná se o novodobou kopii z roku 1967, středověké sousoší je dnes vystaveno v Národní galerii v Jiřském klášteře. Josip Plečnik prakticky zopakoval řešení staré několik set let. Uvedené středověké sousoší stojící původně jako samostatné se totiž stalo v roce 1662 součástí kašny s rybí nádrží, vytvořené podle návrhu Francesca Carattiho (1615/20–1677) z roku 1662 a bylo umístěné na III. nádvoří hradu před Starým královským palácem. Tato barokní kašna byla potom v roce 1928 rozebrána a její části se dnes nacházejí na několika místech Pražského hradu.¹¹

Za druhou nejstarší doloženou „jezdeckou“ kašnu na našem území můžeme považovat kašnu s jezdeckou sochou sv. Václava z roku 1680 od Jana Jiřího Bendla, která byla umístěna kameníkem Janem Burešem na barokní, dnes již neexistující, kašnu v prostoru tehdejšího Koňského trhu. V roce 1827 byla socha přemístěna na jiné místo (stále v prostoru Koňského trhu) a v roce 1897 byla definitivně z prostoru tehdy již Svatováclavského náměstí odstraněna.¹²

Výčet zmíněných kašen se sochou jezdce na našem území vedle *Caesarovy kašny* můžeme doplnit již jen o jednu kašnu z 19. století, a to o pražskou *Krannerovu kašnu* na dnešním Smetanově nábřeží odhalenou v roce 1850. Jedná se o pomník s kašnou, jehož součástí je bronzová jezdecká socha císaře Františka I. (1768–1835). Autorem sochařské výzdoby je Josef Ondřej Kranner (1801–1871). Jezdecká socha císaře Františka I. byla v roce 1919 z kašny odstraněna a na své původní místo byla navracena až v roce 2003.

Mnoho příkladů „jezdeckých“ kašen nenalezneme ani mimo území naší republiky. Lze uvést s jistou dávkou volnosti např. florentské zahrady Boboli, kde se v části Issoloto nachází již zmíněná socha Persea na koni, umístěná ve velké vodní nádrži. Jedná se ale pouze o figuru koně v částečném provedení, bez zadní části těla a nohou. Toto torzo koňské figury je ukotveno do dna bazénu. Další „jezdeckou“ kašnou mimo území naší republiky je již také zmíněná fontána se sv. Jiřím zabíjejícím draka na nádvoří Primaciálního paláce v Bratislavě. Obdobně jako v případě kašny sv. Jiří bojujícího s drakem je kašna složena z novodobé a staré části. V tomto případě se jedná o barokní sochu sv. Jiřího a novodobou nádrž, na kterou byla tato socha osazena v roce 1930.¹³

Olomoucká *Caesarova kašna* byla dokončena v roce 1725. Její tvůrci měli jasné zadání, to je vytvořit novou kašnu se sochou zakladatele města sedícího na koni.¹⁴ Nejednalo se tedy o začlenění staršího díla do později vzniklých objektů, jak tomu bylo v případě zmiňovaných pražských kašen Carattiho a Plečnika nebo bratislavské kašny se sv. Jiřím

zabíjejícím draka. Závěrem lze tedy konstatovat, že ojedinělost olomoucké kašny Gaia Julia Caesara spočívá v jejím propojení s místní tradicí a především ve využití jezdeckého motivu při její celkové výstavbě. Jedná se o zobrazení vzpínajícího koně v jeho celistvosti se sedícím jezdce typově patřící do té skupiny jezdců na vzpínajícím se koni, která je reprezentovaná např. sochou Ludvíka XIV. v masce Marca Curtia. Ústřední jezdecká socha je doplněná celou řadou dalších sochařských motivů, to je dvěma postavami vousatých mužů s erby, džbánem, ze kterého vytéká voda, a figurou psa. Z tohoto pohledu představuje kašna slohově, kompozičně i významově homogenní celek. Na našem území představuje nejstarší „jezdeckou“ kašnu, která se dochovala ve své původní podobě a po pravdě řečeno jednu z nevelkého množství kašen s jezdeckou sochou vůbec.

Obr. 3. Andrea Verrocchio, jezdecká socha kondotíera Bartolomea Colleoniho, 1488, bronz, Benátky.
Foto: archiv autora.

Poznámky

¹ Např. deska II na západním průčelí, desky x a XI jižního vlysu (vznik přibližně 447–443 př. n. l.). Dnes jsou uloženy v Britském muzeu v Londýně. Viz např. Boardman, J.: *The Parthenon and Its Sculptures*. London 1985. – *Parthenón*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Parthen%C3%B3n>, vyhledáno 27. 5. 2013.

- ² Socha nacházející se dnes na římském Kapitolském náměstí není originál, ale kopie, která vznikla v roce 1981. Originál byl po restaurování umístěn v římských Kapitolských muzeích. Původní umístění sochy není zcela jasné, obvykle se uvádějí dvě místa v Římě, buď Forum Romanum, nebo Piazza Colonna. Viz např. *Equestrian Statue of Marcus Aurelius*, http://en.wikipedia.org/wiki/Equestrian_Statue_of_Marcus_Aurelius, vyhledáno 30. 5. 2013.
- ³ Viz např. *Il monumento equestre, arte romanica, altorilievo, di Oldrado da Tresseno*, <http://utenti.multimania.it/monumentoequestre/oldrado.htm>, vyhledáno 29. 5. 2013. V sochařské tvorbě předrenesančního období najdeme i některé další doklady ohlasu antického vzoru jezdecké sochy. Například jezdeckou bronzovou sošku Karla Velikého (742–814) z období kolem roku 860, nacházející se nyní v Musée du Louvre v Paříži a pocházející z dómu v Metách (Metz), nebo dnes již neexistující jezdeckou sochu sv. Ladislava (1040–1077) v rumunském Velkém Varadinu z roku 1390, odlitou bratry Martinem a Jiřím z Kluže, která byla po obsazení Velkého Varadinu Turky v období 1660–1661 převezena do Bělehradu a roztavena. Její podobu známe např. z kreseb Jorise Hoefnagela (1542–1601) z konce 16. století. Viz Baldescu, I.: *Arte e politica. Osservazioni intorno a due statue equestri medievali* (S. Giorgio, Praga, 1373; S. Ladislao, Oradea/Grosswardein, 1390). *Studia Patzinaka*, 2008, <http://www.patzinakia.com/STUDIAPATZINAKA/Number06/05-BALDESCU-Statue.pdf>, vyhledáno 28. 5. 2013.
- ⁴ Bližší údaje k *Bamberskému jezdci* viz např. Gockel, H.: *Der Bamberger Reiter: Stephan von Ungarn oder Endzeitkaiser?* Bamberg 1997; *Bamberger Reiter*, http://de.wikipedia.org/wiki/Bamberger_Reiter, vyhledáno 27. 5. 2013. Originál jezdecké veronské sochy Cangrande I. della Scala se nachází ve veronském Museo di Castelvecchio a na vrcholu hrobky je dnes umístěna kopie, obdobně jako v případě sochy Mastina II. della Scala zdobící původně horní část hrobky. Viz např.: *Arche scaligere*, http://it.wikipedia.org/wiki/Arche_scaligere, vyhledáno 30. 5. 2013; dále Vecchiato, M. (ed.): *L'arca di Mastino II della Scala, storia, fortuna, conservazione monumento Verona*. Neri Pozza 2005; Marinelli, S. – Tamanti, G.: *La statua equestre di Cangrande I della Scala. Studi, ricerche, restauro*. Verona 1995. Jezdecká socha milánského vládce Barnaba Viscontiho byla určená pro milánský kostel San Giovanni in Conca, dnes je umístěná v Museo D'arte Antica v Castello Sforzesco v Miláně. Viz např. Pizzagalli, D.: *Bernabò Visconti*. Milán 1994.
- ⁵ Srovnej Peterajová, L.: *Donatello*. Bratislava 1970. Mezi pozdější realizace jezdeckých soch tohoto typu patří např. bronzová socha kondotiéra Bartolomea Colleoniho v Benátkách (autor Andrea Verrocchio, období vzniku 1480–1488), bronzová socha Cosima I. Medici ve Florencii (autor Jean Boulogne zvaný Giambologna, rok dokončení 1594), jezdecká socha Filipa III. v Madridu (autoři Giambologna a Pietro Tacca, dokončena v roce 1616) či jezdecká socha Alessandra Farnese v Piacenze (autor Lorenzo Mochi, doba vzniku 1620–1625).
- ⁶ Čtyřspřeží bylo přivezeno do Benátek po roce 1204 z tehdejší Konstantinopole jako válečná kořist. Srovnej Da Villa Urbani, M.: *La Basilica de San Marcos*. Italy (nedat.). Jezdecká socha nazývaná *Regisole* znázorňovala obdobně jako socha Marca Aurelia jezdce se zvednutou rukou sedícího na kráčejícím koni. Na rozdíl od římské sochy byl součástí díla v Pavii ještě malý pes, stojící na zadních nohách pod zvednutou přední nohou koně. O této antické soše se obdivně vyjádřili např. Leonardo da Vinci nebo Petrarca, který při své návštěvě Benátek v roce 1364 obdivoval také čtyřspřeží na průčelí baziliky San Marco. Dnešní bronzová jezdecká socha *Regisole*, která je v Pavii umístěna před katedrálou, pochází z roku 1937, zhotovil ji italský sochař Francesco Messina (1900–1995) podle starších vyobrazení původního antického díla. Srovnej Saletti, C.: *Il Regisole in Pavia*. Como 1997.
- ⁷ Pierattiho socha ve florentské Giardino di Boboli se nachází ve velkém bazénu v části nazývané Isso-loto a tvoří kompoziční a významový celek s dalším Pierattiho dílem umístěným samostatně v tomto bazénu, to je sochou Andromedy připoutané ke skále. Viz např. *Giovan Battista Pieratti, Andromeda e Perseo*, <http://www.opificioellediepietredure.it/index.php?it/665/giovan-battista-pieratti-andromeda-e-perseo>, vyhledáno 24. 5. 2013.
- ⁸ Originál této sochy se nyní nachází v Museu de Vries v Drottningholmu. Socha byla totiž i s řadou dalších artefaktů odvezena v roce 1648 švédskou armádou jako válečná kořist do Švédska. Kopie byla odlita podle původní sochy v období 1910–1913 ve Stockholmu v dílně Hermanna Bergmanna.

Viz např. *Adrian de Vreis*, http://cs.wikipedia.org/wiki/Adrian_de_Vreis#Souvisej.C3.ADc.C3.AD_.C4.8Dl.C3.A1nky, vyhledáno 23. 5. 2013; nebo Poche, E. (ed.): *Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha 1975.

- ⁹ Socha byla původně umístěna v královských zahradách madridského Palacio del Buen Retiro. Údaje o tomto díle viz např. *Monumento a Felipe IV (Madrid)*, [http://es.wikipedia.org/wiki/Monumento_a_Felipe_IV_\(Madrid\)](http://es.wikipedia.org/wiki/Monumento_a_Felipe_IV_(Madrid)), vyhledáno 8. 5. 2013; nebo Matilla, J. M.: *El caballo de bronce: la estatua ecuestre de Felipe IV, arte y técnica al servicio de la monarquía*. Madrid 1997.
- ¹⁰ Poprvé se setkáváme s označením Gaia Julia Caesara za zakladatele Olomouce v listině českého krále Jiřího z Poděbrad vydané 16. února roku 1469 v Olomouci. Skutečnost, že založení města je připisováno Gaiu Juliu Caesarovi, je odvozováno z latinských názvů města, to je *Julimons* nebo *Juliomontium*, znamenajících v překladu *Juliův vrch*. V dobových materiálech se setkáváme i s lokací Caesarova hradu v místě Michalského pahorku. Srovnej např. Spáčilová, L. – Spáčil, V.: *Popis královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Floriánem Josefem Louckým roku 1746*. Olomouc 1991.
- ¹¹ Před bazilikou sv. Jiří byla v roce 2000 osazena nádrž původní barokní kašny, nádrž na ryby je nyní součástí dnešní *Orlí kašny* umístěné na III. nádvoří před Starým královským palácem. Viz např. Lukeš, Z. – Prelovšek, D. – Valenta, T. (ed.): *Josip Plečnik – architekt pražského hradu*. Praha 1996; nebo dále Lukeš, Z.: *Jož Plečnik – průvodce po stavbách v České republice*. Praha 2012.
- ¹² Podoba této kašny s jezdeckou sochou sv. Václava je dochována na pozdější rytině Josepha Carmine z roku 1785, která je dnes uložena v Muzeu hlavního města Prahy. Putování Bendlovy sochy sv. Václava po Praze po jejím odstranění ze Svatováclavského náměstí zdaleka neskončilo, nakrátko poté byla osazena ve Štulcových sadech na Vyšehradě a dnes je originál sochy v těchto místech nahrazen novodobou kopií a Bendlova socha se od roku 1990 nachází v lapidáriu Národního muzea. Viz např. Hrubešová, E. – Hrubeš, J.: *Pražské sochy a pomníky*. Praha 2002.
- ¹³ Barokní socha byla původně umístěna na jiném místě v Bratislavě a není vůbec jasné, zda byla původně součástí kašny. Jako původní umístění sochy bývá uváděn Letní arcibiskupský palác v Bratislavě, dnešní sídlo Úřadu vlády Slovenskej republiky, nebo podle závěrů bratislavského historika Štefana Holčíka mohl být tímto původním místem dnes již zaniklý zahradní palác hraběte Georga Apponyiho, který stával na místě dnešního parkoviště u Dunaje za budovou Univerzity Komenského. Sochu daroval městu Bratislava v roce 1929 bratislavský obchodník Rudolf Wahl, na jehož pozemku se socha nacházela. Sousoší bylo silně poškozené, byly zcela zničené dračí hlavy. Autorem jejich rekonstrukce je sochař a malíř Alojz Rigele (1879–1940). Srovnej např. Rusina, I.: *Renesančná a baroková plastika v Bratislave*. Bratislava 1983; Bibelová, I.: *Odkiaľ prichádzaš, rytier Juraj?*, <http://www.panorama.sk/sk/sprievodca/odkial-prichadzas-rytier-juraj/1357>, vyhledáno 2. 5. 2013.
- ¹⁴ Srovnej např. Spáčilová, L. – Spáčil, V. (pozn. 10).

SUMMARY

The Olomouc Rider on the Caesar Fountain – a “Traditional” Work with Unique Features *Jindřich Garčíc*

The procedures and solutions used on the equestrian statue of Caesar on the fountain in Olomouc show features which are analogous to those applied to works created before the *Caesar Fountain*. In these terms, it is a representative of traditional solutions. The way the rearing horse is depicted (the diagonal lines, the front legs freely in the air, the way a part of the horse – here the belly – is connected to the rock the horse is standing on) place this work among the same type of statues as, for example, the stone equestrian statue of St. George slaying the dragon in Bratislava (Pietro Maino Maderno, 1647–1648) and that of Louis XIV in the mask of Marcus Curtius (Gian Lorenzo Bernini, François Girardon, 1677, 1687) in Versailles. The

type of rider figure (mounted erect with his head up, his left hand resting on the horse's neck and his right arm slightly angled away from the body, holding the city's cylindrical charter) puts the sculpture in the group of equestrian statues featuring a rearing horse, such as that of Philip IV (Pietro Tacca, 1634–1640) in Madrid or the above-mentioned statue of Louis XIV wearing the mask of Marcus Curtius. The equestrian statue on the fountain in Olomouc is the third oldest preserved equestrian statue to be found on the territory of the historical Czech lands, and represents the oldest example of a statue of a rider mounted on a rearing horse in the region. The uniqueness of the statue lies in its connection with the local tradition and, especially, in the use of the equestrian motif in the overall design of the fountain. The *Caesar Fountain* in Olomouc was completed in 1725. The composition and reservoir of the fountain were designed by Václav Render (1669–1733), while the sculptural decoration was done by Jan Jiří Schaubерger (1700–1744). The authors had a clear task assigned to them by the city council: to create a new fountain featuring a horseback statue of the legendary founder of the city. Hence, it was not a subsequent inclusion of an older work in a new project, which is the case of some other fountains featuring an equestrian motif. From this perspective, the Olomouc fountain is homogeneous in terms of its architectural style, composition, and meaning. In the Czech Republic, it is the oldest “equestrian” fountain preserved in its original form and, in fact, one of the few fountains featuring an equestrian statue at all.

Oslavy 700. výročí vzniku města Uničova 12.–19. srpna 1923¹

Hana Jakůbková

V letech první Československé republiky byl Uničov městem s výraznou převahou německého obyvatelstva,² které v roce 1923 uspořádalo velkolepé oslavy 700. výročí vzniku města, respektive výročí udělení městského práva. Šlo o jubileum odkazující k nejstarší dochované uničovské listině z roku 1223, v níž český král Přemysl Otakar I. udělil Uničovu (kromě jiného) právo magdeburské, tedy severoněmecký typ městského práva.³

S přípravami oslav se začalo už na počátku roku. Hlavní výbor pro pořádání oslav měl 25 členů. Jeho předsedou se stal starosta města Dr. Karl Marzelli,⁴ do užšího vedení byli zvoleni i další představitelé místní samosprávy – místostarostové Hans Zemsky a Josef Mairinger a dále středoškolský pedagog Otto Kühnert.⁵ Mezi ostatními členy výboru bychom našli osoby nejrůznějších profesí – od učitelů a profesorů, přes radní, úředníky, účetní, právníky, obchodníky, až po šéfredaktora uničovských novin *Nordmährische Rundschau* Karla Klimka.⁶

Obr. 1. Richard Assmann, plakát k oslavám 700. výročí vzniku města Uničova, 1923, Státní okresní archiv Olomouc. Foto: Pavel Rozsívál.

Širší přípravný tým byl rozdělen do jedenácti podvýborů, z nichž každý měl na starost určitou část oslav – finance, přípravu výstav, pořádání konferencí a zasedání, propagační činnost, ubytování a stravování účastníků, uvítání hostů, stavební a provozní práce, výzdobu města, slavnostní průvod, zábavní akce, dozor a pořádkovou službu. Pozornost městských úředníků se zaměřila i na opravy dláždění ulic, renovaci fasád domů a úpravu veřejných prostor. O dění vztahujícím se k oslavám pravidelně informoval uničovský týdeník *Nordmährische Rundschau* v rubrice doprovázené obrázkem městského znaku a později „logem“ s panoramatem města.⁷

Plakát k oslavám, který se v červenci objevil v ulicích města, navrhl opavský malíř, grafik a ilustrátor Richard Assmann.⁸ Je na něm vyobrazen herold stojící na městských hradbách, který na troubu ozdobenou praporem s městským znakem a letopočtem 1223 vytrubuje pozvání k návštěvě někdejšího královského města prožívajícího své jubileum. Ještě před vytištěním a definitivním schválením byl plakát na jaře roku 1923 vystaven v knihkupectví Franze Meiera,⁹ kde si ho veřejnost mohla

prohlédnout a ohodnotit. Ohlasy byly vesměs pozitivní; uničovský list ocenil Assmanna jako vynikajícího umělce, který znovu potvrdil svou výbornou pověst v oboru reklamního umění, a i „zvlášť ostrí kritici“ se údajně nechali slyšet, že „pokud se oslavy vydaří tak, jak se vydařil plakát, bude to cosi velkolepého!“¹⁰ O kladných ohlasech nejen v Uničově svědčí i fakt, že návrh plakátu pro oslavy 700. výročí svého vzniku zadalo o rok později stejnému umělci i město Zuckmantel (Zlaté Hory).¹¹

U příležitosti významných událostí, městských, spolkových či jiných slavností byly často zhotovovány drobné upomínkové artefakty – medaile, medailony, odznaky, pohlednice a podobně. Nejinak tomu bylo v případě uničovských oslav v roce 1923. Podle návrhu akademického malíře a profesora místního gymnázia Ernsta Leemanna nechalo město u šumperské firmy Franze Kroula vyrobit kovové smaltované odznaky s motivem městského znaku.¹² Odznaky v ceně 3 Kč se již před zahájením slavností prodávaly jako nezbytný doplněk jednodenních (5 Kč) i týdenních (10 Kč) vstupenek, jež v sobě zahrnovaly vstup na všechny akce kromě letecké přehlídky, divadelních představení a výstavy dobytka. Podobu vstupenek navrhl opět Ernst Leemann,¹³ který využil motiv historického pohledu na Uničov (veduta z roku 1670)¹⁴ orámovaný věncem z lučního kvítí se zakomponovaným městským znakem.¹⁵ Předprodej vstupenek probíhal na čtyřech místech, a to například v již zmíněném Meierově knihkupectví či v obchodě Rudolfa Schuierera v ulici Dr. Beneše (dříve Šumperské). Ten v době oslav nabízel také k výročí speciálně vydané trhací album pohlednic.¹⁶

Uničovský jubilejní rok 1923 byl příležitostí pro vydání nových, zejména historických publikací. Nejvýznamnější z nich byly podrobně zpracované dějiny Uničova z pera olomouckého archiváře Dr. Johanna Kuxe.¹⁷ Objevila se také mimořádná vydání některých periodik. Kromě slavnostního čísla uničovského listu *Nordmährische Rundschau*¹⁸ vyšla například práce profesora Otto Kühnerta *Das Mährisch Neustädter Ländchen*¹⁹ nebo zvláštní otisk časopisu *Deutschmährische Heimat*, který obsahoval nejen stati vztahující se k historii a osobnostem města, ale také vzpomínky pamětníků a oslavné básně.²⁰ Verše velebicí Uničov a rodný kraj se ostatně dostaly i ke čtenářům týdeníku *Nordmährische Rundschau*, v němž byly otisknuty příspěvky někdejších absolventů uničovského gymnázia Wilhelma Fischera a Viktora Zemsky (pod pseudonymem Vikturla).²¹ Poslední jmenovaný složil rovněž oslavnou píseň *Heimatlid des Mährisch-Neustädter Ländchens*, jež v premiéře zazněla v sále střelnice v parku hned první večer slavností.²²

Oslavy 700. výročí města Uničova začaly v neděli 12. srpna. Tento den byl v programu deklarován jako slavnost tělocviku a her,²³ jež proběhly pod patronací německého tělocvičného spolku – Turnvereinu. Od rána se konala sportovní utkání v trojboji a čtyřboji mladších žáků, žákyň a turnerského dorostu; odpoledne pochod a cvičení mládeže a utkání v kriketu a faustballu.²⁴ Na nově vybudovaném hřišti Turnvereinu nedaleko střelnice se v odpoledních hodinách konaly také závody leteckých modelářů.

Obr. 2. Ernst Leemann – Franz Kroul, odznak k oslavám 700. výročí vzniku města Uničova, 1923, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Foto: Pavel Rozsíval.

Týdenní oslavy provázela celá řada výstav. Jako první byla v neděli v 9 hodin ráno v budově gymnázia starostou Marzellim slavnostně zahájena výstava průmyslu, živností a obchodu, dopředu avizovaná v uničovském tisku jako jeden z hlavních bodů slavností.²⁵ Návštěvníci si mohli prohlédnout stánky regionálních firem a výrobců, pochvalovali si i ochutnávku uzenářských specialit a cukrovinek. Dalším z magnetů diváckého zájmu byl kluzák typu Vampýr, vystavený šumperským leteckým spolkem (*Verband deutscher Flieger*).²⁶ Neobyklou propagaci svého podniku v rámci výstavy zvolila uničovská stavební firma bratří Vodičků (*Brüder Vodička und Comp.*),²⁷ která v parku zbudovala dodnes dochovaný kuriózní výstavní pavilonek z režného cihelného zdiva. Jeho konstrukce spočívala pouze na dvou zadních pilířích, předním dvěma pilířům chyběla středová část.²⁸

Obr. 3. Výstavní pavilonek firmy Bratři Vodičkové a spol. z roku 1923 v uničovském parku, stav v roce 2012. Foto: Hana Jakůbková.

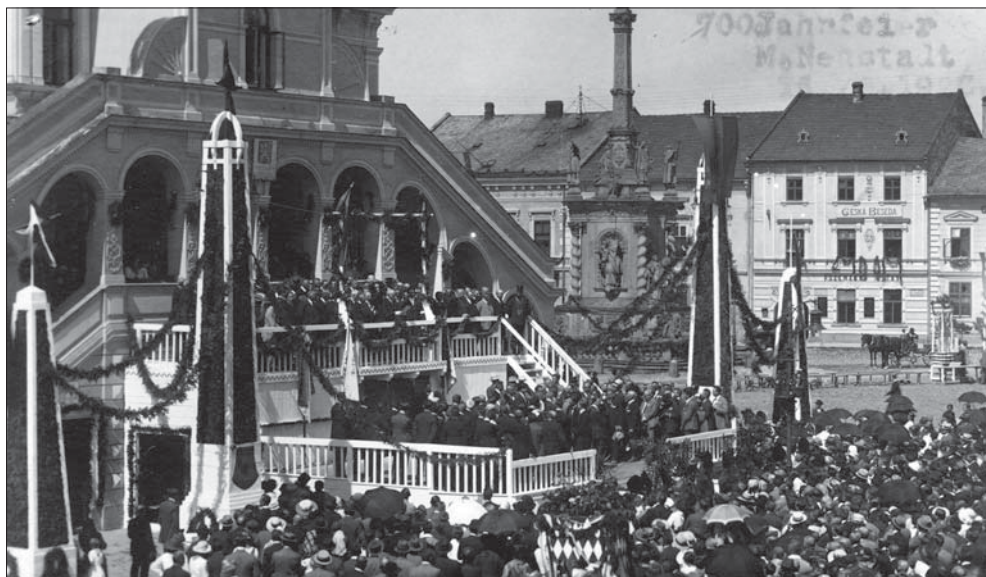
Milovníci historie měli po celý týden možnost zavítat do bývalého minoritského kláštera na výstavu připravenou muzejním spolkem pod vedením Vinzenze Reimera²⁹ nebo si na radnici prohlédnout staré uničovské archiválie včetně nejstarší dochované městské listiny z roku 1223. Obrazy a další umělecká díla především regionální provenience představila výstava v dívčí měšťanské škole (dnes Základní škola Haškova). Tamtéž se konala výstava zaměřená na problematiku péče o děti, mládež a drogově závislé. Zemědělská zimní škola (dnes Základní škola Uničov na Šternberské ulici) se zase podílela na přípravách přehlídky zemědělských výpěstků, osiv, hnojiv, včelích produktů apod. Konečně v pátek 17. srpna ráno zahájil starosta v zahradě hostince U Bílého beránka³⁰ čtyřdenní prodejní výstavu drobného domácího zvířectva a ptactva. Přehlídka větších hospodářských zvířat se konala na dobytčím trhu už v úterý.

V týdnu oslav proběhla také četná zasedání nejrůznějších spolků, sdružení a organizací, které se střídaly většinou v sálech hostince U Černého orla a městského hotelu na náměstí. Německý myslivecký svaz Čech, Moravy, Slezska a Slovenska ale podnikl i výlet mimo Uničov – na blízký hrad Sovinec. Zasedání měla charakter jak místní (např. se sešli abiturienti uničovského gymnázia maturitního ročníku 1913 nebo se konala schůze uničovského feriál-

ního – tedy prázdninového spolku Marsignia), tak nadregionální. Počinem dokládajícím sílu německého patriotismu byl dvoudenní vlastivědný kongres, jehož se účastnili univerzitní pedagogové z Prahy, Vratislavi i Vídně, činovníci německých moravských učitelských spolků a jiných německých vlastivědných uskupení.

Veřejnost mohla během oslav navštívit také řadu přednášek doprovázených promítáním diapositivů. Velký úspěch a hojnou účast měla například páteční přednáška šumperského německého leteckého spolku v místním kině. Výbor pro přípravu oslav zařadil do programu velké množství koncertů a nejrůznější zábavní produkce. Konala se i řada divadelních představení, určených nejenom dospělým, ale také dětem, jež mohly od soboty do pondělí zhlédnout loutkové pohádky.

Hlavním dnem oslav byla středa 15. srpna. „Už ranní vlaky přivezly do města davy lidí. Nádherným ránem zněly fanfáry z radniční věže. Bezmračné nebe, radostně korzující lidé v ulicích a na náměstích – to byl obraz, který každému člověku zůstane trvale v paměti,“ psalo se v uničovském listu.³¹ Významnou událostí s regionálním přesahem byl dopolední zemský sjezd Německé živnostenské strany pod vedením jejího předsedy a poslance Národního shromáždění Aloise Stenzela v sále městského hotelu. Ve stejném čase proběhl na hřbitově pietní akt, během něhož představitelé města uctili památku všech zemřelých obyvatel Uničova. Následně se konala na náměstí slavnost, doprovázená vystoupením uničovského (v úvodu) a šumperského (na závěr) pěveckého sboru. Z rozměrné tribuny, kterou postavila místní stavební firma Karla Sieglů, hovořili k zaplněnému náměstí představitelé města i čestní hosté. Mezi delegáty nechyběli členové parlamentu, reprezentanti moravských, slezských i východočeských měst a obcí, zástupci německých spolků, organizací apod. Po ukončení proslovů požádal starosta o potvrzení telegrafického spojení do Magdeburgu, kam, jako připomenutí dávného udělení magdeburského práva městu, zaslal telegram následujícího znění: „Uničov, nejstarší moravské město, kterému bylo uděleno německé právo, vzkazuje u příležitosti oslav 700. výročí svého vzniku s věrností svému mateřskému městu německý pozdrav a dík.“³²

Obr. 4. Tribuna s čestnými hosty – ke shromážděnému davu hovoří starosta města Dr. Karl Marzelli. Fotografie Romana Rösslera z 15. srpna 1923, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsívál.

Nejočekávanější událostí dne i celého týdne byl slavnostní průvod městem. Hlavním organizátorem akce byl profesor gymnázia a absolvent vídeňské akademie Ernst Leemann, kterému se s týmem spolupracovníků podařilo, jak napsaly uničovské noviny, vytvořit „*umělecké dílo prvního řádu*“.³³ Průvod, zdokumentovaný šumperským fotografem Romanem Rösslerem,³⁴ byl koncipován jako sled historických obrazů z dějin města od středověku po současnost.³⁵ Za rytířem se dvěma panoši v čele průvodu kráčela lovecká družina moravského markraběte Vladislava Jindřicha, jež odkazovala k německému výkladu vzniku názvu Uničov, resp. Unčov, podle loveckého dvorce s psincem (*Hundshof*).³⁶ Následovala skupina prvních německých kolonistů v čele s Dětrichem (*Theodorichem*), lokátorem města a zároveň jeho prvním fojtem. Další obrazy připomněly například rozkvět Uničova ve 13. století jako slibně se rozvíjejícího střediska obchodu a dolování rud, úspěšnou obranu města během husitských válek, historické cechy (tkalce, koláře, kováře, tesaře, řezníky a pekaře) a představitele městské samosprávy v 16. století, dobu švédské okupace za třicetileté války, uničovské setkání císaře Josefa II. a pruského krále Friedricha II. v roce 1770,³⁷ měšťanskou společnost a kulturu období *biedermeieru* a další dějinné okamžiky.

Za historickou částí průvodu čítající kolem 500 osob se řadili reprezentanti spolků z Uničova i širokého okolí, například studentský spolek Marsignia, turneři, němečtí skauti, cyklistický spolek Vlaštovka (*Schwalbe*) z Olomouce, pěvecké spolky, střelecké spolky a další. O masové účasti svědčí i fakt, že seřadištěm pro kostýmované aktéry byla celá ulice Stromořadí a Staškova, zatímco pro zástupce spolků ulice Hrdinů.

Trasa průvodu vedla Šternberskou ulicí přes náměstí Osvobození a Šumperskou ulici do ulice Nádražní, kde se účastníci otočili a vraceli se zpět na náměstí Osvobození. Pokračovali ulicí Dr. Beneše na Masarykovo náměstí k tribuně před radnicí. Z ní mezi čestnými hosty sledoval slavnostní defilé i princ Lichtenštejn s rodinou.³⁸ Když průvod obešel náměstí, zamířil Medel-

Obr. 5. Historický průvod na náměstí Osvobození (dříve Kaiser Josefs Platz) 15. srpna 1923, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsival.

skou branou do ulice Hrdinů, dále do Litovelské ulice, napříč náměstím zpátky do ulice Dr. Beneše a opět na náměstí Osvození. Zde kostýmovaní účastníci odbočili zpět do Šternberské ulice a vrátili se na seřadiště, zatímco druhá část průvodu, tvořená spolky, za doprovodu hudby pochodovala Sadovou ulicí do parku, kde se konala lidová veselice zakončená ohňostrojem. Podle městského kronikáře sledovalo průvod třicet tisíc diváků.³⁹ Ve městě nezůstalo neobsazené jediné okno či balkon. Pozornost upoutalo jistě i letadlo šumperské letecké společnosti, které během průvodu shodilo na město kytici květin s blahopřáním. Zajímavou atrakcí pro děti byly cukrovinky v podobě šišek zavěšených na smrčcích u Medelské brány.⁴⁰

Neděle 19. srpna byla velkým církevním svátkem. Za účasti olomouckého světícího biskupa Dr. Josefa Schinzela se konal Svátek voskové svíce (*Wachsstockfest*) – tradiční uničovská srpnová slavnost. Během ní neslo dvanáct ctihodných měšťanek (*Wachsstockfrauen*) oděných do černých hedvábných šatů, bílého přehozu s trásněmi a typického čepečku v slavnostním procesí svíce pro upomínku a poděkování Panně Marii za někdejší zázračnou záchranu města před požárem.⁴¹ Slavnosti se účastnily tisíce lidí z Uničova i širokého okolí.⁴²

I přes nepřízeň počasí přilákala obrovské množství návštěvníků nedělní letecká přehlídka Severomoravské automobilové a letecké společnosti ze Šumperka (*N.A.F. – Nordmährische Automobil- und Fluggesellschaft*), konaná v parku. Všeobecný obdiv vzbudilo letecké akrobatické umění pilota Siegla a seskok s padákem z výšky 2000 m.⁴³ Fotbaloví fanoušci si také přišli na své; uničovský fotbalový klub *D.F.C. Mährisch Neustadt* sehrál odpoledne na turnerském hřišti u střelnice přátelské utkání se šumperským týmem německého sportovního spolku (*Deutschen Sport Verein*). Na zahradě střelnice závěrem společně zapěli členové a členky všech zúčastněných hudebních a pěveckých sdružení. Město se naposledy odělo do slavnostního osvětlení, týden oslav se chýlil ke svému závěru.

Obr. 6. Historický průvod procházející Medelskou branou 15. srpna 1923, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsívál.

Poznámky

- ¹ Text byl prezentován na stejnojmenné výstavě, kterou pořádalo město Uničov ve spolupráci s Vlastivědným muzeem v Olomouci 2.–30. 6. 2013 v galerii U Minoritů v Haškově ulici v Uničově. Výstava představila reprodukce fotografií ze srpna 1923 a byla doplněna plakáty, pohlednicemi, historickými publikacemi a dalšími artefakty, jež vznikly u příležitosti uničovského jubilea, ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci a Státního okresního archivu Olomouc.
- ² Podle sčítání lidu v roce 1921 se ze 4583 obyvatel přihlásilo k německé národnosti 3829 občanů, zatímco k české 637 a k jiným národnostem 117 lidí. Bartoš, J. (red.): *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek III. Ostrava 1972, s. 272.
- ³ Listina zároveň dokládá existenci Uničova již k roku 1213. Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Uničova, Listiny, inv. č. 1. Reprodukce listiny včetně transkripce a regestu viz Kaňák, B. – Pališek, O.: *Uničov v zrcadle středověkých listin*. Uničov 2008, nestr. Základní informace k městskému právu podává Hoffmann, F.: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009, s. 393 (a následující).
- ⁴ Úřad starosty města vykonával v letech 1922–1934. Zároveň byl předsedou uničovské organizace Německé národní strany (Deutsche Nationalpartei). Trapl, J. – Burešová, J. – Skoupý, A.: Politický vývoj v letech 1920–1938. In: Konečný, K. (red.): *Uničov – historie moravského města*. Uničov 2013, s. 348.
- ⁵ K Otto Kühnertovi (1886–1956) více Filip, Z.: *Kdo byl kdo: 200 osobností z historie Šumperka*. Štýty 2008, s. 48.
- ⁶ Jedinou ženou v čistě mužském grémiu byla učitelka Anna Tögelová. Jmenný seznam členů hlavního výboru i podvýborů viz Festausschuß der 700-Jahrfeier in Mähr.-Neustadt. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 32, 12. 8., s. 3.
- ⁷ Například Vom 700-Jahr-Stadtfest. 12. bis 19. August 1923. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 17, 29. 4., s. 2 nebo Nr. 22, 3. 6., s. 2.
- ⁸ Plakát je uložen ve Státním okresním archivu Olomouc, Sběrka obrazového materiálu a fotografií Šternberk. Rovněž ve Stadtarchiv Limburg a. d. Lahn. Viz <http://www.bkge.de/heimatsammlungen/51665.html>, vyhledáno 2. 5. 2013. K osobnosti malíře Richarda Ludwiga Adama Assmanna (1887–1965) více např. Gebauer, J.: Assmann Richard Ludwig Adam, <http://www.opava-city.cz/scripts/detail.php?id=2382>, vyhledáno 3. 1. 2013. Těž Schin, W.: Zum 40. Todestag von Richard Assmann. *Sternberger Heimat-Post*, 2005, č. 3, s. 25. Podle Arthura Uhrnera (750jähriges Jubiläum der Stadterhebung von Mährisch-Neustadt, *Nordmährische Heimatbuch*, 1973, s. 86; za upozornění na článek a zapůjčení děkuji Stanislavu Doležalovi) plakát navrhl mladý opavský malíř a zároveň prasynovec Hanse Kudlicha Helmut Krommer. Assmannovo autorství je ale nesporné – viz signatura na plakátu (obr. 1), dále např. Vom 700-Jahr-Stadtfest. 12. bis 19. August 1923. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 19, 13. 5., s. 3.
- ⁹ Knihkupectví se nacházelo na rohu náměstí a Příční ulice (dříve Frohnfest Gasse).
- ¹⁰ „... Wenn beim Stadtfest alles so gelingt, als das Plakat gelungen ist, dann wird es zweifellos was Großes!“ Vom 700-Jahr-Stadtfest (pozn. 8).
- ¹¹ Plakát je vystaven ve stálé expozici Městského muzea ve Zlatých Horách (náměstí Svobody 94).
- ¹² Ernst Leemann – Franz Kroul, odznak k oslavám 700. výročí vzniku města Uničova, 1923, Vlastivědné muzeum v Olomouci, př. č. 1126/70/1. Viz obr. 2.
- ¹³ Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Uničova, Knihy, Gemeinde-Gedenkbuch, s. 80.
- ¹⁴ Celkový pohled na Uničov od východu, olejomalba, 1670, Vlastivědné muzeum v Olomouci, př. č. 59/737/63.
- ¹⁵ Vstupenku vytiskla opavská tiskárna August Strassila. Je uložena ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, pomocný fond.
- ¹⁶ *Mähr. Neustadt im Jahre 1923*, album pohlednic, vydalo Jaro nákladem obchodního domu Schuierer, 1923, Vlastivědné muzeum v Olomouci, podsběrka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 35974 – F 35983.
- ¹⁷ Kux, J.: *Geschichte der königl. Stadt Mährisch-Neustadt. Zu deren 700-Jahr-Feier der Verleihung deutschen Rechtes*. Mähr.-Neustadt 1923. Lékař a historik Johann Kux (1861–1940) zastával funkci archiváře města Olomouce v letech 1902–1926. Soupis literatury k němu uvádí Fiala, J.: Historiografie. In: Konečný, K. (pozn. 4), s. 555.

- ¹⁸ Vyšlo v neděli 12. srpna 1923.
- ¹⁹ Vyšlo jako 4. sešit liberecké edice *Sudetendeutsche Heimatgaue*. Reichenberg 1923.
- ²⁰ *700 Jahre Mährisch-Neustadt*. Brünn 1923.
- ²¹ Například Zemský, V.: Herzenswünsche der Heimatstadt. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 32, 12. 8., s. 6; Fischer, W.: An meine Vaterstadt! Tamtéž, s. 1; Týž: Die Abiturienten an die Jubelstadt. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 33, 19. 8., s. 3; Vikturla [Zemský, V.]: Neistod. Tamtéž. K Viktoru Zemský více Trapl, M. – Burešová, J. – Skoupý, A.: Společenský a kulturní život. In: Konečný, K. (pozn. 4), s. 361. Wilhelm Fischer působil jako redaktor opavského deníku *Deutsche Post*. Viz <http://mahren.germanistika.cz/index.php?content=author&bid=12>; vyhledáno 9. 5. 2013.
- ²² Píseň vznikla na nápěv nadučitele Viktora Ludwiga. Její text uvádí Arthur Uhrner (pozn. 8), s. 86–87.
- ²³ „*Großes Turn-und Spielfest*.“ Fest-Ordnung 700-Jahr-Feier der Stadt Mähr.-Neustadt in der Zeit vom 12. bis 19. August 1923. Vlastivědné muzeum v Olomouci, pomocný fond.
- ²⁴ Jde o hru vzdáleně podobnou volejbalu, za první republiky oblíbenou zejména mezi německým obyvatelstvem. Viz <http://www.faustballczech-cfa.cz/clanky/co-je-faustball.html>, vyhledáno 9. 5. 2013.
- ²⁵ „*Die Gewerbeschau verspricht überhaupt der Mittelpunkt des ganzen Festes zu werden...*“ „Vom 700-Jahr-Stadtfest. 12. bis 19. August 1923. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 22, 3. 6., s. 2. V budově bývalého gymnázia dnes sídlí Střední průmyslová škola a Střední odborné učiliště Uničov.
- ²⁶ Das 700-Jahr-Stadtfest. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 33, 19. 8., s. 2.
- ²⁷ Firmu založil Zdenko Vodička, uničovský starosta v letech 1919–1922. K podnikání Vodičkovy rodiny více Viktořík, M.: Městské hospodářství. In: Konečný, K. (pozn. 4), s. 287–288; týž: Hospodářský vývoj. In: Tamtéž s. 342–343.
- ²⁸ Pavilonek byl postaven z cihel a cementové malty podle systému Vodička – Hübner (československý patent č. 2452), cihly i střešní tašky dodala firemní cihelna v Dolní Sukolomi. Byl doplněn ozdobnými parapetními mřížemi a zkrášlen květinami. Ausstellungen. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 32, 12. 8., s. 4. Viz obr. 3.
- ²⁹ K V. Reimerovi (1868–1938) více např. Hlava, M.: Dějiny archeologického výzkumu. In: Konečný, K. (pozn. 4), s. 543–545.
- ³⁰ Dnes již zaniklý hostinec na dnešním náměstí Osvobození je částečně vidět na obr. 5. K historii objektu více: nh [Hirnerová, N.]: Hostinec U Bílého beránka – tradice stará tři století. *Uničovské Beránkovy noviny*, 2010, č. 1, [http://www.hospudkabilyberanek.cz/noviny/berankovynoviny\(1\).pdf](http://www.hospudkabilyberanek.cz/noviny/berankovynoviny(1).pdf), vyhledáno 3. 1. 2013.
- ³¹ „*Schon die Frühzüge brachten Menschenmassen in die Stadt. Von Rathausturme klangen die Fanfarentöne durch den herrlichen Morgen. Ein wolkenleser Himmel, eine frohbewegte Menschenmenge in den Straßen und auf den Plätzen, das war das Bild, das jedem für immer in Erinnerung bleiben wird.*“ –an [Wasgestian, O.]: Das 700-Jahr-Stadtfest. *Nordmährische Rundschau*, Jg. 26, 1923, Nr. 34, 26. 8., s. 1.
- ³² „...*Mähr-Neustadt, die älteste mit deutschem Recht begabte Stadt in Mähren, entbietet anlässlich ihrer 700-Jahr-Feier der Mutterstadt ihres Rechtes in Treue deutschen Gruß und Dank.*“ Tamtéž, s. 2.
- ³³ „...*ein künstlerisches Gestaltungswerk ersten Ranges...*“ Tamtéž.
- ³⁴ Fotografie, resp. fotopohlednice z oslav jsou uloženy ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, v podsírkách Novodobé dějiny a Fotografie a pohlednice, a ve Státním okresním archivu Olomouc, Sbírka obrazového materiálu a fotografií Šternberk. Část fotografií je signována „*Roman Rössler, Mähr.-Schönberg*“ nebo „*Atelier Rössler*“. Šlo o zavedený fotografický ateliér se sídlem v Šumperku na Krapfengasse 3 (dnes Okružní ulici), jehož zakladatelem byl patrně v roce 1884 (objevuje se i letopočet 1859) Josef Rössler. Po jeho smrti v roce 1909 podnik vedla vdova Rozálie (za tyto a další informace k šumperským fotografům děkuji Mgr. Márii Kudelové z Vlastivědného muzea v Šumperku). V roce 1922 (*Handbuch für die Stadt Mähr. Schönberg*. Mähr.-Schönberg 1922, s. 64) jsou v seznamu obyvatel Šumperka uvedeni fotografové Leopold Rössler a Roman Rössler, mezi živnostníky pouze Leopold. Později ale firmu převzal Roman Rössler. Ateliér měl zřejmě praxi ve focení masových akcí; v roce 1921 dokumentoval šumperský Deutscher Kulturtag, v roce 1924 zase oslavy 700. výročí města Zlatých Hor. Ze zlatohorských oslav je několik fotografií dochováno mezi uničovskými snímky v obálce nadepsané „*Gruppe V-18, 700 Jahrfeier der Stadt M. Neustadt*“ ve Státním okresním archivu Olomouc (viz výše).

- ³⁵ Rozpis skupin a trasa průvodu jsou uvedeny v dochovaném informativním letáčku *700-Jahr-Feier der Stadt Mährisch-Neustadt, Stadtfest am 15. August 1923. Festzugs-Ordnung*. Vlastivědné muzeum v Olomouci, pomocný fond.
- ³⁶ K pověsti o psinci Schulz, J. – Štěpán, J.: Nejstarší uničovská listina. In: Konečný, K. (pozn. 4), s. 53.
- ³⁷ Šlo o skupinu v průvodu č. 10 nazvanou „*Lustlager von 1770*“, kterou reprezentovali urozené dámy a pánové v rokokových kostýmech, granátníci, husaři, gardisté a další. Hlavní aktéři – panovníci Josef II. a Friedrich II. s doprovodem se však veřejnosti nesměli ukazovat. Viz -an [Wasgestian, O.]: Das 700-Jahr-Stadtfest (pozn. 31), s. 2. Podle A. Uhrnera (pozn. 8, s. 88) to zakázala česká cenzura.
- ³⁸ -an [Wasgestian, O.]: Das 700-Jahr-Stadtfest (pozn. 31), s. 2.
- ³⁹ Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Uničova, Knihy, Gemeinde-Gedenkbuch, s. 83.
- ⁴⁰ -an [Wasgestian, O.]: Das 700-Jahr-Stadtfest (pozn. 31), s. 2
- ⁴¹ Ke slavnosti nejnověji Schulz, J. – Štěpán, J. – Čermák, M.: V renesanci (1479–1617). In: Konečný, K. (pozn. 4), s. 127–128; Mlčák, L.: Církevní poměry. In: Tamtéž, s. 212 a 251–252; Trapl, M. – Burešová, J. – Skoupý, A. (pozn. 22), s. 367–368.
- ⁴² V kronice i novinách se psalo o deseti tisících návštěvníků. Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Uničova, Knihy, Gemeinde-Gedenkbuch, s. 84. -an [Wasgestian, O.]: Das 700-Jahr-Stadtfest (pozn. 31), s. 2
- ⁴³ Seskok podnikl polní pilot Franz Pospichal. Tamtéž.

SUMMARY

Jubilee of the 700th Anniversary of the Foundation of the Town of Uničov on August 12th – 19th, 1923

Hana Jakůbková

The German inhabitants organized a spectacular jubilee of the 700th anniversary of the foundation of the town, or the granting of the German town right at Uničov in August 1923. The one-week's full programme included a number of exhibitions, lectures; there were conferences, meetings as well as a Wachsstockfest (a traditional Uničov religious celebration), concerts, theatre performances, sporting events, airshow and other entertainment events organized. The press of that time informed of tens of thousands visitors. The most expected event of the entire week was the parade through the centre of the town on August 15th, designed as a sequence of historical scenes from the history of Uničov. The organizer of the event, caught in still preserved photographs, was a teacher of the local grammar school, Ernst Leemann. Historical publications, mainly *Geschichte der königl. Stadt Mährisch-Neustadt* by Johann Kux, were published on the occasion of this jubilee.

In memoriam Jana Springera

K 120. výročí narození a 35. výročí úmrtí zasloužilého pedagoga a regionálního historika

Jiří Fiala

Dne 24. listopadu 1893 se v Písařově na Zábřežsku narodil místnímu učiteli Eduardu Davidu Springerovi a jeho ženě Anně, rozené Doležalové, syn Jan, jenž vyrostl ve významnou osobnost českého národního, kulturního a politického života Šumberska a Olomoucka.¹ Po maturitě na c. k. českém státním gymnáziu v Zábřehu² v roce 1912 absolvoval Jan Springer studium české a německé filologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, jež završil doktorátem filozofie,³ [obr. 1] a v září 1920 nastoupil jako suplující profesor na nedávno zřízenou státní reálku v Šumperku.⁴ Kromě předmětů své aprobační se musel suplent Springer ujmout výuky francouzštiny, ruštiny, zeměpisu a zpěvu a správy učitelské knihovny (což dokládá jeho jazykové kompetence včetně jeho raného zájmu o slovanské národy a jejich kultury); v Šumperku prof. Springer setrval i po změně reálky v reálné gymnázium, a to až do jeho zániku v září 1938, kdy Šumbersko připadlo v důsledku Mnichovské dohody Velkoněmecké říši.

Kromě pedagogické práce se Jan Springer pilně věnoval kulturně politickému působení ve prospěch českého živlu v převážně německém Šumperku. [Obr. 2] V letech 1926–1938 byl předsedou tamního okrsku Národní jednoty a dirigentem jejích pěveckých sborů, funkcionářem a starostou Sokola, jednatelem okresního osvětového sboru, knihovníkem české Veřejné a státní obvodové knihovny v Šumperku aj. Čelil usilovně narůstajícímu německému nacionalismu; po henleinovské provokaci 3. května 1938, během níž byl v Šumperku zničen pomník Tomáše Garrigua Masaryka (odhalený v roce 1924), se Springer stal jedním z iniciátorů Akčního výboru na ochranu republiky, vystupoval jako hlavní řečník na tehdejších národních a antifašistických manifestacích, zejména 4. září 1938 na Tyršově stadionu v Šumperku.

Od poloviny dvacátých let až do roku 1938 Springer hojně přispíval do *Stráže Moravy*, časopisu *Národní jednoty pro východní Moravu* a do její přílohy *Hlídky národní výchovy a osvěty*, od roku 1932 až do roku 1938

Obr. 1. Jan Springer ve vojenské uniformě s distinkcemi praporčíka a s řádovou stužkou. Fotografie z let 1915–1916. Foto: rodinný archiv manželů Bartošových ze Šumperka.

Obr. 2. PhDr. Jan Springer s matkou a se sestrou Zdenkou. Fotografie patrně z roku 1922.
Foto: rodinný archiv manželů Bartošových ze Šumperka.

řídil šumperskou hlídku v týdeníku *Litovel-ský, šternberský a šumperský kraj*. Uveřejňoval zde množství recenzí, přičemž se orientoval na české literární klasiky a na četbu pro široké vrstvy. Informoval též o nových překladech literárních děl zejména francouzských a angloamerických autorů, svoje vlastní překlady z ruštiny a z jihoslovanských jazyků publikoval časopisecky, například v olomouckém *Pozoru*. Své historické studie a články věnoval Springer hlavně šumperskému regionu – jsou to např. úvod a dvě kapitoly v publikaci *Šumpersko, obraz národních, kulturních, národohospodářských a sociálních poměrů* (Šumperk 1927), kterou redigoval, nebo brožury *Konec sudetensko-landského odboje 15. prosince 1918 v Šumperku – Kapitola z památníku národního osvobození na Šumpersku roku 1918–1919* (Šumperk 1933) a *České Šumpersko v jubilejním roce Národní jednoty* (Šumperk 1935).⁵ Nejrozsáhlejší (288 stran), vlastním nákladem vydaným dílem Jana Springera jsou *Ohlasy světové války na Balkáně v české literatuře s podtitulem Studie převážně bibliografická* (Šumperk 1935).

Ke dni 1. listopadu 1938 byl Jan Springer spolu s dalšími devíti pedagogy působícími doposud

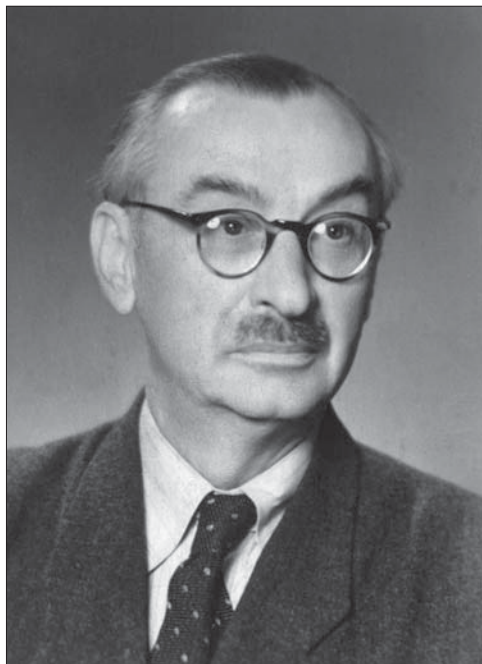
na Němci anektovaném území severní Moravy přeložen na státní reálné gymnázium do Olomouce, sídlící v budově Slovanského gymnázia v Kosinově ulici.⁶ Za 2. světové války se odborně angažoval především ve Vlasteneckém spolku muzejním jako člen jeho výboru a knihovník, v roce 1941 tak otiskl čtyři recenze v *Časopise vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* (předchůdci nynějších *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci*).

Vzápětí po osvobození Československa z nacistické okupace byl Jan Springer 12. května 1945 pověřen jako zatímní správce vedením státního reálného gymnázia v Kosinově ulici (posléze byl v této funkci potvrzen) a díky jeho úsilí byl tomuto ústavu navrácen historický název Slovanské gymnázium. Do sborníku k 80. výročí založení Slovanského gymnázia v roce 1947, nazvaného *Šimě hořčičné*, napsal Springer kapitolu *Gymnázium v jařmu německém (1939–1945)*.⁷ Do roku 1948 byl místopředsedou olomoucké Národní jednoty pro východní Moravu, předsedou olomoucké pobočky Společnosti přátel Jugoslávie a předsedou olomoucké pobočky Společnosti československo-polského přátelství. Jako lektor češtiny působil až do roku 1962 při výuce zahraničních studentů na Univerzitě Palackého, o jejíž vznik se zasloužil členstvím v Akčním výboru pro obnovení filozofické fakulty, zřízeném 3. ledna 1946. Závěr působení Jana Springera ve funkci správce Slovanského gymnázia poznamenala „plivánková aféra“. O pololetních prázdninách ve dnech 8. až 14. března 1948 uspořádalo Slovanské gymnázium lyžařský zájezd pro VII. a VIII. třídy – pro studentky do Stříbrnic, pro studenty na Šerák a do Velké Úpy; po příjezdu do Stříbrnic se ukázalo, že ve stříbrnické chatě Pošta není dostatečný počet lůžek, a tak se dívky z VIII. A přesunuly na Šerák. Když do Stříbrnic dorazila zpráva o tragic-

ké smrti tehdejšího ministra zahraničí Jana Masaryka, uspořádaly některé studentky soutěž v plivání na fotografický portrét předsedy vlády ČSR a Komunistické strany Československa Klementa Gottwalda, vystřižený z novin a osvětlený dvěma svícemi. Jedna z účastnic zájezdu však po návratu do Olomouce „plivánky“ udala okresnímu výboru KSČ, a způsobila tak, že dvě jejich akérky, Ludmila Lachová a Libuše Bártová, byly vyloučeny ze všech moravskoslezských státních středních škol a další dvě, Božena Králíková a Blanka Hublíková, musely opustit Slovanské gymnázium se 3. stupněm z chování; lyžařskému instruktoru Miloši Buriánkovi, jenž nedokázal zneuctění Klementa Gottwalda zabránit, nebyl započítán do doby jeho studia na Pedagogické fakultě UP zimní semestr 1948–1949. *„Zatímni správce Slovanského gymnázia, PhDr. Jan Springer, byl hluboce nešťasten, protože celá záležitost vlivem fanaticky uvědomělého postoje profesorů Třískaly a Losíka byla dokonce vyšetřována policejně, ale soud rozhodl, že jde o školní přestupek, a tedy se touto záležitostí už dále nezabýval. Vyšetřování ve škole pak probíhalo v květnu a protáhlo se až do září, kdy zbývající účastnice zájezdu ještě asi měsíc nesměly chodit do školy. Ke konci školního roku 1947/1948 byl rovněž odvolán ze své funkce PhDr. Jan Springer a nahrazen PhDr. Jaroslavem Hanáčkem.“*⁴⁸

Jan Springer byl tehdy přeložen ze Slovanského gymnázia jako profesor ruštiny na Polívkovo státní reálné gymnázium sídlící na olomoucké třídě Jiřího z Poděbrad; v roce 1951 byly oba ústavy sloučeny jakožto jedenáctiletá střední škola, na níž prof. Springer působil ještě po dvě léta, v roce 1953 odešel do důchodu.⁹ Byl velice oblíbeným učitelem – Jan Novotný vzpomíná: *„Dr. Springer uměl dokonale rusky a ruštině vyučoval v posledních letech své pedagogické dráhy. Byl to učitel laskavý, dával studentům možnosti, aby se naučili, pokud se chtěli naučit. Měl odpor k donucování a tvrdým postupům. Charakterizoval bych ho jako učitele demokratického. Byl vnímán jako mimořádná pedagogická osobnost a myslím, že všichni ho měli rádi a respektovali ho. Ještě blíže jsem ho poznal až po maturitě, vlastně ještě mnohem později, když se sprátelil s mou matkou. Teprve tehdy jsem poznal, jak vzácný je to člověk, jak rozsáhlé má vědomosti, jak laskavý a obětavý dovede být ke svému okolí. [...] Dojímavé byly i výlety s jeho staříčkou tatrovkou, které někdy končily hned na svém začátku, protože jeho veteránka byla schopna pouze sjet dolů po olomouckém Dolním náměstí. Řídit ji, to vyžadovalo velikou zručnost. Zvláště důležité bylo nezapomenout na to, že šipku naznačující směr zabočení doleva je nutno posunout rukou, aby správně fungovala. Dr. Springer znal snad všechny karetní hry. Vítězný úsměv rozhostil se po jeho tváři, když po brilantní hře uhrál pagáta v tarokách, ačkoliv si všichni mysleli, že mu ho zabijí.“*¹⁰ Bohuslav Smejkal soudí, že prof. Springer uměl *„pozitivně ovlivňovat růst žáka povzbuzením, pochvalou, hodnocením. Dovedl probudit zájem o předmět poutavým výkladem.“* A dále: *„Od studentů jiných ročníků jsem slyšel, že byl oslovován jako ‚Ducháček‘, milou narážkou na jeho podobu s hercem Vlastou Burianem a jeho roli ve filmu Ducháček to zařídí. Vidál jsem ho, jak spolu s paní Novotnou, učitelkou hudby a zpěvu, navštěvují téměř všechny koncerty vážné hudby; oba byli nepřehlédnutelnými postavami v sále. U nás studentů budily úsměv jeho podařené vyjíždky do kraje jím ovládanou tatrovkou.“*¹¹ Miloslav Budík pak připojuje: *„Školní rok 1952/1953 se mi nesmazatelně vryl do paměti postavou pana profesora dr. Jana Springera. Vysoký, mužné postavy, do značné míry připomínající ‚ctihodné kmety‘ druhé poloviny 19. století, každým coulem osobnost – to byl Springer. [...] S úctou vzpomínám na mnohá další setkání s profesorem dr. Janem Springerem po řadu let v elektrice nebo v ‚kopeckém‘ autobuse. Patřil k těm pedagogům, kteří si své žáky pamatovali (podobně jako profesor Leopold Borovička) a zajímali se o jejich životní osudy.“*¹²

Jak v Šumperku, tak v Olomouci žil prof. Springer jako zapřísáhlý starý mládenec; bydlel (do roku 1946 se svou matkou) v pronajatém bytě ve vile v Helceletově ulici č. 8, a to až do roku 1954, kdy se přestěhoval do Polské ulice č. 2 do bytu, jenž sdílel se svou sestrou

Obr. 3. PhDr. Jan Springer. Fotografie z 50. let 20. stol. Foto: rodinný archiv manželů Bartošových ze Šumperka.

Zdenkou a její rodinou. [Obr. 3] V červenci 1978 se vrátil do Šumperka, kde nadále obýval přízemí rodinného domu v Čičákově ul. 2, jenž Springerova rodina vlastnila od roku 1926 a jehož první patro tehdy užíval syn sestry Jana Springera Zdenky, učitel Milan Lehar, se svou rodinou.

Své poválečné literárněhistorické zájmy zúročil Jan Springer ve dvou příspěvcích v památníku Jednoty Svatopluka Čecha vydaném ke 100. výročí narození tohoto básníka¹³ a zejména v bibliografickém přehledu *Co dala Haná české literatuře*, publikovaném knižně v Olomouci roku 1947. Ani jako důchodce nijak neomezoval svoje badatelské zájmy. Jako bibliograf spolupracoval s Vědeckou knihovnou v Olomouci a se Slezským ústavem ČSAV¹⁴ – ve spisovém materiálu olomoucké Vědecké knihovny tak objevil dosud neznámé dopisy Josefa Dobrovského z doby jeho působení v Generálním semináři na Hradisku u Olomouce (1787–1790).¹⁵ Byl nadále činný ve Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci (od roku 1968 nástupkyní Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci), ale

na Šumpersko nezapomínal – za celoživotní zásluhy o tento region byla v roce 1968 udělena Janu Springerovi Cena města Šumperka, v roce 1974 vydal Vlastivědný ústav v Šumperku Springerovu drobnou publikaci *Co dalo Šumpersko české literatuře*. Zaujaly ho též hudební skladatelky, Janu Novotnému psal 2. října 1975: „Já jsem první bibliograf ženské skladatelské činnosti – tím jsem se chlubil, že vedle filozofie jsem holdoval i ženám.“¹⁶

Poslední léta života komplikovala Janu Springerovi srdeční choroba – přežíval díky kardiostimulátoru, rovněž takřka oslepl. Dne 4. října 1978 byl převezen sanitním automobilem ze Šumperka do Fakultní nemocnice v Olomouci za účelem výměny tohoto přístroje, zde však po 14 dnech, dne 19. října 1978, zemřel, a to krátce před svými pětáosmdesátinami. Springerovy tělesné ostatky byly zpopelněny, urna s jeho popelem je uložena v kolumbáriu zřízeném ve zdi šumperského hřbitova.

V Janu Springerovi odešel – jak napsal jeho žák na Slovanském gymnáziu a životopisec Jaromír Dvořák (1931–2004), literárněvědný bohemista působící na Filozofické fakultě v Olomouci – „významný kulturní pracovník, spojující ideály národního obrození s demokratickým československým republikanismem, moravským regionalismem a kulturní vzájemností, zejména slovanskou“.¹⁷

Poznámky

- ¹ Eduard David Springer, nar. 30. 12. 1857 v Náměšti na Hané č. 64, zemřel v roce 1918 ve věku 61 let v Leštině na Šumpersku jako oběť úplavice, kterou se nakazil od válečných zajatců. Anna, roz. Doležalová, nar. 12. 11. 1868 v Lukavici, zemřela ve věku 78 let 12. 8. 1946 v Olomouci, ul. Helceletova č. 8. – Jan Springer měl čtyři sourozence: dvojčata Eduarda (nar. 13. 1. 1889 v Postřelmově, ženatý, kočí a rolník, zemř. ve věku 61 let 26. 11. 1951 v Olomouci) a Konráda (nar. 13. 1. 1889 v Postřelmově, ženatý, učitel v Zábřehu-Krumpachu, zemřel ve věku 54 let 14. 7. 1943 v Moravičanech), Zdenku (nar. 20. 9. 1895 v Písařově, provdaná Leharová, zemř. ve věku 83 let 14. 8. 1978 v Šumperku) a Miladu (nar. 19. 3. 1900 v Písařově, svobodná, zemř. ve věku 79 let 31. 5. 1979 v Šumperku). Hrob rodičů Jana Springera, jeho bratra Konráda Springera, Konrádovy manželky a syna se nachází na hřbitově v Zábřehu. K osobnosti Jana Springera viz: Filip, Z.: Springer Jan, PhDr. In: *Kdo byl kdo. 200 osobností z historie Šumperska*. Šumperk 2008, s. 86; Jurenka, J.: *Písařov. Minulost obce*. Písařov 2003; Springer Jan, PhDr. – středoškolský profesor, literární historik. *Slovanské gymnázium Olomouc, Osobnosti*. <http://www.sgo.cz/Osobnosti-a-absolventi/Osobnosti-Slovanskeho-gymnazia-jubilujici-v-rijnu-2012-je-Springer-Jan-PhDr-/,> vyhledáno 1. 9. 2013.
- ² C. k. státní gymnázium v Zábřehu bylo založeno v roce 1896 jako první česká střední škola na severozápadní Moravě. Za jeho prvních ředitelů Rudolfa Dvořáka a Františka Kahlíka zde působila řada znamenitých učitelů, mj. profesor češtiny a němčiny Antonín Procházka, literární historik zabývající se národním obrozením a vydáváním spisů Svatopluka Čecha.
- ³ Na fotografii pořízené ve válečných letech 1915–1916 a uchované v rodinném archivu je Jan Springer zpodoběn ve vojenské uniformě s distinkcemi praporčíka a s řádovou stužkou [obr. 1]. Jan Novotný sděluje: „Z vyprávění vím, že v době první světové války působil jako armádní tlumočník na Balkáně. Od té doby se také datoval jeho zájem o balkánskou problematiku. Měl rozsáhlou monotematicky zaměřenou slovanskou knihovnu, kterou již věnoval olomouckému archivu.“ Cit. podle Novotný, J.: Mé vzpomínky na PhDr. Jana Springera. In: Bartoš, L. (ed.): *...vzdělávání budíž..., Almanach k 135. založení Slovanského gymnázia v Olomouci a 100. výročí založení České reálky v Olomouci*. Olomouc 2002, s. 96.
- ⁴ Zřídít českou střední školu v Šumperku, měšť s výraznou většinou německého obyvatelstva, bylo možné až po vzniku samostatného Československa v říjnu 1918. Vzhledem k existenci českého gymnázia v Zábřehu byla dána přednost reálce, škole s technickým zaměřením. Šumperská reálka vznikla 12. září 1919, jejím řízením byl pověřen Ladislav Fiala. Škola byla nejprve umístěna v německém ústavu pro hluchoněmé děti, ještě téhož roku se škola přemístila do bývalé zemské donucovací pracovny, tzv. robotárny, v jejíchž prostorách se vyučovalo až do postavení nové budovy, otevřené v květnu 1931. Jan Springer vyličil trudné počátky českého středního školství v Šumperku v článku *Počátky české státní reálky v Šumperku*, uveřejněném v IX. výroční zprávě státní reálky v Šumperku za školní rok 1927/1928, s. 3–7, řediteli Ladislavu Fialovi napsal nekrolog (*Za ředitelem Ladislavem Fialou*, Stráž Moravy, roč. 22, 1930–1931, s. 97–98). V roce 1928 byla šumperská reálka změněna na reálné gymnázium, jež bylo zlikvidováno po obsazení českého pohraničí v roce 1938, jeho budovu převzala vyšší dívčí a obchodní německá škola. Po osvobození ČSR v květnu 1945 bylo gymnázium obnoveno, v rekonstruované a rozšířené budově působí dodnes pod hlavičkou Gymnázium Šumperk (s osmiletým studijním cyklem se všeobecným zaměřením, jež navazuje na tradice reálného gymnázia).
- ⁵ Výběrový *Bibliografický přehled prací Jana Springera* do roku 1969 je publikován jako příloha stati Z. Filipa: K pětasedmdesátinám prof. dr. Jana Springera. In: *Severní Morava*, Vlastivědný sborník, sv. 17, 1969, s. 73–76.
- ⁶ Slovanské gymnázium vzniklo 1. října 1867 jako tehdy jediná střední škola s českým vyučovacím jazykem na střední a severní Moravě, v roce 1884 obdrželo novou budovu v nynější Kosinově ulici č. 4, postavenou díky peněžní sbírce (nyní budova Střední školy technické a obchodní, Olomouc). V letech 1890–1919 nesl ústav název C. k. české gymnázium, v letech 1919–1947 Státní československé reálné gymnázium, v letech 1947–1953 Slovanské gymnázium. V roce 1951 bylo Slovanské gymnázium administrativně sloučeno s tehdejší Polívkovým státním reálným gymnáziem a vystěhováno z budovy

v Kosinově ulici do nedaleké budovy Polívkova státního reálného gymnázia na tř. Jiřího z Poděbrad č. 13. Roku 1953 bylo Slovanské gymnázium degradováno na jedenáctiletou střední školu, v roce 1963 změněnou na střední všeobecně vzdělávací školu; v letech 1969–1990 se ústav nazýval Gymnázium tř. Jiřího z Poděbrad. Dne 19. listopadu 1990 byl gymnázium s účinností od 3. září t. r. navrácen historický název Slovanské gymnázium a svou činnost zahájila jeho bilingvní česko-francouzská sekce, umístěná ve školní budově v Pasteurově ul. č. 19, postavené pro děti příslušníků Sovětské armády dislovaných v letech 1968–1990 v Olomouci.

- ⁷ Olomouc 1946, s. 47–50. Na shodné téma pojednal J. Springer v článku *Osudy ústavu v době okupace a po ní*. In: *Výroční zpráva st. reálného gymnázia v Olomouci za školní rok 1946–1947*, s. 3–8.
- ⁸ Janoušková-Hrudová, B.: I to se, téměř před půl stoletím, stalo... In: Bartoš, L. (ed.): *Primum necessarium je vzdělání a mravnost. Almanach k 130. výročí založení Slovanského gymnázia v Olomouci a k 95. výročí založení České reálky v Olomouci*. Olomouc 1997, s. 186–187. Prof. Miloslav Trískala vyučoval na Slovanském gymnázium dějepis a zeměpisu, prof. Václav Losík vyučoval češtině na Polívkově státním reálném gymnázium a z titulu své funkce předsedy Akčního výboru Svazu zaměstnanců školství a osvěty provinilé studentky vyšetřoval. Viz též Urbášek, P.: Plivánková aféra. *Žurnál UP*, roč. 7, 1998, č. 21, 27. 3., s. 7.
- ⁹ Se svou školou však J. Springer nadále zůstal v kontaktu – v jubilejní publikaci *Za hlasem Komenského – Památník Slovanského gymnázia v Olomouci 1867–1957*, Olomouc 1957, otiskl příspěvek Z vědecké a literární činnosti maturantů (s. 145–148), do jubilejní publikace *Pocta Slovanskému gymnázium v Olomouci 1867–1967*, Olomouc 1967, přispěl články Organizátorům (s. 187–188) a Literární činnost profesorů a žáků ústavu (s. 148–148).
- ¹⁰ Novotný, J.: Mé vzpomínky na PhDr. Jana Springera (pozn. 3), s. 96–97.
- ¹¹ Smejkal, B.: Jan Springer bibliograf. In: Kolář, B. (ed.): *Z paměti literární Olomouce*. Olomouc 2004, s. 32–34.
- ¹² Budík, M.: Vzpomínky na profesory Springera, Bráblíka a Borovičku. In: *Primum necessarium je vzdělání a mravnost...* (pozn. 8), s. 218.
- ¹³ Springer, J.: Svatopluk Čech a jižní Slované. In: *Svatopluku Čechovi. Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkůvých*. Praha 1946, s. 204–229. – Týž: Svatopluk Čech a němectví z dnešního hlediska. Tamtéž, s. 253–258.
- ¹⁴ Viz Springer, J.: O jedné olomoucké knihovně. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1963, č. 113, s. 21–24; týž: *K dějinám Státní vědecké knihovny v Olomouci*. Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 11, Olomouc 1966. – Týž: Těšínská gymnazijní a olomoucká lyceijní knihovna. In: *Slezský sborník*, roč. 64, 1966, s. 371–378.
- ¹⁵ Viz Springer, J.: Josef Dobrovský a kruh jeho přátel v Olomouci. In: *Pocta Miloslavu Traplovi*. Olomouc 1969, s. 149–158. – Týž: Třetí dopis Josefa Dobrovského v Olomouci. *Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, roč. 60, 1970, s. 157–158. – Týž: Josef Dobrovský a Olomouc. *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, 1972, s. 125–128.
- ¹⁶ Novotný, J.: Mé vzpomínky na PhDr. Jana Springera (pozn. 3), s. 97.
- ¹⁷ Dvořák, J.: *Prof. PhDr. Jan Springer, demokrat a vlastenec (1893–1978)*. Olomouc 1993, s. 9, otištěno rovněž in *Primum necessarium je vzdělání a mravnost...* (pozn. 8), s. 212. – Písemná pozůstalost Jana Springera je uložena ve fondech Vlastivědného muzea v Olomouci.

SUMMARY

In Memoriam of Jan Springer. On the 120th Anniversary of the Birth and 35th Anniversary of the Death of the Respected Teacher and Regional Historian

Jiří Fiala

PhDr. Jan Springer (* 24 November 1893 Písařov, † 19 October 1978 Olomouc) worked as a secondary school teacher, historian and literary historian. After completing his studies of Czech and German at the Philosophical Faculty of Charles University in Prague, he taught at the public grammar school in Šumperk as of the year 1920 and became a leading figure in the Czech public and cultural life of the town. He was chair of the district National Unity organization, mayor of the Sokol organization and librarian. He published widely in regional Czech newspapers, wrote and published the book *Ohlasy světové války na Balkáně v české literatuře* (*Responses to the World War in the Balkans in Czech Literature*) with the subtitle *Studie převážně bibliografická* (*A Primarily Bibliographical Study*) (Šumperk 1935).

He was co-founder of the local Committee for Defending the Country in the year 1938. After the annexation of the border territories of Czechoslovakia into Nazi Germany, Jan Springer continued with his teaching and publishing activities in Olomouc. He was active in the local National Museum Society, cooperated with the Research Library in Olomouc and the National History Institutes in both Olomouc and Šumperk. He published two bibliographic works *Co dala Haná české literatuře* (*What the Haná Region Has Given Czech Literature*) (Olomouc 1974) a *Co dalo Šumpersko české literatuře* (*What the Šumperk Region Has Given Czech Literature*) (Šumperk 1974). Jan Springer spent the final years of his life in Šumperk with the urn containing his ashes housed in the columbarium in the local cemetery.

Vznik, vývoj a současnost kartografické podsbírky Vlastivědného muzea v Olomouci (1963–2013)

Josef Urban

Vlastivědné muzeum v Olomouci spravuje celkem 35 podsbírek nevyčísitelné hodnoty, které zahrnují široké spektrum přírodních a společenských věd. Jedna z nich, geografická,¹ byla založena právě před padesáti lety, tj. v roce 1963. Dnes se svým rozsahem, různorodostí i historicko-uměleckou hodnotou řadí mezi nejvýznamnější podsbírký tohoto druhu (nejen) na Moravě.²

Již v 80. letech 19. století začal v olomouckém městském historickém muzeu (Historisches Museum der Stadt Olmütz) značně nesourodý sběr starých map, atlasů a plánů. Prakticky až do konce druhé světové války se podsběrka rozrůstala jen velmi pomalu, přesto (nebo právě proto) v tomto čase získala nejcennější přírůstky.³ Zcela novou situaci znamenal rok 1951 a vznik Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, který převzal sbírky Muzea hlavního města Olomouce a Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci. O pár let později, v roce 1959, muzeum získalo budovu na Denisově ulici 30, kde zřídilo své depozitáře. Nejen kartografické a geografické předměty, které byly mezitím rozšířeny ze sbírky zaniklého Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci, zde získaly své definitivní prostory.⁴

Koncem roku 1960 do tehdejšího Vlastivědného ústavu v Olomouci přišel jednapadesátiletý JUDr. et PhDr. Zdeněk Šprinc, CSc.⁵ Tento bývalý studentský aktivista (podílel se mj. na vzniku Univerzity Palackého v Olomouci), vlastivědný pracovník a externí vysokoškolský pedagog se stal vedoucím oddělení dokumentace současnosti a odborným muzejním pracovníkem. Jeho pílě, systematickosti a neuvěřitelná vytrvalost vedly již v roce 1963 k oficiálnímu založení samostatné podsbírký Geografie. Jeho cílem bylo v budoucnosti vybudovat specializované Muzeum geografie v rámci Vlastivědného ústavu v Olomouci. Tento ambiciózní projekt, na kterém se podílela i katedra geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, se však podařilo realizovat pouze částečně.⁶

Obr. 1. Zdeněk Šprinc – zakladatel kartografické podsbírký VMO, Fotoarchiv VMO.

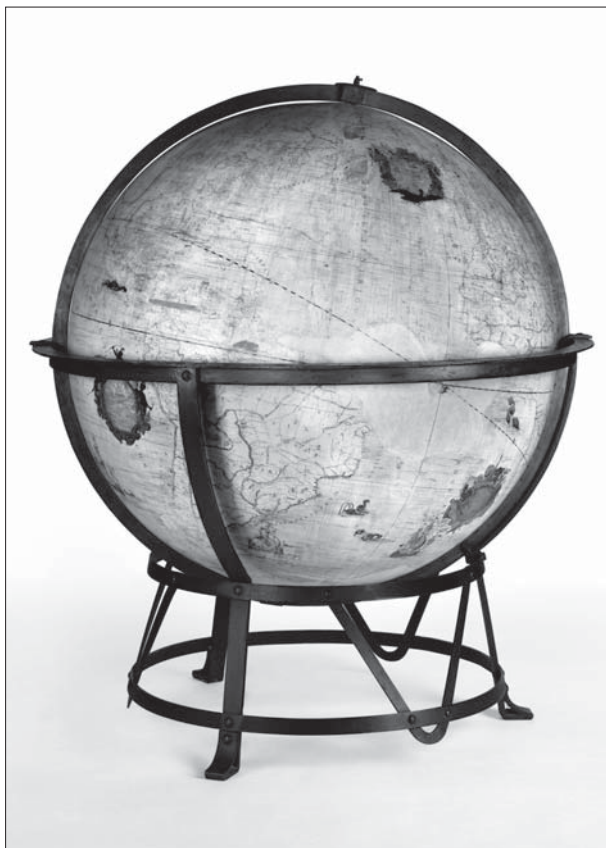
Podsběrka se již od svého vzniku postupně dynamicky rozšiřovala nejen vlastním sběrem, ale i nákupy starší či aktuální kartografické produkce. Rozrostla se také o sbírkové předměty ze zrušených muzeí na Olomoucku (Litovel, Uničov a Šternberk). Při tvorbě i prezentaci kartografické podsbírký navázal Zdeněk Šprinc úzkou spoluprací

s Univerzitou Palackého, která v různé formě a intenzitě pokračuje do dnešních dnů. Ucelenost, přehlednost a rozvoj podsbírky Kartografie umožňuje i velmi stabilní personální obsazení. V průběhu půlstoletí existence má teprve třetího stálého kurátora. Jak již bylo zmíněno dříve, od svého vzniku v roce 1963 spravoval sbírku Zdeněk Šprinc (1919–1988), kterého v dubnu 1978 nahradila bývalá pedagožka PaedDr. Ludmila Drtílková, rozená Suchánková (* 1951). Po jejím odchodu do důchodu v polovině roku 2011 se novým správcem podsbírky stal historik Mgr. Josef Urban (* 1982).

V současnosti obsahuje muzejní podsbírka Kartografie přes 5 300 sbírkových předmětů, které pokrývají časové období od 16. století do současnosti.⁷ Podsbírka je rozdělena na několik oddílů (mapy, atlasy, plány, glóby, geografické přístroje), přičemž samostatný a největší oddíl tvoří mapy Českých zemí, včetně regionů. I tematický záběr sbírkových předmětů je velmi rozsáhlý. Pokrývá mapy světa, kontinentů i jednotlivých zemí či regionů, ale také přírodní, politické, silniční, turistické či vojenské mapy a atlasy. Je zde také uloženo velké množství školních map, atlasů a pomůcek.⁸

Mezi historicko-umělecké skvosty podsbírky patří sedm barokních glóbů, které byly získány v roce 1903 převodem z tehdejší univerzitní knihovny.⁹ Nejstarší z nich je trojice glóbů (hvězdný, zemský a armilární sféra) z roku 1640, které pocházejí z produkce slavného nizozemského kartografa W. J. Blaeua.¹⁰ Druhou sérii tvoří obří zemský a hvězdný glóbus (průměr 125 cm, obvod 397 cm) z roku 1695 od olomouckého univerzitního profesora J. Grünskleea, na jejichž výzdobě se podílel přední barokní malíř F. Naboth.¹¹ Zbývající dva glóby (hvězdný a zemský) spatřily světlo světa v roce 1738 a vytvořil je italský kartograf V. M. Coronelli pro probošta augustiniánského kláštera v Olomouci A. M. Krbosche.

Kartografická podsbírka mj. obsahuje různé varianty map Moravy od P. Fabricia a J. A. Komenského, krajské mapy J. K. Müllera a K. Schenkla, mapu olomoucké diecéze J. V. Freye z Freyenfelsu, mapu Moravy V. A. Šembery nebo místopisné mapy J. Brunclíka nebo J. Vilímka. Rozsahem unikátní je i kartografický soubor z dob vojenských mapování v 19. a v první polovině 20. století. Při výrobě a distribuci map hráli od nepaměti velkou úlohu, mimo samotných autorů, i nakladatelé a vydavatelé, proto v podsbírce

Obr. 2. Johann Grünsklee – Ferdinand Naboth, *Zemský glóbus*, 1695–1697, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Foto: Pavel Rozsival.

nemůže chybět také kartografická produkce A. Ortelia (Antverpy), J. B. Homanna a jeho dědiců (Norimberk), T. C. Lottera (Augšpurk), F. J. von Reillyho (Viedeň) či v pozdějším období např. R. Prombergera (Olomouc).¹²

Sbírkové předměty se přirozeně staly nedílnou součástí mnoha výstavních počínů. Ze specializovaných výstav a expozic, které byly uskutečněny samostatně nebo ve spolupráci s odbornými geografickými a univerzitními institucemi, můžeme jmenovat např. *Československé mapy* (1962), *Člověk a mapa* (1965–1966), *Člověk a zeměpisné prostředí* (1966), *Matematická geografie ve školní praxi* (expozice, otevřena v roce 1966), *Morava a Slezsko na dobových mapách a vedutách* (expozice v muzeu Litovel, 1992–1999), *Komenského mapa Moravy* (1998) či *Mapy, atlasy a glóby v zrcadle staletí – od umění k technice* (2004). Od února do dubna 2014 bude ve Vlastivědném muzeu v Olomouci probíhat výstava starých map a atlasů, na kterou naváže i cyklus odborných přednášek.¹³

Od nepaměti lidé na celém světě zaznamenávali pro lepší orientaci trojrozměrný zemský povrch dvojrozměrně. Proto nám kartografická, a v širším smyslu i geografická, díla poskytují důležité informace o stupni objevování naší planety, politickém členění a přírodních či společenských podmínkách v průběhu historie. Neméně důležitá je i jejich historicko-umělecká složka a rozvoj technických vynálezů, které zpřesnili údaje o zemi a vesmíru. Nejen v těchto souvislostech pak můžeme lépe pochopit a ocenit nevyčíslitelnou hodnotu starých map, atlasů, plánů a geografických přístrojů.

Poznámky

¹ Současný název, Kartografie, získala podsbírka začátkem devadesátých let minulého století. Je to dáno především postupným příklonem sbírkotvorné činnosti k jedné z hlavních subdisciplín geografie.

² Viz následující literatura: Burian, V.: Olomoucké barokní glóby. In: *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky*, 1964, č. 9, s. 219–230. – Týž: Ještě k olomouckým univerzitním glóbum z roku 1695. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 1979, č. 200, s. 21–26. – Drtílková, L.: Dobové mapy a veduty Moravy a Slezska v litovelském muzeu. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 1993, č. 270, s. 59–60. – Týž: Pozoruhodný atlas v kartografických sbírkách olomouckého muzea. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 1999, č. 278, s. 72–73. – Týž: Barokní glóby v kartografických sbírkách olomouckého muzea. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2003, č. 286, s. 46–51. – Týž: *Mapy, atlasy a glóby v zrcadle staletí. Od umění k technice. Nahlédnutí do kartografické sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci od 16. století po současnost*. Olomouc 2004. – Týž: Výstava map a glóbů z kartografické sbírky olomouckého muzea. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2004, č. 288, s. 75–79. – Koukal, E. (red.): *Krajské vlastivědné muzeum (1951–1983). 100 let. Sborník k 100. výročí založení prvního českého muzea na Moravě a u příležitosti 135. výročí vzniku olomouckého muzejnictví*. Olomouc 1983.

³ Zvláštní zmínku zasluhují mj. akvizice městského historického muzea u pařížských antikvářů, kde byla získána mimořádně cenná moravika (např. různé varianty map Moravy J. A. Komenského).

⁴ Srov. [Burian, V.]: K charakteristice sbírkových fondů KVMO. *Společenské vědy*. In: Koukal, E. (pozn. 2), s. 34–47.

⁵ Více: Drtílková, L.: Vzpomínka na JUDr. et. PhDr. Zdeňka Šprince, CSc. (2. 7. 1919, Prostějov – 22. 10. 1988, Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2008, č. 296, s. 163–167.

⁶ Fňukal, M. a kol.: *Historie katedry geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci*. Olomouc 2009, s. 10.

⁷ Až na nejnovější přírůstky jsou všechny zapsány kompletně ve II. stupni muzejní evidence.

⁸ Srov. Drtílková, L.: *Mapy, atlasy a glóby* (pozn. 2), s. 4.

- ⁹ Barokní glóby jsou v kartografické podsbírce Vlastivědného muzea v Olomouci zapsány pod inventárními čísly KG 2 484 – KG 2 490.
- ¹⁰ Všechny tři glóby W. J. Blaeua jsou v současné době k vidění v *Expozici času* ve Šternberku. V 90. letech minulého století byly zapůjčeny na Pražský hrad do reprezentačních sálů prezidenta republiky Václava Havla.
- ¹¹ Hvězdný glóbus J. Grünskleeho je vystaven v nové expozici Vlastivědného muzea v Olomouci *Olomouc – patnáct století města*.
- ¹² Není možné vyjmenovat všechny významné sbírkové předměty, takže uváděný výčet je pouze informativní.
- ¹³ Odborným garantem výstavy je prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc., z katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého.

SUMMARY

Formation, Development and Presence of the Cartographic Subcollection of the Regional Museum in Olomouc (1963–2013)

Josef Urban

The beginning of the subcollection can be tracked back to the 1880s, to the time when an unhomogenous collection of old maps, atlases, plans and geographic devices were compiled in the municipal historical museum in Olomouc. With exception of the beginning of the 20th century, the collection-forming activities more or less stagnated until the Regional Museum in Olomouc was founded in 1951. In 1963, thanks to Mr. Z. Šprinc, the official subcollection called “Geography” arose (later it was renamed “Cartographic subcollection”) and was soon substantially enlarged, not only by the collection process, but also by purchases of new cartographic items. As of today, it belongs, in relation to both the dimension and the historical value, among the most important subcollections of its sort not only in Moravia.

The Cartographic subcollection of the Regional museum in Olomouc consists of more than 5,300 subcollection items and is divided into several separate sections (maps, atlases, globes and geographic devices) of which the largest part is formed by the maps of the Czech countries and its' regions. The most important are the 7 baroque globes, different variants of the maps from P. Fabricius and J. A. Komenský and regional maps from J. K. Müller. The items of the subcollection naturally became part of many exhibition events. An exhibiton of old maps and atlases is being prepared in the cooperation with Palacký University at the beginning of 2014.

23. září 1883 – den, kdy vzniklo nejstarší české muzeum na Moravě

Josef Urban

Motto:

„Co je to museum? Podle původního významu jest museum chrámem mus, čili stánkem umění a věd. V taková musea ukládá se vše, což duch lidský vymyslí, což umělci vytvořili, ukládá se také z přírody vše, což by mohlo ducha lidského k dalšímu bádání podněcovati, povzbuzovati.“¹

Tento rok si připomínáme 130. výročí vzniku Muzejního spolku olomouckého,² který založil první české muzeum na Moravě. V rámci tohoto významného jubilea Vlastivědné muzeum v Olomouci připravilo novou expozici s názvem *Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci a jeho odkaz (1883–2013)*. Následující text se zaměří na rok 1883 a na nejdůležitější mezníky při vzniku muzejního spolku, které se později zapsaly „zlatým písmem“ do českých kulturních dějin Olomouce, jejího okolí a potažmo celé Moravy.³

Cesta ke vzniku prvního českého muzea na Moravě nebyla jednoduchá. Město Olomouc, ve druhé polovině 19. století, mělo převážně německý charakter a vedení radnice dávalo českému živlu jen velmi málo prostoru ke kulturně-společenské realizaci.⁴ Přesto však, i díky liberálnímu období po pádu bachovského absolutismu, začal v 60. letech 19. století postupný rozkvět české spolkové činnosti a v hanáckém městě vznikla celá řada národních spolků a institucí (např. Slovanský čtenářský spolek, který byl později přejmenován na Občanskou besedu, tělocvičná organizace Sokol, Jednota divadelních ochotníků, Matice školská či pěvecký spolek Žerotín).

Zásadní vliv pro vznik budoucího českého muzea však mělo otevření Slovanského gymnázia v Olomouci v roce 1867. Právě v tamějším pedagogickém sboru postupně několik let dozrávala myšlenka na založení českého muzea v Olomouci. Hlavní smysl budoucí instituce viděli středoškolští profesori ve shromažďování, uchovávání, ochraňování a prezentování sbírkových předmětů, konání vědeckých schůzí a vydávání časopisu a odborných publikací. Při samotné přípravné fázi hrála neméně důležitou úlohu i vstřícnost představitelů římskokatolické církve v Olomouci, která poskytla nutné finanční a prostorové zázemí.

Impulsem pro vznik Muzejního spolku olomouckého, který zřídil své spolkové muzeum, byl článek *České museum v Olomouci* z 2. května 1883 profesora Slovanského gymnázia Vincence Praska a redaktora Alexe Jiříčka.⁵ Pozitivní reakce ze strany české veřejnosti v Olomouci a okolí na sebe nenechaly dlouho čekat a postupně se začaly shromažďovat různorodé předměty do chystaného muzea.⁶ Ty byly skladovány nejdříve v bytě Vincence Praska v Bernardinské ulici (dnes Slovenská 3) a následně v místnostech Matice školské v ulici Bělidla (dnes Sokolská 19).⁷

Praskův učitelský kolega na Slovanském gymnáziu v Olomouci, Jan Havelka, následně vypracoval základní strukturu stanov, které upravovaly vnitřní pravidla fungování a náplň spolku. Při jejich realizaci vycházel z velké části ze stanov podobně zaměřeného německého Spolku

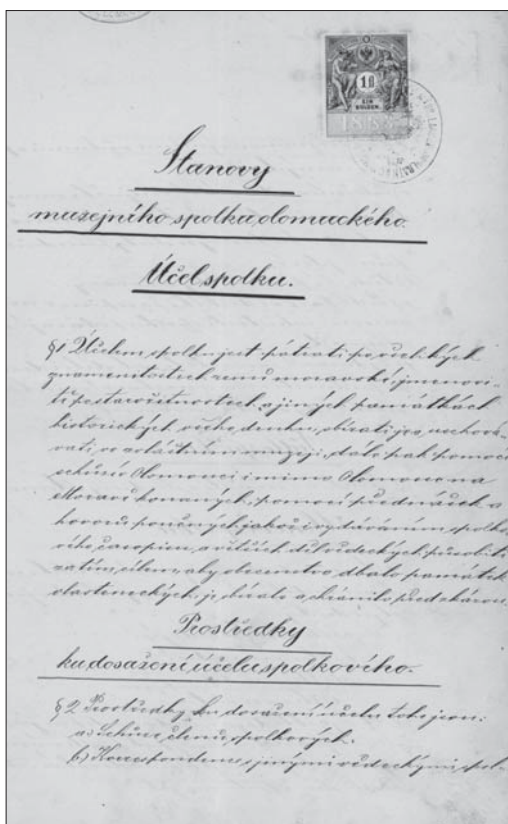
k bádání Němců v Čechách. Na společných poradách, kterých se účastnili přední činitelé českého kulturního života v Olomouci,⁸ posléze získal základní spolkový dokument definitivní podobu. Oficiální opisy stanov, které byly v závěru července 1883 zaslány k posvěcení státním orgánům, vytvořil advokát Emil Čáp.⁹ Stanovy spolku byly nakonec schváleny 6. října 1883 c. a k. Moravským místodržitelstvím v Brně pod číslem 18954.¹⁰

O dva týdny později, 19. října 1883, se v budově Matice školské uskutečnila schůze, na které byl ustanoven pětičlenný prozatímní výbor. Předsedou se stal olomoucký advokát Jan Hynek a členy Eduard Bufka, Jan Havelka, František Pokorný a Jindřich Wankel. Hlavním účelem prozatímního výboru byla příprava zasedání ustavujícího valnou hromadu a výbor. Během svého měsíčního působení výbor také koncipoval provolání ke vzniku muzea (uveřejněno 24. října 1883)¹¹ a úspěšně jednal o bezplatném užívání dvou místností v prvním patře rezidence kanovníka hraběte Anatole d'Orsaye v Kanovnické ulici (dnes Křížkovského 14).

Památne jednání valné hromady Muzejního spolku olomouckého se uskutečnilo v neděli 23. září 1883 od 14 hodin v jedné z místností Matice školské pod vedením předsedy prozatímního výboru Jana Hynka. Muzejní spolek měl k danému dni 120 registrovaných členů (15 zakládajících a 105 řádných), z nichž se samotného jednání účastnilo celkem 48 členů.¹² Nejdůležitějším bodem byla tajná volba 15 členů výboru a 3 revizorů účtů¹³ (v dnešní terminologii členů kontrolní a finanční komise) a schválení finančního rozpočtu na spolkový rok 1883/1884, který vypracoval Jan Havelka. Hlasování ve výše zmíněných bodech dopadlo nakonec úspěšně.¹⁴

Po jednání valné hromady se uskutečnil, za účasti 8 (z 15 členů),¹⁵ ustavující výbor, který řídil nejstarší přítomný člen Josef Kramář. Hlavním a jediným bodem byla volba funkcionářů. Jan Havelka navrhl, aby se předsedou spolku stal hrabě Anatole d'Orsay, který poskytl ve své rezidenci prostory pro nové muzeum. Tento návrh byl zbylými členy výboru okamžitě přijat. Následně byli zvoleni i další funkcionáři. Místopředsedou se stal Jan Hynek (advokát), jednatelem Eduard Bufka (účetní), pokladníkem a knihovníkem František Pokorný (lékař), redaktorem připravovaného časopisu Jan Havelka (středoškolský profesor), kustodem sbírky Jindřich Wankel (lékař) a druhým knihovníkem Jan Korec (středoškolský profesor).¹⁶

Již v průběhu samotného vzniku muzejního spolku se střetly dvě rozdílné koncepce jeho rozvoje. První kladla důraz na výzkum historického místopisu a jeho publikování. Jejím hlavním reprezentantem byl Vincenc Prasek. Druhá se zaměřila na sběr archeologických a národopis-

Obr. 1. Úvodní část stanov Muzejního spolku olomouckého, 1883, papír, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.

Obr. 2. Současný pohled na bývalou budovu Matice školské v ulici na Bělidle (dnes Sokolská 19). Foto: Pavel Rozsívál.

ložení dalších českých muzeí po celé Moravě. I když byl začátkem 50. let minulého století spolek zrušen, jeho odkaz naštěstí žije a je stále aktuální i pro současné Vlastivědné muzeum v Olomouci. Připravovaná expozice k dějinám spolku je toho jednoznačným důkazem.

ných památek. Mezi zastánce tohoto proudu patřil Jan Havelka, kterého podporoval proslulý archeolog Jindřich Wankel a národopisný pracovník Ignát Wurm. Odchod Vincence Praska v létě roku 1883 do Opavy na post ředitele tamějšího gymnázia znamenal vítězství druhé koncepce, což se následně promítlo i do sběratelské, publikační a osvětové činnosti v zakladatelském období muzejního spolku.¹⁷ Vyvrcholením této fáze v dějinách spolku byla bezesporu aktivní účast členů při přípravě a realizaci *Národopisné výstavy československé v Praze* v roce 1895.

Vznik prvního českého muzea na Moravě, v Olomouci v roce 1883, znamenal zásadní přelom v českém kulturním prostředí, což mělo mj. za následek, že se Muzejní spolek olomoucký stal impulzem pro za-

Poznámky

¹ Úryvek z článku: České museum v Olomouci. *Našinec*, roč. 15, 1883, č. 50, 2. 5., s. 1.

² V roce 1885 dochází ke změně názvu na Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci (VSMO), který lépe vystihuje širší regionální a národnostní zaměření spolkové činnosti.

³ K dějinám založení VSMO např.: Kanyza, J.: Vědě a vlasti (vzpomínka k 70. výročí založení Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. *Zprávy Studijního a lidovýchovného ústavu kraje olomouckého*, 1953, č. 29, s. 1–2; Písková, M.: *Vlastenecký spolek muzejní – předchůdce VSMO*. Olomouc 1993; Písková, M – Stratil, V.: *Živé tradice 1883–1983. K 100. výročí založení prvního českého muzea v Olomouci*. Olomouc 1983, s. 7–25; 125 let olomouckého muzejnictví. In: Dvořák, J. (ed.): *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*. Olomouc 1973, s. 101–103; Tichák, M.: *Čtení o Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*. Olomouc 2003, s. 5–17; Vašek, A.: *Počátky vlasteneckého muzea v Olomouci*. Olomouc 1910.

⁴ Historie moderního německého muzejnictví v Olomouci se začala psát již v říjnu revolučního roku 1848, kdy byl otevřen fyzikálně-mechanický kabinet při nedělní škole pro tovaryše. Instituce muzejního typu, ne však muzeum v pravém slova smyslu, bylo ale po pěti letech činnosti zrušeno. Na tento pionýrský čin navázalo uměleckoprůmyslové muzeum, které bylo založeno v roce 1873 k 25. výročí olomouckého nástupu na trůn císaře Františka Josefa I. a sídlilo v budově německé vyšší reálné školy na Mořickém náměstí. Hned o rok později, v roce 1874, oficiálně vzniklo i městské historické muzeum (otevřeno v roce 1879). Svoje prostory našlo v Jeronýmově kapli olomoucké radnice.

⁵ České museum v Olomouci (pozn. 1), s. 1.

- ⁶ Dary pro české krajské museum v Olomouci. *Našinec*, roč. 15, 1883, č. 55, 13. 5., s. 3; Dary pro krajské museum. *Našinec*, roč. 15, 1883, č. 58, 23. 5., s. 3.
- ⁷ Sbirkovým předmětem, který byl o pár měsíců později zapsán do přírůstkové knihy spolkového muzea, pod č. 1 je *Kronika česká* od Jana Františka Beckovského z roku 1700. Knihu daroval redaktor Alex Jiříček (viz Vlastivědné muzeum v Olomouci, Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci, VSMO–23 – Kniha přírůstků VSMO z let 1883–1890, s. 1).
- ⁸ Jednání se účastnili: advokát Emil Čáp (1841–1908), vikář Jindřich Geisler (1849–1927), profesor Jan Havelka (1839–1886), advokát Jan Hynek (1844–1897), profesor Vincenc Prasek (1843–1912), lékař Jindřich Wankel (1821–1897), kněz Ignát Wurm (1825–1911) a advokát Jan Žáček (1849–1934).
- ⁹ Originál stanov 20. července 1883 podepsali: advokát Emil Čáp, vikář Jindřich Geisler, profesor Jan Havelka, vikář Pius Heidenreich (1824–1890), kanovník Anatole d'Orsay (1826–1894), lékárník František Slabýhoudek (1828–1888), profesor Jan Sytko (1829–1906), profesor Vilém Tkaný (1835–1911), primář Vojtěch Vyšín (1843–1916) a lékař Jindřich Wankel.
- ¹⁰ *Stanovy Muzejního spolku olomouckého*. Olomouc 1883.
- ¹¹ Provolání ke všem přátelům vlasteneckých památek moravských. *Našinec*, roč. 15, 1883, č. 98, 24. 8., s. 1.
- ¹² Nejvyšším orgánem muzejního spolku byla valná hromada. Scházela se každý rok a ze svého středu vybírala patnáctičlenný výbor, který spolek řídil mezi jednotlivými valnými hromadami. V čele výboru stál předseda spolku. Člen spolku se mohl účastnit spolkových jednání a hlasovat, přivádět hosty na vědecké schůze, využívat muzejní sbírky a odebírat zdarma či za sníženou cenu časopis a publikace. Jedinou povinností byl roční příspěvek (1 zlatý). Kromě toho ještě existovalo členství zakládající (za jednorázové zaplacení částky 25 zlatých), dopisující a čestné.
- ¹³ Členy výboru se stali: středoškolský profesor Emanuel Bronec (1853–1921), účetní Eduard Bufka (1854–1921), středoškolský profesor Jan Havelka, advokát Jan Hynek, středoškolský profesor Jan Korec (1856–1913), majitel tiskárny Josef Kramář (1814–1895), okresní školní inspektor Josef Lošťák (1840–1909), kanovník Anatole d'Orsay, lékař František Pokorný (1852–1898), velkostatkář z Konice Leopold Příza (1805–1888), kaplan z Nákla Mořic Růžička (1847–1941), nadučitel v Kojetíně František Slaměník (1845–1909), okresní školní inspektor Josef Sytko, lékař Jindřich Wankel a kněz Ignát Wurm. Členy pro revizi účtů byli zvoleni: redaktor Alexandr Jiříček (1853–1906), středoškolský profesor Jan Malec († 1898), primář Vojtěch Vyšín.
- ¹⁴ Vlastivědné muzeum v Olomouci, Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci, VSMO–22, Kniha zápisů se schůzí a valných hromad VSMO z let 1883–1894, s. 1–4.
- ¹⁵ Jednání se účastnili: Eduard Bufka, Jan Havelka, Jan Hynek, Jan Korec, Josef Kramář, František Pokorný, Mořic Růžička a Jindřich Wankel.
- ¹⁶ Vlastivědné muzeum v Olomouci, Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci, VSMO–22, Kniha zápisů (pozn. 13), s. 5.
- ¹⁷ Více: Vašek, A. (pozn. 3).

Dvě dotykové výstavy ve Vlastivědném muzeu v Olomouci

Martin Zdražil

Na přelomu roku 2012/2013 uvedlo Vlastivědné muzeum v Olomouci ve spolupráci s Městským muzeem a galerií Polička postupně dvě výstavy, které netradičním způsobem představily návštěvníkům dvě etapy z dějin člověka. První z těchto výstav, nesoucí název *Od doby kamenné po dobu slovanských hradišť*, provedla diváka, jak již název sám napovídá, nejstarší etapou lidských dějin od počátku užívání kamenných nástrojů až po dobu rané středověkou, období Velké Moravy. Druhá výstava nesla název *Doba měst a hradů* a zavedla návštěvníka do časů nám poněkud bližších, totiž do období 15. století.

Obě výstavy, které připravil na konci 90. let PhDr. David Junek, tehdejší ředitel Městského muzea a galerie Polička, byly od prvopočátku koncipovány jako dotykové. Zatímco u drtivé většiny muzejních výstav se návštěvník může setkat s nápisem „Nedotýkat se“, obě tyto výstavy měly cíl opačný. Cílem bylo aktivně zapojit návštěvníky do obou výstav tak, aby si zejména ti z mladší generace odnesli nejen vizuální vjemy, ale i zážitky fyzické. Výstavy se zakládaly na snaze o maximální přiblížení se návštěvníkovi. Tomu napomáhá skutečnost, že vystavené exponáty tvořily kvalitně zpracované repliky nástrojů, zbraní, keramiky, šperků a dalších předmětů.

V rámci výstavy *Od doby kamenné po dobu slovanských hradišť* si malí i velcí zájemci mohli vyzkoušet pocity lovců doby kamenné s oštěpem majícím pazourkový, kostěný či pouze opálený hrot nebo kamenným sekeromlatem. Dobu bronzovou a železnou zastupovaly bronzové a železné meče, kopí a oštěpy. Stejně jako u zbraní a nástrojů bylo možno i u dalšího prvku, který člověka provází dějinami, totiž u nádob, pozorovat jejich vývoj od prvních jednoduchých pokusů

Obr. 1. Pohled do sálu výstavy *Od doby kamenné po dobu slovanských hradišť*. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 2. Pohled do sálu výstavy *Doba měst a hradů*.

Foto: Pavel Rozsívál.

až po sofistikované výrobky keltských hrnců. Návštěvníci si tak mohli na vlastní kůži vyzkoušet, jak namáhavé a náročné bylo pro člověka v jeho raném období rozdělat oheň, aby se mohl zahřát, nebo kolik úsilí stálo připravit mouku na upečení jedné placky, aby se mohl najíst. Mnoho návštěvníků se zde přesvědčilo, že dnešní člověk by z valné většiny pravděpodobně umrzl nebo zemřel hladu, protože naše schopnosti v tomto směru značně pokulhávají.

Aby mohl člověk v době kamenné používat kamenný nástroj, v našem případě sekeromlat, musel si jej vyrobit. O tom, že výroba takového sekeromlatu nebyla věc jednoduchá, se mohli přesvědčit i návštěvníci výstavy, kteří měli jedinečnou možnost si tuto činnost na vlastní kůži vyzkoušet. Za pomoci dřevěného vrtáku s kostěným hrotem poháněného vlastními silami si mohli zkusit provrtat předpřipravený kamenný polotovar. Na rozdíl od lidí doby kamenné měli návštěvníci práci usnadněnou tím, že jako demonstrační materiál byla užita opuka, což je měkká hornina, v níž byla snaha návštěvníků o provrtání dobře patrná. Další praktickou činností, která se návštěvníkům nabízela k vyzkoušení, bylo tkání látky na vertikálním tkalcovském stavu s předem přichystanou osnovou. Větší i menší návštěvníci, z nichž se jen málokdo s tkalcovským stavem dříve setkal, zjišťovali, že tkát látku není snadná záležitost. Udržet stejnou šířku pruhu tkané látky, dostatečnou hustotu a nezamotat nitě stálo většinu návštěvníků hodně úsilí.

Výstava *Doba měst a hradů* zavedla návštěvníka do 15. století, kterému v českých zemích dominovalo období husitských válek. A ona vojenská složka byla dominantním prvkem i této výstavy. Zájemci si mohli vyzkoušet, zda mají potřebné, zejména fyzické, předpoklady pro kariéru válečníka 15. století. Možnost na vlastní kůži otestovat nošení zbroje, ať již kroužkové nebo plátové, návštěvníci hojně využívali a mnozí z testujících s překvapením zjišťovali, že co se ve filmu či televizi jeví jako snadná záležitost, nemusí být v realu tak úplně pravda. Prohlédnout si mohli také celou škálu součástí zbrojí a zbraní, dlouhých i krátkých, palných i chladných. Dominantní prvek tvořila replika tarasnice ve skutečné velikosti.

Patnácté století však nebylo jen válčení a vojáci, a stejně tak i výstava zbraní a zbroje. Návštěvníci, a zejména návštěvnice, mohli mimo zbraní a zbroje vyzkoušet i celou řadu dobových oděvů a oděvních součástí. Oblíbeným místem výstavy se stala replika vojenského stanu, kde bylo vytvořeno „hráčské doupe“, kde se návštěvníci mohli oddat hře ve vrhacího nebo mlýna. Sféru civilního, řemeslného života zastupoval kvíz, v němž měli návštěvníci správně přiřadit obor činnosti k řemeslu. Šikovnost a kreativita se projevila u skládání vitráží do gotického okna, případně u husího brku, kterým se lidé mohli zvěčnit u pulpitu.

K dotýkovým částem obou výstav postaveným na replikách předmětů se vždy připojovala i část dokumentující příslušný úsek dějin na originálních předmětech pocházejících ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, které korespondovaly s exponáty volně dostupnými. U těchto však již platilo ono obvyklé „Nedotýkat se“.

Expozice Olomoucká univerzita / Universitas Olomucensis

Filip Hradil

Akademická obec Univerzity Palackého v Olomouci si v roce 2013 připomíná spolu s celou kulturní veřejností města 440. výročí založení zdejšího vysokého učení. Tato pro Olomouc významná událost se stala důvodem vzniku řady kulturních aktivit. K jednomu z nejvýznamnějších projektů navazujících na oslavy zmíněného výročí patří stálá expozice v prostorách Vlastivědného muzea pojednávající o starobylosti zdejší Alma mater.¹ Vědomí historické kontinuity nynější, moderně profilované univerzity Palackého s někdejší jezuitskou akademií 16. století tvoří v kontextu českých vysokých škol cenné portfolio a zařazuje ji podobně jako univerzity v Praze, Vídni či Krakově do kategorie středoevropských vysokých škol s mnohasetletou tradicí.

Projektová dokumentace nové expozice byla spolu se scénářem zpracována v průběhu první poloviny roku 2012 a přizpůsobena prostorám Západního sálu Vlastivědného muzea.² Koncepce dějin olomoucké univerzity v podobě muzejní expozice však narážela od počátku na úskalí v podobě značně omezeného fondu trojrozměrných předmětů. Tento nedostatek byl na druhé straně konfrontován s obsáhlým informačním potenciálem, který se k dějinám univerzity vztahuje. Snahou autorů expozice bylo vytvořit komplexní obraz dějin vysokého učení v Olomouci, a to v rámci všech subjektů, které od roku 1573 byly nositeli vysokoškolských práv. Z tohoto důvodu se jevílo jako nejlepší řešení vložit do názvu expozice spojení *Olomoucká univerzita* jakožto univerzální pojem zahrnující v sobě různé názvy starších škol předcházejících vzniku (obnovení) Palackého univerzity v roce 1946.

Obsah expozice sleduje tři základní, navzájem se prolínající roviny, které jsou vykládány v chronologickém sledu událostí od roku 1573 do roku 1990, a to: akademické úřady s budovami – obory s profesory – studenty. V těchto třech dimenzích jsou také představeny veškeré sbírkové předměty, zapůjčené jak z domovského muzea, tak z univerzity či Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci, Vědecké knihovny v Olomouci nebo olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě. Ke stěžejním exponátům patří kopie rektorského žezla z konce 16. století, kopie matriky olomoucké akademie z roku 1640 nebo soubor kopií tří obrazových univerzitních tezí ze 17. a 18. století.³ Jistou zvláštnost představuje v souboru vystavených věcí skleněná harmonika ze sbírky muzea, která dokumentuje osobní zálibu olomouckého profesora matematiky Františka Konráda Bartla (1750–1813), jenž se stal na přelomu 18. a 19. století inovátorem tohoto hudebního nástroje.

K hlavním požadavkům týkajícím se obsahové náplně expozice patřilo vedle prezentace bohaté minulosti olomoucké univerzity také představení její současné tváře. Za tímto účelem vznikl v poslední třetině sálu prostor s projekční plochou a řadou tištěných informačních panelů, které návštěvníkům a potenciálním zájemcům o studium přibližují aktuální podobu studia a práce na UP. Vizuální atraktivitu této části přináší projekce hraného klipu *Olomouc – univerzitní město*, který napsal a natočil student UP Marek Partyš na objednávku Statutárního města Olomouc.⁴

Obr. 1. Pohled do expozice *Olomoucká univerzita / Universitas Olomucensis* s instalací skleněné harmoniky. Foto: Pavel Rozsívál.

Poznámky

- ¹ Autory námětu expozice, která představuje společný projekt Vlastivědného muzea a Univerzity Palackého, jsou ředitel Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislav Holásek a prorektor UP JUDr. Mag. iur. Michal Malacka, Ph.D., MBA.
- ² Autory scénáře se stali prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc., a Mgr. Filip Hradil, projektovou dokumentaci vytvořil akad. mal. Jiří Brynda ve spolupráci s firmou M plus, spol. s r. o.
- ³ Na výrobě kopií sbírkových předmětů se podílela firma Trinity spol. s r. o. ve spolupráci s hlavní realizační firmou Inrema group, spol. s r. o.
- ⁴ Slavnostní premiéra filmu se odehrála v rámci vernisáže expozice dne 21. 2. 2013.

Příběh kamene – nová expozice Vlastivědného muzea v Olomouci

Markéta Doláková

Kámen – nástroj – socha, Kámen v ruce člověka či *Proměny kamene*, i tak by se mohla jmenovat nová expozice Vlastivědného muzea slavnostně otevřená 15. května 2013 v přízemních prostorách bývalé školy jezuitské univerzity.¹ Při volbě finálního názvu byl z několika možných variant však nakonec vybrán titul *Příběh kamene*, který odkazuje k dřívější myšlence vytvořit mezioborovou expozici, v níž se složka přírodovědná prolíná s uměleckou. Přestože obsah i celkové řešení jsou dnes odlišné, zůstává právě toto propojení jednou z jejích priorit. S ohledem na široké spektrum současných návštěvníků muzeí byl při tvorbě její koncepce² upřednostněn kompromisní přístup, umožňující zčásti „galerijní“ způsob prezentace předmětů a zčásti jejich přiblížení divákovi formou několika interaktivních „koutků“³ určených různým věkovým skupinám. Všechny vystavené artefakty pochází ze sbírek Vlastivědného muzea a převážně z Olomouce či okolí. Jejich instalace, nasvětlení, celkové architektonické řešení⁴ a především klenuté prostory historické barokní stavby, které jsou tak nyní poprvé otevřeny veřejnosti, dodávají nové expozici na zvláštním kouzlu a atmosféře.

„Příběh“ kamene můžeme chápat ve dvou základních rovinách. Obecněji je to příběh kamene – jeho formy. V nejstarší fázi měl podobu horniny, postupně se začal v ruce člověka proměňovat v pracovní nástroj, až byl přetvořen v umělecké dílo. Tutéž formální vývojovou linii sleduje základní osnova expozice, jež je v první části zastoupena předměty z geologických sbírek (1. zastavení), v druhém bloku archeologickými nálezy (2.–4. zastavení) a v posledním úseku kamennými sochami, reliéfy a architektonickými články ze sbírky lapidária (5.–10. zastavení). V užším slova smyslu míníme příběhem kamene ten, který by mohl vyprávět každý z vystavených exponátů. Některé podávají svědectví o geologické historii Země, například o organismech, které dávno vyhynuly, avšak zanechaly v kameni své otisky, jiné jsou jediným hmotným dokladem památky, která dnes již neexistuje. V jejich vyprávění se skrývá také příběh o nás, o lidech, podílejících se výraznou měrou na vzniku i zániku některých z nich. Není výjimkou, že mnohá kamenná díla byla v minulosti z praktických či ideových důvodů degradována na pouhé stavební prvky a druhotně zazděna anebo zcela nově přetesaána.

První z celkem deseti zastavení, která celou expozici utváří, je věnováno chronologicky nejstarší etapě a prvotní „podobě“ kamene. Seznamuje návštěvníky s geologií města Olomouce a okolí a s množstvím rozmanitých hornin, zkamenělin, rud a minerálů, které se v této oblasti vyskytují. Mezi zajímavé ukázky patří např. fosilie ze známých lomů u Čelechovic na Hané, ze Slatinek či z Dómského návrší v Olomouci. Kromě získávání informací o nastíněných tématech, vizuálního poznávání vystavených exponátů mohou návštěvníci hapticky porovnávat rozdíly mezi jednotlivými druhy hornin nebo se pomocí přiložených fotografií seznámit s jejich užitím na konkrétních olomouckých stavbách. Návštěvník tak zjišťuje, že město jako soubor architektonických a sochařských památek představuje bohatou paletu horninových druhů. Z těch nejznámějších lze připomenout románská sdružená okna Zdíkovy paláce zhotovená ze

Obr. 1. Slavnostní připítek při otevření nové expozice *Příběh kamene*, zleva: hejtman Olomouckého kraje Jiří Rozbořil, ředitel Technických služeb města Olomouce Miroslav Petřík, za autory expozice Markéta Doláková a Pavel Novotný, za firmu M Plus Kateřina Soukupová. Foto: Pavel Rozsívál.

spongilitu, sloup Nejsvětější Trojice a Caesarovu kašnu z křídového pískovce, věž kostela sv. Mořice ze slepence anebo břidlicovou dlažbu v ambitu u kostela sv. Michala.

Následující druhé a třetí zastavení prezentuje kámen opracovaný lidskou rukou do podoby nástroje, který se stal základní pomůckou člověka užívanou v běžném životě od nejstarších dějin lidstva. Představeny jsou zde artefakty vzniklé dvěma základními technikami či způsoby opracování – štípáním (tříštěním, přitloukáním) a broušením, případně vrtáním do kamene. Vývojově starší štípaná industrie je zastoupena hotovými výrobky (pazourkovými šípkami, dýkami, škrabadly aj.) i artefakty dokládajícími „krok za krokem“ postup jejich zhotovování (pazourková surovina, jádro, úštěpy). Z broušené industrie zaujmou zejména kamenné sekerky a sekeromlaty různých tvarů a materiálů (z břidlice, dioritu, fylitu, droby a dalších). Je zde představen také proces vrtání otvoru do nástroje, a to jak jednotlivé fáze – prostřednictvím vystavených předmětů–, tak samotné vrtání, které si mohou návštěvníci vyzkoušet na zmenšeném modelu vrtáku.

Čtvrté zastavení, přestože opět sestává z archeologických nálezů, se svým obsahem celkové koncepci vymyká. Dominantu totiž tvoří přes deset metrů dlouhá dřevěná loď, vydlabaná z jednoho kusu kmene stromu, tzv. monoxyl. Pochází z mladší doby železné, a proto jeho instalaci doplňují nejrozumnější artefakty charakterizující daný časový úsek. Monoxyl patří na našem území k těm nejstarším a pro svou unikátnost, impozantní velikost, která je spojena také s obtížnou manipulací,⁵ mu bylo v expozici vyhrazeno zvláštní místo.

Zastavení páté až desáté je věnováno kamenným artefaktům, které člověk vytvářel nejen pro užitnou potřebu, ale i s cílem okrášlit prostor, pro který byly určeny. Daný úsek expozice zaplnily předměty ze sbírky lapidária s adekvátní výpovědní nebo uměleckou hodnotou a zejména s vazbou na Olomouc. Témata zastavení, ač jsou řazena chronologicky (od doby ro-

Obr. 2. „Zkouška“ jedné z interaktivních her hejtmánem Olomouckého kraje za účasti ředitele Vlastivědného muzea Břetislava Holáška. Foto: Pavel Rozsívál.

mánské po baroko), nepředkládají návštěvníkovi souhrn vědomostí o jednotlivých obdobích, ale vztahují se pokud možno k vystavené skupině artefaktů či si všímají určité „problematiky“, kterou lze konfrontovat přímo s exponáty.

Páté zastavení seznamuje s románským palácem biskupa Jindřicha Zdíka, datovaným do první poloviny 12. století. Všechny vystavené architektonické články s kvalitní ornamentální a vegetabilní reliéfní výzdobou pochází z biskupského paláce či přilehlé katedrály sv. Václava. Mnohé se dochovaly do dnešní doby jen díky tomu, že byly v minulosti druhotně využity jako stavební materiál a teprve v druhé polovině 20. století znovuobjeveny při opravách v zardávkách zmíněných objektů. V souvislosti s těmito rekonstrukcemi vzniklo několik kopií původních spongilitových fragmentů. Dvě z kopií byly začleněny také do expozice, aby je mohl návštěvník vizuálně a hapticky porovnat s originálem.

Zastavení šesté, prezentované gotickými pracemi, lze podle funkce, kterou jednotlivé exponáty měly, pojmut do dvou skupin. Na podstavcích lemujících obvodovou zeď výstavního prostoru jsou instalovány architektonické články, jež byly povětšinou součástí konstrukčního systému sakrálních objektů. Za zvláště cenné se považují raně gotické konzoly z druhé poloviny 13. století. Mezi kvalitní práce, naopak z pozdního období, patří patka z ostění portálu sv. Mořice s dochovanou kamenickou značkou a fragment kružby. Druhou skupinu vystavených artefaktů tvoří náhrobky a náhrobníky datované od první poloviny 14. do konce 15. století.

Samostatné zastavení – sedmé bylo vyhrazeno drobné sakrální stavbě, zapsané ve státním seznamu nemovitých kulturních památek. Tato boží muka, jediný zde vystavený exponát, patří k nejstarším na Moravě. Upomínají na konkrétní historickou událost doloženou archivními prameny (zavraždění Adama Stolbašského z Doloplat v roce 1527) a jsou zajímavým příkladem

památky s výskytem pozdně gotických prvků souběžně s časně užitými renesančními motivy. Zatímco v expozici se nachází již zčásti porušený originál, na jejich původním místě (v Tovární ulici v Hodolanech) stojí kopie, zhotovená v sedmdesátých letech 20. století olomouckým sochařem Josefem Stárkem (1920–1996).

Jedním z cílů tvůrců koncepce expozice bylo „přimět“ návštěvníka věnovat vystavenému dílu větší pozornost, a to prostřednictvím upozornění na zajímavé detaily objevující se na exponátech, které nemusí být na první pohled pro nepoučené oko zřejmé a vždy rozklíčovatelné. Příkladem mohou být otisky nástrojů dochované na jednotlivých architektonických člancích, reliéfech či figurách. Tvar a celkový vzhled těchto stop odkazuje na konkrétní nástroj, jež kameník/sochař užil, ale například i na způsob, kterým materiál opracovával. Přestože se v minulosti používaly nástroje různých typů, jejich podoba zůstala dodnes v podstatě stejná. Této problematice se společně s ukázkou základních druhů nástrojů, zvětšenými fotografiemi jejich stop v kameni a možností vyzkoušet si na bloku pískovce dva z nich věnuje celé osmé zastavení.

Deváté zastavení seznamuje s renesančními architektonickými články, které v minulosti zdobily převážně olomoucké domy. Unikátní exponát této části i celé instalace – bohatě zdobený portál datovaný rokem 1552 – však pochází z nedaleké Zvole. Restaurátor⁶ ho osadil do mělkého klenutého prostoru tak, aby jím návštěvníci mohli procházet a prohlédnout si ho z několika stran. Samostatnou skupinku tvoří manýristické znakové desky a epitafy. Jejich vznik je spojen s význačnými osobnostmi olomoucké diecéze, jako například s biskupem Stanislavem Pavlovským či kardinálem Františkem z Dietrichsteina.

Poslední, desáté zastavení, věnované památkám barokním, zvláště figurálním dílům, upozorňuje návštěvníka na dvě témata. V první řadě na typ kamene – maletínský pískovec a jeho základní znaky, neboť patřil na střední Moravě k velmi oblíbeným a byl užít na mnoha olomouckých památkách. Stejně tak je z něj vytesána většina vystavených soch. Druhé téma poukazuje na skutečnost, že dnešní estetické cítění, vkus, skrze něž na památky z kamene nahlížíme, mohou být zkresleny jejich dochovaným stavem, který však nemusí korespondovat s tím původním. Příkladem je upravování povrchu kamenných děl v minulosti, která byla zpravidla opatřována ochrannými konzervačními, ale i monochromními či polychromními nátěry. Zbytky těchto nátěrů se v různém rozsahu a zřetelnosti dochovaly do současnosti právě na některých vystavených pracích (na figurách sv. Václava nebo sv. Mořice jsou patrné například také zbytky zlacení).

Na desáté zastavení volně navazuje prostor sloužící současně jako úvodní i závěrečná část expozice. Byly sem instalovány originální sochy dvou světloňošů ze sloupu Nejsvětější Trojice a dva reliéfy z olomouckých městských bran. Zvláště reliéf se znakem švédského království (1647) vytesaným na jedné straně a znakem Arcivévodství rakouského (1663) na straně druhé je zajímavou ukázkou poměrně časté dobové praxe, kdy na zhotovení nového díla nebyl použit neopracovaný kus kamene, ale starší artefakt. Přetesaování takových prací nemuselo vždy nutně souviset s úsporou materiálu, nýbrž mohlo mít také ideový podtext.

Nedílnou součástí expozice tvoří interaktivní prvky a „koutky“, které mají návštěvníka příjemnou formou poučit i zabavit. Kromě aktivit, jako je zmíněné haptické poznávání hornin, originálních architektonických článků či jejich kopií, vrtání otvoru do kamene a práce s kamenosochařskými nástroji, doplňuje celou expozici série šesti podložek s razítky (čtyři gumová a dvě slepotisková), jejichž otisky⁷ návštěvník postupně sbírá do tzv. razítkové skládačky. Ta má podobu papírového pruhu s šesti poli a s názvy otisků a lze ji po zaplnění složit a odnést domů. Jak prozrazují zápisy z *Návštěvní knihy*, patří tato aktivita k velmi oblíbeným, a to nejen mezi těmi nejmenšími. Část geologickou a archeologickou doprovází navíc dvě elektronické hry, na nichž si je možné ověřit nabyté poznatky, a část lapidária patnáctidílné „puzzle“, zho-

tovené podle vystaveného reliéfu s kartuziánským světcem v poměru 1:1 a umístěné v jeho těsném sousedství.

Interaktivní prvky jsou umístěny po celé délce trasy a napomáhají jednotlivé části expozice – geologii, archeologii a lapidárium – vzájemně propojit. Tentýž princip byl uplatněn na vystavených horninách a fotografiích olomouckých památek, na židovském vápencovém náhrobku s poukazem na zachované zbytky fosilií či v prostoru celé expozice „poseté“ popiskami připevněnými na kamenných blocích ve zdivu a v pilířích barokní stavby a upozorňujícími na typ užití horniny.

Expozice *Příběh kamene* je přístupná každoročně v období od května do září.⁸ Pro návštěvníky je kromě zmíněné „razítkové skládačky“ připraven drobný tisk, seznamující se základní ideou a koncepcí expozice, jejími deseti zastaveními, a také dětská karetní hra zvaná Černý Mořic. Odkazuje k jedné z vystavených soch – sv. Mořicovi, patronu olomouckého kostela, který byl v souladu se svým tradovaným původem zobrazován jako černoch.⁹

Na závěr lze jen poznamenat: bude-li návštěvník při prohlídce alespoň na chvíli vtažen do příběhu kamene, nenásilně poučen, inspirován k přemítání o věcech kolem nás či jejich detailnějšímu pozorování a neskončí-li pro něj tento příběh za dveřmi budovy, dojde tak expozice svého naplnění. Kámen, ať už v jakékoliv podobě, nás obklopuje a doprovází (mnohdy opomíjen a nepovšimnut) téměř na každém kroku. Ač působí dojmem pevné, téměř nezničitelné matérie, je stejně jako člověk křehký a podléhá vlivům okolí. Vlastně se nám velmi podobá, možná tak, jak naznačují úvodní řádky drobného doprovodného tisku:

*„Kámen se rodí, proměňuje a zaniká, stejně jako člověk.
Kámen má různou podobu a vlastnosti, stejně jako člověk.
Kámen by mohl vyprávět, kdyby měl ústa, stejně jako člověk.“*

Obr. 3. Reliéf s kartuziánským světcem, vpravo skládačka „puzzle“ zhotovená podle téhož reliéfu.

Foto: Pavel Rozsívál.

Poznámky

- ¹ Budova školy byla vystavena počátkem 18. století podle projektu italského architekta Domenica Martinelliho (1650–1718) pod vedením olomouckého stavitele Lukáše Glöckla († 1716).
- ² Na koncepci se společně podíleli odborní pracovníci Přírodovědného a Historického ústavu Vlastivědného muzea: na části první (geologie) Tomáš Lehotský a Pavel Novotný, na části druhé (archeologie) Lukáš Hlubek a na poslední (lapidárium) Markéta Doláková.
- ³ Za nápady pro interaktivní „koutky“ patří dík zejména Martině Zedkové, bývalé kolegyni.
- ⁴ Projekt expozice zpracovala firma M Plus spol. s r. o. ve spolupráci s architektem Jakubem Turkem.
- ⁵ Složitý přesun monoxylu z nádvoří hlavní budovy muzea do současných prostor proběhl v roce 2009 za aktivní účasti asi 20 lidí. Tato náročná akce je zdokumentována na fotografiích a prezentována na příslušném banneru v expozici.
- ⁶ Předměty ze sbírky lapidária očistil, zrestauroval a osadil akademický sochař a restaurátor René Tikal (* 1961).
- ⁷ Motivy, které byly pro razítka vybrány, reprezentují charakteristický či dominantní prvek daného zastavení. Každá razítkovací plocha obsahuje kromě samotného razítka také stručný popis vybraného motivu. Z části geologie je to schematická kresba zkameněliny mlže, z části archeologie hrot šípů a z lapidária románský motiv palmety, kamenická značka, znak biskupa Stanislava Pavlovského a busta sv. Václava.
- ⁸ V první sezóně si novou expozici prohlédlo téměř šest tisíc návštěvníků.
- ⁹ Autorem fotografií drobného tisku i karetní hry stejně jako jejich grafického návrhu je Pavel Rozsival.

Výstava Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí

Filip Hradil

Společný výstavní projekt Muzea umění Olomouc a Vlastivědného muzea v Olomouci navázal u příležitosti 1150. výročí příchodu svatých Cyrila a Metoděje na Moravu na předchozí osvědčenou spolupráci obou institucí, která započala před třemi lety v rámci výstavy *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*.

Výstava prezentovala v termínu od 25. dubna do 11. srpna na tři sta artefaktů z nejrůznějších oblastí a oborů lidské činnosti, které svým charakterem odkazují na bohatou kulturní tradici obou světců zejména v moravském prostředí. Převážná část exponátů se vztahovala k období největšího rozmachu cyrilometodějského kultu v 19. století. Zatímco Muzeum umění vystavovalo v prostoru Galerie Arcidiecézního muzea především výtvarné umění 18.–21. století, Vlastivědné muzeum se v Handkeho sále a prostorách stálé historické expozice zaměřilo na prezentaci široké škály předmětů od archeologie, uměleckého řemesla, až po etnografii nebo knižní kulturu. Významné místo zaujímala kolekce numismatického materiálu čítající na stovku mincí, medailí a řádů s cyrilometodějskou tematikou, přičemž mnohé z nich byly představeny veřejnosti vůbec poprvé. Podobně tomu bylo i s nově určeným dílem Jana Michaela Scherhaufa – dřevěnou plastikou sv. Cyrila a sv. Metoděje znázorňující křest knížete Svatopluka – zdobícím dřevěný poklop křtitelnice z kostela sv. Vavřince v Nové Hradečné.

Součástí výstavy se stal také doprovodný odborný katalog,¹ který na 250 stranách přináší vedle tradičně zpracovaných předmětových

Obr. 1. Plakát k výstavě *Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*.

hesel také současný pohled historiografie na dobu slovanské misie a předkládá nová zjištění týkající se cyrilometodějského kulturně-historického fenoménu.

Do projektu výstavy *Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí* byla zapojena řada odborných institucí i soukromých osob, které se podílely na zápůjčkách předmětů (např. Archeologický ústav AV ČR Brno, Arcibiskupství olomoucké, Muzeum Komenského v Přerově, Národní filmový archiv, Národní muzeum, Univerzita Palackého v Olomouci. Významné místo patří v tomto kontextu Vědecké knihovně v Olomouci, která obohatila výstavu o dvě desítky exponátů ze svých sbírek.

Výstavu významně podpořilo Ministerstvo kultury ČR a Olomoucký kraj, pro něž se jednalo o klíčový projekt v rámci celorepublikových oslav výročí cyrilometodějské misie. Vyvrcholením jubilejního cyrilometodějského roku se do značné míry stala výstava *CM 863. Svatí Cyril a Metoděj. Dějiny – tradice – úcta* v Národní Galerii, na jejíž realizaci a zápůjčkách předmětů se v roli partnerů výstavy podílela obě zmiňovaná olomoucká muzea.²

Poznámky

¹ Jemelková, S. (ed.): *Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*. Olomouc 2013.

² Výstava se konala v termínu 1. 11. 2013 – 2. 2. 2014 v prostorách Anežského kláštera v Praze.

„Kamenná galerie“ v prostorách křížové chodby někdejšího kláštera klarisek

Markéta Doláková

První polovina roku 2013 představovala pro sbírku kamenných soch, reliéfů a architektonických článků, pro niž se obecně vžilo pojmenování *lapidarium*,¹ šťastné období. V květnu byla otevřena expozice s názvem *Příběh kamene*, jejíž třetí, závěrečnou část tvoří instalace předmětů pocházejících právě z této sbírky. Mnohé z nich tak v rámci budování nové expozice prošly první odbornou restaurátorskou péčí, jiné byly poprvé představeny veřejnosti a všem společně se dostalo důstojného umístění v přízemních prostorách bývalé školy jezuitské univerzity.² Stejně lze hodnotit i vytvoření „kamenné galerie“ v jižním křídle křížové chodby někdejšího olomouckého kláštera klarisek.³ Instalace předmětů v těchto prostorách, těsně přiléhajících k bývalému kostelu sv. Kláry, byla dokončena v měsíci červnu [obr. 1]. Na nově zhotovených soklech či osazené přímo na zdech zde našly své místo figurální reliéfy a znakové desky, jež se svou podstatou vztahují přímo k Olomouci a její historii: upomínají na stavby, které se do dnešní doby ve městě nedochovaly, jsou hmotným, někdy patrně i jediným dokladem života několika osob různého společenského postavení a ukázkou zdejší kamenosochařské produkce v rozmezí od 16. do 18. století. Jako celek prezentuje vystavený soubor všechny charakteristické „tváře“ města v tomto období – Olomouc *vojenskou/pevnostní, církevní i světskou*.

Obr. 1. Pohled do prostoru „kamenné galerie“ s instalací předmětů ze sbírky lapidária.

Foto: Pavel Rozsívál.

V souvislosti se zvýšením obranyschopnosti Olomouce a jejího pevnostního systému došlo v letech 1742 až 1757 k rozsáhlé přestavbě a modernizaci městských hradeb. Mohutná segmentově prohnutá deska, umístěná po levé straně hned za vstupem do „galerie“, upomíná právě na výstavbu nové olomoucké pevnosti. Její zaoblený povrch zdobí reliéf se znakem Arcivévodství rakouského, iniciály císařovny Marie Terezie a letopočet 1752. Nacházela se na jedné z bran, umožňujících vstup do města. Kamenná deska představuje důležitou památku svého druhu, neboť většina olomouckých městských bran zanikla právě v důsledku zmíněné výstavby pevnosti či byla zbourána v souvislosti s demolicí bastionového opevnění v poslední třetině 19. století.

Církevní nebo *sakrální* ráz města reprezentuje z celého vystaveného souboru nejlépe kamenná supraporta⁴ s bohatě propracovanou figurální výzdobou, zhotovená olomouckým sochařem Filipem Sattlerem (1695–1738) v počátcích jeho profesní dráhy. Pochází ze stavby, kterou vlastnila olomoucká kapitula a která stávala v místech Národního domu v ulici 8. května. Sbírkou Vlastivědného muzea obohatila teprve nedávno – v roce 2004 byla zakoupena od potomků známého sochaře Julia Pelikána (1887–1969). Za památku na pomezí církevní a světské sféry lze považovat drobnější kamennou desku s aliančním znakem rady a manského soudce olomouckých biskupů Otty Ferdinanda Kaldtschmidta z Eisenberku a jeho manželky Sidonie Terezie Chorynské z Ledské. Pod erbem jsou vytesány iniciály Sidonie Chorynské a letopočet 1729, odkazující nejspíše k datu zakoupení domu v nynější Sokolské ulici, na němž se znak s velkou pravděpodobností nacházel. Od třicátých let 20. století stojí na jeho místě budova kina Metropol (původně jako Bio Sokol). Posledním a vzhledem k užitému materiálu spíše „doplňkovým“ dílem této skupiny je přes dva a půl metru vysoký sádrový odlitek sochy sv. Antonína Paduánského ze sloupu Nejsvětější Trojice. Jeho vznik souvisí se snahami o zabezpečení a ochranu olomouckých památek v době válečného ohrožení města ve 40. letech 20. století. Původně zvažovaná demontáž trojičního sloupu byla tehdy zamítnuta a namísto ní zvolena metoda pořízení forem figurálních skulptur. Ty mohly kdykoliv posloužit k vytvoření sádrových odlitků, „konzervujících“ aktuální stav monumentu či jeho nejdůležitějších prvků.

Poslední část instalovaných děl odkazuje k Olomouci *profánní/světské*. Je zastoupena památkami na osoby, jejichž jména se dochovala na dvou vystavených artefaktech, a zejména souborem čtyř renesančních desek s uměleckohistoricky hodnotnou figurální výzdobou. První z dvojice zmíněných děl představuje znakovou desku s erbem olomouckého měšťana, rychtáře a nakonec i primátora města Jana Josefa Valchovského z Walchenheimu. V nápisu pod detailně zpracovaným erbem se ukrývá letopočet 1722. Podobně je možné určit i druhou kamennou desku datovanou rokem 1787. Jak dokládají fotografie z počátku čtyřicátých let 20. století,⁵ byla vsazena do průčelní zdi domu v Uhelné ulici, demolovaného po roce 1945. Dům patřil koncem 18. století Antonínu Müllerovi – řezníkovi, čemuž napovídá také motiv zkřížených seker vytesaný na desce. Dominantou zmiňované skupiny a především celé „kamenné galerie“ je bezpochyby soubor čtyř figurálních reliéfů z poslední třetiny 16. století. Nejen, že patří k nejvýznamnějším památkám pocházejícím ze sbírek Vlastivědného muzea, ale současně se řadí k cenným dokladům renesančního umění na Moravě. Je proto nutné zmínit se o něm podrobněji. Součástí sbírek, tehdejšího Průmyslového muzea Františka Josefa, se stal soubor, byť ve velmi fragmentárním stavu, v 70. letech 19. století.⁶ Až téměř po sto letech, v roce 1963, byly v rámci restaurátorských prací jednotlivé díly spojeny v celky, přičemž některé musely být dohledány mezi dalšími kamennými fragmenty, uchovávanými v muzejních sbírkách. Reliéfy očistil a zrestauroval v první třetině zmíněného roku sochař Jan Urban (1913–1996). Chybějící části doplnil neutrálními díly z přírodního pískovce, zejména v místech orámování, pouze u tematicky prvního reliéfu s výjevem *Hořícího keře* náznakově dotvořil úsek s hlavou Boha z umělého kamene.⁷ Pod dozorem

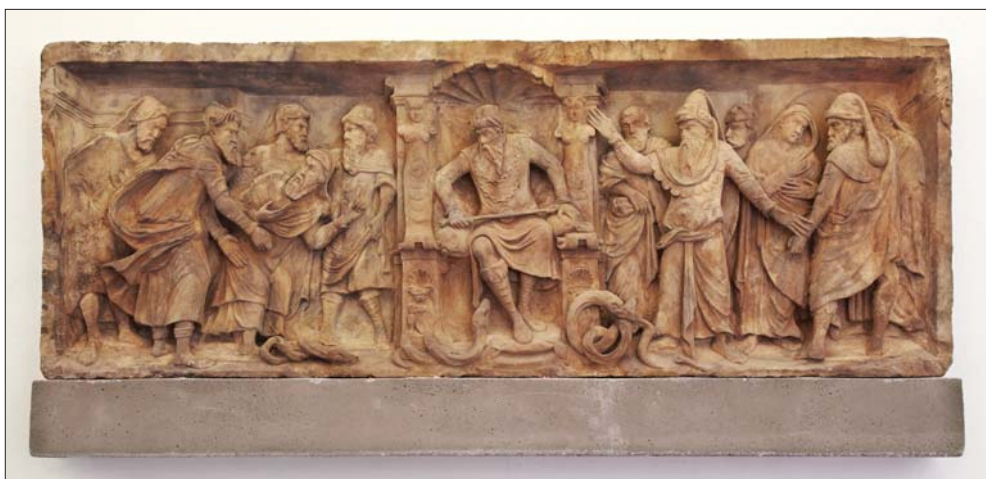

Obr. 2. Pohled na vstupní nádvoří muzea se zrestaurovanými reliéfy. Fotografie vznikla před osazením druhé poloviny desky tematicky prvního reliéfu, nalezené v červenci 1963. Foto: Jaroslav Juryšek, Fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci, sign. A 5732.

restaurátora a také podle jeho návrhu byly reliéfy osazeny na zeď nádvoří při tehdejšímu vstupu do Vlastivědného muzea, nacházejícím se v západním křídle budovy. Veřejnost tak mohla při návštěvě muzea či pouze jeho nádvoří zrestaurovaný soubor kdykoliv zhlédnout [obr. 2].⁸ Podle zpráv očitých svědků budily zrestaurované a nově osazené reliéfy velkou pozornost.⁹ Nepříznivé klimatické podmínky a dlouhodobá absence systematické péče stav všech kamenných desek však časem natolik poznamenaly, že v roce 2001 byl označen za kritický a požadoval se neodkladný restaurátorský zásah. Celému prostranství se značně porušenými reliéfy nepřidal na důstojnosti ani fakt, že nádvoří po většinu dne zaplňovaly parkující dopravní prostředky. Teprve po půlstoletí od prvního zásahu bylo konečně rozhodnuto o rehabilitaci reliéfů a jejich přenesení do nynějších prostor. Restaurátor a sochař René Tikal (* 1961), jemuž byly práce svěřeny, se musel vypořádat nejen s výrazným poškozením kamene (usazené depozity, sádrovcové krusty, biovegetace, solné výkvěty aj.), ale také s dožilými doplňky z doby posledního restaurování. Po očistění reliéfů, vyžadující mimo jiné i opakované zábaly z buničinových obkladů napuštěných uhlíčitánem amonným, došlo na odstranění některých minulých vysprávек (betonové doplňky, rozpadající se pískovcové vložky), výměnu zkorodovaných kotev a trnů. Z posledních doplňků ponechal restaurátor především poměrně dobře zachovaný díl z umělého kamene s naznačenou hlavou Boha, zhotovený Urbanem. Nakonec provedl plastické retuše – na figurálních partiích pouze v nutné, minimální míře bez snahy rekonstruovat tvary. Výraznější zásah si vyžádaly spíše

Obr. 3. Jeden z nejlépe zachovaných reliéfů, *Mojžíš a Áron proměňují před faraonem hole v hady*, osazený na zdi v nádvoří muzea; stav před restaurováním (2012). Foto: Pavel Rozsívál.

Obr. 4. Reliéf s výjevem *Mojžíš a Áron proměňují před faraonem hole v hady*; stav po restaurování a osazení na současné místo (2013). Foto: Pavel Rozsívál.

porušené okrajové části reliéfů, jejich orámování, které bylo doplněno umělým kamenem tak, aby zůstala zachována architektonická linie a dojem celistvosti. Na závěr byly naneseny lokální lazurní retuše [obr. 3 a 4].¹⁰ Reliéfy zachycují výjevy inspirované starozákonními texty, konkrétně druhou knihou Mojžíšovou (*Exodus*), a všechny společně prezentují téma *Boží vůle a následky jejího nerespektování*. Původně zdobily průčelí pravděpodobně některého z olomouckých domů a mohly tak působit, nejen na kolemjdoucí, jako morální apel. Podobně lze vnímat celou „kamennou galerii“, která je průchozí a přístupná všem návštěvníkům muzea. Po kouscích nám odkrývá některé z již neznámých podob Olomouce a především je napomáhá uchovat v dobrém stavu i pro budoucí generace.

Poznámky

- ¹ Odvozeno z latinského *lapis* = kámen.
- ² O nové expozici *Příběh kamene* podrobněji v tomto čísle *Zpráv* v rubrice „Kronika“.
- ³ Klášter s kostelem sv. Kláry byl vystavěn v letech 1754–1774. Od roku 1951 využívá celý komplex Vlastivědné muzeum v Olomouci (původně jako Krajské muzeum).
- ⁴ Odvozeno z latinského *supra* = nad, *porta* = dveře, brána. Je označením pro kamennou, štukovou, nástěnnou či jinou výzdobu plochy nade dveřmi.
- ⁵ Fotografie byly pořízeny v roce 1943 a jsou uloženy ve Fotoarchivu Vlastivědného muzea v Olomouci pod signaturami C 1957 a C 1958.
- ⁶ Reliéfům se dosud nejpodrobněji věnovala historička umění Milada Lejsková-Matyášová (1908–1975): Lejsková-Matyášová, M.: Renesanční reliéfy z olomouckého lapidária a jejich restaurování. *Umění*, roč. 12, 1964, č. 6, s. 608–616.
- ⁷ Restaurátorská zpráva (bohužel bez příslušné kompletní fotografické dokumentace) je uložena v Národním archivu v Praze, Český fond výtvarných umělců – Dílo, Praha, karton č. 125, inv. č. 272.
- ⁸ Původní osazení reliéfů neodpovídalo jejich správnému pořadí. Reliéf se dvěma tematicky prvními scénami (*Hořící keř / Mojžíš mění z Božího příkazu hůl v hada*) byl umístěn zcela vpravo, tedy na místo poslední. Reliéf s tematicky závěrečnými výjevy (*Egyptané hledají čistou vodu na břehu Nilu / Mojžíš, Áron a faraón na břehu Nilu*) pak osazen na pozici první. Jedním z důvodů bylo vytvoření jednotného estetického, vizuálního dojmu souboru jako celku, jelikož v době restaurování i osazování během měsíce dubna 1963 chyběla jedna polovina, pravá část (*Mojžíš mění z Božího příkazu hůl v hada*) tematicky prvního reliéfu. Tento způsob osazení se nakonec vyplatil, neboť restaurátorovi se v červenci téhož roku podařilo scházející díl najít a posléze bez dalších komplikací a přesunů jím příslušnou desku, umístěnou na okraji celého souboru, doplnit.
- ⁹ Vyplývá tak z korespondence mezi bývalým zaměstnancem městského stavebního úřadu, konzervátorem památkové péče a dlouholetým předsedou Vlasteneckého spolku muzejního Josefem Kšírem (1892–1978) a již zmiňovanou historičkou umění Miladou Lejskovou-Matyášovou. Je však s podivem, že *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* z příslušných let tuto významnou a bezpochyby i finančně náročnou akci nezaznamenaly.
- ¹⁰ Viz René Tikal, *Závěrečná restaurátorská zpráva* (2013), uložená ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

Jarmila Vitoslavská – držitelka titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ za rok 2013

Josef Urban

V sobotu 7. září 2013 převzala Jarmila Vitoslavská, při Národním zahájení Dnů evropského dědictví v Olomouci, slavnostně titul „Nositel tradice lidových řemesel“ za výrobu tradičních hanáckých krojů. Kvalitu její rukodělné práce dokládá i fakt, že v letošním roce byla tímto prestižním titulem oceněna jako jediná v České republice. Úspěšnou nominaci zpracovalo a podalo koncem roku 2012 Regionální pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci.

Ocenění, které u nás vzniklo v roce 2000, je inspirováno celosvětovým projektem UNESCO „Žijící lidské poklady“. Jeho cílem je ocenit a veřejně prezentovat výrobce, kteří ve své práci zachovávají tradiční rukodělnou činnost našich předků a zároveň předávají své umění dalším generacím. Titul uděluje jedenkrát ročně ministr kultury České republiky nejvýše pěti výrobcům na základě rozhodnutí „Komise pro výběr kandidáta na udělení titulu Nositel tradice lidových řemesel“, která se skládá z předních odborníků v oblasti národopisu. Z předešlých 54 držitelů titulu byli pouze dva z Olomouckého kraje. Jmenovitě Miloslava Zatloukalová z Brodku u Konice (rok 2006, obor: práce z lýka a slámy) a Alfred Stawaritsch z Kostelce na Hané (rok 2010, obor: zpracování kovu – tradiční kovářství).

*Obr. 1. Jarmila Vitoslavská.
Foto: Jaromír Carda.*

Jarmila Vitoslavská se narodila 2. října 1953 v Přerově. V roce 1972 se vyučila oboru dámská krejčová v podniku Oděvna Přerov a následně zde i několik roků pracovala. Po mateřské dovolené zakotvila ve firmě „Kazeto Přerov“, kde se specializovala na výrobu podšívek do kufrů. Začátkem 90. let minulého století si Jarmila Vitoslavská opatřila živnostenské oprávnění a šila lehkou konfekci pro firmu „Fátima Veselíčko“. V současné době je celoživotní obyvatelka hanácké vesnice Troubky na Přerovsku ve starobním důchodu.

Do tajů vyšívání Jarmilu Vitoslavskou zaslíbila babička z otcovy strany Aloisie Ježáková, rozená Parmová (1892–1966). Rodačka ze středních Čech působila již před první světovou válkou jako služka ve Vídni a ve volných chvílích si přivydělávala výšivkami pro movitější klientelu. V roce 1919 se provdala a odešla do Troubek, odkud pocházel její manžel. Velmi rychle se přizpůsobila specifickému místnímu prostředí a začala šít různorodé hanácké výšivky. Své vyšivačské umění stačila ještě předat své mladší vnučce Jarmile, kterou šití a vyšívání od dětství velmi bavilo.

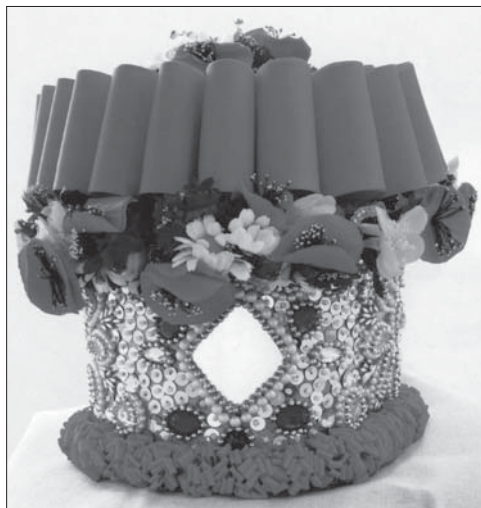
Koncem 60. let minulého století byl v Troubkách obnoven hanácký folklorní soubor „Hanák“, do kterého se Jarmila Vitoslavská ihned zapojila. Zpočátku se věnovala tanci, nicméně

ně postupem doby našla největší zalíbení v úpravě dochovaných hanáckých lidových krojů. Ve své činnosti byla tak zručná, že již ve svých dvaceti letech dokázala ušít hanáckou kordulku a následně i svůj první kompletní hanácký kroj. S hanáckým folklorním sdružením „Hanák“ spojila svůj osud na dalších více než třicet let (kromě úpravy a šití krojů působila ve folklorním sdružení jako hospodářka). Poslední dobou šije mj. pro hanácké folklorní sdružení v Kostelci na Hané či ve Velkém Týnci.

Profesní záběr Jarmily Vitoslavské je velmi široký. Kromě obuvi, klobouků, darmovisů a opasek dokáže ušít kompletní mužský, ženský, dětský, všední i sváteční hanácký lidový kroj. Práce je o to složitější, že hanácké kroje se v minulosti v jednotlivých vesnicích odlišovaly, a to i v nepatrných detailech. Při své řemeslné práci vychází důsledně z podrobného studia starších hanáckých krojů (včetně tradiční technologie, barevnosti a názvosloví), návštěv muzejních depozitářů a literatury. Náměty čerpá i ze starých vzorů, které následně překresluje. S touto činností ji dříve velmi pomáhal manžel, který však v listopadu 2012 zemřel. Kromě šití hanáckých krojů se zabývá také ručním vyšíváním ubrusů, ubrousků a deček.

Problematicke ruční výroby hanáckých lidových krojů se od dětství věnuje i její starší dcera Andrea Vitoslavská (* 1975) a na tradici Jarmily Vitoslavské začíná postupně navazovat také dcera Andrey Nikol Vitoslavská (* 1999). Časová a finanční náročnost výroby, a v neposlední řadě i konkurence v podobě levné strojové výroby, je však pro mnoho potencionálních zájemkyň (či zájemců) velmi odrazujícím faktorem.

Jarmila Vitoslavská se pravidelně zúčastňuje folklorních slavností nejenom na Hané, ale i po celé republice. V zahraničí navštívila (s folklorním souborem Hanák) velkou část Evropy, kde návštěvníci folklorních festivalů a přehlídek mohli obdivovat její práci (např. v Rakousku, na Slovensku, v Polsku, v Německu, v Belgii, v Nizozemsku, ve Francii, ve Španělsku či Itálii). Její tvorba reprezentovala Českou republiku na světové výstavě EXPO 2010 v Číně a v letošním roce navštívila pracovně, na pozvání amerického krajanského sdružení, na několik týdnů i Kalifornii v USA. Jarmila Vitoslavská, která je členkou Sdružení lidových řemeslníků a výrobců, získala za svoji práci nejedno ocenění.

Obr. 2. Pantlák – pokrývka hlavy pro hanáckou nevěstu a její družbu. Foto: Jaromír Carda.

Je držitelkou certifikátu „Haná, regionální produkt“ (2009), titulu „Era Živnostník roku Olomouckého kraje 2011“ či „Hanáckýho stavovskýho gléto“ (2012). Nesčetněkrát již také vystupovala v televizi, např. v pořadu České televize „Toulavá kamera“.

Celý život se Jarmila Vitoslavská v mimopracovní době věnovala jedinému koníčku, přesto vynaloženého času nikdy nelitovala. Jejím hlavním cílem a smyslem je snaha zachovat a udržet pestrost a různorodost hanáckých krojů budoucím generacím. Svým rukodělným uměním se tak podílí na dobré pověsti regionu Haná nejen v České republice, ale i v zahraničí. Titul „Nositel tradice lidových řemesel“ je tedy zaslouženě, a to nejen metaforicky, ve správných rukou.

Tajemná muzejní noc

Antonín Valenta

Muzejní noc představuje již tradiční akci, kdy se široké veřejnosti otevírá Vlastivědné muzeum v Olomouci se všemi svými expozicemi a výstavami. Tato akce bývá vždy doplněna kulturním programem zaměřeným především na rodiny s dětmi. Letošní ročník Muzejní noci proběhl ve spolupráci s Uměleckou a produkční agenturou Cobrana s. r. o. v pátek 31. května 2013 za finanční podpory Olomouckého kraje a pod záštitou hejtmana Olomouckého kraje Ing. Jiřího Rozbořila.

Od 16 hodin otevřelo Vlastivědné muzeum v Olomouci zcela své brány a nabídlo mj. možnost prohlídky svých oceňovaných expozic za exkluzivního komentáře a v doprovodu kurátorů a tvůrců expozic.

Akci zahájilo taneční číslo Sněhurky a sedmi trpaslíků v podání malých tanečníků Baletního studia při Moravském divadle v Olomouci, které patří ke světové špičce v oboru. Každoročně přiváží ta nejvyšší ocenění jak z tuzemských (Pardubická Arabeska, Hradecká Odette a další), tak z mezinárodních soutěží (Dance World Cup Selb Germany, World Championships of Performing Arts Hollywood USA atd.); ve spolupráci s Moravským divadlem v Olomouci připravuje úspěšná dětská baletní představení (Simba, Tarzan, Hvězdy tančí aj.).

Obr. 1. Z Tajemné muzejní noci ve Vlastivědném muzeu. Foto: Pavel Rozsívál.

Hejtman Olomouckého kraje Ing. Jiří Rozbořil společně s ředitelem Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislavem Holáskem uvítali hosty akce a slavnostně „otevřeli muzeum“.

Na nádvoří muzea si návštěvníci mohli prohlédnout hasičské auto za výkladu a asistence členů Hasičského záchranného sboru Olomouckého kraje, byl připraven „hořící dům“, na jehož uhašení se mohli zájemci sami podílet. V chodbách muzea byla připravena atraktivní Pohádková dílna, malování na obličej a plno dalších aktivit.

V rámci kulturního programu shlédli návštěvníci vystoupení malých tanečnic s tatínky Taneční skupiny Kaster Domova dětí a mládeže v Litovli a pěvecké vystoupení olomouckého dětského pěveckého sboru BoDo.

V podvečerních hodinách se ještě jednou o pozornost přihlásilo Baletní studio při Moravském divadle v Olomouci, které v Sále Václava III. představilo výběr z baletních čísel. Večer si návštěvníci mohli vybrat ze dvou pohádek promítaných v témže sále – Sněhurka a sedm trpaslíků Walta Disneyho – a v sále Radeckého – Princezna ze mlejna II. Návštěvníci měli také možnost prohlédnout si *Výstavu plakátů pohádkových postavíček z českých večerníků a pohádek*. V Atriu muzea bylo připraveno bohaté občerstvení propojené s dětskou diskotékou a hudebními vystupy taneční kapely Romantika.

Akce samotná probíhala do pozdních nočních hodin a bylo patrné, že všech téměř tři tisíce návštěvníků, kteří Vlastivědné muzeum v Olomouci tento den navštívili, zde prožilo příjemné chvíle.

Obr. 2. Z Tajemné muzejní noci ve Vlastivědném muzeu. Foto: Pavel Rozsívál.

Rok 2013 – ocenění expozic Vlastivědného muzea v Olomouci

Břetislav Holásek

Rok 2013 byl pro činnost Vlastivědného muzea velmi důležitý. Dokončila se kompletní rekonstrukce hlavní budovy muzea a návštěvníkům byly zpřístupněny některé z dosud uzavřených prostor. Ke stávajícím stálým expozicím, *Příroda Olomouckého kraje* a *Olomouc – patnáct století města*, se v průběhu tohoto roku připojily tři nové: *Olomoucká univerzita / Universitas Olomucensis*, *Galerie osobností Olomouckého kraje*, instalované v hlavní budově muzea na náměstí Republiky, a *Příběh kamene – expozice geologie, archeologie a lapidária* v historických prostorách bývalého jezuitského komplexu v Denisově ulici.

Kvalitu odvedené práce, jež má ve své finální podobě sloužit široké veřejnosti po dobu několika let, prověří mnohdy nejlépe až samotný čas. Lze proto s potěšením konstatovat, že právě obě prvně zmiňované expozice, zpřístupněné návštěvníkům od dubna 2012, je možné s více jak ročním odstupem ohodnotit jako velmi zdařilé. Scénář obou expozic byl zpracován pracovníky muzea po všech stránkách kvalitně. Vedle jejich vynikající odborné úrovně byl dán velký důraz také na edukační stránku s vysokou mírou zapojení audiovizuální techniky. Expozice se tak staly nejen zdrojem poučení, ale i zábavy a her pro všechny věkové kategorie. Tento způsob tvorby dlouhodobé muzejní instalace přinesl vysokou návštěvnost a současně i pozitivní reakce ze strany odborné i laické veřejnosti. Rovněž byly expozice velmi kladně hodnoceny návštěvníky s hendikepem. Uvedená slova nejlépe dokládá udělení prestižního titulu „Muzejní výstava roku 2012“ v Národní soutěži muzeí *Gloria musaealis* pro expozici *Příroda Olomouckého kraje*, tedy prvenství v rámci výstavních projektů celé České republiky. Vyššího ocenění, a stejně tak i pocty, v naší zemi snad nelze ani dosáhnout.

VMO je „*příkladem zatím nejmodernějšího muzea v zemi, které vyniká konceptem, rozsahem i počtem prvků, jež lákají návštěvníky ze všech koutů republiky,*“ potud citace z magazínu *AV News* (2012, č. 3, s. 13).

Chtěl bych touto cestou všem pracovníkům Vlastivědného muzea v Olomouci poděkovat za dobrou práci a Vás, čtenáře, pozvat k návštěvě muzea, neboť všechny expozice se připravily právě pro Vás.

Pokyny pro autory

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovědní řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:

- **Studie/materiály** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, abstrakt, klíčová slova, povinný poznámkový aparát a resumé;
- **Drobnosti** – krátké příspěvky a zprávy, reakce na publikované práce, rozsah do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a resumé;
- **Kronika** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubriky „Studie/materiály“ jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku jsou požadovány dvě nezávislé recenze, na jejichž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL (MS Office 2003, Open Office). Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

FORMÁLNÍ ÚPRAVA TEXTU

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:

- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie/materiály“ a „Drobnosti“ také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt**;
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávajte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;
- poznámky umísťujte výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí;

- odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umísťte číselný odkaz hned za toto slovo¹, vztahuje-li se k větnému celku, umísťte číselný odkaz za interpunkční znaménko;²
- odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
- **resumé článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popisce;
- popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést jméno jejího autora.

PŘÍKLADY CITAČNÍHO ÚZU ČASOPISU

Monografie

- ¹ Seifertová, H.: *Georg Flegel*. Praha 1991, s. 15–17.
- ² Richter, V.: *Raněstředověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

- ³ Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
- ⁴ Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. *Střední Morava*, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.
- ⁵ Kv.: Krásný dar Klubu přátel umění. *Moravský večerník*, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

- ⁶ Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.
- ⁷ Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780. Díl 2 (katalog výstavy)*. Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

- ⁸ Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.
- ⁹ Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

- ¹⁰ LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltární. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

- ¹¹ Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska (rigorózní práce)*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

- ¹² Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

- ¹³ Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.
- ¹⁴ Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.cesky-hudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

- ¹⁵ Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

- ¹⁶ Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž“.

- ¹⁷ Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž“, „táž“ atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, *Svaté přibuzenstvo* (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Repro: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

OBSAH / CONTENT

STUDIE, MATERIÁLY

Lukáš Hlubeck

- Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Dubčany
a části obce Senice na Hané – Odrlice (okr. Olomouc) 3**
Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territories of the Village of Dubčany
and a Part of the Village of Senice na Hané – Odrlice (Olomouc District)

Hana Seichterová – Jan Štěpán

- Typáře a pečeti města Olomouce 19**
Seal Matrixes and Town Seals of the City of Olomouc

Stanislav Červenka – Jana Hrbáčová

- Fragmenty středověkých liturgických kodexů v knihovně
Vlastivědného muzea v Olomouci 37**
Fragments of Medieval Liturgical Manuscripts
in the Regional Museum's Library Olomouc

Jiří Fiala – Marie Sobotková – Jiří Špička

- Olomoucká Griselda
K 700. výročí narození italského básníka a novelisty
Giovanniho Boccaccia (1313–1375) 55**
The Olomouc Griselda
To the 700th Anniversary of the Birth of the Italian Poet and Novelist
Giovanni Boccaccio (1313–1375)

Veronika Kurzová

- Péče o tělo i duši v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře 75**
Care about Body and Soul in the Former Jesuit College in the Town Kutná Hora

Jana Macháčková

- Obrazy v bočních kaplích jezuitského kostela P. Marie Sněžné v Olomouci.
Vztah k ikonografickému programu chrámu 89**
The Paintings in the Side Chapels of the Jesuit Church of Our Lady of the Snows
in Olomouc. The Relation to the Iconographic Program of the Temple

Miloslav Šerý – Michaela Švecová

Historickogeografická analýza krajiny olomoucké místní části Chvátkovice	103
Historical Geographical Analysis of Olomouc, Local Part Chvátkovice	

DROBNOSTI

Jiří Fiala

„Ze zbrojnic udělejte biblioték...“	122
--	------------

Jindřich Garčic

Olomoucký jezdec, ústřední socha na Caesarově kašně v Olomouci – „tradiční“ dílo s ojedinělými rysy	126
--	------------

Hana Jakůbková

Oslavy 700. výročí vzniku města Uničova 12.–19. srpna 1923	136
---	------------

Jiří Fiala

In memoriam Jana Springera K 120. výročí narození a 35. výročí úmrtí zasloužilého pedagoga a regionálního historika	145
--	------------

Josef Urban

Vznik, vývoj a současnost kartografické podsbírky Vlastivědného muzea v Olomouci (1963–2013)	152
---	------------

KRONIKA

Josef Urban

23. září 1883 – den, kdy vzniklo nejstarší české muzeum na Moravě	156
--	------------

Martin Zdražil

Dvě dotykové výstavy ve Vlastivědném muzeu v Olomouci	160
--	------------

Filip Hradil

Expozice Olomoucká univerzita / Universitas Olomucensis	162
--	------------

<i>Markéta Doláková</i> Příběh kamene – nová expozice Vlastivědného muzea v Olomouci	164
<i>Filip Hradil</i> Výstava Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí	170
<i>Markéta Doláková</i> „Kamenná galerie“ v prostorách křížové chodby někdejšího kláštera klarisek	172
<i>Josef Urban</i> Jarmila Vitoslavská – držitelka titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ za rok 2013	177
<i>Antonín Valenta</i> Tajemná muzejní noc	179
<i>Břetislav Holásek</i> Rok 2013 – ocenění expozic Vlastivědného muzea v Olomouci	181
Pokyny pro autory	182

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci **ročník 2013, číslo 306**

Redakční rada / Editorial Board:

Ing. Břetislav Holásek (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci),
Mgr. Markéta Doláková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.
(Univerzita Palackého v Olomouci), Mgr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci),
Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně), doc. Antonín Kalous, M.A., Ph.D.
(Univerzita Palackého v Olomouci), doc. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně),
Mgr. Pavel Šlézar (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci), RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D.
(Univerzita Palackého v Olomouci), RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum Prostějovska),
Mgr. Monika Kyselá (Vlastivědné muzeum v Olomouci), Ing. Pavel Novotný (Vlastivědné muzeum
v Olomouci), doc. RNDr. Aloisie Pouličková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci),
Ing. Zdenka Prymusová (Ostravské muzeum), Mgr. Lucia Turčoková (Muzeum Komenského
v Přerově), prof. RNDr. Jan Zapletal, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)

Odpovědní redaktoři / Executive Editors:

Mgr. Filip Hradil, hradil@vmo.cz, tel. 585 515 148 (společenské vědy)
Mgr. Monika Kyselá, kysela@vmo.cz, tel. 585 515 134 (přírodní vědy)

Adresa redakce / Contact Address:

Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká Republika
IČ 100 609
tel.: +420 585 515 111
fax: +420 585 222 743

Grafická úprava a sazba / Graphic design and layout:

Monika Prokopová

Tisk / Print:

Polygrafické středisko Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, Biskupské nám. 1, Olomouc

Vydává / Published by:

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.

Toto číslo vyšlo v prosinci 2013 nákladem 300 ks.

Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2013

www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

ISBN 978-80-85037-68-5